

ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى

ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى

توپلىغۇچى: ئابدۇكېرىم راخمان

1

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مەسئۇل تەھرىر: ت.سامساق
ئا.ئۇمەر

ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى(1)

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشىر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جيەنجۇڭ كۈچىسى 54-نومۇر)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا تىزىلدى
قۇكاڭ ناھىيىلىك باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 850×1168مم 1/32 باسما تاۋۇقى: 9.75
1981 - يىل 1 - ئاي 1 - نەشرى
1989 - يىل 11 - ئاي 3 - بېسىلىشى
نۇسخىسى: 62,100—53,501
ISBN 7—228—00791—3/I·270
باھاسى: 2.25 يۈەن

نەشر مۇقەددىمىسى

ئۇيغۇر خەلقى ئۇزاق تارىخقا، پارلاق مىللى مەدەنىيەتكە، خىلمۇ - خىل ۋە مول مەزمۇنلۇق ئەدەبىيات - سەنئەت مىراسلىرىغا ئىگە. خەلق داستانلىرى — ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدا ئالاھىدە سالماققا ئىگە مۇھىم بىر ژانىر. خەلق داستانلىرىنى توپلاش، رەتلەش، تەتقىق قىلىش — خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ قىسمەتلىك، ئىسسىل ئەنئەنىلىرىگە ۋارىسلىق قىلىپ ۋە ئۇنى راۋاجلاندۇرۇپ، ئومۇمىي ئەدەبىيات - سەنئەت ئىشلىرىمىزنى گۈللەندۇرۇشتە چوڭقۇر ئەھمىيەتكە ئىگە زور ئىش. لېكىن بۇ ئىش تا ھازىرغىچە سىستېمىلىق، ئىلمىي ئاساستا ئىشلەنمەي كېلىۋاتىدۇ، نەزەردىن چەتتە قېلىۋاتىدۇ.

يولداش ئابدۇكېرىم راخمان تەييارلىغان «ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى» — ئۇيغۇر خەلق داستانلىرىنىڭ بىر قەدەر مۇكەممەل، بېكىتىلگەن، تولۇق نۇسخىلىرى توپلىمىنى نەشر قىلىش يولىدىكى دەسلەپكى ئىزلىنىش، ئوبدان باشلىنىش. كەڭ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى تەتقىقاتچىلىرىمىز ۋە بۇ ساھەدە ئەجرى قىلىۋاتقان يولداشلارنىڭ نەشر قىلىنغان بۇ داستانلار توپلىمىغا قىممەتلىك تولۇقلاش پىكىرلىرىنى بېرىش بىلەن بىللە، يەنە خەلق ئارىسىدا تارقالغان، مەلۇم ئىجتىمائى ئەھمىيىتى بولغان خەلق داستانلىرىنى زور كۈچ بىلەن توپلاپ، رەتلەپ، ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى تەتقىقاتىدىكى بۇ زور ئىشقا يېقىندىن يار - يولەكتە بولۇشلىرىنى ئۈمىت قىلىمىز.

ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى ھەققىدە

ئۇيغۇر خەلقى ئۇزۇن مەدەنىيەت تارىخىغا ۋە نۇرغۇن قىممەتلىك مەدەنى مىراسلارغا ئىگە خەلق. ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى مەزمۇننىڭ كەڭلىگى ۋە چوڭقۇرلۇغى، بەدىي قىممىتىنىڭ يۇكسەكلىگى ۋە ئاممىباپلىغى جەھەتلەردىن خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئىچىدىكى بىر قەدەر مۇكەممەللەشكەن يېرىك ژانىر.

خەلق ئارىسىدىكى تۇرلۇك ئاممىۋى سەنئەت پائالىيەتلىرى ئارقىلىق دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كەلگەن خەلق داستانلىرىنىڭ پەيدا بولۇش تارىخى ناھايىتى ئۇزاق ئەسىرلەردىن باشلىنىدۇ. مەشھۇر تارىخىي شەخس ئوغۇزخان ھەققىدىكى رىۋايەتلەر ئاساسىدا يارىتىلغان ئەڭ قەدىمقى ئۇيغۇر خەلق داستانى — «ئوغۇزنامە» دىن تارتىپ بۇگۈنكى دەۋرىمىزگىچە بولغان ئىككى مىڭ يىلدىن ئارتۇق تارىخىي جەريانىدا خەلقىمىز جاھانغا مەشھۇر كوپلىگەن خەلق داستانلىرىنى ياراتتى. بۇ داستانلارنىڭ ھەربىرى ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە بولۇپ، خەلقىمىزنىڭ ھەرقايسى تارىخىي دەۋرلەردىكى سىياسى، ئىجتىمائى، ئەخلاقىي، دىنىي ۋە مەدەنى كۆز قاراشلىرىنى شەرىي يول بىلەن ئەكس ئەتتۈرۈپ بەردى.

بىز دەسلەپكى قەدەمدە ئىسلامىيەتتىن كېيىن يارىتىلىپ، داستانچىلار ئارقىلىق دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كەلگەن ھەمدە خەلق

ئاربسىدا بىر قەدەر ئومۇملاشقان بۇ سەككىز داستانىنى رەتلەپ ئوقۇغۇچىلارنىڭ پايدىلىنىشىغا سۇندۇق.

مەلۇمكى، 9 - ئەسىرلەردىن كېيىن ئالدى بىلەن ئۇيغۇرلار توپلىشىپ ئوتتۇراقلاشقان قەشقەر قاتارلىق رايونلاردا ئىسلام دىنى ئومۇملىشىشقا باشلىدى. بولۇپمۇ قاراخانىلار خاندانلىغىنىڭ قۇرۇ - لۇشى (9 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن 13 - ئەسىرگە قەدەر) بۇ كەڭ رايونىنىڭ مەدەنىيەت تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە بەلگىلىك رول ئويناپ، ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى يېڭى دەۋرگە كوتەردى. بۇ دەۋرلەردە ئىقتىسات ۋە مەدەنىيەت كوزگە كورۈنەرلىك ھالدا تەرەققى قىلدى. بۇ تەرەققىياتلارنىڭ ئىنكاسى سۈپىتىدە يالغۇز ئۇيغۇر يازما ئەدەبىياتى يېڭى تەرەققىيات باسقۇچىغا قەدەم قويۇپلا قالماستىن، شۇنداقلا خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى، جۈملىدىن داستانچىلىقمۇ زور دەرىجىدە راۋاجلاندى. بۇ دەۋرلەردە پەيدا بولغان خەلق داستانلىرىنىڭ ئالاھىدىلىگى شۇكى، ئۇنىڭدا فېو - دالىق ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىدىن شەكىللەنگەن زىددىيەت ۋە توقۇنۇشلار ئوخشىمىغان دەرىجىدە ئوز ئىپادىسىنى تاپتى.

ئەزگۈچى سىنىپلارنىڭ ئەيش - ئىشرەتلىك تۇرمۇش مەن - پەئەتلىرىنى قوغداش ۋە مۇستەھكەملەش ئاساسىدا شەكىللەنگەن خىلمۇ - خىل فېودالىق قائىدە - نىزاملار ئۇزاق تارىختىن بېرى ئۇيغۇر ئەمگەكچىلىرىنىڭ ھوقۇقىنى ۋە ئەركىنلىگىنى دەپسەندە قىلىپ كەلدى. شۇڭا ئەركىنلىك ۋە دېموكراتىيىنىڭ كونكرىت ئىپادىسى بولغان ئەركىن مۇھەببەت ئىستىگى خەلقنىڭ فېودال - زىمغا قارشى ئاساسىي كۈرەش شوئارى بولدى ۋە بۇ ئارقىلىق فېودال ئەزگۈچى سىنىپلار بىلەن ئەمگەكچىلەر ئوتتۇرىسىدىكى سىنىپىي قارشىلىقنى، ئادالەت بىلەن ئادالەتسىزلىك ئوتتۇرىسىدىكى

كۆرەشنى ۋاستىلىك ھالدا ئىپادىلەپ، خەلقىمىزنى فېئودالىق تۈزۈمگە قارشى ئىسيانكارلىق روھتا تەربىيىلەشنى مەقسەت قىلدى. مەسىلەن، خەلقىمىز ئىچىدە ئەۋلاتتىن-ئەۋلاتقا داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان «غېرىپ-سەنەم» داستانىدىن خەلقىمىزنىڭ ئەركىنلىككە ۋە ئازاتلىققا بولغان ئارزۇسىنى، سەمىمى كىشىلىك مۇھەببەت ئىستىگىنى كۆرەلەيمىز ۋە سىياسى، ئەخلاقىي جەھەتلەردە چىرىك-لەشكەن، مەنۇى جەھەتتىن ئولىگەن فېئودالىزم جەمئىيىتىنىڭ يىرگىنىشلىك ئەپتى-بەشىرىسىنى چوڭقۇر ھىس قىلالايمىز. داس-تاندىكى غېرىپ بىلەن سەنەمنىڭ ھاياتىي سەرگۈزەشتىلىرى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئاشۇ دەۋردىكى قارا تەقدىرىنىڭ ئومۇمى يە-كۈنىدىن ئىبارەت. بۇ داستان ئاشۇ نۇقتىدا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ھىس-تۇيغۇلىرىنى، ئارزۇ-ئىستەكلىرىنى ھەقىقى سۈرەتلەپ بەر-گەن مۇنەۋۋەر ئەدەبىي يادىكارلىق بولۇشقا مۇناسىپ.

«غېرىپ-سەنەم»دىن باشقا «ھورلقا-ھەمراجان»، «قەمەر شاھ ۋە شەمسى جانان» داستانلىرىدىمۇ مۇھەببەت تېمىسى ۋاپا-دارلىق ۋە ئىنسانپەرۋەرلىك بىلەن زىچ بىرلىشىپ كەتكەن. ئىج-تىمائى تەڭسىزلىكلەر ئۇستىگە قورۇلغان فېئودالىزم جەمئىيىتىدە ۋاپادارلىق ۋە ئىنسانپەرۋەرلىك شوئارى ئىلغار ئەھمىيەتكە ئىگە بولۇپ، كىشىلىك مۇناسىۋىتىدە ئەڭگەكچىلەرنىڭ مەنپەئەتىگە ئۇيغۇن بولغان ياخشى پەزىلەتنىڭ ئىنكاسى، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ تېما مۇشۇ داستانلارنىڭ مەركىزىي ئىدىيىسى بولۇپ قالغان.

ئۇنىڭدىن قالسا ئۇيغۇر خەلق داستانلىرىنىڭ تېماتىك مەزمۇندا ۋەتەنپەرۋەرلىك تېمىسىمۇ خېلى روشەن ئىپادىلەنگەن.

«غېرىپ-سەنەم» داستانىدا غېرىپنى باشقا يۇرتقا پالغاندا ئۇنىڭ ئوز يۇرتىنى سېغىنىپ ئېيتقان تەسىرلىك ناخشىلىرى،

«قەمەر شاھ ۋە شەمسى جانان» داستاندا قەمەر شاھنىڭ ئوز يۇرتى ھەققىدىكى شىرىن ئويلىرى، «چىن تومۇر باتۇر» داستاندا قارغۇ بولۇپ قالغان چىن تومۇر باتۇرنىڭ كوزىگە ئوز يۇرتىنىڭ ئالمىسىنى سۇرتكەندە (بەزى ۋاريانتلاردا كوزىگە ئوز يۇرتىنىڭ توپرىغىنى سۇرتكەنلىگى ھەكايە قىلىنىدۇ) كوزدە-نىڭ ئېچىلغانلىغى،..... قاتارلىق تەسىرلىك ئىپىزوتلار قەدىمقى خەلقلىرىمىزنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىنىڭ سەنئەتتىكى ئىنكاسى. چۈنكى ۋەتەنپەرۋەرلىك ھەرقايسى تارىخىي دەۋرلەردە ئوخشىمىغان ھالدا كونكرېت مەزمۇنغا ئىگە بولىدۇ. تۇغۇلغان يېرىنى قەدىرلەش، ئوز يۇرتىنى قوغداش ۋە سېغىنىش، ئەلگە ئاسايىشلىق تىلەش قاتارلىق مەزمۇنلارنىڭ ھەممىسى ماھىيەتتە ۋەتەنپەرۋەرلىكنىڭ كونكرېت ئىپادىلىنىشى، ئەلۋەتتە.

«چىن تومۇر باتۇر»، «نوزۇگۇم»، «سىيت نوچى»، «ئابدىراخمان غوجا» قاتارلىق داستانلاردا بولسا خەلقىمىزنىڭ كۇچ-قۇدرىتى ۋە ئەقىل-پاراسىتىنى ئوزىگە توپلىغان يارقىن بەدىئى ئوبرازلار ئارقىلىق قەھرىمانلىق-باتۇرلۇق ئىدىيىسى ئالغا سۇرۇلىدۇ. بۇلاردىن باشقا ئۇيغۇر خەلق داستانلىرىدا يەنە كەمتەرلىك بىلەن تەكەببۇرلۇق، راستچىللىق بىلەن يالغانچىلىق، سەۋرى-تاقەت بىلەن چىدامسىزلىق، ئالدىراڭغۇلۇق بىلەن تەمكىنلىك، ئادەمگەرچىلىك بىلەن نائەھىللىك، ۋاپادارلىق بىلەن ۋاپاسىزلىق، ئادىللىق بىلەن ئادالەتسىزلىك، ھۇشيارلىق بىلەن بىخوتلۇق، مەرىپەتپەرۋەرلىك بىلەن نادانلىق..... قاتارلىقلار ئوزئارا بىر بىرىگە سىلىشتۇرۇلۇپ كىشىلىك تۇرمۇش كوز قارىشى ھەققىدىكى بەزى ئىلغار پىكرلەر ئوتتۇرىغا قويۇلغان بولۇپ، بۇ ئارقىلىق كىشىلەرنى ئەخلاقىي-پەزىلەتلىك بولۇشقا، ھالال

ياشاشقا، جاپا ـ مۇشەققەتتىن قورقماسلىققا، ئىلىم ـ مەرىپەتلىك ۋە قەيسەر ئىرادىلىك بولۇشقا ئۈندەيدۇ.

× ×

ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى بەدىئى قۇرۇلۇش جەھەتتىن ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە. خەلق داستانلىرى ئومۇمەن نەزمى ۋە نەسرى شەكىلدە تۈزۈلگەن بولۇپ، ئۇ ئۇيغۇر خەلق داستانچىلىغىنىڭ ئەنئەنىۋى مىللى شەكلى ھىساپلىنىدۇ. يەنى داستاندىكى پىرسۇناژلار پائالىيىتىنىڭ بۇرۇلۇش نۇقتىلىرى نەسرى يول بىلەن قىسقىچە ھىكايە قىلىنغاندىن كېيىن ئۈنىڭغا ياندىشىپ پىرسۇناژلار خاراكتېرى ۋە شۇنىڭغا ئالاقىدار ۋەقەلەر نەزىم (شېئىر) ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. بۇ ھال داستانلارنىڭ لىرىكىچانلىغىنى كۈچەيتىپ ئوبرازلارنى جانلاندۇرىدۇ. ئۈنىڭدىكى ياخشا ـ قوشاقلار خەلقنىڭ ئەڭ ياخشى مىللى مۇزىكا كۈيلىرىنى ئاساس قىلغاچقا، ئۇ كىشىلەردە ناھايىتى روشەن بەدىئى تەسىرات قالدۇرالايدۇ.

ئۇيغۇر خەلقنىڭ داڭلىق «12 مۇقامى» شۇنىڭ ئۈچۈن «غېرىپ ـ سەنەم»، «ھورلىقا ـ ھەمراجان»، «قەمەر شاھ ۋە شەمسى جانان» قاتارلىق داستانلارنىڭ خېلى كوپ ناخشا كۈيلىرىنى ئۆزىگە سىڭدۈرگەنلىگى، خەلق داستانلىرىنىڭ ئەسلىدە قويۇق مۇزىكىلىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە ئىكەنلىگىنى كۆرسىتىپلا قالماستىن، شۇنىڭ بىلەن بىللە بۇنىڭ «12 مۇقام» نىڭ شەكىللىنىشىگە ۋە سىستېمىلىشىشىغا نىسبەتەن زور تۈرتكىلىق رول ئوينىغانلىغىنىمۇ چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى ئىخچام، ئامما‌باپ، قىزىقارلىق

بولۇپ، قۇرۇلۇش جەھەتتىن ئۇيغۇر خەلق چوچەكلىرىنىڭ بايان قىلىش ئۇسۇلىغا ئوخشاپ كېتىدۇ.

ئۇيغۇر خەلق داستانچىلىغىدا مەددىاھ (ۋايىز) لىق سەنئىتى ئالاھىدە ئورۇن تۇتىدۇ. نۇرغۇن داستانلار شۇ يول بىلەن تارقالغان ۋە ساقلىنىپ كەلگەن دېيىشكە بولىدۇ.

ئۇيغۇر خەلق داستانلىرىدىكى ھەر خىل تەسۋىرى ۋاستىلەرمۇ ناھايىتى جانلىق بولۇپ، بىز ئۇنىڭدىن خەلقىمىزنىڭ بەدىئى تەسەۋۋۇر ۋە تەپەككۇر كۈچىنىڭ يۇكسەكلىگىنى كۆرۈۋالالايمىز.

ئۇيغۇر خەلق داستانلىرىدا يەنە رومانتىك خىيال بىلەن رىيال ۋەقەلەر ناھايىتى مۇۋاپىق جىپسلاشتۇرۇلغان بولىدۇ، ئۇنىڭدا مۇبالىغە ۋە پانتازىيە بىر قەدەر كۆچلۈك. بولۇپمۇ «ھورلىقا-ھەمراجان»، «قەمەر شاھ ۋە شەمسى جانان» غا ئوخشاش پانتازىيىلىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولغان، غايىۋى قەھرىمانلار تەسۋىرلەنگەن داستانلار قويۇق رومانتىك تۈسكە ئىگە بولۇپ، مۇنداق رومانتىك خىيالنىڭ ئارقىسىدا ھامان ئىجتىمائى رىيالىلىقتىن پەيدا بولغان رىيالىستىك روھ ياتىدۇ.

ئۇيغۇر خەلق داستانلىرىنىڭ بەدىئى قىممىتى جەھەتتىكى كۆزگە كۆرۈنەرلىك يەنە بىر مۇھىم ئالاھىدىلىك شۇكى، ئۇنىڭدا ئۇيغۇر مىللى شېرىنىستىدە ئۇچرايدىغان شەكىللەرنىڭ نۇرغۇن تۈرلىرى تېپىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ شېرى پارچىلار قويۇق مىللى تۈسكە ئىگە بولۇپ، شېرىيىتىمىزنىڭ قەدىمقى شەكىللىرىنى تەتقىق قىلىشتا بىزنى پايدىلىق ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلەيدۇ.

× ×

ئەپسۇسكى، باي مەزمۇنغا ۋە كوپ خىل شەكىلگە ئىگە بولغان ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى تا ھازىرغىچە خەلق ئىچىدە

كومۇلۇپ يۇتماقتا.

ئەمگەكچى خەلقنىڭ مەنىۋى بايلىغى بولغان خەلق داستانلىرىنى قۇتقۇزۇۋېلىش، نوۋەتتە ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. خەلق داستانلىرىنى رەتلەش ۋە تەتقىق قىلىش جەريانىدا بەلگىلىك ئىجادىي ئەمگەك سەرپ قىلىشقا، ئىجابىي-سەلبىي ۋە باشقا تەرەپلىرىنى تەكشۈرۈش، تەتقىق قىلىشقا تىرىشىش كىلىدۇ. بۇ، خەلق داستانلىرىنىڭ ئەسلى تېمىسى ۋە ئۇسلۇبىنى خالىغانچە ئۆزگەرتىشكە بولىدۇ، دېگەنلىك ئەمەس. ئەلۋەتتە، خەلق داستانلىرىدا نۇرغۇنلىغان تارىخىي ماتېرىياللار بار. ئۇ ئەينى دەۋرنىڭ بەدىئى ئەينىگى سۈپىتىدە، خەلقىمىزنىڭ سىياسى، ئىجتىمائى، ئەخلاقىي ۋە ئىجادىي كۆزقاراشلىرىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان بولغاچقا ئەسلىگە سادىق بولۇش تەلەپ قىلىنىدۇ. لېكىن خەلق داستانلىرى ئېغىزدىن-ئېغىزغا كۆچۈش جەريانىدا بەلگىلىك ئۆزگىرىشلەرگىمۇ ئىگە بولغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە داستان ئېيتقۇچىلارنىڭ سۈبېكتىپ قاراشلىرىمۇ سىڭگەن. شۇڭا بىر داستاننىڭ بىرقانچە خىل ۋارىيانتلىرى بار. رەتلەش جەريانىدا خەلق داستانلىرىنىڭ بۇ ئالاھىدىلىگىگە ئاساسەن، ئوخشىمىغان ۋارىيانتلىرىنى ئۆزئارا سېلىشتۇرۇپ ۋە بىرلەشتۈرۈپ بىرقەدەر مۇكەممەل بولغان ئۇلگىلىك نۇسخا تىكلىشىمىز كېرەك. ئۇيغۇر خەلق داستانلىرىنى رەتلەش ئىشى تېخى ئەمدىلا باشلاندى، شۇڭا ئۇنىڭدا كوپلىگەن نۇقسانلارنىڭ بولۇشى تەبىئى. كەڭ كىتاپخانىلارنىڭ قىممەتلىك مەنىۋى مەدەتلىرى ۋە تەنقىدىي يارەملىرى ئارقىسىدا، ئەمگەكچان ۋە ئىجاتچان خەلقىمىزنىڭ بۇ مەدىنى بايلىق غەزنىسى تېخىمۇ تولۇقلانغۇسى ۋە مۇكەممەللەشكۈسى.

ئابدۇكېرىم راخمان

مۇندەرىجە

نوزۇگۇم 1
چمن تومۇر باتۇر 21
سىيىت نوچى 45
ئابدۇراخمان غوجا 85
قىزىل گۈلۈم 121
قەمەرشاھ ۋە شەمسى جانان 143
ھورلىقا ـ ھەمراجان 187
غېرىپ ـ سەنەم 237

نوزوگوم

زالم دۇۋاك① زار يىغلاتتى،
يوقسۇللارنى كوپ قاقشاتتى.
ياش دىمدى ياكى قېرى
دارغا ئاستى، پۇلغا ساتتى.

نى يىگىتلەر، سولۇن قىزلار،
ئەرك يولىدا قانغا پاتتى.
گۇناھى يوق مەسۇملەرنىڭ،
باشلىرىغا قىلىچ چاپتى.

تۇمەن دەريا② نەرە تارتتى،
سۇ ئورنىدا قانلار ئاقتى.
شاھمت بولۇپ شۇ تارىخقا،
مىڭلاپ نوزۇك نەزمە قاتتى.

ئەلقىسسە، قەشقەر خەلقىنىڭ مانجۇرىيە باستۇنچىلىرىغا قارشى ئازاتلىق كۈرىشى مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، مانجۇ خانى دۇۋاك قوزغىلاڭ قاتناشچىلىرىدىن مىڭلىغان كىشىلەرنى دارغا

① دۇۋاك — مانجۇرىيە ھاكىمىيىتىنىڭ چىرىك ئەمەلدارى.
② تۇمەن دەريا — قەشقەر شەھرىنى كېسىپ ئوتكەن دەريا ئىسمى.

ئاستى، زىندانغا تاشلىدى ۋە مىڭلاپ كىشىلەرنى قەشقەردىن ئىلغا سۈرگۈن قىلىپ ھەيدەپ ماڭدى. ئىلغا ھەيدەلگەن سۈرگۈنلەر ئىچىدە كېلىشكەن، يوقسۇل ئائىلىدىن بولغان دانىشمەن ئۇيغۇر قىزى نوزۇگۇمۇ بار ئىدى.

نوزۇگۇمنىڭ مانىجۇ مۇستەبتىلىرى تەرىپىدىن سۈرگۈن قىلىنىشى قەشقەر خەلقىنىڭ دىلىنى ئورتەپ-كويدۇردى. بەختسىز سۈرگۈنلەر يۈرەكلىرىدىكى دەرت-ئەلەم، قايغۇ-ھەسرەت، ئازۇ-تىلەكلىرىنى ئېيتىشىپ، چارىسىز قالغان ئەل يۇرتى بەلەن ئاخىرقى مەرتىۋە پىغان ئىچىدە خوشلاشتى.

سۈرگۈنلەرنى ئۇزاتقۇچىلار ئىچىدىن ساقلى سۇتتەك ئاقارغان، ئازاپ ئىچىدە يۈزى تاتارغان بىر بوۋاي شۇڭقاردەك شۇڭغۇپ چىقىپ يىغا ئارىلاش تىترەك ئاۋازدا مۇنداق بىر مۇناجات ئوقۇدى:

خوش، گۈل قىزىم نوزۇگۇم،
يورۇپ تۇرغان يۇلتۇزۇم.
كۈلپەت چۈشۈپ بېشىڭغا،
تۇتقۇن بولدۇڭ قۇندۇزۇم.

ئون گۈلىنىڭ بىر گۈلى
ئېچىلمىغان نوزۇگۇم.
پۇراقلىرى بىر يولى،
چېچىلمىغان نوزۇگۇم.

ئوتقا سالسا كويمەستىم،
ئەمدى كويۇپ كۈل بولدۇم.

يامغۇر ياققان باغلاردەك،
كوز يېشىمدا هول بولدۇم.

دۇڭاڭ دىگەن كاساپەت،
ئۇنىڭدا يوق شاپائەت.
ئاپپاق ساقال يۇلۇندى،
يۇرىگىم چاك ـ چاك بولدى.

هىچكىم مەندەك بولمىغاي،
ئامراق قىزىم نوزۇك ئاي.
ئاكاڭدىنمۇ ئايرىلسام
سېنىڭدىنمۇ ئايرىلسام.

دەپ يىتىم قوزىدەك تەلمۈرۈپ نوزۇگۇمنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى. جالالاتلار بوۋاينى مىلىتسىنىڭ پاينىگى بىلەن ئۇرۇپ يىقىتىپ قويدى. نوزۇگۇم تاقەت قىلالمىدى. توپا ـ چاڭغا مىلىنىپ بەھۇش ياتقان قېرى دادىسىغا قاراپ:

خەير، خوش دەرتمەن دادا،
غەمگۇزارىم ياخشى قال.
كوزلىرىم ئاقۇ ـ قاراسى
گۇلئۇزارىم ياخشى قال.

كاجلىغى بۇ شۇم پەلەكنىڭ،
هېنى سەندىن ئايرىدى.

سایسی سەگۈ تېرەكنىڭ
شاخلىرىنى قايىردى.

مسكىن قىزنىڭ كوزى دائىم
تۆمەن بويىغا باقىدۇ.
زالىم دۇژاڭ قەپىزىنى
غەزەپ كۆچى چاقىدۇ.

دەپ، چەكسىز نادامەت ئىچىدە دادىسى بىلەن رازىلاشقاندىن كېيىن، مانجۇ چېرىكلىرىنىڭ قانلىق قىلىچىغا پەرۋا قىلماي سەپ بولۇپ تۇرغان يۈرتداشلىرىغا قاراپ:

بىللە ئويناپ بىللە ئوسكەن
يارۇ - دوستلار ياخشى قال.
مسكىن باشقا سايە بەرگەن.
بوستان يۈرتلار ياخشى قال.

چول - دەشتلەرنى كېزىپ يۈرگەن،
پىراق ئوتتىدا باغرى كويگەن.
پۈتلىرىدا قانلىق كىشەن
باقى جانىم ياخشى قال.

دەپ قېرىنداشلىرى بىلەن ئاخىرقى قېتىم خوشلاشتى.
ئەلقىسسە، نوزۇگۇم گۈناسىز سۈرگۈنلەر قاتارىدا داق يەرنى سېلىنجا، بۇلۇتنى يېپىنچا قىلىپ، دەشت - بايا‌ۋانلارنى

كېزىپ، ئىگىز داۋانلاردىن ئېشىپ ئىككى ئايدىن ئارتۇق پىيادە يول يۈردى. گۈگۈم قاراڭغۇسىدا موزات بويىغا يېتىپ كەلدى. ئارا بۇلۇت ئارىسىغا موكۈنۈشكە ئالدىراۋاتقان غۇۋا ئايغاقاراپ نوزۇگۇم:

ئاينى بۇلۇت توسۇپتۇ،
يۇلتۇزلارمۇ ئۇچۇپتۇ.
گور ئازاۋى ئولۇكتىن،
تىرىكلەرگە كوچۇپتۇ.

قىچقىرىپ كەلگەن كاككۇكنىڭ
ئۈنى ھەر جايدا غېرىپ.
كەل كاككۇك ئاشنا بولايلى
سەن مۇساپىر، مەن غېرىپ.

مۇز داۋاندا قار ياغدى
تۇزلەڭدە يالاڭ يامغۇر.
دەرتمەنلەرگە كۈن بەرمەس
دۇۋاڭ چېرىگى قانخور.

مۇز داۋاننىڭ يولىدىن
ئوتمەسكە ئامال بارمۇ؟
ئىلىخوغا بارغۇنچە
جېنىمىز ئامان بارمۇ؟

دەپ، ھەسرەت بىلەن كوڭۇل تارىغا زەخمەڭ ئۇردى. مىڭلىغان سۇرگۈنلەر نوزۇگۇمغا جور بولدى.

ئەلقىسسە، ئۇلار ئۇچ ئايدىن ئارتۇق يول يۈرۈپ پۈتلىرى يېغىر بولۇپ ماداردىن كەتكەندە ئىلىغا يېتىپ كەلدى. ھەيدەپ كېلىنگەن پېتى قان پۈراپ تۇرىدىغان يامۇلغا قامالدى. قاراڭغۇ پەنجىرىدىن تالاغا تەلمۈرگەن نوزۇگۇم بىر مۇناجات ئوقۇدى:

ئەپىيۇنكەش جاللاتلار،
ماجاڭ ئويناپ ياتىدۇ.
قاراڭغۇ زەي زىندانىدا،
نوزۇك يالغۇز ياتىدۇ.

ئاتام مېنى، ئانام مېنى
نەمشقا ئارزۇلاپتىكەن.
بۇ كۈنلەرگە قالارمىنى
باشتا ئويلىماپتىكەن.

قومۇشلۇققا ئوت ياقسا
گۈرۈلدەپ كويۇپ كەتسە،
مۇنداق كۈننى كورگىچە،
ياش تۇرۇپ ئولۇپ كەتسە.

بېشىمىزدا جاللاتلار،
قىلىچىنى ئوينىتار.
بۇ دوزاقتىن نوزۇكنى،
قانداق بىر جان ئاجرىتار؟

یول ئازاۋی، گور ئازاۋی ئىدى. نوزۇگۇمنىڭ كوزى ئۇيقۇغا كەتتى. ئۇ، چۈش كوردى. چۈشىدە سۇيگەن يارى — باقى يىگىت بىلەن ئۇچرىشىپ ئۇزئارا سېغىنىشىنى ئىزھار قىلىشتى:

نوزۇگۇم:

سەن سېغىندىڭمۇ مېنى؟

باقى يىگىت:

خويما سېغىندىم مەن سېنى.

نوزۇگۇم:

سەن قەيەرىڭدە سېغىندىڭ؟

باقى يىگىت:

مەن يۇرەكىمدە سېنى.

نوزۇگۇم:

ھالىڭ نېچۈك دەپ سورمىغىل
كورگىن چىرايىمدىن ئۇنى.
سەن مېنىڭ باقىم بولساڭ
قۇتقۇزۇپ ئالغىن مېنى—

باقى يىگىت:

كۈندە كورمىدىم يارنى
كۈنىدە كورەرمەن دەپ.
ئۇمىت ئۇزمىدىم ياردىن
ئولمىسەم سۇيەرمەن دەپ.

ئالتىنچى ئاي كىرگەندە
ئارا، گۈرجەك خاماندا.
نوزۇك يارنى كورۇشكە
باقى يىگىت ئارماندا.

نوزوگوم:

قاچقان باشتا مۇك بولار
موككەن جايلار بوك بولار.
بىز بۇ يەردىن قاچقاندا
ئىستەكچىلەر كوپ بولار.

ئاتا ـ ئانام كۆتمەكتە
قايغۇ ئىچىدە ئوتمەكتە.
بەلنى مەھكەم باغلايلى
مەقسەتلەرگە يەتمەككە.

تاراق ـ تۇرۇق ئاۋازدىن نوزوگومنىڭ شىرىن چۈشى بۇ ـ زۇلدى. قارىغۇدەك بولسا، دۇۋاڭ باشچىلىغىدا بىر توپ دىۋە سۈپەتلىك مەلئۇنلار ئاچ بورىلەردەك لەۋلىرىنى يالىشىپ، ھەيـ ـ يارلىق بىلەن قارىشىپ، نوزوگومنى ئوزئارا تالىشىپ تۇراتتى. چوشقىدەك خارتىلدايدىغان ئىسكەتسىز بىر مانجۇ بېگىنىڭ توكـ ـكەن ئالتۇنلىرىغا ئاخىر دۇۋاڭ نوزوگومنى سېتىۋەتتى.

ئەلقىسسە، نوزوگوم مانجۇنىڭ چوڭ بايلىرىدىن بىرىگە سېتىلىپ "چوڭ يۇلتۇز" يېزىسىغا ئېلىپ كېلىندى. بۇ زۇلمەتلىك قاراڭغۇ كۈنلەر ئىچىدە نىمە قىلارىنى بىلمەي نوزوگوم مۇنداق زارلىناتتى:

مەن قەشقەردىن چىققىلى
توشەك سېلىپ ياتقان يوق.
ئانام ئورگەن چېچىمغا
تاغاق سېلىپ باققان يوق.

چوڭ يولتۇزغا بارغاندا
ئوت ياقمەن قومۇشقا.
نەپرەت بىلەن قارايمەن
مانجۇ بېگى گومۇشقا.

جان ئاتامنى كورەلمەي
ئولۇپ كېتەر ئوخشايمەن.
نەۋ باھارغا يېتەلمەي
سۇلۇپ كېتەر ئوخشايمەن.

ئاكامنى تاپالماسمەن
تاپسام ئايرىلالماسمەن.
باقمنى كورۇپ ئولسەم
ھەرگىز ئارمان قىلماسمەن.

ئاتام مۇندا كېلەرمۇ؟
مېنى ئېلىپ كېتەرمۇ؟
قەشقەرغە جان يېتەرمۇ؟
بارارمنى بىلمەسمەن.

ئەلقىسسە، نوزۇگۇمنىڭ ئابدۇللا ئىسىملىك بىر ئاكىسى بار ئىدى. ئابدۇللامۇ نوزۇگۇمدىن بۇرۇن ئىلغا سۇرگۇن قىلىنغانلار قاتارىدا مۇشۇ مانجۇ بېگىگە ئەسىر بولغان ئىدى. ئويلىمغان يەردە بۇ ئاكا-سىگىل ئۇچرىشىپ، ھاڭ-تاڭ بولۇپ بىر بىرىگە قاراشتى. ئۇزئارا مۇڭ-ھالىنى ئېيتىشىپ سىرداشتى:

نوزۇگۇم:

قونۇۋاپتۇ قاغىلار
بۇلبۇل باغدىن كوچتىغۇ؟
ساڭا كەلگەن كۇلپەتلەر
نوزۇك باشقا چۇشتىغۇ؟

ئابدۇللا:

تومۇر قەپەز دەردىنى
مەنلا تارتسام بولمامدۇ؟
سېنى مۇنداق كورگەندە
يۇرەك دەرتكە تولمامدۇ؟

نوزۇگۇم:

بىزمۇ ئادەم نىمشقا
يوقتۇر شۇنچە قەدرىمىز.
ۋەھشى قاۋان دۇۋاڭغا،
تاشار غەزەپ قەھرىمىز.

ئابدۇللا:

يامغۇرلار تولا ياغسا
مۇز داۋانلار پەسلەيدۇ.
سەن ئۇزەڭگە ئاگاھ بول
دۇۋاڭ بىزنى قەستلەيدۇ.

نوزۇگۇم:

پۇتۇمدىكى كىشەننى
كەلگىن ئاكا چاقايلى،
يەكسان قىلىپ دۇشمەننى
قانلىرىنى چاچايلى.

نوزۇگۇمنىڭ گۈلدەك چىرايى ئوزىگە دۇشمەن بولدى. ئۇنىڭغا مانجۇ ئەمەلدارلىرىنىڭ يامان كوزى چۈشتى، نۇزۇگۇمنى مەجبۇرى خوتۇنلۇققا ئېلىشنى ئويلىدى. دەسلەپ تۇرلۇك زىبۇ-زىننەت، ئالتۇن-كۇمۇش بىلەن ئالدىماقچى بولدى. بۇ ئالداما-چىلىق نوزۇگۇمنىڭ قەلبىدە ئىپلاس مانجۇ ئەمەلدارلىرىغا قارشى تېخىمۇ كۇچلۇك غەزەپ-نەپرەت قوزغىدى:

توگە ياتار قامغاقتا
بىر ئاكام بار قالماقتا،
ئىنساۋى يوق مەلئۇننىڭ
قەستى مېنى ئالماقتا.

دارېن ئويى زىننەتلىك
ئالتۇن-كۇمۇش تاملىرى.
چاي ئورنىدا ئىچكىنى
سۇرگۇنلەرنىڭ قانلىرى.

قېرى تۇلكە كۇلكىسى
ياۋۇزلۇقنىڭ شەپسى.
ماڭا جەننەت كورۇنەر
باقى يىگىت كەپسى.

تاغدىن چۈشكەن لاي سۇنى
سۇزۇپ ئىچەر ئەر بارمۇ؟
نازۇك باشقا مۇڭ چۈشتى،
ئېلىپ قاچار ئەر بارمۇ؟

باقى يىگىت گەلسەڭچۇ
مېنى ئېلىپ قاچساڭچۇ.
قىلىچ بىلەن دۇۋاڭنىڭ
كاللىسىنى چاپساڭچۇ.

ئەلقىسسە، دۇۋاڭنىڭ زۇلمىدىن دەشت-چۆللەردە قېچىپ يۈرگەن باقى يىگىت سۈيگەن ۋاپادارى نوزۇگۇمنىڭ مانجۇ ئەمەلدارىغا مەجبۇرى سېتىلغانلىغىدىن خەۋەر تېپىپ، نوزۇگۇمنى قۇتۇلدۇرۇشقا بەل باغلايدۇ، ئايغاقچى ئارقىلىق نوزۇگۇمغا سالام يوللايدۇ:

نوزۇك يارىم ئامانمۇ؟
رەڭگى-روپى سامانمۇ؟
نوزۇگۇمغا چاڭ سالغان
مانجۇ بېگى قاۋانمۇ؟

ئاتلارنى توقۇپ قويدۇم
پۇرسەت كۈتۈپ ياتارمەن.
چۈشكەن چاغدا قاراڭغۇ
سېنى چوقۇم تاپارمەن.

ئەلقىسسە، ئالدامچىلىق بىلەن نوزۇگۇمنى قولغا چۈشۈرەلمىگەن بەگ زوراۋۇق كۈچىگە يولىنىپ ياۋۇز قولىنى ئۇزاتتى. تىز پۈكمەس نوزۇگۇم توي كېچىسى دارىنىڭ بوغۇپ ئولتۇرۇپ ئالۋاستىلار غاربىدىن قاچتى. شۇ قاچقانچە نى-نى تاغ-داۋانلاردىن ئاشتى. نوزۇگۇمنىڭ ئارقىسىدىن نۇرغۇن ئىستەكچىلەر قوغلىدى. نوزۇگۇم دەشت-بايداۋانلاردا يۈرۈپ، قومۇشلۇقتا موكۈپ ئالىتە ئايغىچە جالاتلارغا تۇتۇق بەرمىدى. ئاشۇ قاچقۇنلۇق ئېغىر كۈنلىرىنى ئەسلەپ، يۈرەك رىشتىسىدىن نەزمە تۇزدى:

قومۇش ئارىلاپ كۇن چۈشتى،
يالغۇز باشقا مۇڭ چۈشتى.
مەن نوزۇكنى تۈتۈشقا
يۈزلەپ چېرىك يول توستى.

قاينىاپ تۇرغان قازانغا
چومۇچ سېلىپ باققان يوق.
يار ئۈيىقتا مەن بۇيىقتا
مۇڭدىشىپمۇ ياتقان يوق.

يالغۇز ياتتىم خاماندا
نان پىشۇردۇم ساماندا.
ئاجىز نوزۇك جاڭگالدا
باقى يۇرەر قايانداا.

قومۇشلۇق بولدى جايىم
بورە، تۈلكە ھەمرايىم.
مۇنداق ئېغىر كۇنلەردىن
قۇتقۇزغايمۇ خۇدايىم!

يايى چىقتى تۈتقىلى
ئەجدار بولۇپ يۈتقىلى.
چېرىك ملتىق تەڭلەيدۇ،
قومۇشلۇققا ئاتقىلى.

مېنى تۈتۈش قەستىدە
ئوتنى قويدى قومۇشقا.

خاندىن بۇيرۇق چۈشۈپتۇ
سۇلۇن① كوزۇم ئويۇشقا.

قومۇشلۇققا ئوت قويسا
مەن نوزۇكنى تاپالماس.
مەن نوزۇكنى تاپقاندا
تىرىك قولغا ئالالماس.

ئالتە ئاي بولدى يالغۇزمەن
قەشقەر يولىن بىلمەسمەن.
خۇدا ئامان ساقلىسا
چېرىكلەرنى كورمەسمەن.

ئاتام مېنى ئويلايدۇ،
نوزۇگۇم دەپ يىغلايدۇ.
جان ئاكامنىڭ ھەسرىتى
يۇرىگىمنى تىلغايدۇ.

قومۇشلۇقتا سايرىغان
ئوردەكمىكىن، غازمىكىن؟
يۇرىگىمنى يېرىپ باق
تازا يېرى بارمىكىن؟

شۇنداق ئېغىر كۇنلەردە
يار يېنىمدا بولسا‌ڭچۇ!

① سۇلۇن — چىرايلىق.

مۇنداق كۆننى كورگەندىن،
يەر قوينىڭغا ئالساڭچۇ!
. . . . . .
كەپە قىلدىم ياۋانغا،
چېرىك كەلدى داۋانغا.
جېنىم ئازلا قالغاندا
تۇتۇلدۇم مەن قاۋانغا.

ئاخىرى مىڭ بىر مۇشەققەتتە مانجۇ چېرىكلىرى نوزۇگۇمنى تۇتۇۋالدى. پۇت ـ قولىنى مەھكەم باغلاپ، ئونلىغان چېرىك توت ئەتراپىدىن يالاپ، ئالدى ـ ئارقىسىنى چارلاپ، ئۇدۇل ئىلى يامۇلىغا ھەيدەپ كەلدى. يامۇل ئىچى ئالاقزادىلىككە تولدى. پوتەيلەرگە جاللاتلار قارا قاغىدەك قوندى. نوزۇگۇم ھاياتتىن ئۈمىت ئۈزدى:

نوزۇك قولى باغلاندى
ئولتۇرمەككە چاغلاندى.
قەشقەردىكى ئاتامنىڭ
يۇرەك باغرى داغلاندى.

يالغۇز غېرىپ نوزۇكنى
"ش" يامۇلغا سولاشتى.
قان ئىچمەككە چېرىكلەر
چۈمۈلدەك ئولاشتى.

تۇتقۇن قىلىپ نوزۇكنى
قورقۇتقىلى بولمىغاي.

باقی ئۇچۇن جان بەرسە
دىلدا ئارمان قالمغاي.

دۇۋاك خاندىن خەت كەلسە
نوزۇگۇمنى "چىپىك" دەپ.
يۇرتداشلىرىم ئېيتىدۇ
"شېھىتلىكنى تېپىك" دەپ.

جاڭجۇك نوزۇگۇمنى سوراق قىلدى. قەھرىمان نوزۇك جاڭجۇك ئالدىدا مەردانە تۇرۇپ سوزدە قاتتىق ئېلىشتى. جاڭجۇك نوزۇگۇمنى دارغا ئېسىپ ئولتۇرۇشكە بۇيرۇدى.....

مۇيتۇڭزا ئادەم دېگىزغا ئايلانسىدى. نوزۇگۇم كوز يېشى قىلۇاتقان قېرىندىاشلىرىغا قاراپ:

— ئېزىز ۋەتەندىاشلىرىم! زالىملار مېنى دارغا ئاسماقچى، قولىدىن كەلگىنىنى قىلسۇن، مەن ئولۇشتىن قورقمايمەن. مەن ئولگەن بىلەن مېنىڭ قوۋم - قېرىندىاشلىرىم ئولمەيدۇ، — دىدىدە، لاغىلداپ تىترەۋاتقان جاللاتقا خىتاپ قىلدى:

بۇيرۇغىڭنى بەر جاللات
مېنى دارغا ئېسىشقا.
ئەل قىساسى مىنەلھەق
ساڭا يول يوق قېچىشقا.

مېنى دارغا ئاسقاندا
ئاگاھ بول ئوز ئېشىڭغا.
روھىم گۈرزى - ئومۇت بوپ،
بىر كۈن تېگەر بېشىڭغا.

ئەلقىسسە، نوزۇگۇم مەردانە ھالدا دار ئاستىغا ئوزى كەلـ دى. مەيداندا قىيا ـ چىيا كوتىرىلدى. نوزۇگۇم جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن كوكنى لەرزىگە سالدى:

ھەچكىم مەندەك بولمىسۇن
باللارغا قالمىسۇن.
ماڭا كەلگەن دەرت ـ ئەلەم
ھەچ بەندىگە كەلمىسۇن.

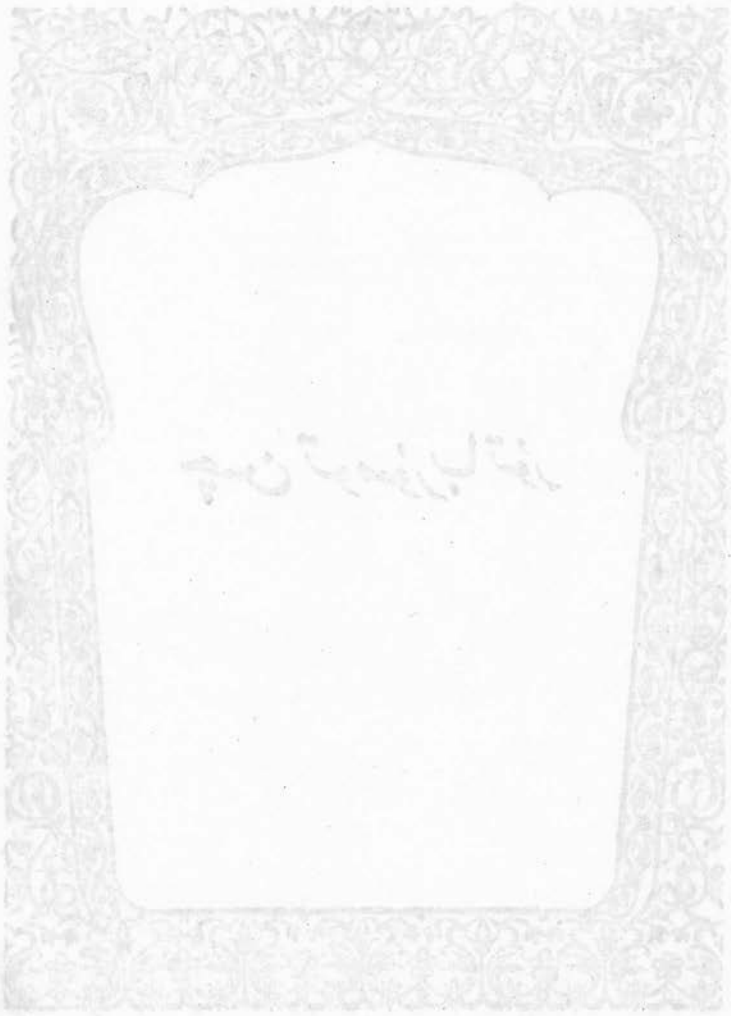
سەل ئەمەستۇر ئاققانلار،
بىزنىڭ توككەن يېشىمىز.
قانلىق قىلىچ قەھرىدىن،
كېسىلمەكتە بېشىمىز.

كويۇپ يانسۇن زالىملار
تاجۇ ـ تەختى كۇل بولسۇن.
ئەركىنلىك دۇشمەنلىرى
يەر بىلەن يەكسان بولسۇن.

غەم ـ غۇسسىگە باش ئەگمە
ئەلنى باسقان تۇن كېتەر.
ئوت قۇياشتەك نۇر چاقناپ،
بىزنى پارلاق كۇن كۇتەر.

چین تومۆرباتۆر

قەدىمقى زاماندا ئىلى ئىقلىمىدا چوڭ بىر پادىشا ئوتكەن ئىكەن. ئۇنىڭ مىڭەن ئېتىنىڭ تاقىسى ئالتۇندىن، ئىگەر ـ جابدۇقلىرى ئۇنىجى ـ مەرۋايىتتىن ئىكىەن. ئۇ پادىشانىڭ ئىككى خوتۇنى بولسىمۇ، ئەمما پەرزەنت كورمىگەن ئىكەن. شۇڭا ئۇنىڭ كوڭىلى بەك بارام ئىكەن. ئۇ، خاپىچىلىغىنى بېسىش مەقسىدىدە ھەر دائىم شىكارغا چىقىپ تاماشا قىلىشنى ياخشى كورىدىكەن. كېيىن كىچىك خوتۇنى ھامىلە بولىدىكەن، بۇنى ئاڭلىغان پادىشا خوشاللىغىدىن تېخىمۇ بەك شىكارغا ئامراق بولۇپ كېتىدىكەن.

كۇنلەردىن بىر كۇنى پادىشا ۋەزىرلىرى بىلەن شىكارغا چىقىپ كەتكەندە كىچىك خوتۇنى بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ. بىراق بۇنى پادىشانىڭ چوڭ خوتۇنى كۇنلەپ، بالىنى كولىگە تاشلۇپ تىپ ئورنىغا ئىتنىڭ كۇچۇگىنى ئېپكېلىپ قويۇشنى خىزمەتچىلىرىگە بۇيرۇپتۇ.

پادىشا شىكاردىن يېنىپ كەلگەندە چوڭ خوتۇنى ئالدىغا چىقىپ: "سېنىڭ خوتۇنۇڭ كۇچۇك تۇغدى" دەپ خەۋەر قىلىپتۇ. دەرغەزەپ بولغان پادىشا توقالنى ئولتۇرمەكچى بوپتۇ. شۇئاندا چوڭ خوتۇنى ھىلىگەرلىك بىلەن: "ئولتۇرمىسىلە پادىشاھى ئالەم، بۇ نوۋەت مەن بىر قوشۇق قېنىنى تىلىۋالاي"، — دەپ يالۋۇرغان بوپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پادىشا بىر قېتىمغا ئامان قالدۇرۇپتۇ.

ئاردىدىن ئاي ۋە يىللار ئوتۇپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىر كۈنىدە پادىشا يەنە شۇ بۇرۇنقى ئادىتى بويىچە شىكارغا چىقىپ كېتىپتۇ. ئۇ بىر ئايلىق يەرگە كەتكەن ئىكەن، كەلگىچە كىچىك خوتۇنى بىر قىز تۇغۇپتۇ. چوڭ خوتۇنى بۇنىمۇ كولگە تاشلۇۋېتىپ، ئورنىغا مۇشۇكنىڭ بالىسىنى ئېپكېلىپ قويۇپتۇ. پادىشا قايتىپ كەلگەندە چوڭ خوتۇنى مۇشۇك بالىسىنى كوتىرىپ كىرىپ: "مانا، سېنىڭ توقالىڭ، ئەمدى مۇشۇك تۇغدى. يۇرت ئىچىدە يۈزىمىزنى يەر قىلىۋەتتى، بۇ نىمە دېگەن رەسۋاچىلىق" دەپ يالغاندىن يىغلاپ ئوردىنى بېشىغا كىيىپتۇ. ئاچچىقلانغان پادىشا توقالغا ئېغىر جازا بېرىشنى بۇيرۇپتۇ.

ئەمدى بىر كەلىمە سوزنى باللارنىڭ ئەھۋالىدىن ئاڭلايلى:

چوڭ خوتۇن تەربىيدىن كولىگە تاشلۇۋېتىلگەن ھىلىقى باللارنى بىر ئېيىق جاڭگالغا ئېلىپ كېتىپ باققان ئىكەن. شۇنداق قىلىپ بۇ ئىككى بالا ئېيىقنىڭ تەربىيىسىدە ئوسۇپ چوڭ بولۇپتۇ: ئەقلىگە كەلگەندە ئۇلار بىر بىرىگە ئات قويۇشۇۋاپتۇ. ئوغۇلنىڭ ئېتى چىن تومۇر، قىزنىڭ مەخسۇمسۇلا بولۇپتۇ. بۇ باللار سەھرانىڭ ساپ ھاۋاسىدا ياغلام، بەك چىرايلىق ھەم كۆچلۈك بولۇپ ئوسۇپتۇ.

چىن تومۇر كىچىك چېغىدىلا ئوۋغا ئۆگىنىپ تۇرلۇك جانىۋارلارنى تۇتىدىغان بولۇپتۇ. شۇنداق قىلىپ يۈرۈپ ئاجايىپ باتۇر يىگىتكە ئايلىنىپتۇ. كېيىنچە ئۇلار ئېيىقتىن ئايرىلىپ جاڭگالنىڭ بىر چېتىگە ئوي ياساپ، شۇ ئويدە ياشاشقا باشلاپتۇ.

باتۇرلۇقتا ھەچبىر جان،
چىن تومۇرگە يەتمەيدۇ.

مسران قىلىچ، مىلتىغى
قولدىن نېرى كەتمەيدۇ.

ئالغۇر بۇركۈتى بېشىدىن
كەتمەي ئۇچۇپ يۇرىدۇ.
تايغان ئىتى ئىشىكتە،
ئويناپ تەييار تۇرىدۇ.
بىر مۇشۇگى توشەكتە،
بىر توخۇسى كاتەكتە.

چال قۇيرۇغى كوك بوز ئات،
كىشنەپ تۇرار ئىغىلدا.
ئۇۋغا چىقسا ھەممىسى
ھازىر بولار يېنىدا.

شۇنداق قىلىپ، بۇلار ناھايىتى ئۇملۇكتە كۈن كەچۈرۈشكە باشلاپتۇ.

كۈنلەردىن بىر كۈنى مەختۇمسۇلا شۇنداق بىر چۈش كورۇپتۇ. چۈشىدە: ئاكىسى ئۇۋغا چىقىپ كوپلىگەن بۇغا ـ مارال-لارنى تۇتۇپتۇدەكمىش. بۇغا ـ مارالالارنىڭ بېشىنى ئېتىغا غانجۇ-غلاپ كېلىۋاتقۇدەكمىش. گۇشىنى زىققا ئوتكۈزۈپ، كاۋاپ قىلى-ۋاتقۇدەكمىش. مەختۇمسۇلا ئويغىنىپ كېتىپ، كورگەن چۈشىنى ئاكىسىغا ئېيتىپ بېرىپتۇ. ئاكىسى: تولا ياخشى چۈش كورۇپسىز سىڭلىم، ئۇنداق بولسا مەن يەتتە كۈنلۈك ئۇۋغا چىقاي. مەن قايتقىچە سىز مەسلىھەتمىنى ئىسىگىزدە تۇتۇڭ، — دەپ مۇنداق دەپتۇ:

بېشىڭنى تارىماڭ،
سۇ بويىغىمۇ بارماڭ.
ئىتىڭنى "چاغ" دېمەڭ،
مۇشۇكنىمۇ "پەش" دېمەڭ.
ئوتنىڭنى ئوچۇرمەڭ
ئوگزە ئۇستىگە چىقماڭ.
ئوت ئوچۇپ قالار بولسا،
تۆتۈن چىققان ياقلارغا
ئوت سوراپ كېتىپ قالماڭ.

ئەلقىسسە، چىن تومۇر باتۇر مىسران قىلىچىنى ئېسىپ، ئار-غىماق ئېتىغا مىنىپ، كاپ - كاپ كۆچىۇگىنى ئەگەشتۈرۈپ ئوۋغا چىقىپ كېتىپتۇ. مەختۇمسۇلا يالغۇزلۇقتا زېرىككەندىن كېيىن، ئوگ-زىگە چىقىپ بېشىنى تاراپ ئولتۇرۇپتۇ. مۇشۇگى بىلەن تىخۇ-سىمۇ ئۇنى ئەگىشىپ ئوگزىگە چىقىپتۇ.

مۇشۇك مياڭلاپ، مەختۇمسۇلانىڭ ئىچىنى پۇشۇرۇپتۇ. تىخۇسى قاقاقلاپتۇ. شۇندىن كېيىن مەختۇمسۇلا مۇشۇگىنى "پەش" دەپتۇ. تىخۇسىنى "تاخ" دەپ ئوگزىدىن قوغلىۋېتىپتۇ. مۇشۇگى بىلەن تىخۇسى ئوگزىدىن چۈشۈپ ئويگە كىرىپتۇ. مۇشۇك ئوچاق يېنىغا كېلىپ چوگۇننى ئورۇۋېتىپتۇ. تىخۇ كۆلنى تاتى-لاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئوچاقنىڭ ئوتى ئوچۇپتۇ. مەختۇمسۇلا ئويگە كىرگىنىدە ئوت ئوچۇپ قالغانلىغىنى كورۇپتۇ. بۇ ئىشقا ناھايىتى قايغۇرۇپ يەنە ئوگزىگە چىقىپتۇ. "ئەمدى قانداق قىلارمەن" دەپ يىغلاپ ئولتۇرسا، ئوك تەرىپىدىن ئىتىنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. سول تەرەپتە تۆتۈن كورۈنۈپتۇ. مەختۇمسۇلاغا ئوت

تېپىش قايغۇسى چۈشۈپتۇ. "نىمە بولسا بولسۇن، پىشانەمدىن كورەي" — دەپ ئىس چىققان تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ. ئۇزۇن مېڭىپ ئىس چىقىۋاتقان بىر ئەسكى تام ئويگە يېتىپ كەپتۇ. قارىغۇدەك بولسا ئوي ئىچىدە بىر قېرى موماي ئولتۇرغۇدەك. مەختۇمسۇلا "ئەسسالام" — دەپ ئۇنىڭ قېشىغا كىرىپتۇ.

قېرى موماي ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ سەت ھەجىيىپ:

سالامىڭنى ئالدىم ئىلىك،
سالام قىلمىساڭ شۇتاپ

قىلار ئىدىم يەتتە بولەك، — دەپ جاۋاپ قايتۇرۇپتۇ. شۇندا مەختۇمسۇلا ئۇنىڭ يەتتە باشلىق يالماۋۇز ئىكەنلىگىنى سېزىپ ئەيمىنىپ قاپتۇ. يالماۋۇز قىزنىڭ قورقىنالىغىنى بىلىپ:

خۇدا بەرگەن چىرايلىق قىز
كەل، قورقمايلا يېنىمغا ئوت،
كېلىپ مېنىڭ بېشىمنى باق.
ئۇز ئاناڭدەك مېنى سەن كۆت، — دەپتۇ.

مەختۇمسۇلا قورقىنالىغىدىن ئامالسىز ماقۇل بوپتۇ. يالماۋۇز تېخىمۇ سىپايىلىق بىلەن گەپ ئالماق بولۇپ:

قاي تەرەپتىن كەلدىڭسەن؟
كىمنىڭ قىزى بولسەن؟
ئاتاڭ بارمۇ ئاناڭچۇ؟

قايسى ئويده تۇرسەن؟
نامى - هالىڭ ئايان ئەت
ماڭا بر - بر بايان ئەت، — دەپتۇ.

يالغانغا ئۇگەنمىگەن مەختۇمقۇلا مومايىنىڭ سوراقلىرىغا جاۋاپ بېرىپ ئوت سوراپ كەلگەنلىكىنى ئېيتىپتۇ. يالماۋۇز بىر تال تىزەكنى تۇتاشتۇرۇپ ئۇنى ياغاچقا سانجىپ مەختۇمقۇلانىڭ ئاغزىغا چىشلىتىپ قويۇپتۇ. ئاندىن ئۇنىڭ بىر يېڭىگە پىت، يەنە بىر يېڭىگە سىركە تولدۇرۇپتۇ - دە، "ئويۇڭگە بارغىچە بۇ پىت بىلەن سىر - كىنى ئىككى تەرەپكە چېچىپ بارغىن" دەپ بۇيرۇپتۇ. مەختۇم - مقۇلا قورقانلىقىدىن مومايىنىڭ ئېيتقانلىرىنى بىر - بىرلەپ ئورۇنلاپتۇ. يالماۋۇز مومای قارغۇ ئىكەن، ئۇنداق قىلىشتىن مەقسىدى مەختۇمقۇلانىڭ ئويىنى تېپىپ بېرىش ئۈچۈن ئىكەن. كېيىن بۇ سىركە توككەن تەرەپكە چىقىر تىكەن، پىت توككەن تەرەپكە ئازغان ئوسۇپ چىقىپتۇ - دە، ئوتتۇرىسىدا يول ھاسىل بولۇپ قاپتۇ.

بىر كۈنى يالماۋۇز مومای شۇ يول بىلەن مېڭىپ مەختۇمقۇلانىڭ ئويىگە بېرىپتۇ. ئىشىك تۇۋىدە تۇرۇپ:

چىن تومۇر باتۇر ئويدە بارمۇ؟
ئارغماق ئېتى ئېغىلدا بارمۇ؟
مىسران قىلىچى قوزۇقتا بارمۇ؟
ئالغۇر بۇركۈتى ئورندا بارمۇ؟
كاپ - كاپ كۈچۈگى ئىشىكتە بارمۇ؟
پۇش - پۇش مۇشۇگى توشەكتە بارمۇ؟
تاخ - تاخ توخۇسى قوندۇقتا بارمۇ؟

دەپ سوراپتۇ.

ھېچنىمىدىن خەۋىرى بولمىغان مەختۇمسۇلا ئويدىن چىقماي تۇرۇپ:

چىن تومۇر باتۇر شىكارغا كەتتى،
مىسران قىلىچى قىنىدا كەتتى.
ئالغۇر قۇشىمۇ قولىدا كەتتى،
كاپ-كاپ كۆچۈگى يېنىدا كەتتى،
پۇش-پۇش مۇشۇگى ئۈيۈگە كەتتى.
تاخ-تاخ توخۇسى دان ئىزلەپ كەتتى، —

دەپتۇ. شۇنىدىن كېيىن موماي يەتتە باشلىق يالماۋۇز سۇرىتىدە ئويگە كىرىپ، مەختۇمسۇلانىڭ ئۆزۈن چېچىدىن لىغا ئېسىپ قويۇپ، تاپىنىنى تېشىپ قېنىنى شوراپتۇ. يالماۋۇز شۇ تەرىقىدە ھەر كۈنى بىر قېتىم كېلىپ مەختۇمسۇلانىڭ قېنىنى شورايدىكەن، قايتىشىدا: "بۇ ئىشنى ھېچكىمگە، ھەتتا ئاكاڭمۇ ئاڭلاتما ئەگەر ئېيتىدىغان بولساڭ مېنىڭدىن زادى قۇتۇلالمايسەن" — دەپ پوپوزا قىلىدىكەن.

شۇنىڭ بىلەن مەڭزى ئانارداك، ھوسنى تاۋاردەك مەختۇم-سۇلا كۈندىن-كۈنگە ماغدۇرسىزلىنىپ زەپىرەڭدەك سارغىيىپ كېتىپتۇ.

ئاكىسى چىن تومۇر باتۇر ئۇۋدىن قايتىپ كېلىپ سىڭ-لىسىنى كورۇش بىلەن ھەيران بولۇپتۇ، كوڭلىگە گۇمان تولۇپتۇ. ھەي سىڭلىم، يەتتە كۈنىڭ ئىچىدە شۇنچە ئورۇقلاپ سارغىيىپ ھالىڭدىن كېتىپسەن، نىمە بولدۇڭ؟ كىم ساڭا ئازار بەردى؟" دەپ سوراپتۇ. مەختۇمسۇلا ئاكىسىنىڭ مەسلىھىتىنى ئېسىدە تۇتماي بالاغا گىرىپتار بولغانلىغىنى ئويلاپ خىجالەتچى-لىكتىن ئوز ھالىنى ئېيتىشتىن قورقۇپتۇ. ئاكىسى يەنە: "سېنىڭ-

مە بىر ئېغىر دەرت بار سىڭلىم، مەندىن يوشۇرما، ئېيتساڭمۇ ئېيتسەن، ئېيتمىساڭمۇ ئېيتسەن" — دەپ قاتتىق قىستىغاندىن كېيىن، مەختۇمسۇلا بولغان ۋەقەنىڭ ھەممىسىنى ئېيتىپ، ھەسرەت-تىن قار-يامغۇر يىغلاپتۇ. چىن تومۇر باتۇر ئەھۋالنى ئاڭلىغان-دىن كېيىن دەرغەزەپ بولۇپ:

— ئەگەر مەن شۇ يەتتە باشلىق يالماۋۇزنى ئولتۇرمىسەم، چىن تومۇر باتۇر بولماي كېتەي، — دەپ قەسەم ئىچىپتۇ-دە، ئاندىن مەختۇمسۇلاغا: "ھەي سىڭلىم، مەن ئىشكىنىڭ كەينىگە ئورا كولاپ، موكۇپ ياتسەن، ئەگەر يالماۋۇز كېلىپ مېنى سو-رىسا ئۇۋدىن كەلمىدى دېگىن. ئادەم پۇرىغى بار دەپ ئويغە كىرگىلى ئۇنىمىسا، ئاكامنىڭ كوينەك، تامبىلىنى يۇيۇشقا ئېلىپ قېلىۋىدىم، شۇ كىيىم-كېچەكنىڭ پۇرىغى دەپ جاۋاپ بەرگىن" — دەپتۇ.

شۇنداق قىلىپ چىن تومۇر باتۇر مەيدىسىگە يەتتە قات ساۋۇتىنى تېڭىپ، بېشىغا دوبۇلغا كىيىپ، مىسران قىلىچىنى تۇتۇپ ئورىغا موكۇنۇپ تەييار تۇرۇپتۇ.

يالماۋۇز كېلىپ ئىشكىنىڭ ئالدىدا توختاپتۇ. ئۇنىڭ يۇرد-گى دۇپۇلدەپ، بەدىنى شۇركىنىپ كېتىپتۇ. بىراق ئۇنىڭ نەپسى تاقىلداپ كېتىپ بۇرۇنقى ئادىتى بويىچە سوراپتۇ: مەختۇمسۇلا ئاكىسىنىڭ يوقلۇغىدىن خەۋەر بەرگەندىن كېيىن يالماۋۇز تاش-قارقى ئويغە كىرىپ توختاپ:

تۇرار تېنىم ئەيمىنىپ
بۇگۈن ئويۇڭگە كىرىشكە.
بىراق نەپسىم تاقىلداپ
يول قويمىدى كېتىشكە.

چىقىپ تۇرار ئويۇڭدىن
ئادىمىزات پۇرىغى.
يالغان ئېيتىپ ئالدىساڭ
باردۇر ساڭا سورىغى — دەپ پوپوزا قىپتۇ.
مەختۇمسۇلا تەمكىنلىك بىلەن:

ئاكام كەتكەن شىكارغا
قالغان كوينەك - تامبىلى،
يۇغان ئىدىم باياتىن
شۇدۇر ئادەم پۇرىغى.
ئىشەنمىسەڭ ماڭغىن،
ئويگە كىرىپ قارىغىن.
بولماسمىدى قوزۇقتا
مىسران قىلىچ ئېسىغلىق.
تۇرماسمىدى ئېغىلدا،
بوز ئېتىمۇ باغلاقلىق.
كاپ - كاپ كۆچۈك يوق ئەنە،
ئىشىكمۇ كەڭ ئېچىغلىق.
كىرىۋەرگىن ئويۇمگە
ئىشەنگىن سەن سوزۇمگە.

يالماۋۇز ئويگە كىرىپتۇ. ئادىتى بويىچە مەختۇمسۇلانى ئۇزۇن چېچىدىن لىمغا ئېسىپ ئەمدىلا قېنىنى شورايدەۋاتقاندا، چىن تومۇر باتۇر ئوردىدىن چىقىپ، مىسران قىلىچى بىلەن ئۇنى شۇنداق چېپىپتۇكى، يالماۋۇزنىڭ بىر بېشى ئۇزۇلۇپ چۈشۈپتۇ. يالماۋۇز چىن تومۇر باتۇرغا قاراپ: "بىر بېشىمنىغۇ ئالدىڭ، قالغان ئالتە بېشىمغا قانداق جاۋاپ بېرىسەن؟" — دەپ

قەھرى-غەزەپ بىلەن ئېلىشىشقا كىرىشىپتۇ. تېخىمۇ ۋەھشىلىشىپ چىن تومۇر باتۇرغا مەھكەم يېپىشىپتۇ. شۇنداق قىلىپ ئېلىشىش بىر كېچە-كۈندۈز داۋاملىشىپ يالماۋۇز ئۈچ بېشىدىن ئايرىلىپتۇ. يالماۋۇز قېچىشنىڭ ئىلاجىسىنى تاپالماي غالجىرلىشىپ چىن تومۇر باتۇرغا يەنە ئېسىلىپتۇ. ئۇلار يەنە بىر كېچە-كۈندۈز قاتتىق ئېلىشىپتۇ. چىن تومۇر باتۇر ئۇنىڭ ئالتىنچى بېشىنىمۇ كېسىپ چۈشۈرۈپتۇ. يالماۋۇز ئەمدى ماغدۇرسىزلىنىپ كوزلىرى پىيالىدەك بولۇپ كېتىپتۇ. ئۇنىڭ ئەمدى "يەل مۈڭگۈز" دەپ ئاتالغان بىرلا بېشى قاپتۇ. ئۇ ئامالسىز قالغىندا، قۇيۇنغا ئايلىنىپ ئوينىڭ تۆگىلۈگىدىن چىقىپتۇ-دە:

هەي مەختۇمسۇلا
خەپ توختاپ تۇرغىن.
كورگۈلۈگىڭنى
ئەمدى بىر كورگىن.
ئەجدىھار بولۇپ
سېنى يۇتارمەن.
بىر بېشىڭغا مىڭ
كۈلپەت سالارمەن.

دەپ بەدەر قېچىپتۇ.

چىن تومۇر باتۇر ئارغىماق ئېتىغا مىنىپ بىر بېشى قالغان يالماۋۇزنى قوغلاپتۇ. مەختۇمسۇلا باغلاقلىق كاپ-كاپ كۈچۈگىنى قويۇۋېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن چىن تومۇر باتۇر يالماۋۇزغا يېتىشىپتۇ. ئۇلار كەچ كىرگىچە قاتتىق ئېلىشىپتۇ. چىن تومۇر باتۇرنىڭ كاپ-كاپ كۈچۈگى يېتىپ كېلىپ يالماۋۇزنىڭ پاقالا-

چىغىدىن چىشلەپ تارتىپتۇ. بىر ئازدىن كېيىن يالماۋۇز ھالسىز-لىنىپ يېقىلىپتۇ. كاپ-كاپ كۆچۈك يالماۋۇزنى تالاپ ئولتۇرۇپتۇ. چىن تومۇر باتۇر يالماۋۇزنىڭ يەتتىنچى بېشىنى ئېلىپ خوشال ئويگە قايتىپتۇ. شۇنداق قىلىپ چىن تومۇر باتۇر بىلەن مەخ-تۇمسۇلا خوشال-خۇرام ئوتۇپتۇ. مەختۇمسۇلانىڭ رەڭگى-رۇخ-سارى ئاستا-ئاستا ئوڭلىنىپ شۇنداق ئۇز بولۇپ كېتىپتۇكى:

كوزلىرى چەشمە بۇلاقتەك
قاشلىرى زىرۇ-زىۋەر.
قامىتى شەمشات دەرەختەك
سوزلىرى شىرىن-شېكەر.

چاچلىرى مەجنۇن گويا
يۇزلىرى شەمسى قەمەر.
لەۋلىرى گويا كى ياقۇت،
قوللىرى ئىشقا چىۋەر.

چىشلىرى-دورى سەدەپتەك،
پىكرى كەك، ئالەم كېزەر.
كىمكى كورسە ئاھ ئۇرۇپ،
ئىشقى ئوتىدا جان بېرەر.

ئەلقىسسە، كۇنلەردىن بىر كۇنى چىن تومۇر باتۇر زېرد-كىپ يەنە ئۇۋغا چىقىش خۇمارى تۇتۇپتۇ. ئۇ مەختۇمسۇلاغا ئېيتىپتۇ: "ھەي سىگلىم! مەن يەنە ئۇۋغا چىقمەن. سەن ئويدىن تالاغا چىقمىغىن. ئېرىق بويىدا ئولتۇرۇپ بېشىڭنى تارىمىغىن" دەپ نەسىھەت قىلىپ، ئۇۋغا كېتىپتۇ.

مەختۇمسۇلا نەچچە كۇنگىچە تالاغا چىقماپتۇ. بىراق يەنە

زبرىكىپ كېتىپ ئاقۇەت تالاغا چىقىپتۇ. ئىشكىنىڭ ئالدىدا تازا، سۇزۇك سۇ ئاقىدىكەن. مەختۇمسۇلا سۇنىڭ ئېقىشىغا قىزىقىپ، ئېرىق بويىدا ئولتۇرۇپ بېشىنى تاراپتۇ. ئۇنىڭ ئۇزۇن سۇمبۇل چاچلىرىدىن بىرنەچچە تېلى سۇغا چۈشۈپ كېتىپتۇ، بۇ چاچلار ئېقىپ بېرىپ سانجۇ① پادىشاسىنىڭ ئوردىسىدىكى كولىگە چۈشۈپتۇ. بۇ ۋاقىتتا سانجۇ پادىشاسىنىڭ ئوغلى ئۇزمۇخ نەۋكەرلىرى بىلەن كولىنىڭ بويىدا ئولتۇرغان ئىكەن. شاھزادە ئۇزمۇخ كول بويىغا كېلىپ باش-كوزىنى يۇيۇۋاتسا قولىغا سۇمبۇل چاچ ئىلىنىپ چىقىپتۇ. بۇ چاچنىڭ ئۇزۇن ۋە سۇمباتىلىغى شاھزادىنى ھەيران قالدۇرۇپتۇ. ئۇزمۇخ نەۋكەرلىرىدىن:

— بۇ نىمە دىگەن ئاجايىپ چاچ؟ — دەپ سوراپتۇ.

نەۋكەرلەر:

— ھەي شاھزادە! بۇ ئىلى ئىقلىمىنىڭ گۈزىلى مەختۇمسۇلانىڭ چېچىغا ئوخشايدۇ، — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن شاھزادە ئۇزمۇخ مەختۇمسۇلانى كورمەي تۇرۇپ ئىشق ۋەسۋەسىگە چۈشۈپتۇ. بۇ چاغدا نەۋكەرلەر "ئۇنىڭ چىن تۇمۇر باتۇر دىگەن ئاكىسى بار. يەتتە ئىقلىمدا ئۇنىڭدەك كۈچلۈك ئەر يوق" دەپتۇ. ئىشق پىراقىدا بىتاقەت بولغان شاھزادە دەرھال چىن تۇمۇر باتۇرغا كىشى ئەۋەتىپ: "سىڭلىسىنى ماڭا بەرسۇن، بەرمىسە لەشكەر تارتىپ سوقۇشۇپ ئالمەن" — دەپ پوپوزا قىپتۇ. چىن تۇمۇر باتۇر شاھزادە ئەلچىسىگە: "مېنىڭ ئۇنداق سانجۇ پادىشاسىغا بېرىدىغان سىڭلىم يوق. قۇربىتى بولسا سوقۇشۇپ ئالسۇن" — دەپتۇ. جاۋابنى ئاڭلىغان شاھزادە ئۇزمۇخ دەرغەزەپ بولۇپ، ھەمىمە لەشكەرلىرىنى يىغىپ چىن

① سانجۇپادىشالىغى — موڭغۇل پادىشالىغىنى كورسىتىدۇ.

تومۇر باتۇرنىڭ يۇرتىغا قاراپ يول ئاپتۇ. ئۇ كەلگەندە چىن تومۇر باتۇر ئوۋغا چىقىپ كەتكەن ئىكەن. ئۇ ئالغۇر قوشنى قالدۇروپ سىگلىسىغا: "ناۋادا بېشىمزغا بىر كۈن چۈشسە بۇ قوشنى قويۇۋېتىڭ. قەيەردە بولسام شۇ يەرگە خەۋەر يەتكۈزۈپ بارىدۇ" دەپ تاپىلىغان ئىكەن.

مەختۇمسۇلا چۈمۇلدەك قورشاپ كېلىۋاتقان لەشكەرلەرنى كورۇپ قوشنى قويۇۋېتىپتۇ. ئوزى ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپتۇ. شاھزادە ئوزمۇخ مەختۇمسۇلانى كورۇپ ھۇشىدىن كەتكىلى تاس قاپتۇ. مەختۇمسۇلاغا قاراپ: "ئەي رەنا، ئوزەڭگە مېنى ياخشىلىقچە قوبۇل قىلساڭ قىلدىڭ، بولمىسا مەن قان تىوكۈپ ئالسەن" — دەپتۇ. مەختۇمسۇلا: "بۇ قانداق ئۇياتسىزلىق؟ مەندەك يالغۇز زەئىپ بىر قىزغا شۇنچە كوپ لەشكەر تارتىپ كەلگىنىڭلار نامەرتلىك ئەمەسمۇ؟" — دەپ باش ئەگمەپتۇ - دە، لەشكەرلەر بىلەن جەڭ قىلىشقا باشلاپتۇ. بىرقانچىسىنىڭ كاللىسىنى تېنىدىن جۇدا قىپتۇ. ئاڭغىچە چىن تومۇر باتۇر خەۋەر تېپىپ يېتىپ كەپتۇ. ئۇ مىسران قىلىچىنى ئوينىتىپ بىر ئوزى نەچچە تۈمەن لەشكەر بىلەن قاتتىق ئېلىشىپتۇ. تەڭ كېلەلمىگەن لەشكەرلەر ئولەر - تىرىلىشىگە باقماي قېچىشقا باشلاپتۇ.

شاھزادە ئوزمۇخ قېچىپ كېتىپ بارغان لەشكەرلىرىگە: "سىلەر ئىككى كىشىدىن شۇنچە قاچامسىلەر؟ مەندىن ياخشىلىق كورمەيسىلەر؟ بولمىسا ئاخىرغىچە ئېلىشىڭلار" — دەپ ئوزى باشلاپ يەنە ئۇرۇش ئېچىپتۇ. شاھزادە ئوزمۇخ چىن تومۇر باتۇرغا بىرقانچە ئون پالۋانلىرى بىلەن بىراقلا ھۇجۇم قىپتۇ. ئەيۋاھ - ساس، نەيزە - قىلىچلارنىڭ بىر بىرىگە ئۇرۇلۇشىدىن چاقماق چاققاندەك ئوتلار چاقناپتۇ. بىراق ئۇلار بىر بىرىنى يېڭەلمەپتۇ.

مەختۇمسۇلا بۇ ھالنى كورۇپ ئەندىشگە چۈشۈپتۇ: "ئاكامغا زەخمەت يەتمىگەندى، ئۇنىڭ مېيىپ بولغىنىدىن مېنىڭ يوق بولغىنىم ياخشى" — دەپ ئاكىسىغا قاراپ مۇنداق يالۋۇرۇپتۇ:

ياۋ لەشكىرى ساناقسىز،
ئۇلار بەكمۇ رەھىمسىز.
مەيلى ئولسەم مەن ئولەي،
ئاكا ئامان قېلىڭ سىز.
شۇڭا جەڭدىن يېنىڭ سىز،
تىلەر شۇنى سىڭلىڭىز.

شۇنداندا چىن تومۇر باتۇر سىڭلىسىغا قاراپ:

چىن تومۇر دەپ ئېتىم بار
تەشۋىش قىلما مېنىڭدىن.
ئايرىلىشقا جان - جىگەر
قانداق چىدار سىڭلىدىن.

چىنار ھەرگىز يىقىلماس
بوران، چاپقۇن - جۇدۇندىن.
ياۋ ئالدىدا باش ئېگىش
ئارتۇق ماڭا ئولۇمدىن.

دەپ، جەڭنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. شاھزادە ئوزمۇخىنىڭ لەشكەرلىرى ئولۇپ تۈگەشكە ئاز قالغاندا ئارقىدىن يەنە ياردەمگە ئەۋەتىلگەن سانجۇ لەشكەرلىرى نەرە تارتىپ يېتىپ كەپتۇ. ئۇلار قىلىچ - نەيزە - لىرىنى يالىڭاچلاپ، ئوق - يالىرىنى چىللەپ چىن تومۇر باتۇرغا قارا قاغىدەك يېپىشىپتۇ. شاھزادە ئورموخ پۇرسەتنى غەنىمەت

بىلىپ مەختۇمسۇلانى تۇتۇۋېلىپ، قول-پۇتىنى مەھكەم باغلاپ ئېلىپ قېچىپتۇ.

چىن تۇمۇر باتۇر قەھرى-غەزەپكە تولۇپ يەتتە كېچە-كۈندۈز جەڭ قىلىپ، ئاخىرى ھەممىسىنى كاللىسىنى تېنىدىن جۇدا قىپتۇ. جەڭدىن كېيىن قارىغۇدەك بولسا مەختۇمسۇلا ھېچ يەردە كورۈنمەپتۇ. چىن تۇمۇر باتۇر تېخىمۇ غەزەپلىنىپ چالا قۇيرۇق بوز ئارغىماققا مىنىپ، مەختۇمسۇلانى ئىزلەپ دەشت-چوللەرنى كېزىپتۇ. بىر جايغا كەلگەندە ھاردۇق ئاپتۇ-دە، كوزى ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. ئادەتتە ئۇ بىر ئۇخلىمىسۇ، بولدى. نەق قىرىق كېچە-كۈندۈز ئۇخلايدىكەن. بۇ قىرىق كۈن ئىچىدە چىن تۇمۇر باتۇرنىڭ چالا قۇيرۇق ئېتى ئوتلاپ، نەچچە تاغلاردىن ئاتلاپ باشقا بىر يۇرتنىڭ قۇلان پادىسىغا قوشۇلۇپ كېتىپتۇ. چىن تۇمۇر باتۇر ئۇخلاپ ئويغانسا، ئەتراپىدا ئېتى يوق ئىمىش. چول-جەزىرىدە پىيادە قالغان چىن تۇمۇر باتۇر مىسران قىلىچىنى ئېسىپ، ئېتىنى ئىزلەپ تاغ تەرەپكە راۋان بولۇپتۇ. بىر غولنىڭ يېنىدا چىن تۇمۇر باتۇر بىر توپ قۇلانلارغا يولۇقۇپتۇ. ئۇ قۇلانلارغا قاراپ:

دۇپۇر-دۇپۇر قۇلانلار
ئۇچقۇر-ئۇچقۇر قۇلانلار،
كېپىش① مەيسە كىيگەندەك
توم تۇۋاقلىق قۇلانلار،
چالا قۇيرۇق ئېتىمنى
كوردۇڭلارمۇ قۇلانلار، — دەپ سورايتۇ.

بىراق قۇلانلار ھېچقانداق جاۋاپ بەرمەستىن ئۇركۈپ

① كېپىش — كەش (سەندەل كەش).

قىچىپ كېتىپتۇ. چىن تومۇر باتۇر بۇ ئەھۋالدىن رەنجىپ كېلىۋاتسا، يەنە بىر توپ قۇلانلارغا يولۇقۇپتۇ. ئۇ ئۇلارغا قاراپ:

دۇپۇر - دۇپۇر قۇلانلار
ئۇچقۇر - ئۇچقۇر قۇلانلار،
مەخمەل، تاۋار كىيگەندەك
قۇندۇز يەڭلىغ قۇلانلار،
چالا قۇيرۇق ئېتىمنى
كوردۇڭلارمۇ قۇلانلار، — دەپ سوراپتۇ.

بۇلارمۇ ھىچقانداق جاۋاپ بەرمەپتۇ. چىن تومۇر باتۇر خاپىچىلىقتىن بېشى گاڭگىراپ ئولتۇرسا، يەنە بىر توپ قۇلانلار سەكرىشىپ كەپتۇ. چىن تومۇر باتۇر يەنە:

دۇپۇر - دۇپۇر قۇلانلار
ئۇچقۇر - ئۇچقۇر قۇلانلار،
زەر پەيپەيزە ئاسقاندەك
قۇلىغى ئۇز قۇلانلار،
چالا قۇيرۇق ئېتىمنى
كوردۇڭلارمۇ قۇلانلار، — دەپتۇ.

شۇنىدىن كېيىن ئەڭ كەينىدە كېلىۋاتقان بىر قېرى قۇلان جاۋاپ بېرىپ: "سېنىڭ چالا قۇيرۇق ئېتىڭ ئاۋۇ دوڭنىڭ ئار - قىسىدا بىر توپ قۇلانلارغا باش بولۇپ يۈرۈيدۇ" — دەپتۇ. چىن تومۇر باتۇر بۇ جاۋابنى ئالغاندىن كېيىن بەك خوشال

بولۇپ، دوكگه چىقىپ قارىسا، دىگەندەك چالا قۇيرۇق ئېتى بىر توپ قۇلانلار بىلەن يۇرۇپتۇ. چىن تومۇر باتۇر ئاچچىغلىنىپ:

ئىگەڭدىن يۇز ئورىگەن،
بەڭۇاش ئېتىم قايدىسەن؟
كوزلىرىمنى نەملىگەن
ھەمدەرت ئېتىم قايدىسەن؟ — دەپ ۋاقىراپتۇ.

چالا قۇيرۇق چىن تومۇر باتۇرنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، كىشنەپ ئالدىغا كېلىپ:

دۇپۇر - دۇپۇر يوللار مېڭىپ
تۇۋاقلىرىم تېشىلدى.
تېخى شولۇق سۇلار ئىچىپ
تىللىرىمۇ كېسىلدى.
ئاچچىق - ئاچچىق چوپلەرنى يەپ
تاماقلىرىم تېشىلدى.

دىگەندىن كېيىن چىن تومۇر باتۇر جاۋاپ قايتۇرۇپ:

دۇپۇر - دۇپۇر يوللار مېڭىپ
تۇۋاقلىرىڭ تېشىلسە،
تۇۋۇغىڭنى ئەتىۋالاپ
تومۇر تاقا تاقاي مەن.
تېخى شورلۇق سۇلار ئىچىپ
تىللىرىڭمۇ كېسىلسە،
سۇزۇك بۇلاق بولاي مەن.

ئاچچىق - ئاچچىق چۆپلەر يەپ
تاماقلىرىڭ تەمسىلسە،
قارا چېچمىنى يۇلايمەن.
قىياق ئوتۇڭ بولاي مەن، — دەپتۇ.

شۇندىن كېيىن چالا قۇيرۇق چىن تومۇر باتۇرنى ئۇستىگە مىندۈرۈپتۇ. چىن تومۇر باتۇر خوشال بولۇپ سىگلىسىنى ئىزلەپ ئىلى دەر - ياسىنى كېچىپ تىكەس تېغىنىڭ "كوك تۇپە" دىگەن يېرىگە كەپتۇ. كىشىلەر داڭقى داستان بۇ باتۇرنى ناھايىتى خوشال قارشى ئاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن چىن تومۇر باتۇر ئۇ يەرگە جايلىشىپ قاپتۇ. چارۋىچىلىق قىلىپ يۇرۇپ پات ئاربدا سانسىزلىغان چار - ۋىلارغا ئىگە بولۇپتۇ. شۇنداقتىمۇ بۇ مال - دۇنيا ئۇنىڭ كوزىگە زادى كورۇنمەپتۇ. چىن تومۇر باتۇرنىڭ پۇتۇن ئەس - يادى سىگلىسى مەختۇمسۇلادا ئىكەن. شۇڭا كېچە - كۇندۇز كوزى ياشتىن قۇرىماپتۇ. شۇنداق قىلىپ چىن تومۇر باتۇر تولا يىغلاپ يۇرۇپ ئاخىرى ئىككى كوزى قارغۇ بولۇپ قاپتۇ.

ئەمدى بىر كەلىمە سوزنى سانجۇ پادىشاسى تەرەپتىن ئاڭلايلى: شاھزادە ئوزمۇخ شاھىپجامال مەختۇمسۇلانى قولغا چۈشۈرگەندىن كېيىن، ئاپىرىپ قىرىق كېچە - كۇندۇز توي ئوتكۈ - زۈپ ئۇنى مەجبۇرى خوتۇنلۇققا ئاپتۇ. لېكىن سانجۇ پادىشالىغى مەختۇمسۇلانى ھەرقانچە قىلىپمۇ ئوزىگە ئەل قىلالماپتۇ. ئاربدىن نەچچە يىللار ئوتۇپ ئۇ بۇلاڭچىدىن ئىككى ئوغۇل تۇغۇپتۇ. شۇنداق بولسىمۇ ئۇ كېچە - كۇندۇز ئاكىسىنى كورۈشنى ئارزۇ قىلىپ، بۇلاڭچىلارنىڭ قارا ئۇۋىسىدىن قۇتۇلۇشنىڭ ئامالىنى ئويلاپتۇ.

سانجۇ پادىشالىغىنىڭ ئىككى تۈلپارى بار ئىكەن، بۇ تۈلپارلارغا پادىشانىڭ ئوزىدىن باشقا كىشىلەرنىڭ مىنىشى مەنئى قىلىنغان ئىكەن.

مەختۇمسۇلا قېچىشنىڭ كويىغا چۈشۈپ، بىر كۈنى پادىشانىڭ ئالدىغا كىرىپ، دەريا بويىغا بېرىپ سەيلە - تاماشا قىلىپ كېلىشكە ئىجازەت سوراپتۇ. پادىشا ئوز كۆڭلىدە: "ھە، ئەمدى ئىككى بالىلىق بولغاچ بىزگە رام بولدى" دەپ ئويلاپ، رۇخسەت قىپتۇ. مەختۇمسۇلا پادىشا مىندىغان تۈلپارغا مىنىپ قىرىق كىشى زەك ھەم قىرىق نوۇكەرنىڭ مۇھاپىزىتىدە دەريا بويىغا قاراپ يول ئاپتۇ. بۇلار ئىلى دەريا سى بويىغا كېلىپ چۈشۈپتۇ. قاتار - قاتار چېدىر - باركاھلارنى تىكىپ ھەر خىل تاماقلارنى پىشۇرۇپتۇ. سۇتتىن ياسالغان شاراپلارنى تۈلۈم - تۈلۈمى بىلەن تىكلەپ قويۇپتۇ. چوڭ زىياپەت باشلىنىپتۇ. مەختۇمسۇلا ئوز قولى بىلەن ياغاچ ئاياقلارغا سۇت ھارىغىنى تولدۇرۇپ، كىنىزەك، نەۋكەرلەرگە بىر بىرلەپ سۇنۇپ، بىردەمدە ھەممىسنى مەس قىلىۋېتىپتۇ. پۇرسەتنى پەملەپ يۇرگەن مەختۇمسۇلا پادىشا نەۋكەرلىرىنىڭ مەسلىگىدىن پايدىلىنىپ، چاققانلىق بىلەن تۈلپارغا ئىرغىپ مىنىپتۇدە، ئىلى دەريا سىنى كېچىپ ئۇ قاتقا ئوتۇۋاپتۇ. نەۋكەرلىرى بوۋى تۈيۇپ قاپتۇ. پادىشا ئالدىدا بەشى كېتىشىدىن قورقىقان نەۋكەرلەر دەرھال ئارقىدىن قوغلاپ دەريا لېۋىگە كەپتۇ. بىراق ھېچقايسىسىنىڭ ئېتى دەريانى كېچىشكە كونمەپتۇ. دەرۋەقە پادىشانىڭ تۈلپارىدىن باشقا ھەرقانداق جانۋار بۇ دەريانى كېچىپ ئوتەلمەيدىكەن. شۇنداق قىلىپ دەريا بويىدا نىمە قىلارىنى بىلمەي ۋەھىمىدە قالغان نەۋكەرلەر مەختۇمسۇلاغا قاراپ: "بەرى ئوتۇڭ خېنىم، بىر سىز ئۇچۇن قىرىقمىزنىڭ بەشى كەتسە

ئىچكىز ئاغرىمامدۇ؟" دەپ تازا يالۋۇرۇپتۇ. مەختۇمسۇلا: "ئىككى ئوغۇلۇمنى ئېلىپ كەلسەڭلار، يېنىپ ئوتىمەن" — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ. نەۋكەرلەر دەرھال پادىشانىڭ ئوردىسىغا بېرىپ ئىككى ئوغلىنى ئېلىپ كەپتۇ. بۇ ئىككى ئوغۇلنىڭ چوڭىنىڭ ئىتى "ئاقار"، كىچىگىنىڭ ئىتى "چوكەر" ئىكەن. مەختۇمسۇلا نەۋكەرلىرىگە قاراپ: "ئاقار بالامنى دەريانىڭ ئاققۇزۇڭلار، ئۇنىڭ پىراقىغا چىدىمايلا ئوتىمەن" دەپتۇ. نەۋكەرلەر "ئاقار" بالىسىنى دەريانىڭ ئاققۇزۇپتۇ. مەختۇمسۇلا "ۋاي بالام، ۋاي بالام" دەپ يىغلىغان بوپتۇ - يۇ، لېكىن دەريادىن ئوتىمەپتۇ. نەۋكەرلەر "ئەمدى بۇ بالىسىنىمۇ سۇغا تاشلىساق، بەلكىم چىدىمايلا ئوتۇپ قالار" دېيىشىپ "چوكەر" نىمۇ دەريانىڭ تاشلاپتۇ. بالا شۇ زامان غەرق بولۇپ چوكۇپتۇ. ئەمدى مەختۇمسۇلا نەۋكەرلەرگە نېمە دەپتۇ دىسەڭلار:

هەي ئىنساپسىز بۇلاڭچى
سەندە پۇتتى ئەۋلادىم.
قالدۇرمىدىم نەسلىمنى
هاسىل بولدى مۇرادىم.

ئەۋزەل ماڭا ئوز يېرىم
چىلبورنىڭ يۇرتىدىن.
ئارتۇق بىلگەچ ئاكامنى
كەچتىم هارام مېھرىدىن.

دەپتۇ - دە، بالا دەردىدە باغرىنى كاۋاپ قىلغان بولسىمۇ، ئۇ قۇل بوپ ياشاشقا رازى بولماي، ئاكىسىنى ئىزلەپ، ئارقا-

سىغمۇ قارىماي ئات چاپتۇرۇپ ئۇدۇل كېتىپتۇ. بۇلاڭچىلار دەر-
يادىن ئوتەلمەي نادامەت چېكىپتۇ.

مەختۇمسۇلا شۇ يۇرگىنىچە دەشتىلەرنى كېزىپ، تاغلاردىن
ئېشىپ، بىر گۈزەل يايلاققا يېتىپ كەپتۇ. قارىغۇدەك بولسا نۇر-
غۇن تۈگىلەر يايلاپ يۈرگىدەك. مەختۇمسۇلا تۈگىچىلەردىن:

— بۇ كىمنىڭ تۈگىلىرى؟" — دەپ سوراپتۇ. تۈگىچى:
"چىن تۇمۇر قارغۇنىڭ تۈگىلىرى" — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ. كۆڭ-
مىگەن جاۋابىنى ئاڭلاپ كوڭلى ئەندىشگە چۈشكەن مەختۇمسۇلا:
"ئۇ نىسە بولۇپ قارغۇ بولىدى؟" — دەپ سوراپتۇ. تۈگىچىلەر:
"ئۇنىڭ بىر سىڭلىسىنى سانجۇ پادىشالىغى بۇلاپ كەتكەن ئە-
كەن، شۇنىڭ دەردىدە تۈلا يىغلاپ قارغۇ بولۇپ قالغان" — دەپ-
تۇ. ئاندىن مەختۇمسۇلا نېرىراق بارغاندا نۇرغۇن يىلقا، كالا-
قوي پادىلىرىنى كورۈپتۇ. پادىچىلاردىن سوراپتۇ. ئۇلارمۇ ئوخ-
شاش جاۋاپ بېرىپتۇ. ئەڭ چەتتە مۇزاي بېقىۋاتقان بىر تاز
بالىدىن: "جېنىم ئۇكام، چىن تۇمۇر باتۇر ھازىر قەيەردە؟ ئېيە-
تىپ بەرسەڭ" — دەپ يىلىنىپ سوراپتۇ. تاز بالا تەسلىكتە:
"چىن تۇمۇر قارغۇ، ھازىر 'ئالتۇن ئارشاڭ' دىگەن يەردە" —
دەپتۇ. مەختۇمسۇلا ئۇنىڭغا يالۋۇرۇپ: "مەن چىن تۇمۇر باتۇر-
نىڭ سىڭلىسى بولىمەن، مېنى ئاكام قېشىغا باشلاپ بارساڭ" —
دەپتۇ. تاز بالا: "مەن پادىدىن ئايرىلالمايمەن، مۇزايلار يۇتۇپ
كەتسە جاۋاپ بېرەلمەيمەن" دەپ ئۇنماپتۇ. مەختۇمسۇلا: "ئۇنداق
بولسا پادىلىرىڭغا مەن قاراپ تۇراي، قولۇڭغا مۇشۇ ئالمىنى ئال،
ئەگەر چىن تۇمۇر سوزۇڭگە ئېشەنمىسە ئالمىنى كوزىگە سۈرتە-
سەڭ كوزى ئېچىلىدۇ" دەپ قولىغا بىر خالتىنى بېرىپتۇ-دە:

مەختۇمسۇلانىڭ خالتىسى
ئالمۇتيار①نىڭ ئالمىسى،
كورمەس كوزگە سۇركىسە
شۇئان ئېچىلىپ كەتكۈسى.

تاز بالا ئالمىنى ئېلىپ يۈلغا راۋان بوپتۇ. چىن تۇمۇر باتۇرغا بېرىپ مەختۇمسۇلانىڭ خەۋىرىنى ئېيتقان ئىكەن، ھېچ ئىشەنگۈسى كەلمەپتۇ. شۇ ھامان تاز بالا:

مەختۇمسۇلانىڭ خالتىسى
ئالمۇتيارنىڭ ئالمىسى،
مەختۇمسۇلا بولمىسا
قايدىن كېلۇر خالتىسى؟ — دەپ ئالمىنى چىن تۇمۇر باتۇرنىڭ كوزىگە سۇركەپتۇ. شۇ زامان ئۇنىڭ كوزلىرى ئېچىلىپتۇ. كوز گۇھەرلىرىدىن نۇرلار چېچىلىپتۇ.

تاز بالىغا چىن تۇمۇر باتۇر چۈڭ ئىنئاملار بېرىپ، تۇغمەس رەھمەتلەرنى ئېيتىپتۇ. ئۇ شۇ زامان مىسران قىلىچىنى يەنە ئېسىپ، چالا قۇيرۇق ئېتىغا مىنىپ، بالا بىلەن بىللە مەختۇمسۇلانىڭ قېشىغا كەپتۇ. قېرىنداشلار قۇچاقلىشىپ يىغلىشىپتۇ. يۇرەكلىرى قانغىچە مۇڭدىشىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن تېكەس تەغنىڭ ئىتىگىدە ئەل - خەلقى بىلەن بىرلىكتە خۇشال - خورام ئۇمۇر كەچۈرۈپتۇ.

① ئالمۇتيار — تېكەستىكى جاي ئىسمى.

سیمیت نوچی

قەشقەر خەلقىنىڭ پىغانلىق كوز يېشى بىلەن قوشۇلۇپ ئاقىقان تۈمەن دەريا‌سى بويىدا، كوزىچى ياربېشى قويىندا① سېيىت ئىسمىلىك بىر ئەزىمەت بارلىققا كەلدى، ئۇ شىرىنگۈلدەك كەڭ كوكرىگى، يولۋاس تاپىندەك ئالقىنى بىلەن ھەممىنى ئۇ-زىگە جەلپ قىلدى. توت دەرۋازىنىڭ ئىچى ۋە تېشىدىكى غۇ-رىپ-غۇرۇا، يېتىم-يېسىرلار ئۇنى ئۇزىگە ئاشنا بىلدى. ئون بەش ياشقا بارغاندا توشۇك دەرۋازىسىدا② بىر ناۋايىغا نىمكا بولۇپ كىردى.

ئەگلەك بىلەن ئۇن تاسقاپ،
ئوتمەكتە ئومۇر.
ئەتىگەندىن كەچكىچە
ئەيلەيمىز خېمىر.
خېمىر ناۋلاپ بولۇپتۇ
بىلەكلەر تۈمۇر.
سېيىت نوچى گىردىسى دەپ،

---

① كوزىچى ياربېشى — تۈمەن دەريا‌سىنىڭ شەرقىي جەنۇپ لېۋى-گە جايلاشقان مەھەللە ئىسمى.

② توشۇك دەرۋازىسى — قەشقەرنىڭ شەرقىي دەرۋازىسىنىڭ ئىسمى.

داڭقىم يېيىلدى.
داستىخانغا دەرمان بولۇپ
ماختاپ يېيىلدى.
بۇ گىرددىنى ھەر ياققا
ئېلىپبۇ كەتتى.
ئالدى ئاقسۇ، ئارقىسى
يەكەنگە يەتتى.
يېتىم ـ يېسىر باغرىنى ئۇ،
ماكانى ئەتتى.
نەچچە يىلدىن نىمكا ئىشلەش
تەننى پىشۇردى.
بىلەكلەرگە دەرمان بېرىپ
قۇۋۋەت ئاشۇردى.
بوزەك قىلسا بەگ ـ خوجاملار
ئاجىز پۇقرانى.
قانداق چىداپ تۇرالايدۇ
سېيىت ۋىجدانى.
ئاگاھ بەردى سېيىت كوپ رەت،
ھوكۇما ـ بەككە.
نەزەرگە ھېچ ئىلىمغاندا
قېتىلدى سەپكە①.

---

① سەپكە ــ بۇ يەردە شىكەيي ئىنقىلاۋىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە پۇ ـ تۇن مەملىكەت بويىچە مەنچىگگە قارشى قۇرۇلغان "گىلاۋخوي" تەشكىلاتىنىڭ قەشقەردىكى شوبىسى نەزەردە تۇتۇلدۇ.

ئەلقىسسە، ئايلار ئوتتى، يىل ئوتتى. سېيىت ئاخۇن گىلاۋ-خۇيچىلارغا قېتىلىپ سېيىت گاڭگۇك دەپ ئاتالدى. قان شورد-غۇچ تىرىكتاپ بايلار، پارىخور ئەمەلدارلارنىڭ كوزىگە مىخ بو-لۇپ قادالدى. سېيىت نوچىنىڭ ئۇستىدىن داتلاپ ماتىتەي① نىڭ ئالدىغا بەگزادىلەرنىڭ ئەرز-شكايىتى ياغدى.

ئەمدى گەپنى سېيىت نوچىنىڭ ئوزىدىن ئاڭلاڭ:

قارا ساچىم يەلپۇنۇپ
قاشىمغا چۈشتى.
تۇمەن سەۋدا، بالالار
باشىمغا چۈشتى.
بولدى مېنىڭ يولەنچىم
گىلاۋخۇي ھاشىم②
چامباشلىقنى ئۇگەتتى ئۇ،
جان دوست-ئاداشىم.
گىلاۋخۇيغا جەم بولدۇق
دارىنغا قارشى،
خىيانەتچى، پارىخور
زالىمغا قارشى.
بەلنى باغلاپ يەڭ تۇرۇپ

---

① ماتىتەي — 1911-يىلدىن 1923-يىلغىچە قەشقەردە ھوكۈم-رانلىق قىلغان فاشىست ھەربى ئەمەلدارى، ئەسلى ئىسمى ماپۇشىڭ.

② ھاشىم گىلاۋخۇي — يەكەنلىك ماھىر چامباشچى بولۇپ، ئۇ گىلاۋخۇيغا قاتنىشىپ، يەكەن، قەشقەر ئەتراپىدا داڭ چىقارغان. ئۇنى كە-شىلەر ھاشىم گىلاۋخۇي دەپ ئاتىغان.

كوتەردۇق غەۋغا.
مەيلى دىدۇق بىزنى باغلاپ،
ئاسسىمۇ دارغا.
ھەر قەيەردە ئوم بولۇپ،
باشلىدۇق جىدەل.
ئەل ئاغزىدا داڭقىمىز
بولۇپتۇ غەزەل.
قەشقەرلىمدە ماتتەي
يارلىق چۈشۈردى.
سىيىت نوچىنى تۈتۈكلار دەپ
بۈيرۇق چۈشۈردى.
يوقىتىلدى گىلاۋخۇي
زىندانىدا ھاشىم.
زۇلۇم. كۈلپەت قايىنىمدا
قىلىپتۇر باشىم.
قەشقەرلىمدە كۈن ئالماق
تەس بولدى، كەتتىم.
ياۋا قۇشتەك ئايلىنىپ
ئاقسۇغا يەتتىم.
قەشقەردىنمۇ بەك غېرىپ
غۇرۇۋانە ئاقسۇ.
خاراپزارلىق ئوچمغى
ۋەيرانە ئاقسۇ.
راۋابىمنى ھەمرا قىلىپ،
يەتتىم كۈچارغا،

ئالته چېرىك بىر بولۇپ
ئالدى ئارىغا.
ئالته چېرىك ئارىسىدا
شۇنچه مۇشلاشتىم.
قاراشهەر دەرۋازىسىنى
پەشۋادا ئاچتىم.

ئەمدى گەپنى قاراشەھەردىن ئاڭلايمىز.

ئەلقىسسه، سېيىت گاڭگۇك قاراشەھەرنىڭ بېقىنىدىكى، چوڭ كوۋرۇكىنىڭ قېشىدىكى، دەريانىڭ ئېقىنىدىكى خوجىلۇق بونجالىقا كېلىپ راۋابىنى ئالدى، زەخمەك ئۇرۇپ تارىغا شۇنداق لەرزان چالدى، تەرەپ-تەرەپتىن كەلگەن ئەھلى جاپا-كەش، مۇساپىر-هۇجاپىرلار ئۇنىڭ قولىغا قاراپ قالدى. راۋاپ ئاۋازى ئۇلارنىڭ يۈرىگىگە بىر ئوت سالدى.

بىر چاغدا سېيىت نوچى شۇنداق قاراپلا هەيۋەت بىلەن باستۇرۇپ كېلىۋاتقان بىر پارچە قارا بۇلۇتنى كوردى، سېيىت ئاخۇن دىدىكى: بۇ خۇدانىڭ كارامىتمۇ، يا ئەزرائىلنىڭ مالا-مىتمۇ؟ ياكى بىر كاساپەتنىڭ ئالامىتمۇ؟.....سېيىت ئاخۇن سەپسېلىپ قارىغۇدەك بولسا، كېلىۋاتقىنى قارا بۇلۇت ئەمەس، ئات تۇياقلىرى ئاستىدا كوتىرىلگەن توپا-چاڭ ئىكەن، ئاتلىقلار ئالدىدا كېلىۋاتقىنى قارا شەھەرگە نامى پۇركەتكەن بىر زالىمنىڭ بالىسى پور بايۋەچچى دىگەن چۇلە-زاڭ ئىكەن، ئۇنىڭ ئەخمەقلىغى، پوچىلىغى پۈتۈن قاراشەھەرگە داڭ ئىكەن.

پۇقرالار دىدىكى، هەي سېيىت نوچى — سېيىت گاڭگۇك! ئالدىڭدىكى ئاتلىق پور بايۋەچچىدۇر، خۇمسىلىقتا ئوتۇپ كەتـ

كەن بىر بەچچىدۇر، ئاتارمەنلىرى قىرىق نەچچىدۇر، ئۇنىڭ يولەك - پاناھى چوڭ، خەلق ئالدىدا گۈنايى چوڭ، ئوزىنى شىر سانايدۇ، نوچىلىقتىن تامايى چوڭ. ئۇنىڭ ئوزى ئوتۇپ كەتكەن مۇتىھەم لالما، ئۇنىڭ بىلەن ئېلىشىپ قالما، بەل توتۇ- شۇپ چىلىشىپ قالما، بەل توتۇشىڭ دەس كوتەر، يانپىشىڭغا ئالما!

سىيىت نوچى شۇنداق قارايدىغان بولسا، پور بايۇەچچىنىڭ بىر قولىدا تىزگىن، بىر قولىدا قامچا، كەينىدە ئون نەچچە چىرىك عالچا، غالچىلار قولىدا نەيزە، كالتەك، ئاغامچا.

پور بايۇەچچە سىيىت ئاخۇنىغا قاراپ دېۋەيلەپ، ئوز- ئوزىچە كورەكلەپ، نىمە دەيدۇ قېنى، قامچىسىنى تەكلەپ:

قەيەرلىكسەن، نەلىكسەن؟
ئاتىڭنى سوزلە.
راۋاپ، زەخمەك قولۇڭدا
زاتىڭنى سوزلە.
ئايىغىمغا باش قويۇپ
دادىڭنى سوزلە.
قەيەرلىكسەن، قەلەندەر،
دېۋانمۇ سەن.
يا بېشىڭغا كۇن چۈشكەن،
سەرسانمۇ سەن؟
ۋەيا داچەن دەردىدە
ئاۋارىمۇ سەن؟
ياكى ئوغرى بۇلاڭچى
قاراقچىمۇ سەن.

قانداق غەرەزدە كەلدىڭ
هالىڭنى سوزلە.

سىيىت نوچى بۇ هاقارەتنى ئاڭلاپ دەر غەزەپ بولۇپ، ئورنىدىن دەس تۇرۇپ، كىيىشكەن قاپ - قارا بۇرۇتىنى بىر تولغاپ قويۇپ نىمە دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ دەڭلا:

ئېزىزانە قەشقەرنىڭ
سېپىل تېشىدىن.
شىرىن - شەرۇەت سۇيىي بار
تۇمەن قېشىدىن.
خۇمدانچىلار مەلىسى —
كوزىچى يارىبشىدىن.
چىققان سىيىت ئىسىملىك —
پىقىر يىگىتمەن.
كىچىگىگە كىچىكمەن
چوڭغا چوڭمەن.
پىشىغىغا پىشىققەن
توڭغا توڭمەن.
تەتۇرىگە تەتۇرمەن
ئوڭغا ئوڭمەن.
مىسكىنلارنىڭ مۇڭدىشى،
ئامراق يىگىتمەن.
ئالداشنىمۇ ئۇقمايمەن
رەببال ئەمەسمەن.

يا قەلەندەر، دىۋانە
ھابدال ئەمەسمەن.
خەقنى ئۇرۇپ - سوقمايمەن
ئامبال ئەمەسمەن.
يامنىدىن قورقمايمەن
چەبدەس يىگىتمەن.
نەگە بارسام ھەمرايىم،
مىنىڭ راۋابىم.
چالسام سازىم، مادارىم
قىلسام تاۋابىم.
بىلمەك بولساڭ شۇ ساڭا
بىرەر جاۋابىم.
ئەزىزانە قەشقەردىن
چىققان سىيىتمەن.

پور بايۇەچچە دىدىكى: ئەي ئەھلى يۇرتى يوق ھاراۋ-زادە، مەن بولسام ئارزۇلۇق بەگزادە، كىيىم - سەرپايلىرىم ئازادە، بەخت - دولەتتە يىتمىشەلمەيدۇ ماڭا ھەرقانچە شاھزادە. مەن بولسام قاراشەھەردە ئاتالغان گاڭگۇڭمەن، نامى شوھرەتتە رۇستەمى داستاندىن چوڭمەن. قەنى، كۇچ سىنىشايلى، بىر قەپەس ئېلىشايلى. گاڭگۇڭ بولساڭ مەيدانغا چۇش چېلىشايلى.

سىيىت نوچى دىدىكى: سەندىن قورقۇنچ، دىشۇارىم يوق. ساڭا ئاتار پەشۇارىم يوق. بىر پەس ئارام ئالغىلى قوي، ئىكىكى پەردە چالغىلى قوي.

پور بايۇەچچە دىدىكى: پۇراپ باقساڭ مۇشتۇمۇمنى، يوقـ

تىسەن ھۇشۇڭنى، بىر مۇشت بىلەن سېستاي جىگىرىڭنى-گوشۇڭ-نى، باش ئۇستۇڭگە قوندۇراي ئەجەل-ماتەم قۇشۇڭنى!

پور بايۇەچچە شۇ سوزلەردىن كېيىن سېيىت نوچىغا شۇنداق بىر مۇشت ئاتتى، مۇشتى قاڭقىپ كېتىپ ئوزى ئېغىناپ بىر ئازگالدا ياتتى، زەي-پاتقاقا پاتتى، بۇ ئىزاغا چىدالمىغان پور بايۇەچچە سېيىت گاڭگۇڭغا شۇنداق بىر پەشۇا ئاتقان ئىدى، بايۇەچچىنىڭ پۇتلىرى سقىراپ كەتتى، كاللىسى پقىراپ كەتتى، ئوزى بىلەن ئوزى "ۋاي پۇتۇم!" دەپ چىقىراپ كەتتى. ئۇنى بوغۇلۇپ خىقىراپ كەتتى. "يىقىلغان چېلىشقا تويماپتۇ، توۋا قىلسا كوڭلى قويماپتۇ" دىگەندەك پور بايۇەچچە پۇتۇن كۇچىنى كاللىسىغا يىغىپ سېيىت نوچىنىڭ مەيدىسگە شۇنداق ئۇستىكى، بايۇەچچىنىڭ باش-كوزى زىڭىلداپ كەتتى، قۇلاقلىرى ۋىڭىلداپ كەتتى. پىشانىسى هوررەكلەپ سېسىق تۇخۇمدەك لىغرلاپ كەتتى. بايۇەچچىنىڭ بېشى دوقمدىن ئوتۇپ سوقىغا ئايلىنىپ كەتتى. خەلقى ئالەم ئالدىدا يۇزى توكۇلگەن، قەددى پۇكۇلگەن، يۇرەك-چېكى سوكۇلگەن پور بايۇەچچىنىڭ جېنى بوغزىغا قاپلاشتى، سېيىت گاڭگۇڭنىڭ ياقىسىغا كاندەك چاپلاشتى. "ھەي سېھرىگەر گادای! ئوزۇڭگە سۇرى ئەپسۇننى ھۇرئۇاپسەن، ئادەم سىياقىغا كىرئۇاپسەن. جۇر يامۇلغا، مەن شۇ يەردە سىرىڭنى ئاچاي، باش-كوزۇڭگە ئەدەپ دورىسى چاچاي....."

سېيىت نوچى دىدىكى: مەرتەم-مەرتەم ئۇچ مەرتەم ئىدى، بۇنى ئۇقمايسەن، ئۇچ نوۋەتنى ساڭا بەرسەم ئوزۇڭنى سوردىمايسەن، ئاستا دىسەم بەك دەيسەن، داپقا چۇشكەن مايناقتەك سەكرەيسەن، كورۇپ باق مېنىڭمۇ كارامتىمنى!

سېيىت نوچى پور بايۇەچچىنىڭ ياقىسىدىن تۇتۇپلا شۇنداق

بىر كۆتىرىۋېدى ئۇ يەلتىزى يوق سېپىق كۆتەكتەك، پاشىنسى يوق ئەسكى ئوتۇكتەك يولۇنۇپ چىقتى. سېپىت نوچى ئۇنى بىر قولى بىلەن شۇنداق ئايلاندۇرۇۋىدى، ئەيۇھەننا‌س! چاقپىلەكمۇ ئۇنداق ئايلانماس، پىر - پىر - پىر!!! ..... سېپىت نوچى ئۇنى قارا شەھەر دەريا‌سىغا شۇنداق ئېتىۋىدى، پور بايۇەچچە خۇددى داشقا چۈشكەن ماشتەك، تاغدىن چۈشكەن تاشتەك، كوزدىن چۈشكەن ياشتەك، تۈز قۇيمىغان ئاشتەك، قىلچ ئۈزگەن باشتەك، دەريانىڭ قاق ئوتتۇرىسىغا چۈشتى.

ئەمدى گەپنى قارا شەھەر ئامما‌للىرىدىن ئاڭلايمىز: چىرىك - لەر پور بايۇەچچىنى سۈزۈۋېلىشتى، ئوزلىرىنمۇ ئازراق تۈزۈۋېلىش - تى. دېيىشتىلەركى: سېپىت نوچى تولىمۇ قارام ئىكەن، ئۇنىڭ خۇسۇسىدا بولەكچە ئويلاش هارام ئىكەن، كۈچ تۇرقىدا كوڭلى ئارام ئىكەن، كەمبەغەل پۇقرالار ئۇنىڭغا رام ئىكەن، ئۇنىڭ بىلەن ئېلىشىق بىزگە خوۋلۇق بولماس. چىرايلىقچە سوغا - سالام تارتۇق قىلىپ، بەزىسىنى ئارتۇق قىلىپ ئۈزىتىپ قويۇپ، ئۇ كەتكەندىن كېيىن بۇ زىيانىنى پۇقرالارغا چېچىپ بىرنى ئون قىلىپ ئۇندۇرۇۋالساق.

بۇ يامان نىيەتلىك غەرەزدىن سېپىت ئاخۇن تامامەن بەخەۋەر ئىدى. ئەتىسى ئۇلار قارا شەھەر ئېتىدىن بىرنى ئۇنىڭ - غا يوللۇق تۇتۇپ: "ھەي سېپىت نوچى — سېپىت گاڭگۇك، باللار سېنى رەنجىتىپ قويغان بولسا بىز ناماقۇل. سەپىرىڭدىن يانمىساڭ، شەھرىمىزدە تۇرۇپ قالمىساڭ" دېيىشتى.

سېپىت ئاخۇن "بولىدۇ" دەپ جاۋاپ بېرىپ، يارۇ - دوست - لىرى بىلەن خوشلىشىپ ئاتقا بىر قامچا سالدى، ئىلىخوغا قاراپ يول ئالدى:

ئىلىخوغا بارمائىلار
يولى خەتەردۇر.
زىمىستان قىش نەشىرى
جاندىن ئوتەدۇر
مۇساپىرلار، دەرتمەنلەر
يولدا ياتادۇر.
ئور يۇرتىنى ياد ئېتىپ
ھەمگە پاتادۇر.
ئىلىخوغا مەن بېرىپ
قالدىم بالاغا.
ياغاق يۇزلۇك چېرىكلەر
ئالدى ئاراغا.
ئالتىسىنىڭ سۇندۇرۇپ
ئوتتۇر چىشىنى،
پەشۋا بىلەن، مۇشت بىلەن
ياردىم بېشىنى.
ئىلى دەريا بويىدا
چاندىم راۋاپنى.
خالاس ئەتتىم قۇل - يىتىمنى
تاپتىم ساۋاپنى.
قۇل - يىتىمنىڭ ياتقان يېرى،
پىتلىق ئاۋاقتا.
قۇل - يىتىمغا ئاش بېرەركەن
سۇنۇق تاۋاقتا.
ئاۋاقتىنى ئاي يورۇغى،

ئايدىكدا چاقتىم.
قوش قولۇمنى قېيىق قىلىپ
دەريادا ئاقتىم.

× ×

يىگىرمە ئالتە ياشىمدا،
كۇنلەر چۈشتى باشىمغا.
ئەرزىمنى بايان ئەيلەي
يارۇ - دوست قاياشىمغا.
ئەزىزانە قەشقەردە
تۇغۇلۇپ ئوسكەن بويۇم بار.
شەھەر كېزىپ، يۇرت كورمەك،
ئىچكە تولغان ئويۇم بار.
شەمۇ - شەرنى ئايلىنىپ
ئۇچتۇرپانغا كېپقالدىم.
قولغا ئېلىپ راۋاپنى،
ھەر پەدىگە چېپقالدىم.....
ئۇچتۇرپانلىق كوكلىگە
سېيىت ئاخۇن يېقىپ قالدى.
ياقا يۇرتلۇق بولساممۇ
سوزلىرىم ئېقىپ قالدى.
يەتتى بۇلۇك - پۇچماققا
يېيىلىپتۇ ئاتىغىم.
يول - يول ئىكەن ھەرياقتا،

ئەل - يۇرت بولدى ياتقىم.
خالايىقلار دەر ئىدى:
— سېيىت نوچى كەلگۈسى.
ئۇنىڭ قەدىمى يەتمىگى،
ياخشىلىقنىڭ بەلگىسى .....
نائەھلىلەر شۇكەمدە،
ئىچى ئاداپ هالىبغا.
توهمەت توقۇپ ئۇستۈمدىن،
ئەرز قىپتۇ دارىنغا:
"سېيىت يۇرتنى ئازدۇردى،
ئوغرىلارنى جەم قىلىپ.
سۈزگە ئورا قازدۇردى،
بۇ يۇرتقا بالا تېرىپ.
ئۇنى يوقىتىڭ دەرهال
تۇخۇمى قۇرۇپ كەتسۇن.
ئۇ يالاڭتوش غەۋغاچى،
يەر يۈتۈپ چىرىپ كەتسۇن ....."
يالپاق بۇرۇن دوتەينىڭ،
رەڭگى - روهى ئوڭۇپتۇ.
سېيىت توغرىلىق خىيالى،
هەر كوچىغا مېڭىپتۇ.

هەمىسگە ئايان ئىكەنكى، ئۇچتۇرپانىڭ ئامبىلى ماشاۋۇ ئەسلىدە قەشقەرنىڭ دوتىيى بولۇپ، گىلاۋخۇيچىلارنى يوقىتىشتا داڭ چىقارغان چوڭ جالات ئىدى. ئۇ شۇ چاغدىن

باشلاپ سىيىت نوچىنى تونۇيتتى. بىراق قەشقەردىكى چىغدا سىيىت نوچىنى يوقتتىش مەقسىدىگە يېتەلمىگەن ئىدى. گاڭگۇڭنىڭ تۇيۇقسىز بۇ يەرگە كېلىپ قالغانلىغى ئۇنى ناھايىتى ھەيران قالدۇردى. لېكىن ئۇ ئۇچتۇرپاندا سىيىت نوچىنى جايلىۋېتىشكە مۇمكىن ئەمەسلىگىنىمۇ بىلەتتى. بۇلارنى ئويلاپ يەتكەن بۇ ھىلىگەر يېڭى خىزمەت ئارقىلىق خانىنىڭ ئىلتىپاتىغا ئېرىشمەك خىيالىدا سىيىت نوچىنى ئۇجۇقتۇرۇشنىڭ كويىغا چۈشۈپ كونا ھۈنىرىنى ئىشقا سالدى:

ھەي نوچى سىيىت گاڭگۇڭ
ئۇچتۇرپانغا خوش كەپسەن.
مەن كورۇپ دىدارىڭنى
بولدۇم تولىمۇ خۇرسەن.
تەڭ كەچكەن ئەمەسمىدۇق،
تۇمەن دەريا بويىنى.
تەڭ ئىچكەن ئەمەسمىدۇق
ئۇنىڭ شەرۇەت سۇيىنى.
تەڭ ئاڭلاپ ئەمەسمىدۇق
ھېيت - ئايەم كۇيىنى
بىللە كورۇپ كەزگەن بىز،
ئەزىز قەشقەر باغرىنى.
ھېيت - ئايەمدە تەڭ ئاڭلاپ،
كاناي، سۇناي، ناغرىنى.
قەشقەرلىكنى كورگەندە
تەنگە سىغماي كېتىمەن.

داستان سېلىپ ئالدىغا،
ئىززەت - ئىكرام ئېتىمەن.
ھەي نوچى، سېيىت گاڭگۇك،
يۈرسەك، ئوردىغا بارساك.
ئوسقىنىك چۈشۈپ قالسا،
بۇ يۈرتتا تۇرۇپ قالساك.
ماقۇل دەپ سېيىت نوچى
ئوردىدا تۇرۇپ قاپتۇ،
پۈلەپ يەل بېرىش، ماختاش
جايىغا بېرىپ قاپتۇ.
ئاق تەڭگە بىلەن چوكان،
كۈنمۇ - كۈن كېلىپ قاپتۇ.
يالپاق بۇرۇن مادارىن
ھەرياڭزا كۆلۈپ قاپتۇ.
ئاي - يىللار ئوتۇپ مەزگىل،
بىر يەرگە بېرىپ قاپتۇ.
شۇنداق بىر كۈن كېچىدە،
سېيىت نوچى چۈشىدە،
ئانىسىنى كورۇپ قاپتۇ.
قەشقەرگە كېتەيىن دەپ،
مىسكىن ئانا قېشىغا،
پات بېرىپ يېتەيىن دەپ،
قېرىغان چېغى يېنىدا،
خىزمەت قىلىپ ئوتەيىن دەپ،

ئۇز قولىدىن ئېشىنى،
بىر لوقما ئىچەيىن دەپ،
مانا شۇنداق ئويلاپتۇ،
ئوي بويىنى بويلاپتۇ.
دارىن ئالدىغا كىرىپ،
ئىجازەتىنى سوراپتۇ.

ئەلقىسسە، سېيىت نوچى شۇ كۈنى تاڭ ئېتىش بىلەن مادارىنىڭ ئالدىغا كىرىپ كەلدى ۋە بۇ ئەرزنى بايان قىلدى:

قوي ئىزلەر قوزاسىنى،
قوزىمۇ ئاناسىنى،
ھاۋادىكى قۇشلارمۇ،
سېغىنار ئۇۋاسىنى.
سېغىنىدىم يۇرەك - دىلدىن،
ئانام مېھرىبانىمنى،
سېغىنىدىم — ئېتى مەمەت،
ئۆكامنى - غەمگۇزارىمنى.
تۇمەن دەريا سۇيىدىن،
تويغىچە يۇتاي دەيمەن.
غەمگۇزارىم ئانامنىڭ،
ئالدىدا ئوتەي دەيمەن.
يار بېشىدا ئولتۇرۇپ،
راۋابىم چالاي دەيمەن.
غېرىپ، غۇرۋا، يارەنىڭ

كۆڭلىنى ئالاي دەيمەن.
قەشقەرگە باراي دەيمەن،
مېھرىگە قاناي دەيمەن.
ماداربن ئىجازەت بەر،
يولغا ئاتلىناي دەيمەن.

ماداربن شۇنداق جاۋاپ بەردى:

ئىجازەت بېرەي دىسەم،
مەن ساڭا چىدالمايمەن.
باشتىلا دىمەپمىدىم،
سەندىن ئايرىلالمايمەن.
ئىجازەت بېرەي گاڭگۇڭ،
چارەم يوق بولەك ياڭزا.
يوللۇغۇم بېرەي ياچەن،
تېخى بىر چىلىم غاڭزا.
يالغۇز ئانىغا سەندەك،
جان كويەر ئوغۇل لازىم.
ئالدىغا بېرىپ دەرھال،
ئاڭا ئەيلىگىن تازىم.
قەشقەردىكى تىنەيگە
خەت يېزىپ بېرەي ئېپكەت.
خەتنى كورسە ماتىتەي،
دەيدۇ ساڭا كوپ رەھمەت.
سەن ئۇزەڭ سېپىت گاڭگۇڭ،
قىلدىڭ بىزگە كوپ خىزمەت.

ئەجرىڭ قەدرىگە لايىق،
مەنمۇ بىلدۇرەي ئىززەت.
بۇ خېتىمنى ئاپىرىپ،
بەر تىنەيىنىڭ ئوزىگە.
سېنى باشلىق قىپ قويار،
توت داۋزىنىڭ بېرىگە.
باشلىق بولۇپ شۇندا سەن،
ئويناپ كۈلۈپ ئوتەرسەن.
گاڭگۇڭ نامىڭغا لايىق،
مۇرادىڭغا يېتەرسەن.
بۇ يۇرتتىن كېتەر بولدۇڭ،
ئىچىمگە سىلىپ ئوتتىڭ.
ئەتە يولغا چىق گاڭگۇڭ
تەييارلاپ قويايى خەتنى.

ئەلقىسسە، مادارىن ئۇخلىماي خېتىنى يازدى، گاڭگۇڭنىڭ هايات يولىغا ئەجەل خەسىدىگى قازدى. ئەتىسى سېيىت نوچى بۇ خەتنى ئېلىپ، قويىنىغا قاتلاپ سېلىپ، دارىن ئالدىدىن چىقىپ جاپاكەش پۇقرالارغا تويىماي بېقىپ، يۇرىگى شامدەك ئېقىپ شۇنداق دېدى:

خوش بۇرادەر، يارەنلەر،
بىللە ئويناپ ئوتكەنلەر.
ئوزرەمنى ئېيتىپ قالاي،
قەشقەرگە كېتىپ قالاي.
داغى پەرزەنت ئانامنىڭ

قان قېرىنداش ئۇكامنىڭ
مېھرىگە قېنىپ ئالاي.
قىلغان بولسام مەنمەنلىك،
ئوتكەن بولسا سەۋەنلىك،
كەچۈرۈڭلار يۈرتداشلار،
خەير - خوش قېرىنداشلار.

ئەلقىسسە، سېيىت نوچى يار - بۇرادەرلىرى بىلەن خوشلىشىپ، قەشقەرگە قاراپ يول ئالدى. ئۇچتۇرپاندىن ئۆزاپ كەتكەندە، مارالۇبشىنىڭ تۆمۈرىغا يەتكەندە نوچىنىڭ ئېتى بىر شورلۇق يەرگە پاتتى. سېيىت نوچى ئاتتىن چۈشۈپ كوتىرىپ تارتتى. تۆز ئارتقان ئىشىگىنى ھەيدەپ پاتقاقتىن ئامان چىققان بىر تۆزچى بوۋاي بۇ ھالنى كۆرۈپ ھەيران قالدى، سېيىت نوچىغا يارەملىشىپ ئاتنى تارتىپ ئالدى. تۆزچى بوۋاي ئېيتتىكى:

ئوغلۇم سېنىڭ چىرايىڭ،
زەپمۇ ئىللىق كۆرۈندى.
ئېتىڭ پېتىپ شورلۇققا،
خەۋپتىن خەۋەر بىلىندى.
سەپەرلىكىدىن بىر گۇمان،
ئايان بولدى كۆڭلۈمگە.
مەنزىلىڭگە يەتكۈنچە،
ئاگاھ بولغىن ئۇزۇڭگە.
ئېيتقىن نېمە قىسمەت بار؟

سەپىرىڭدە، ئىشىڭدا،
ئوتكەن قانداق خىسلەت بار؟
سېنىڭ مىسكىن بېشىڭدا.

ئەلقىسسە، سېيىت نوچى تۇزچى بوۋايغا سەرگۈزەشتىلىرىنى ھىكايە قىلىپ بەردى، مادارىنىڭ خېتىنى قويىنىدىن ئېلىپ پوتىسىغا مەھكەم تۇگدى.

تۇزچى بوۋاي ئېيتتىكى:

— ئەي ئوغلۇم، ئۇشبۇ خەتنى يېنىڭدا ساقلاپ يۈردۈڭمۇ؟ قېتىنى ئېچىپ ئوقۇپ كوردۇڭمۇ؟ بۇ زامانىڭ ئامبالىلىرىدا ئىنساپ قالمىدى. نادانلىق قىلىپ تەۋەككۈل كەمسىردە بېلىڭنى باغلىما، دارىنىڭ خېتىنى سەل چاغلىما، پالاكەت باسمىسۇن سېنى، خەتنى ئوقۇپ باقايلى قېنى.

سېيىت نوچى ئېيتتىكى:

ئامانەتكە خىيانەت،
نامەرت ئىشىدۇر.
پالاكەتنىڭ ئامرىغى،
قورققان كىشىدۇر.
ھاياتىمدا نامەرتلىك
قىلغان ئەمەسمەن.
جاننى ئالتۇن - كۈمۈشكە،
ساتقان ئەمەسمەن.
كەلسە ئەجەل ناۋادا،
جاننى ئالادۇر.

سۇلار ئېقىپ ئاستىدا،
تاشلار قالادۇر.
قەشقىرىمدە يارەن كوپ،
يالغۇز ئەمەسمەن.
كىمكى قىلسا يامانلىق،
ئادەم دېمەسمەن.

تۇزچى بوۋاي ئېيتتىكى: خەير ئوغلۇم، ساڭا ئاق يول بولسۇن، خەۋپ-خەتەر سەندىن يىراق تۇرسۇن. دۇشمىنىڭ قان قۇسۇپ ئولسۇن، دوستلىرىڭ شات-خورام كۇلسۇن.

ئەلقىسسە، سېيىت نوچى تۇزچى بوۋاي بىلەن خەيرلىشىپ ئېتىغا يەنە مىندى. ئالغا قاراپ يول يۇردى، يول يۇرگەندىمۇ مول يۇردى. يولنى كوپ بېسىپ، كورگەنلا يەردە كىشىلەر قازان ئېسىپ، ئاخىرىدەمدە قەشقەرگە يېتىپ باردى. قان ياش ئاقار تۇمەن دەريالىسى بىلەن كوزىچى يار بېشىنى كوردى.

سېيىت نوچى دىگەن گاڭگۇڭ،
دوڭنىڭ ئۇستىگە چىقسا.
ئانا مېھرىنىڭ شامى،
باغرىدا ئېرىپ ئاقسا.
ھەر ياقتىن خاراپ يۇرتى،
ھەسرەت ئوتىنى ياقسا.
تۇمەن تولغىدەك قان ياش،
تۇرماي تامچىلاپ ئاقسا.
ياش تولغان كوزى بىرلە،

تويماي هەر تامان باقسا.
ئىشىكىكە كېلىپ قاقسا،
ئىشىك تاقىلىپ قاپتۇ.
چىراقمۇ ئوچۇپ قاپتۇ.
ئانىسى غېرىپ مەزلۇم،
ئاھ..... چېكىپ يېتىپ قاپتۇ،
غەملەرگە پېتىپ قاپتۇ.
ئۇخلاپمۇ قېتىپ قاپتۇ.
جان ئانا .... جېنىم ئانا .....
دەپتۇ سوزنىنى باشلاپ.
ئاڭلىتالماي ئوگزىگە،
قوشلاپ چالمىنى تاشلاپ.
يەنە تەكرار توۋلاپتۇ،
بوتىلاقتەك بوزلاپتۇ.
جاراھەتلىك باغرىنى،
ھەسرەتلىرى تۇزلاپتۇ،
توۋلاشلىرى تېزلەپتۇ.
ئاخىر ئاڭلاپ ئانىسى،
ياندۇرۇپتۇ چىراقنى.
ئويلاپ يېقىن - يىراقنى،
ئەچىنى خىيال ئوراپتۇ،
كىملىگىنى سوراپتۇ.
— جان ئانا، جېنىم ئانا،
دېگەن بىر نادا كەلدى.
— ئىشىگىڭنى ئاچ جان ئانا،
مۇساپىر بالاڭ كەلدى.

شۇ سوز بىلەن ئانىسى،
ئىشىككە ئوقتەك ئېتىلىپ،
سوزگە قان ياش قېتىلىپ،
بوينىغا گىرە سېلىپ.
ھارماڭ بالىكام دەپتۇ.
يىرتىق داستىخان ئېچىلىپ،
گۈلە، قاقلار چېچىلىپ،
ھېجىردا چاي ئىچىلىپ.
ئويگە ئادەم تولۇپتۇ.
تۇنۇق تامام بولۇپتۇ.
ئەتىسى تاڭ ئاتقاندا،
مەزىن ئەزەن ئېيتقاندا،
سېيىت نوچى جامەدە
جامائەتنى كورۇپتۇ.
يىغلاپتۇ ھەم كۈلۈپتۇ.
ئويگە قايتىپ كېلىپتۇ.
ئېگىلىپ سالام بېرىپتۇ.
پەستە تۇرۇپ قول باغلاپ،
چاپان كىيىپ بەل باغلاپ،
ئانىسىغا خوش قاراپ،
شۇنداق بىر سوز قىلىپتۇ.
مەن يامۇلغا كىرەيمەن،
ماتىتەينى كورەيمەن.
ئالدى بىلەن ئۇنىڭغا،
ھورمەت سالام بېرەيمەن.

سۈگرە ئامانەت خەتنى،
ئوز قولىغا بېرەيمەن
شۇنداق دەپ سېيىت ئاخۇن،
ئىجازەتنىمۇ ئاپتۇ.
خۇداغا ئامانەت دەپ،
ئانا ئىشىكتە قاپتۇ.
.....
خەتنى ئوقۇپ ماتتەي،
باشنى ئاستا چايقاپتۇ.
يۇمشاق كۆلكىدىن نوچى،
ھەر ئەھۋالنى بايقاپتۇ.
شۇندا تۇزچى بوۋاينى،
دەررۇ يادىغا ئاپتۇ.
شۇ ئوي، شۇ خىيال بىرلە،
تىتەيگە قاراپ قاپتۇ.
سۈگرە سوزلەپ ماتتەي،
ئۈچ كۈنلۈك سۇرۇك دەپتۇ.
ئۈچ كۈن كېيىن يامۇلغا،
سەن ئوزەڭلا كەل دەپتۇ.
بىز كېڭەشنى پۈتتۈرسەك،
پىشانەڭگە يېزىلغان
كارامەتنى كور دەپتۇ.

ئۈچىنچى كۈن سېيىت ئاخۇن،
ئاجايىپ چۈش كورۈپتۇ.

چۈشىدە تېخى شۇنچە،
نۇرغۇنلا ئىش كورۇپتۇ:
چوڭ يولدا كېتىپ بېرىپ،
قارا ئىتنى كورۇپتۇ،
ئويغىنىپ ئۇ ئويلاپتۇ،
باش - ئاياقتىن ئويىنى.
دەرھال بېرىپ ھامماغا،
سۇغا ساپتۇ بويىنى.
ئانىسىغا سوز قوشۇپ،
دەپتۇ: سەندىن سورايمەن،
بۇگۈن ئۇلۇغ جۇمە كۈن،
ئاپپاق غوجامغا چىقىپ،
ناماز ئوقۇپ كىرەيمەن.
ئانا بېرىپ ئىجازەت،
ئىشىك تۈۋىدە قاپتۇ.
دۇئا بىرلە سېيىت ئاخۇن،
ھەزرەت ياققا يول ئاپتۇ.....
.....
ئاكىلىناتتى ھەرياندىن،
دەرت - ئەلەم، پىغان زارى،
تاشۇايدەك راۋاپچىنىڭ،
ئۇزۇلگەن يۈرەك تارى.
ئۇزۇملىك باغ ئەتراپى،
ئايلىنىپتۇ مازاغا.
يالىڭاچ تەن، يوقسۇللار،
چىقالماپتۇ بازاغا.

ئاردلاپ سەيمەت نوچى،
كوردى ئەلنىڭ ھالىنى،
بۇلاپ ئالغان ئاچكوزلەر،
يۇرتنىڭ بار-يوق مالىنى.
كوزى چۈشتى ھەر يەردە
ياخشى بىلەن يامانغا.
يۇرىگىدە ئوت ياندى،
لەنەت ئوقۇپ زامانغا.
ھەممە يۇرتتا خار پۇقرا،
دەرت - ئەلەمگە يار پۇقرا،
قان يىغلايدۇ ھەسرەتتە،
بۇردا نانغا زار پۇقرا،
ئاھ..... خۇدايا ئالەمنى،
ئۇزەڭ ئالغان ھۇددەڭگە،
رەھىم - شەپقەت قىلساڭچۇ،
بىزدەڭ مىسكىن بەندەڭگە.
ئالىمىڭنى كەڭ قىلىپ،
زامانەڭنى تار قىپسەن.
ئادىمىڭنى ئەلەملەپ،
ئىت - ئىشەكتەڭ خار قىپسەن.
شاپائەت قىل قەشقەرگە،
شەپقىتىڭنى يافقۇزغىن،
قانغا تويماس زالىمنى،
ئۇزەڭ زاۋال تاپقۇزغىن.
سەيمەت نوچى ھەر يەردە،

يەرتىق چاپان، تون كوردى،
تونىنى بويلاپ توكۈلگەن.
لەختە ـ لەختە خون كوردى.
يۈرەك باغرى ئورتىنىپ،
كاۋاپ بولۇپ ياناتتى.
ساماۋاردا ئولتۇرۇپ.
ئىچ ـ قارنىنى تولدۇرۇپ،
ئەل ـ يۇرت بىلەن مۇڭدۇشۇپ،
دىدارىغا قانماتتى.
ساماۋارنىڭ چورىسى،
ئادەم بىلەن لىق تولغان.
ئۈلۈق ـ ئۇششاق قەشقەرلىق
ئەترابىغا جەم بولغان.
چەمپ كەپتۇ بىر چاغدا،
بىر تۇپ چېرىك ئات بىلەن.
يارلىق ئېلىپ يامۇلدىن،
تىتەي يازغان خەت بىلەن،
چېرىك سالام بېرىپتۇ.
قاتارلىشىپ تۇرۇپتۇ.
سەپىت ئۇقۇپ ئەھۋالنى،
دەرھال يولغا يۈرۈپتۇ.
دوست ـ يارەنلەر ئەگىشىپ،
تولىسى گەپ تەگىشىپ،
يۇرگەندە تېز يۈرۈپتۇ،
كوب خىيالار سۈرۈپتۇ.
تۇنده كورگەن چۈشىنى،

يول توسقان قارا ئىتنى،
قانچه تەكرار كورۇپتۇ.
شەھەر يېقىن كەلگەندە،
قارىغا① سۇ بەرگەندە،
كۈسۈلدىشىپ چېرىكلەر،
سوزلەشكەننى كورگەندە،
— نىمە گەپ؟ دەپ سوراپتۇ،
جاۋاۋنى تىڭشاپتۇ.
— باغلاپ ئەپكىر، دىگەننى؛
چېرىكلەردىن ئاڭلاپتۇ،
ئاڭلاپتۇدە ـ دەرھاللا،
ئوز ـ ئوزىنى ئوڭلاپتۇ.
بەلنى مەھكەم باغلاپتۇ.
باغلاڭلار دەپ قولىنى،
ئارقىسىغا جۇغلاپتۇ.
ئۇ ئوزىنى يولۋاستەك،
گويا شىردەك چاغلاپتۇ.
چېرىك دىگەن تىنتىشىپ،
چۈرۈن ئوخشاش چىرمىشىپ،
سېپىت ئاخۇنىنى باغلاپتۇ،
ئاندىن بىر سوز ئاڭلاپتۇ:
— ھېچ گۇنا يوق سىلەردە،
خانىنىڭ ۋاجىپ يارلىغى.
يۇرت ـ جامائەت خوش ئەمدى،

① قارىغا — بەشكىرەم ھەزرەت يول ئايرىلىشىدىكى بىر جايىنىڭ نامى.

رىزا بولۇڭ قەشقەرلىق
ئۇلۇق - ئۇششاق بارلىغى.
يۇرت شۇ سوزنى ئاڭلاپتۇ،
يۇرەك باغرىن داغلاپتۇ.
كوكرەك كېرىپ سېيىت ئاخۇن،
ئالغا ماڭغان چاغلاردا
ھەممە ھور - ھور يىغلاپتۇ.

ئەمدى گەپنى قەشقەرلىك دارىنلىرىدىن ئاڭلايمىز:

ئۇ پۇقرالار بىلەن دىدار كورۈشۈپ بولغىچە يوق قىلىۋەتمىسەك بىزگە ئامانلىق بولماس، شۇڭا دەرھال سەكسەن چېرىك ھازىر بولسۇن، سېيىت نوچىنى تۇتۇشقا يۇرسۇن، سېيىت نوچى گۇندىخانىغا كەلتۈرۈلسۇن. سېيىت نوچىنى ئاشۇنداق كەلتۈرۈشتى. سېيىت نوچى ماتتەينى كورمەك تەلۈنىنى بەردى، تىتەي قوبۇل كوردى. سېيىت نوچى شۇنداق دەپتۇ:

كېزىپ دەشتى - بايا‌ۋان،
ئاشتىم تاغ - داۋان.
نەگە بارسام پۇقرانىڭ،
ھالى بەك يامان.
رەڭگى سۇلغۇن، زەپىران،
باغرى لەختە قان.
ئىچكىنى ئوغا، زەھەر،
چەككىنى پىغان.
ئۇچتۇرپاندا مادوتەي،
يېزىپ بەردى خەت،
سىزگە تىلەپ ئامانلىق،

يەخت - پاراغەت،
مادوتەينىڭ خېتىنى،
مەندىن ئالدىڭىز.
ئەمدى نېچۈن بىلمىدىم،
ئاينىپ قالدىڭىز؟

ئەلقىسسە، ماتىتەي مۇغەمبەرلىك بىلەن سىيمت گاڭگۇڭغا قاراپ قالدى، خۇپسەنلىك بىلەن ھېچنىمىنى ئۇقماس كىشى بولۇۋېلىپ ئۇز يېغىدا ئۇزىنى قورۇشقا پۇرسەت تاپتى. ھىلە-مىكىرلىك نىقاۋىنى يۇزىگە تارتتى:

ھەي نوچى، سىيمت گاڭگۇڭ،
ئۇزەكىنىڭ ئولۇمنامەڭ،
سەن ئۇزەڭ ئېلىپ كەپسەن،
مېنىڭ بۇ يۇرىگىمگە،
نادامەت سېلىپ كەپسەن.
خەت بىلەن مېنىڭ بىلسەڭ،
كوكسۇمگە پىچاق پاتتى.
قانداق قىلىمىز گاڭگۇڭ
ئەجەپمۇ بېشىم قاتتى.
مەن ساڭا ئېيدىم ئامراق.
ئولتۇرىدى سېنى قانداق؟
ئولتۇرمەي دېسەم نوچى،
خانىنىڭ يارلىغى شۇنداق.
—"ئەي ئامبال" — دېدى گاڭگۇڭ،
تەڭلىكتە تۇرۇپ قالما.
خانىنىڭ ئالدىدا ئاسى،

گۈناكار بولۇپ قالما.
چېرىكلەرگە نېيىت دەرھال،
ملتىغىغا ئوق سالسۇن.
مويتۇكزىغا ئېپ چىقىپ،
ھايالسىز جېنىم ئالسۇن.
ئەزىزانە قەشقەرلىق.
مېنى بىر كورۇپ قالسۇن!.....
جاللاتلار كېلىپ شۇ دەم.
بوينىغا تاقاق سالدى،
پۇتىغا سېلىپ ئىشكەل،
زىندان باغرىغا ئالدى.
ئون توت كۈن ئوتۇپ كەتتى،
تاقىتى تۈگەپ كەتتى،
مەرت يىگىت سېيىت گاڭزۇك،
سوزىنى بايان ئەتتى.
دىدى ئۇ: چىدامىم يوق،
يا بولەك تامايىم يوق،
ئولتۇرسەك بۇگۈن ئولتۇر،
جۈمە كۈن كېلىپ يەتتى.
.....
جەم بولۇشتى ئامبالار،
يەگگۈشلىشىپ تامبالار.
— داچەي ھارۇنىنى قوش دەپ،
يارلىق قىلدى دەرھالدا.
توت ئاتلىق يوغان ھارۇا
تەييار بولدى. تەخ بولدى،

سېيىت نوچىنى ئاتىماقتا،
ئېلىپ ماڭار ۋاق بولدى.
ئات ھارۋىنى قاتقاندا،
توققۇز پاي پو ئاتقاندا،
توت دەرۋازىغا يۈزدىن
توت يۈز چېرىك پاتقاندا.
يورغىلىشىپ ھەر يانغا
تىپىرلىشىپ ياتقاندا،
تەشۋىش تولغان باشلىرى،
قارا تاشتەك قاتقاندا،
سېيىت نوچىنى چىڭ باغلاپ،
ئوردا ئالدىغا ئەپ كەلدى.
ئۇ ھارۋىدا تىك توختاپ،
شۇنداق سوزنى دەپ كەلدى:
" خوش ئامان بول قەشقەرلىق
جان جىگەرلەر ـ تۇققانلار.
بۇگۈن جۈمە قۇلاق سال
سوز قەدرىنى ئۇققانلار.
جامائەت جەم بولۇپسىز،
ھېنىكىدىن بولۇڭ رازى.
مەھشەردە كورۇشكەيمىز
بولغاندا خۇدا قازى.
گۇناسىز ئولەر بولدۇم
نادانلىق بالاسىدىن.
كىملەر قۇتۇلۇپ قالغان
زالىمنىڭ جازاسىدىن!

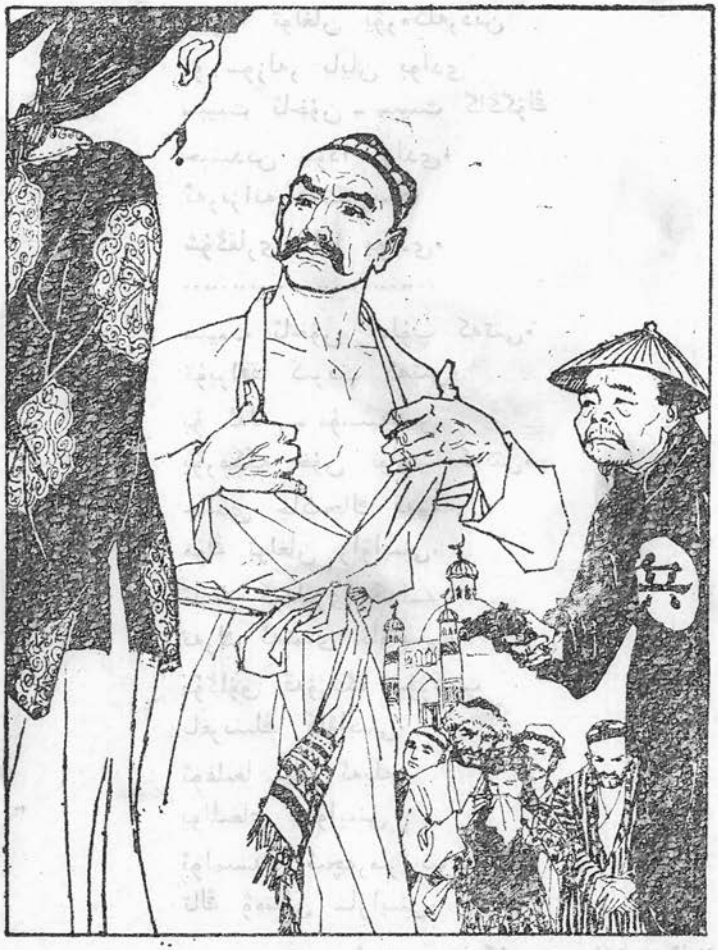
هەي قەشقەرلىق، قەشقەرلىق
مېنى ئۇنتۇپ قالماڭلار.
مەندەك بولماي دىسەڭلار
ھەرگىز نادان بولماڭلار.
نادانلىق ئېلىپ كەتتى
يىگىتلىكتە باشىمنى.
مېنىڭدەك ئېلىپ كەتكەن
ھاشىمدەك ئاداشىمنى.
خەتنى بىلمىگەن ئادەم
بېشىدا كېزەر ماتەم.
خەت بىلمەس نادانلارغا
قاراڭغۇ ئىكەن ئالەم.
ئوقۇڭلار ئوزەڭلارمۇ
تەلىم ئالسۇن ياش باللا،
قەلبىڭلاردا قېپ قالسۇن
قىساسىڭلار - ئەنتىڭلار!
.....
مەمەتخان ئىنىم قالدى
جان ئانام ئۇنى باقسۇن.
مەيلى ئاتسا زالىملار
قەشقەرگە قېنىم ئاقسۇن.
قەۋرەمنى كورۇپ خەلقىم
ئىبرەت ئالغۇسى مەندىن.
قان قەرزىم، قىساسىمغا،
ئۇمىت كۇتىمەن سەندىن.
رازى بولغىن قەشقەرلىق

ئەل - يۇرتداشلار خوش ئەمدى.
بىللە ئويناپ تەڭ ئوسكەن
يارۇ - دوستلار خوش ئەمدى!"
.....
خالايمق نىدا ئەيلەپ.
ياشنى تولدۇرۇپ كوزگە،
مۇڭزارى ناۋا ئەيلەپ،
چۇشتى نالىلىك سوزگە:
كاج پەلەكنىڭ قىسمىتى،
بۇ كۇننى ساپتۇ سىزگە.
كۇن ئالماق بۇ قەشقەردە
بولمامدۇ راۋا بىزگە؟!.....
بىرنى ئوق بىلەن ئاتسا،
ئوننى جادىغا باسسا.
يۇزنى داردىغا ئاسسا.
مىڭلاپ گۇنەھسىز ياتسا،
ئادەم بېشىنى توغراپ،
تاغنىڭ تېشىغا قاتسا.
دەرتمەن بىر گۇناكارغا
مىڭنى ئېلىپ چاتسا.
بۇ ئالەم زىمىستانلىق
بولدى بىر گورستانلىق.
گورستاندا ئوتەرمۇ،
بەختنى قارا قەشقەرلىق.....
.....
سەيىت ئاخۇن - سەيىت گاڭگۇڭ

يۇرتتىن رازىلىق ئالدى.
ھارۇنمۇ قومۇش بازىرى①
يېنىغا بېرىپ قالدى.
"ئات!" — دىدى سېيىت گاڭگۇلۇك
ھارۇندىن توۋەن سەكرەپ:
ئات جاللات! ئۇدۇللاپ ئات!!
يۇرەككە ئۇدۇل چەللەپ،
چىقىر كوزلۇك بىر جاللات،
ملتىقنى راست بەللەپ،
سېيىت گاڭگۇڭنىك ئالدىدا
تۇردى كوزىگە تەڭلەپ.
ئارقا يافتىن جىك جاللات
دەرھال تەپكىنى باستى.
پىستان چېقىپ ملتىغى
ئوزى يىقىلىپ ياتتى.
ئىككىنچى رەت ئاتقان ئوق
كېلىپ تەگدى تاغاققا.
سېيىت ئاخۇن دىدى شۇ دەم،
ملتىق ئاتقان جاللانقا:
"مېنى ئاتساڭ ئۇستاڭ ئات
نا ئۇستاڭ يېقىن كەلمە.
سول كوكسۇمنى چەللەپ ئات
جا ئۇستاڭ يېقىن كەلمە.....
مە، ھەققىگە ئاق تەڭگە"
دىدى سوزىنى باشلاپ.

① قومۇش بازىرى — جاي نامى.

بىر سەرلىك كۆمۈش پۇلنى
جاللات ئالدىغا تاشلاپ.
جاللات ئالدى ياچەننى
چىشلىرىنى ھىڭگايتىپ.
تەلەپكە مۇۋاپىق ئۇ،
ئۇچ ماڭدام كېيىن قايتىپ.
.....
سېيىت ئاخۇن - سېيىت گاڭگۇك
تىك تۇرار ئىدى سوزلەپ.
ماداخو دىگەن جاللات
ئاتتى جايىنى كوزلەپ.
يەتتە پاي ئوق تەككەندە
ئىگىز چىنار يىقىلدى
ھەيۋەت بىلەن گۈلدۈرلەپ
كوكتە چاقماق چېقىلدى.....
قەشقەر ئاسمىنى بويلاپ
ئۇچمىغان بۇگۈن كەپتە.
سىم - سىم توكۈلەر يامغۇر
بۇلۇتلار كېزەر كوكتە.
قاغىلار قاقىلدايدۇ
سېپىلدىكى پوتەيدە.
بىزگە شەپقەت بارمىكىن،
شەڭگەن بىلەن دوتەيدە؟!
دوتەي بىلەن شەڭگەنىڭ
ئىچكەنلىرى قان بولدى.
قەشقەرلىقنىڭ كوز يېشى،

سەل بىلەن قىيان بولدى.
شەڭگەن بىلەن دوتەينىڭ
كىملىگى ئايان بولدى.
دەرت تولغان يۈرەكلەردىن
بۇ سوزلەر بايان بولدى.
سېيىت ئاخۇن ـ سېيىت گاڭگۇڭ
جېنىدىن جۇدا بولدى.
ئەزىزانە قەشقەرنىڭ
شۇڭقارى ئادا بولدى.
.....
سېيىت ئاخۇن ئولۇپ كەتتى.
تۇپراققا كىرىپ كەتتى.
بۇ ئەلەم ـ مۇسىبەتتىن
يۈرەككە خۇن تولۇپ كەتتى.
چالدى چاكىچاك قەشقەر
مۇڭ تولغان راۋابىنى.
ئايەم كۈنلىرى كەلسە
تەرك ئەتمەي تاۋابىنى،
مۇڭلۇق قەۋرىگە سۈركەپ
باغرىنىڭ كاۋابىنى.
ئوغلىغا دۇئا ئەيلەپ
يوللىغاي ساۋابىنى
ئولمىسەڭ ئىچەرمىز دەپ،
تاڭ ۋەسلى شارابىنى.

ئېيتىپ بەرگۈچى: ھاۋۇت ئاخۇن

ئابدۇراخمان غوجا

ئىپتىدائى باشلايمىز،
شېھدانە خوتەندىن.
باتۇرلارنى ئوستۇرگەن،
شان-شەۋكەتلىك ۋەتەندىن.

قەدىمقى بىر زاماندا، ئاتچى① دېگەن داۋانـدا، ھېيىللا مۇپتى ھاجى ئىسمىلىك بىر كىشى بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇچ ئوغلى بار ئىدى. چوڭىنىڭ ئىتى مەسۇمخـان. ئوتتۇرانچىسىنىڭ ئىتى سۇ-دۇرخان، كىچىگىنىڭ ئىتى ئابدۇراخمان خان ئىدى. مەسۇمخان بىلەن سۇدۇرخـان ئىلچى② شەھەردە تۇراتتى. ئابدۇراخمان خان مەدرىسە ئوقۇيتتى.

ئابدۇراخمان خان غوجا،
يەتتە-سەككىز يېشىدا.
پىكرى-زىكرى ئىلمىدە
كالا مولا بېشىدا.
كېتىپ بارسا بىر كۈنى،

① ئاتچى — خوتەندىكى مەلۇم جاي نامى.
② ئىلچى — ھازىرقى خوتەن شەھرى ئىلگىرى "ئىلچى" دەپ ئاتىلاتتى.

مرغزارلىق① قېشىدا.
ئاپپاق ساقال بىر بوۋاي
تۇرغىدەكمىش ئالدىدا.
پىنھان بولۇپ بىر ھىكمەت
بايان قىپتۇ دالدىدا:
بويۇڭغا قارىسام تۇزۇك كورۇنەر،
يۇزۇڭگە قارىسام سۇزۇك كورۇنەر،
دىلىڭغا قارىسام ئۇزۇك كورۇنەر.
پىشانەڭ ئوچۇق بۇزرۇك② كورۇنەر.
نەرگىس③ كوزلىرىڭ ياشقا تولۇپتۇ
شىكەستە④ دىلىڭ بەريان⑤ بولۇپتۇ.
يۇرۇڭقاش سۇيۇڭ ھەريان ئۇرۇپتۇ
ئېيتقىل نېچۇن ئەپغان⑥ چېكەرسەن؟

ئابدىراخمان خان غوجا ئوزبىنىڭ نامۇ-ھالىنى يېتىا تىزغان مارجاندەك بىر بىرلەپ بايان قىلغاندىن كېيىن مۇنداق مۇكنۇق بىر مۇناجات ئوقۇدى:

ئوز يۇرتىنى ئالەمدە،
سۇيمەيدىغان ئەر بارمۇ؟

---

① مىرغىزار — ئوتلۇق يەر، گۈل چىمەنلىك.
② بۇزرۇك — ئەتىۋالىق، ئىززەتلىك، ھورمەتلىك.
③ نەرگىس — كوزگە ئوخشايدىغان چىرايلىق گۈل.
④ شىكەستە — زەخمىلىك، جاراھەتلىك.
⑤ بەريان — لەختە - لەختە، تىلىنىش.
⑥ ئەپغا — دات - پەريات، نالە - پىغان.

شهمدانه خوتەندەك
غەپلەت باسقان يەر بارمۇ؟
شۇكەمگىچە كورمىدىم
كۇندۇز ـ تۇننىك پەرقىنى.
ئەزەل قارا قىلغانمۇ
خوتەنلىكنىك بەختىنى؟
كەر بالاغا ئوخشايدۇ
پىيالمىنىك① چوللىرى.
ئىمام ھەسەن ـ ھۇسەندەك②
خازان بولدى گۇللىرى.
شۇڭا دىلىم سۇنۇقتۇر،
غەم پەيمانىم③ تولۇقتۇر.
تاپسا يۇرتۇم ئاسايىش
بۇ ھەممىدىن ئۇلۇقتۇر.

بۇ نەزمىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن بوۋاي شات ـ خورام ئىچىدە ئۇزىنى ئاشكارىلاپ، مۇبارەك قولى بىلە خان ئوجىنىك بېشىنى سىلاپ ئېيتتىكى:

ئى بالام جانىم بالام
ھەق يولىغا كىرىپسەن.

① پىيالما ـــ قارا قاش بىلەن گۈما ئارىلىغىدىكى چوللۇق.
② ئىمام ھەسەن، ئىمام ھۇسەن ـــ مۇھەممەت پەيغەمبەرنىك نەۋرىسى، كەر بالادا شېھىت بولغان.
③ پەيمان ـــ قاچا.

ئانا سۈتىن ئاقلاشنى،
قەرزىڭ - پەرزىڭ بىلىپسەن.
ئوتتۇز ياشقا كىرگەندە
كۈچ - قۇۋۋەتكە تولغايسەن.
تۇغۇلۇپ ئوسكەن يۇرتۇڭغا
ئەبەت سادىق بولغايسەن.
زۇلۇم، كۈلپەت باغرىغا
خۇرۇچ خەنجەر ئۇرغايسەن.
ئامبال - دوتەي تەختىنى
گۈمران قىلىپ چاققايسەن.
شۇندا مەھشەر بارغاندا،
شېھىت خەلقىڭ ئالدىدا،
ئاق يۈز بىلەن باققايسەن.
روھىڭ تولۇپ هورمەتكە،
پولسراتتىن جەننەتكە
پەرۋان بولۇپ ئاققايسەن.

خىزىر بوۋاي خان غوجىنىڭ ئاغزىنى ئاچتۇرۇپ ئابزەمزەم ئىچۈردى، ئوڭ دولىسىنى ئاچتۇرۇپ ئالتۇن تامغىسىنى باستى، چەپ دولىسىنى ئاچتۇرۇپ نەزەر ئىلتىپات قىلدى:

كورسەم يەتتە يېشىڭدا،
بىر خىسلەت بار بېشىڭدا.
قايدا بارساڭ جان ئوغلۇم
خىزىر بوۋاڭ قېشىڭدا.

نىشانە قىپ قويدۇمەن
ئوچمەس بەلگۈك ئويدۇمەن.
بارغىل ئوغلۇم ئامان بول
ساڭا ئاق يول تىلەيمەن.
ئۇستازىڭنىڭ ئۇمىدى
ئۇنۇتمىغىل پىرىڭنى.
پانى دۇنيا ئەھلىدىن
پىنھان تۇتقىل سىرىڭنى.
سەبرى گوھەر، سىر ئالتۇن،
سىرى ئەھيان ئوزگمدۇر.
سىرى ئايان ئەھلىگە،
ئومرى گەريان ئوزگمدۇر.

خىزىر بوۋاي خان غوجىنىڭ كوزىنى يۇمدۇرۇپ غايىپ بولدى. ئابدۇراخمان خان غوجا ھەيرانلىق ئىچىدە مەدرىسكە يول ئالدى. خىزىرنىڭ سوزى قەلبىدە قالدى.

.....

ئايدىڭنا ئاي ئوتۇپ
كۇندىڭنا كۇن ئوتۇپ
ئابدۇراخمان خان غوجا
ئارسلاندەك ئەر بولدى.
شەمشات كەبى جىسمىغا
يانار تاغدەك كۇچ تولدى.

ئەرتوغا① بوپ يېتىشىپ
ھەر قەدەمدە دۇشمىنى
يەكسان بولدى، يەر بولدى.
ئىلياس ئىدى ئۇستازى
رازى بولدى غوجىدىن.
مەرىپەتلىك نۇر بەردى
دۇئا ئەيلەپ دىلىدىن:
— ئەي بالام، غوجام بالام
باسقان ئىزىڭ گۈل بولسۇن.
ساڭا ئاق يول تىلەيمەن
ئاللا ئۇزى يار بولسۇن.
ئون ئىككى مىڭ ئىمامىلار،
ھەردەم مەدەتكار بولسۇن.
غېرىپ، غۇرۇڭا، يېتىملار
يۇرىگىگدە بار بولسۇن.
ئۇستازىڭنىڭ تىلىگى
تۇمارىڭغا باغ بولسۇن.
ئاۋازىڭدىن ئويغانسۇن
غەپلەت بېسىپ ياتقانلار.
شۇ چاغ ئېيتار ئاپىرىن
نىجات نۇرى تاپقانلار.
شاگىرت بولاي مەن ساڭا،
ھەيران بىلمە ساھىپنى.

① ئەرتوغا — ئۇيغۇر تارىخىنىڭ مەشھۇر قەھرىمانلىرىدىن ئەفرە-سىيابنىڭ يەنە بىر نامى.

تاپشۇرارمەن قولۇڭغا
ئەمدى بەش يۇز تالىپنى.
پەرۋىش ئەيلەپ قىلغايسەن
جان دىلىدىن تەربىيەت.
پەخەس بولغىن يولۇڭغا
تاپقىن ئوغلۇم كامالەت.
.....
شۇندىن باشلاپ خان خوجا
باستى ئۇستاز ئىزىنى.
مەرىپەتنىڭ چىرىغى
نۇرلاندۇرۇپ دىلىنى.

× ×

باھار بولدى قارلىغاچ
نىمە بولدى، كەلمىدى.
ئۇۋۇسىنى يىلانلار
ئېلىۋالدى، بەرمىدى.
ئاينىڭ ھوسنى قاراڭغۇ
داغ قاپلىغاچ يۈزىگە.
زۇلمەت ئوقى قادالدى
مەھكۇم ئەلنىڭ كۆزىگە.
ئىلچىنىڭ بازارىغا
ئالتە ئىشەكتە قاق كىردى.
نارسىدە بالىلارنىڭ

ساقلىغا ئاق كىردى.
كوۋرۇكتىكى جۇپ دەمدە،
ئۇنلىمىدى سەھەردە
گۈلباغ① ئارا ئۇچالماس
بۇلبۇل تومۇر قەپەزدە.
قارا قۇشنى قۇشلىتىپ
يۇرەر ئامبال، مەسمىكىن!
چاي ئورنىغا قان ئىچەر
ئەسلى زاتى نەسمىكىن!
پانا تىلەر بەندىلەر
ناله قىلىپ خۇداغا.
تاقەت قىلىپ بولارمۇ
مۇنداق مۇدھىش جاپاغا .....
قانداق چىدار خان غوجا
ئەل - يۇرتىنىڭ زارىغا.
ۋادەرىغا! بۇ قىسمەت
تەگدى كوكۈل تارىغا.

ئەلقىسسە، ئابدۇراخمان خان غوجا بەش يۈز تالىپ ئىچىدىن ئىشەنچلىك مەھرەم② تاللىۋالدى. ئۇلارغا قوشۇمچە سىپاگەرچلىك③ ئۇگەتتى. ھوجرا ئىچىگە تومۇرچىلەرنى توپلاپ نەيزە-قىلىچ سوقتۇرۇپ خۇپيانە راسكەرلىك قىلدى.

① گۈلباغ — جاي ئىسمى (ئىلچىنىڭ مەركىزىي كوچىسى).
② مەھرەم — ئىشەنچلىك يارەمچى، خىزمەتچى.
③ سىپاگەرچىلىك — ھەربى ئىلىم، ھەربى مەشق.

يۇرۇڭقاشنىڭ سۇلىرى
خادا تاشتەك تۇرۇلدى.
خان غوجىنى كورگەندە
قارا بۇلۇت سۇرۇلدى.
ئەسكە ئالدى خان غوجا
خىزىر، گۈستاز سوۋىنى.
قايدىن كەلسۇن ئۇلۇق سۇ
ئاچماي بۇلاق كوزىنى؟
ئالا ـ ئالا ئاغامچا
گولەڭگۈچكە يارامدۇ؟
ئەل ئۈمىدىنى ئاقلىماي
ئوزىن ئەر دەپ سانامدۇ؟!
قايتتى شۇنداق كۈچ بىلەن
هوجرىسىغا خان غوجا.
دىدى: قىلىچ تەييارلار ـــ
مەهرىمگە، خان غوجا.
.....

ئەمدى بىر كەلىمە سوزنى خوتەننىڭ ئامبىلىدىن ئىشتەيلى:

قاراڭغۇ تۇن، كېچىدە
ئامبال دارىن چۈش كوردى.
چۈشلىرىدە بەك يامان
ئاجايىپ بىر ئىش كوردى.

ئامبال چوچۇپ ئويغىنىپ جىمكى يايى ـ دايىلىرىنى جەم قىلدى.

ئى يايلار، دايلار
چۈشۈم شۇنداق ياماندۇر.
كىمدۇ بىرى تەختىمگە
كوز تىككىنى ئايانداۇر.
شەمۇ-شەھەر كېزىگلار
يۇرت مەلىنى قېزىگلار.
يۇز بېشى، بەگ، چوگلارنى
ياموغلا تېز يېغگلار.
زۇگ داخۇينى① ئېچگلار
ھەريان تىگلاپ بېقگلار.
ماگا خىردىس قىلغانىنى
نەدىن بولسا تېپگلار.

ئامبالنىڭ يارلىغى بىلەن ھەممە يۇرتنىڭ بەگ، يۇزبېشىلىرى يېغىپ كېلىندى، قاتتىق سوراق قىلىندى. ئاتچىنىڭ سامان قوساق بېگى ئامبال ئالدىدا قۇيرۇق شىپاگلىتىپ ئېيتتىكى:

— "ئى ئامبال. ھېببىللا مۇپتاجىنىڭ ئۇچ ئوغلى بار، ئۇلارنىڭ پەيلى-ئىمانى بۇزۇقلارغا يار، پەقەت ئۇلاردىن باشقا سىلىگە كىم خىردىس قىلالىسۇن؟!"

قورقىنىدىن لاغلداپ تىترىگەن ئامبال ئوردا چېرىكلىرىگە دەرھال بۇيرۇق چۈشۈردى:

ھەي يايلار، يايلار
ھازىر يولغا كىرىگلار.

---

① زۇگ داخۇي — چوگ يېغىن.

هىبىللا ھاجىنى
دەرھال باغلاپ كېلىڭلار.
يۈرىگىنى سۇغۇرۇپ
زىختا كاۋاپ قىلىڭلار.

"خوپ" — دىدى - دە، ھايال ئوتمەي ھىبىللا مۇپتاجىنى چەمبەر - چەس باغلاپ ئامبال ئالدىغا ئېلىپ كەلدى. ئامبال ئېيتتىكى:

ئى ھاجىيۇ — مۇپتاجى،
خىرىس قىلغان تەختىمگە،
سەنمۇ؟ جاۋاپ بەرگەيسەن.
راست گېپىڭنى ئېيتمىساڭ
گۇناھىڭدىن كەچمەيمەن.
يالغان بىلەن ئالدىساڭ
يۈرەك قېنىڭ ئىچكەيمەن.
ھازىر كاللاڭ كەسكەيمەن.

ئەلقىسسە، ھىچنىمىدىن خەۋىرى يوق ھىبىللا مۇپتاجى ئامبالنى رازى قىلالمىدى. ئامبال دەرغەزەپ بولۇپ قىزىتىلغان پىچىننى ئۇنىڭ تىرناقلىرىغا تىقتى. مىس لىگەننى قىزىتىپ كوكـ رىگىگە ياقتى. بامۇل ئىچى قىيامەت — ئەرساتقا تولدى..... شەھەرـ نىڭ قازى - كالانىرى ئامبالدىن ھىبىللا مۇپتاجىنىڭ بىر قوشۇق قېنىنى تىلىدى. ئۇچ كۈنلۈك سۈرۈك بىلەن بورۇنغا ئالدى.

ھىبىللا مۇپتاجى ئۇدۇل مەدرىسكە قاراپ يول ئالدى. ئۇ ئوغلى ئابدۇراخمان خان غوجىغا ئېيتتىكى:

ئارسلاندەك ئەر بالام
سېنى كىملەر ئازدۇردى؟
ئامبالغا خىرىس قىل دەپ
كىملەر گورنى قازدۇردى؟
بۇ پەيلىكدىن يان بالام
بىزگە جاھان تار بالام.
نېيىتىكدىن يانمىساك
يۇرتۇك بولار قان بالام.
تەلئونكنى بېجىرەي،
نىمە دىسەك خان بالام.
بىزنى قويما ئەلەمگە
كوز قارچۇغۇم جان بالام.
ئامبال بىلەن ئويناشما
ئۇ زەھەر — چايان، بالام.
جەڭگى - جىدەل باشلانسا
كۇن بولار يامان بالام.
.....
ئەزىزانە خوتەننى
شەھىت قىلغان ئامبال شۇ.
قاش تېشى ماكانىغا
قان تېرىغان ئامبال شۇ.
بالام قىلما قاراملىق
ئۇ قىلغىنىك نادانلىق.
يۇرتىنى يەپ بولغاچ
يۇرتتا ئەر يوق يارامليق.

كوز ئالايتساڭ ئامبالغا
بىزگە يوقتۇر ئارامليق.

ئابدۇراخمان خان غوجا هاجم دادىكسىنىڭ نەسىھەتلىرىدىن سۆزگە ئېيتتىكى:

هاجم دادا قۇلاق سال
مېنىڭ يۇرەك سوزۇمگە.
يۇرت هالىنى ئويلىسام
قان - ياش تولار كوزۇمگە.
ئاتا، ئانام، ئەل يۇرتۇم
رىزا بولغاي مېنىڭدىن
ئەر سوزىدىن قايتمايدۇ
يولۇاس باسقان ئىزىدىن.
قولدىن كەتكەچ تەختىمىز
قاچقان بىزنىڭ بەختىمىز.
قاراقچىغا تا ئەبەت
قارشى پۇتكەن ۋەدىمىز.
يوقلۇغدىن ئادالەت
كوكلۇمده كوپ ئاداۋەت.
قولدا قساس قىلىچىم
يالتىرايدۇ داۋامەت.
ئامبالغا ئوت ئاچارمەن،
ئىت قېنىنى چاچارمەن.
شېھىت ئوتكەن ئەۋلاتنىڭ

قېنىغا قان ئالارمەن.
ئامان قالسام غازىمەن
شېھىت بولسام رازىمەن.
ئازاپ چەككەن يۈرەكتىكى
جان تومۇر ئاۋازىمەن.
يېتىم - يېسىر، غۇربەتكە
تەپتى ئىسسىق يازمەن.....
بىر كەم ئوتتۇز يېشىمدا
قىسمەت يەتتى بېشىمغا
دۇئا بېرىڭ جان دادا
رەھىم ئەيلەپ ئىشىمغا.
سېرىق سۇ①دا — هوجرامدا
يىگىتلىرىم ياتقاندۇر.
تەقەززا بوپ شۇ تاپتا
ئەددىشىگە پاتقاندۇر.
ئاق چاچ ئانام مېھرىۋان
رازى بولغىن مېنىڭدىن.
ئاق سۈتىڭنى بەرگەنسەن
ئايرىپ قىزىل قېنىڭدىن.
يىگەنمەنغۇ جان ئانا
سېنىڭ ئاپاق نېنىڭدىن.
ئاقلىمىسام قەرزىمنى،
ئوتىمىسەم پەرزىمنى،

① سېرىق سۇ — يۇرت ئىسمى.

تۇز كور قىلىپ بەرگىنىڭ
تېشىپ چىقسۇن جېنىمدىن.....
مەن سۇتىڭنى ئاقلارمەن
جەڭگاھ ئارا تاقلارمەن.
كوكرىگىمنى قالقان قىپ
ئەل - يۇرتۇمنى ساقلارمەن.
بارالمىدىم باغچامغا،
سالام ئېيتىڭ ئاغچامغا.
دىلى غەمناك بەش بالام
قىزىل گۈلۈم، غۇنچامغا.

ئابدۇراخمان خان غوجا شۇ تەرىقىدە مۇناجات ئېيتىپ ئىجازەت سورىدى. ھېيىللا ھاجى نائىلاجلىقتىن رىزالىق بەردى، روزغار تەيىارلاپ تەڭ كېچە مەھەل بىلەن ئاق يول تىلەپ ئۇزىتىپ قويدى:

ئابدۇراخمان خان غوجا
قايتىپ كەلدى قاتارغا.
كوينىڭ كوزى قادالدى
بويىنىدىكى تۇمارغا.
بورە① باشلىق ئول تۇمار
مۇقەددەستۇر مۇبارەك.

① قەدىمقى تۈتەمزىم (ھايۋانلارنى مۇقەددەس بىلىپ چوقۇنۇش) ئېتىقادى بويىچە، تۈركى خەلقلەر ئۆزلىرىگە يول باشلىغۇچى سۈپىتىدە بورىنى تۇتەم قىلغان. شۇندىن باشلاپ شۇ خەلقلەر ئارىسىدا بورىنى مۇقەددەس سۈپىتىدە ئۇلۇغلاش ئوخشىمىغان دەرىجىدە ساقلانغان.

سۇيۇنەردى جان - دىلدىن
ئۇنى كورگەن ھەر يۇرەك.
كۇتۇپ تۇرغان يارەنلەر،
چورىسىگە ئولاشتى.
غوجا سوزى ئۇلارغا
دەرمان بولۇپ جۇغلاشتى.
غوجا تولغان غەزەپكە
ئوت چاقنىغان كوزلىرى.
خەنجەر ئىدى، ئوق ئىدى
ئېيتقان ھەر بىر سوزلىرى:
— ئامبالدا يوق دىيانەت
بارچىسىدا خىيانەت.
يۇرتنى تامام قاپلىغان
ۋابا يەكلىغ جىنايەت.
بىزنىڭ ئەلدە بولمىغاچ،
بەركە، بىرلىك، ئىنايەت.
بېشىمىزغا چۈشۈپتۇر
دەھشەت قىزىل قىيامەت.
خوتەن خاراپ بولۇپتۇر
باغرى قانغا تولۇپتۇر،
ئالدىمىزدا ئىككى يول —
ھايات - مامات تۇرۇپتۇر.
كىم كويۇنسە دىلدىن
تۇغۇلۇپ ئوسكەن ئىلىگە.
قىلىچنى ئېپ قىندىن

مىنسۇن ئاتنىڭ بېلىگە.
بىلەنسۇن شەمشەر قىلىچلار
باتۇرلار خاتىر تېشىغا.
ئەجەلدىن قىزىپ چېلىشلار
غەم ياغسۇن ياۋ بېشىغا.
مەيداندا تاپقان شان بىلەن
تىكلەنسۇن بىرلىك تاغلىرى.
مەرتلەر توككەن قان بىلەن
يۇيۇلسۇن يۇرتنىڭ داغلىرى.
باش كوتەر خوتەن ئوغلانى
خورەكنى توختات، باش كوتەر.
لەنەتلە تاتلىق چۈشلەرنى
لەنەتلە، ئۇخلاش بەس، يېتەر.
مەرت بولساڭ چىق مەيدانغا،
نامەرتلەرگە سوزۇم يوق.
ئەلنى سۈيمەس نا مەرتكە
قارايدىغان كوزۇم يوق.
ئانام ھەققى قەسەمىيات
ئاتلاندىم مەن غازاتقا.
يىگىت بولساڭ قىلىچ ئال
ئېتىڭنى چاپ مەيدانغا.
.....
سەپداش بولدى، يول ئالدى
تۇن كېچە ئەل ياتاردا.
ئەھتىكاپتا ئولتۇردى

ئالتۇن① دىگەن مازاردا.

× ×

ئۇچىنچى كۈن كېچىدە
شورۇاق② تامان تاقلىدى.
دەرۋازا ئېچىلغۇنچە
تاڭنى كۈتۈپ ساقلىدى.
سېزىپ دۇشمەن قاغىدەك
سېپىل بويلاپ قونۇشتى.
چەلمەپ غوجام كوزىنى
تىركەشتىن③ ئوق ئۇزۇشتى.
جەڭ قىزىدى كارامەت
شۇڭقار غوجام سالامەت.
دۇشمەنلەرنىڭ بېشىدا
قاينار ئىدى قىيامەت.
ئامبال-دارىن باش بولۇپ
قوللىرىدا تاش بولۇپ
جان تالىشىپ چاپاتتى
كوزلىرىگە قان تولۇپ.....
كېگەش ئېيتىپ ئەمەتخان
كەلدى غوجام ئالدىغا
دىدى —
دۇشمەن ھىلىگەر

① خوتەندىكى "ئالتۇنلۇغۇم" دىگەن مازار.
② شورۇاق — ئىلچىگە يانداش جاي ئىسىم.
③ تىركەش — ئوقدان.

يوشۇرۇندى دالدىغا.
ئىشنىڭ قىسمىنى جەڭدۇر
ئوندىن توققۇزى رەڭدۇر.
جەڭ قىلماقنى بىلمەگلىك
تىرىلمەك بىلەن تەڭدۇر.
راسلايلى ئىگىز شوتا
تەييارلايلى شاخ - شۇمبا.
ئوتۇنغا ياغ چاچايلى
ئوت قويۇپ يول ئاچايلى.
خان كېڭەشكە قوشۇلدى.
شاخ - شۇمبىلار توشۇلدى.
لاچىن بولۇپ ئەمەتخان
ئوت بورانى سوزۇلدى.
گۇلخاندىن چوغ چېچىلدى
ياۋلار ھەريان قېچىلدى.
ئاھۇ - پەريات ئىچىدە
تومۇر دەرۋازا ئېچىلدى.
نەيزە، قىلىچ زەپتىدىن
مىڭلاپ چېرىك يىقىلدى.
تىرىكلىرى توغ توتۇپ
تەسلىماتقا قېتىلدى.
قاچقانلىرى ئېتىلدى
ئەجەل بىلەن چېتىلدى.
شېھىدانە خوتەنگە
شام چىراقلار يېقىلدى.
قول - پوتتىكى كىشەنلەر

پاره - پاره چېقىلدى.

.....

كۆنلەر ئۆتتى، ئاي ئوتتى،
دۇشمەن پۈرسەتنى كۈتتى.
قاچقان ئامبال چېرىگى
پىيالىمنى جاي تۇتتى.
مەدەت تىلەپ ئوردىدىن
ئىلتىماسقا خەت پۈتتى.
قىلىچتىن قان تامغۇزۇپ،
بار مۇلۇككە قول سوزۇپ،
خان ئەۋەتكەن قانخورلار
سەپ تارتىپ كېلىپ يەتتى.

ئەلقىسسە، ئامبال قاچاقلىرى ھەيۋە بىلەن ئابدۇراخمان خان غوجىغا بىر پارچە نامە ئەۋەتتى، نامىدە: "بىز بىلەن ئېتىشار بولسا مەيدانغا چىقسۇن، ئېتىشماس بولسا خوتەننى دەرھال بىكارلاپ قويسۇن" دېيىلگەن ئىدى.

خان غوجا بۇ نامىنى كورۇپ دەرغەزەپ بولدى:

قۇل، قارام بوپ ياتقىچە،
قانخور ئامبال قولىدا.
ئولۇپ كەتسەك ئارمان يوق،
ھەققانىيەت يولىدا.

دەپ جاۋاپنامە يوللاندى. ئىلچى شەھرىنى دادىسىغا تاپشۇرۇپ، قايتا جەڭگە ھازىرلاندى:

جېنىم دادا شەھرىمىز
ئەمدى سىزگە ئامانەت.

ئىلكىڭىزدىن كۇچ تاپقاي
يۇرتتا ئەدلۇ - ئادالەت.
يۇرت بېشىغا كەلمىسۇن
قايتىپ يەنە قاباھەت.
مەن غازاتقا بارايمەن
بېرىڭ دادا ئىجازەت.
دۇئا قىلىڭ جان دادا
قايتىشىمغا سالامەت.
قىرىق بىر مەھرەم يېنىمدا
جەڭ قىلۇرمەن داۋامەت.
جېنىم دادا بىزلەرگە
قىلىپ تۇرۇڭ شاپائەت.

ئەلقىسسە، خان غوجا ئىشەنچلىك دەپ تاللىغان قىرىق بىر مەھرىمىنى سەپكە تىزىپ دادىسىنىڭ ئالدىدىن بىر - بىر ئوتكۈز - دى. رەڭگى - رۇخسارى، مىجەز - خۇلقى، روھىي ھالىتىگە قاراپ دادىسى قىرىق مەھرەمنى ئىشەنچلىك تاپتى. بىرسىگە كەلگەندە خان غوجىغا ئېيتتىكى:

بالام قىرقى يارادۇر،
مۇنۇ بىرسى قالادۇر.
چۈنكى كوزى ئالادۇر،
دۇر①لىرىمۇ قارادۇر.
ئۇنى جەڭگە ئېپ چىقساڭ
بەلكىم باشقا بالادۇر.

ئابدىراخمان خان غوجا دادىسىنىڭ سوزىگە قايىل بولمىدى.

① دۇر — چىش.

— ئى هاجىم دادىكا! بۇنىڭ ئېتى ئىسمايىل. يەتتە يېشىدىن ئاش - تۇزۇمنى يەپ چوڭ بولغان بىر يىتىم. ئۇ ماڭا ئىشەنچلىك، دەپ ئېيتتىكى:

ئىسمايىلدۇر قاناتىم،
قاناتىمدۇر هاياتىم.
مەن ئۇنىڭدىن ئايرىلسام،
قولدا تۇرماس نىجاتىم.
ئۇنى سەپتىن ئالمىڭىز،
شۇبهە ئىچرە قالمىڭىز،
دۇئا بېرىڭ جان دادا
هەق ئالدىغا يولىڭىز.

دادىسى خان غوجىنىڭ لەۋزىنى قايتۇرالمىدى. ئاخىرى:

يول بولسۇن بالام
يول بولسۇن
پىشانەڭدە نۇر بولسۇن.
مەهرەملىرىڭ، هەمدىمىڭ،
خىزىر ساڭا يار بولسۇن.
ئەل يۇرتۇڭنىڭ ئۇمىدى.
قورالىڭغا جور بولسۇن،
پىيالمىنىڭ چولمۇ
ئىزىڭ يەتكەچ گۇل بولسۇن.

دەپ دۇئا ئەيلىدى.

خان غوجا دادىسى بىلەن خوشلىشىپ، پىيالمغا قاراپ يول ئالدى. پىيالمغا يېقىن كەلگەندە دۇشمەنگە غازات ئېلان

قىلىشقا ئىسمايىلنى ئەلچىلىككە ئەۋەتتى. ئىسمايىل پىيالىمغا كىرىشى بىلەنلا چىرىكلەر ئۇنى باغلاپ ئېلىپ ماڭدى. ئامبال ئۇزۇندىن بېرى ئىسمايىلغا كوز سېلىپ يۇرەتتى. ئۇ ھەييارلىق بىلەن ئىسمايىلنى قۇچاقلىدى. پۇت ـ قولىنى يەشتۇرۇپ چوڭ زىياپەت ئۈيۇشتۇردى. ئوڭ يېنىغا ئولتۇغۇزۇپ ئىسمايىلغا ئېيتتىكى:

ئى ئىسمايىل قاندىشىم،
قايسى شەيتان ئازدۇردى؟
مەزھىبىڭدىن قايتۇرۇپ
بىزگە ئورا قازدۇردى؟
داداڭ بىلەن بىر سەپتە
ئىدۇق بىزلەر بىر چاغدا،
سېنى ئولجا قىلغانتى
يەتتە ياشار ۋاقتىڭدا.....
دادامنىمۇ ئولتۇرگەن
خوجا نەسلى ئەمەسمۇ؟
ئاكامنىمۇ ئولتۇرگەن
ئاشۇ پەسلەر ئەمەسمۇ؟
ئۇنۇتتىڭمۇ قىساسنى
ئەگەشكىنىڭ نىمىسى.
قاراپ تۇرغىن ئۇلارنىڭ
قانغا پاتار ھەممىسى.
ۋاقىت، پۇرسەت غەنىمەت
ئەقلىڭنى يىغ ئۇزۇڭگە.
قىلغىل ئەمدى بىر خىزمەت،
قۇلاق سالغىن سوزۇمگە.

ئابدىراخمان پاشانىڭ
كاللىسىنى ئېلىپ كەل.
ياكى نەيزەڭ ئۇچىدا
يۈرىگىنى تىلىپ كەل.
مانا تەييار سوغاتلار
سەكسەن يامبۇ ئالىسەن.
بىز خوتەنگە بارغاندا
چارىگاھتا ياتىسەن.

ئامبال سەكسەن يامبۇنى ئىسمايىلنىڭ ئالدىغا قويدى. ئىسمايىل-نىڭ نىيىتى بۇزۇلدى، خان غوجىدىن رىشتىسى ئۈزۈلدى. يامبۇغا سېتىلدى، ۋەدە بېرىپ ئۇلارغا قېتىلدى.

ئابدۇراخمان پاشانىڭ
ئىشەنچىسى مەندىدۇر.
كاللا بىزنىڭ دەۋېرىڭ،
ئامانەت ئۇ تەندىدۇر.

ئىسمايىل نەقاپنى يۈزىگە تارتتى، ئىپلاسلىق بۇرچىنى يەلكىسىگە ئارتتى، خان غوجامغا كېلىپ، ھىلىگەرلىك بىلەن ئۇنداق دىدى:

قۇلاق سېلىڭ بۇ گەپكە،
باردىم دۇشمەن تەرەپكە.
چېرىكلىرى ساناقسىز،
ھېچ بىر ئەمەس ياراقسىز.
ئىگىز سېپىل سوقۇپتۇ.
چوڭقۇر توم قوتۇپتۇ.
مەھكەم ساقلاپ ياتاركەن.

هەر ياڭزا ئوق ئاتاركەن.
ئۇلارغا تەڭ كۈچ بولماس،
كۈچ بولسىمۇ دۈچ بولماس.
ئۇرۇشمايلى كېتەيلى،
ماكانغا تېز يېتەيلى.
يا ئۇلارغا ئەل بولۇپ
ئامراقلىشىپ ئوتەيلى.

خان غوجىنىڭ ۋۇجۇدى غەزەپكە تولدى. دادىسىنىڭ مەسلىھەتىنى ئەسلەپ ئىسمايىلدىن كوڭلى دەرگۈمان بولدى. ئەقىل قۇشلىرى پىيالىمغا قاراپ ئۇچتى. ئىسمايىلغا ئۇخلاشقا ئىجازەت بېرىپ، قۇرئاندازى بوۋاي ئەمەتخاندىن مەسلىھەت سورىدى. كېڭەش بويىچە، ئىسمايىلغا تۈيدۇرماي قالغان ئەزىمەتلىرى بىلەن دەرھال جەڭگە ئاتلىنىش قارارىغا كەلدى. مەسۇمخان بىلەن سۇدۇرخانمۇ ئىككى يۈزدىن ئاتلىق چەۋەندازلىرى بىلەن تەييار بولدى. خان غوجا ئاق بوز تۇلپارغا مىنىپ قىلىچىنى قىنىدىن سۇغۇرۇپ، پىيالىمنىڭ ئوتتۇرىسىدىن دۇشمەن توپىغا بېسىپ كىردى:

ئارغىماقلار ئاتلاندى
چېرىك بېلى قاتلاندى.
بىرىنچى رەت ئېلىشتا
سەكسەن چېرىك پاتلاندى.
ئىككى - ئۈچلەپ نوۋەتتە
يۈزلەپ ئولۇك سەپ بولدى.
پىيالمىدا دۇشمەنگە
جان ساقلىماق گەپ بولدى.

.....

ۋاقتى سائەت ئىسمايىل
تۇردى چوچۇپ ئورنىدىن
ھارام نىيەت شۇم پىيل،
خەنجەر ئالدى قوينىدىن.
ماڭدى چىغىر يول سىلەن
پىنھان تۇتۇپ ئۇزىنى.
مەخپىيەتتە پاشانىڭ
چەللەپ ئاتتى كوزىنى.

ئىسمايىلنىڭ قولى تىترەپ ئاتقان ئوقى خان غوجامنىڭ ئوڭ يوتىسىغا تەگدى، خان غوجام قانسىراپ ئاخىرى ئاتتىن يىقىلدى، كوزىنى ئېچىپ قارىغۇدەك بولسا، يېنىدا قىلىچىنى تەڭلەپ ئىسمايىل تۇراتتى.

— ھەي ئىسمايىل، بىلمەدە 17 يەرى دۇردۇنۇم بار، بىر يەرىسىنى يىرتىپ يوتامنى تېڭىپ قوي، — دىدى.

ئىسمايىل ئېيتتىكى:

سەندىن قىساس ئېلىشقا
ئەزرايىل بولۇپ كەلدىم.
بېشىڭ تەندىن جۇدادۇر
پەيمانغا تولۇپ كەلدىم.

ئىسمايىل خەنجىرىنى سۇغۇرۇپ خان غوجامنىڭ گېلىغا ئۇرماقچى بولدى.

خان غوجا ئېيتتىكى:

— ھەي ئىسمايىل، بىردەم تەخىر قىلغىن، جان ئالساڭمۇ

نامەرتلىك بىلەن ئالما، — دىدى - دە، بېشىنى كوتىرىپ غەزەپ نەيزىسىنى ئىسمايىلنىڭ كوزىگە قادىدى، مۇناجات ئوقۇپ پىيالە- سىنى لەرزىگە سالدى:

ۋادەرىخا! بىر چايانىنى بىلمەيمەن ئاسراپتىمەن،
مۇھتەرەم ھاجىم دادامنىڭ ھەق سوزىنى ئۇقماپتىمەن،
كوزلىرىم ئويغاق تۇرۇپ غەپلەت ئارا ئۇخلاپتىمەن.
بىر قاۋانىنى ئوز بالام دەپ قەدىرلەپ ساقلاپتىمەن،
ھەق گۇمانىنى تەرك ئېتىپ ناھەقنى مەن ياقلاپتىمەن.

كەلسە ئالدىمغا خوشامەت بىرلە، يادەك ئېگىلىپ،
چىشلىرىنى كورسىتىپ، ھى - ھىلسا يالغان كۇلۇپ،
كۇلكىسى، حا حىلۇسىنى مەن نادان راست دەپ بىلىپ
ئىلتىپات ئەيلەپتىمەن ئوبدان كېيىم، ئاش - نان بېرىپ،
پەيلى ياتنىڭ شۇملۇغىنى ھېچقاچان بىلمەپتىمەن.

ئاسرىساڭ ئادەم بالاسى، ئاغرى - بوۇنۇڭ قان ئېتەر،
بوۋىلارنىڭ بۇ سوزىنى ھىكمەت چىراغى شان ئېتەر،
ياتقا ئاشكار ئەيلىسەڭ سىرىڭنى ئول پەيمان ئېتەر،
دۇشمىنىڭگە دىل بېرىپ باشڭنى راست پەيخان ئېتەر،
سىر تۇتۇش ئالتۇن ئىكەنكىم قەدرىگە يەتمەپتىمەن.

مەيلى ئىسمايىل نەخۇيكى ئادىمى ئاڭنى يوقات،
مەيلى كەس كاللامنى ياكى كوكرىگىمگە نەيزە ئات،
مەن ئوزەم ئادەم تۇرۇپ كۇتمەسمەن ئىتتىن ئىلتىپات،
يات ياۋۇز ئاسراددىن دات، پەندىيات، مىڭ پەندىيات
لەنتى بىلسەڭ ساڭا شۇنداق جاۋاپ بەرمەكچىمەن.

ئىسمايىل بەزگەكتەك تىترەشكە باشلىدى، كوزىنى يۇمۇپ زەھەرخەندىلىك بىلەن خان غوجامنىڭ گېلىغا شۇنداق ئۇرغان ئىدى. قىلىچ ئوغاقتەك ئېگىلىپ كەتتى. خان غوجام يەنە بىر قېتىم بېشىنى ئىگىز كوتىرىپ، ئەل-يۇرتى بىلەن خوشلاشماق بولۇپ شۇنداق مۇناجات ئېيتتى:

ئادەمزاتنىڭ كۇلمىگى باردۇر،
ھامانەم بىر كۇن ئولمىگى باردۇر،
مېنىڭ بۇگۇن ئولەر كۇنۇمدۇر،
ئانا نۇپراقنى سۇيەر كۇنۇمدۇر.
رازى بولغايسىز ئاتا-ئانىلار،
جاندىن ئەزىزلەپ سۇيگەن بالىلار،
رازى بولغاي ئول پىرۇ ئۇستازىم،
باش ئېگىپ قىلاي ئۇنىڭغا تازىم.
رازى بول مېنىڭ ئەزىمەتلىرىم،
مېنى ئوستۇرگەن ئەزىز يەرلىرىم.
رازى بول تاغ، تاش، دەريا-قىرغاقلار،
رازى بول ئەل-يۇرت، يېقىن-يىراقلار،.....
سىلەرگە كوزۇم قانداقمۇ قانار
ئويلىسام باغرىم ئوت بولۇپ يانار.
قەسەمىيات خەلقىم، تۇغۇم ئالدىدا
ئولسەم ئوچلىرىم بولمىغاي ئادا.
قىساس قىلىچىم سىزگە ئامانەت،
ئەلۋىدا، ئەلۋىدا، ئەلۋىدا!.....

ئەلقىسسە، ئىسمايىل ئاخىرقى مەرتە خەنجىرىنى سۇغۇرۇپ خان غوجىنىڭ يۇرىگىگە سانچىماقچى بولۇپ تۇرغاندا، بوراندەك

ئات ئويىتىپ كېلىۋاتقان قوشۇننى كورۈپ قالدى - ده، دەرھال كوزدىن غايىپ بولدى. مەسۇمخان بىلەن سۇدۇرخان يېتىپ كېلىپ قارد- غۇدەك بولسا خان غوجام قان دەريانى ئىچىده بەھۇش يېتىپتۇ. ئۇلار ئۇكىسىنىڭ ئۇستىگە ئوزىنى ئېتىپ زار - زار بوزلىپ خان غوجامنىڭ بېشىنى يولدى. خان غوجام تەسلىكته جىلغا تەرەپنى ئىشاره قىلدى. مەسۇمخان ئېتىغا مىنىپ جىلغا تەرەپكه قۇيۇندەك ئۇچتى. هايال ئوتمەي ئىسمايىلنى ئاتقا سورىتىپ ئېلىپ كەلدى. خان غوجام كوزىنى ئاران ئېچىپ:

— بۇ مەلئۇننى ئىلچى ئەھلىگه تاپشۇرۇڭلار، — دىدى - ده، كوزىنى مەڭگۈلۈك يۇمدى.

ئىگىز چىنار يىقىلدى
گۈلدۇرماما چېقىلدى.
ناله - پەريات ئۇستىگە
قايغۇ - ماتەم قېتىلدى.
غازات قىلغان باتۇرنىڭ
ئىگەكلىرى چېتىلدى.
هەر يۇرەكتىن غەزەپنىڭ
ۋولقانلىرى ئېتىلدى.
مەسۇم، سۇدۇر كوز يېشى
سەل، يامغۇرده‌ك بىلىندى.
خان غوجامنىڭ جەسىدى
تەختىراۋانغا ئېلىندى.
مەھرەملەرنىڭ مىلتىغى
تەئۇر قىلىپ ئېسىلدى.

تۆغ ـ ئەلەملەر ئېگىلىپ
جىنازىغا يېپىلدى.
تەتۈر كىيىپ ئېگىنىنى
يولدا ساما سېلىندى.
كەڭ باياۋان قۇچىغى
پەر قىيامەت قىلىندى.
چاقماق چېقىپ ئاسماندا
دۇررى مونچاق توكۈلدى.
گويا قات ـ قات بۇلۇتلار
چاك ـ چېكىدىن سوكۈلدى.

مەسۇمخان بىلەن سۇدۇرخان جىنازىنى قولدىن ـ قولغا تالىشىپ شەھەرگە ئېلىپ مېڭىۋاتقان ھازىدارلارغا قاراپ ئېيتتىكى:
— ئەگەر ھاجى دادىكام بىلەن ئاغىچى ئانىكام سوراپ قالسا:

ئۇنچە ـ مارجان چېچىلدى
تېرىپ بولماي كەچ قالدۇق.
سەگە تېرەك يېقىلدى
يولەپ بولماي كەچ قالدۇق

دەپ جاۋاپ بېرىڭلار. — دىدى.

جىنازا ئىلچى دەرۋازىسىدىن كىردى. خان غوجامنىڭ ئانىكىسى ئېگىز مۇنارىغا چىقىپ پىيالىما تەرەپتىن كوز ئۇزمەي قاراپ تۇرغىنىغا ساق ئۇچ كۈن بولغان ئىدى. بىردىنلا بىر جىنازا ئالدىدا ئىككى ئوغۇلنىڭ ئېگىنىنى تەتۈر كىيىپ ساما ئىچ ـ

رە كېلىۋاتقانلىقىنى كوردى - دە، "ئاھ دەپ يىقىلدى. سۆڭرە جىنازىغا ئوزىنى ئېتىپ شۇنداق بوزلىدىكى، ئۇنىڭ مىسكىن زا- ۋىدىن يەر يېرىلىپ تاغۇ - تاشلار ئېرىپ كەتكۈدەك بولدى:

بۇگۈن ئۇلۇغ جۇمە كۈن، بالام
ماڭا بولدى قارا تۈن. بالام
يېشىم ئاقتى يۇزۈمگە، بالام
زۇلمەت پاتتى كوزۈمگە، بالام
ئاھ بالام، ئابدۇراخمان ئاخۇنۇم
نادىرخان غوجام.
قۇلاق سالغىن سوزۈمگە، بالام
تويۇۋالاي يۇزۈڭگە، بالام
جىنازاڭغا باش قويايي، بالام
جامالىڭدىن گۈل ئويايي، بالام
ئاھ بالام، ئابدۇراخمان ئاخۇنۇم
نادىرخان غوجام.
ھەۋىلىدىداجىم، دادىڭىزنى بالام
ئاخۇن ئاغىچا ئانىڭىزنى، بالام
بەش ناتۇۋان بالىڭىزنى، بالام
پۇتمەس دەرتكە قويدىڭىز، بالام
ئاھ بالام، ئابدۇراخمان ئاخۇنۇم
نادىرخان غوجام.
ئوك يېنىڭغا قارىسام، بالام
ملىتسقلىرىك ئىسغلىق، بالام
سول يېنىڭغا قارىسام، بالام

قىلىچ، نەيزەڭ تىزىغلىق، بالام.
جىنازاڭنىڭ ئۇستىگە، بالام
ئالتۇن تۇغۇڭ يېپىغلىق، بالام.
باش - كوزۇڭگە قارىسام، بالام
ئىگەكلىرىڭ تېڭىغلىق، بالام.
ئاھ بالام، ئابدۇراخمان ئاخۇنۇم
نادىرخان غوجام.
سۇلار كەتتى ساي قالدى، بالام
ئىگىسى يوق جاي قالدى، بالام
دادىسىدىن ئايرىلغان، بالام
بەش قۇلۇنۇڭ، تاي قالدى، بالام.
ئالما، ئانار ئۆزۈلدى، بالام
ئەمدى قۇرۇق باغ قالدى، بالام.
پاشا غوجام كەتتى دەپ، بالام
يۇرىگىمدە داغ قالدى، بالام
ئاھ بالام، ئابدۇراخمان ئاخۇنۇم
نادىرخان غوجام.
پىيالىمغا بارغاندا، بالام
تاشلار تەكى بولدىمۇ، بالام
ئاستىگىزغا سالغاندا، بالام
يانتاق كورپە بولدىمۇ، بالام
ئۇستىگىزگە ياپقاندا، بالام
قامغاق يوتقان بولدىمۇ، بالام
ئاھ بالام، ئابدۇراخمان ئاخۇنۇم
نادىرخان غوجام.

تاغۇ - تاشلار تەۋرەيدۇ، بالام
بۈلبۈل مۇڭلۇق سايرايدۇ، بالام
غەمگە پاتقان لەشكىرىڭ، بالام
خان غوجام دەپ يىغلايدۇ. بالام
ھاۋادىكى ئاق بۇلۇت، بالام
ساڭا ماتەم تۇتۇپتۇ، بالام
غېرىپ - غۇرۇا ئەۋلادىڭ بالام،
زەھەر - زوقۇم يۇتۇپتۇ بالام
ئاھ بالام، ئابدۇراخمان ئاخۇنۇم
نادىرخان غوجام.
ئېغىلدىكى بوز ئېتىڭ، بالام
ئوت سەپ بەرسەم يەمەيدۇ، بالام.
قوتاندىكى كالاڭمۇ بالام
سېنى ئىزلەپ مورەيدۇ، بالام.
ئاسماندىكى تورغايمۇ بالام
ساڭا نەزمە توقۇيدۇ، بالام
تاغلاردىكى قۇشلارمۇ، بالام
مەرسىيەڭنى ئوقۇيدۇ بالام
ئاھ بالام، ئابدۇراخمان ئاخۇنۇم
نادىرخان غوجام.
ئالا تايغان كۆچۈگۈڭ، بالام
كوككە قاراپ ھۇۋلايدۇ، بالام.
ئايۇسىڭدا ئاسلانلار، بالام
مىياڭلىشىپ يىغلايدۇ، بالام
ئاھ بالام، ئابدۇراخمان ئاخۇنۇم

نادىرخان غوجام.
تىنچ ياتقىن گورۇڭدا، بالام
يۇرتۇڭ ماڭار يولۇڭدا، بالام.
قارا زۇلمەت تەختىنى، بالام
كۆل قىلارمىز ئوتۇڭدا، بالام
ئاھ بالام، ئابدىراخمان ئاخۇنۇم
نادىرخان غوجام.
مەھشەرگاھقا بارغاندا، بالام
خۇدا قازى بولغاندا، بالام
داۋاغا تىك تۇرارمىز، بالام
دۇشمەنلەرنى خۇن سورارمىز، بالام
ئاھ بالام، ئابدۇراخمان ئاخۇنۇم
نادىرخان غوجام.
ئاھ ھەسرىتا، خان بالام!
ئاھ نادامەت، جان بالام!!

تۈپتىپ بەرگۈچى: شۇ مەمەت

قەزىل گۈلۈم

ئاسمانىنى قارا بۇلۇت قاپلىدى، تارىم مۇڭلىنىپ كوزىنى ياشلىدى..... ئۇچ ئەۋلادىدىن تارتىپ لوپنۇر كولى ئەتراپىدا بايلارنىڭ پادىسىنى باققان تىلەك ئائىلىسىنىڭ كەنجى يىگىتى — بۇلبۇل ئايدىن يورۇق، كۈندىن نۇرلۇق، سەدەپتىن سۈزۈك، دىلى بەك نۇزۇك سۈيگەن ۋاپادارى — قىزىلگۈلدىن ئايرىلدى، قاناتلىرى قايرىلدى. قارا باتۇر سۈپەتلىك چىلىبورىلەر ناپاك قولىنى ئۈزىتىپ شەيداسى بۇلبۇلنى قان يىغلىتىپ قىزىلگۈلنى ئۈزۈپ قاچتى. ياۋايى تەبىەتلىك چىلىبورىلەرگە لەنەت ياغدۇرۇپ بۇلبۇل قەھرى - غەزەپ بىلەن نەزىم ئوقۇدى:

لوپنۇر كولىدىن ئوتتۇم،
كونا بىر تۇلۇم بىلەن.
مەن گۈلۈمدىن ئايرىلدىم،
ئازاپلىق زۇلۇم بىلەن.
چۆل - باياۋان ئىچىدە،
يۇرەرمەن كىمسىم بىلەن؟

ئىشكىنى ئېچىپ قويسام،
شامال كىردى بۇلۇڭغا.
ئىچىمدىكى دەردىمنى،
قاچىلايمۇ تۇلۇمغا.

كوزلىرىم بەسىر بولدى،
قاراڭغۇدەك يولۇڭغا.

قۇرغۇيۇم ئۇچۇپ كەتتى،
سۇڭادان تېرەكلەرگە
يار ئوتى يامان ئىكەن،
دەڭ كەتتى يۇرەكلەرگە.
ئولسەممۇ قارالماسمەن
سېنىڭدىن بولەكلەرگە.
قوسىغىمنىڭ ئېچىغا
خام كومەچنى يەپتىمەن.
ئامرىغىم كورۇنمىسە
سۇغا كەتتى دەپتىمەن.
چىلبورنىڭ قەستىنى
قىلچىمۇ بىلمەپتىمەن.

چولپان بىلەن تەڭ تۇرۇپ
بەلنى مەھكەم باغلايمەن.
مەن گۈلۈمنى كورەلمەي
كېچە - كۇندۇز يىغلايمەن.
گۈلۈم سېنىڭ ئىشقىڭدا
يۇرىگىمنى تىغلايمەن.
كېچىسى خىيال قىلىپ
تاغلار چۇشتى بېشىمغا.
ئىچىم تولغان دەرتلىرىم

چىقمايدىكەن تېشىمغا،
غېرىپ بولدۇم، زار بولدۇم،
گۈلۈم كەلگىن قېشىمغا،
ھاۋادىن ئۇچۇپ چۈشكەن
ئوردەكمىكىن، غازمىكىن؟
قىزىلگۈلۈم ئوتۇڭدا
تارتقان دەردىم ئازمىكىن؟!
باغرىمنى يېرىپ باققىن
ياردىمكىن، سازمىكىن!؟
ئوتلار كويېر ئىچىمدە
دەردىن ئۆزۈم بىلەرمەن.
كوزۇمدىن ئاققان ياشقا
كىمە سېلىپ ئوتەرمەن.
ئامان بولسام ئەبەتكە
گۈلۈم سېنى كۆتەرمەن.

قىش پەسلى بولۇپ قالدى
تارىم ياقىسى توڭلاپ.
پۇتلىرىم يېغىر بولدى
لوپنۇر كولىنى بويلاپ.
يۇرىكىمگە ئوت كەتتى
يار سېنى تولا ئويلاپ.

ئۇكە يوللىدىم ياردىم
قادىرئالغىن بېشىڭغا.

پەلەك رەھمى كەلمىدى
كوزدىن ئاققان يېشىغا.
ئۇچار قانتىم بولسا
بارار ئىدىم قېشىڭغا.

قىزىلگۈل قەلەمقاشىم
دەريادەك ئاقار ياشىم.
چاڭقىسام لېۋى بىرلەن
سۇ ئىچۈرگەن ئاداشىم.
شۇم پەلەكنىڭ چەرخىدەك
چورگىلەر غېرىپ باشىم.

ماڭدۇرغىلى قويمايدۇ
كوزلىرىمگە ياش تولۇپ.
ھەمرايىمدىن ئايرىدى
ئەيسا① دېگەن باش بولۇپ.
قالدىم ھەسرەت ئىچىدە
يۈرىگىمگە قان تولۇپ.

ئەسكەر تۇتتى لوپنۇردىن،
بۇ ئەيسانىڭ يارلىغى.
جاندىن ئوتتى جاھالەت،
يوللىرىنىڭ تارلىغى.

---

① ئەيسا — لوپنۇردا ئوتكەن ئەشەددى زومىگەر.

شامال كەلسە يېقىرار،
قىزىلگۈلۈم ياغلىغى.

ياغلىغىنىڭ ئۈچىدا،
جاڭگىرايدۇ قوڭغۇراق.
ئېچىم تولۇپ ئارمانغا،
باغرىم بولدى مىڭ قۇراق.
گۈناھىمنى بىلمەيمەن،
مېنى قىلار كوپ سوراق.

قىزىلگۈلۈم شۇ تاپتا
چول قۇدۇققا① يەتكەندۇ.
ئەيسا دېگەن باغرى تاش،
دوڭ قوتان②غا كەتكەندۇ.
سەلدەك غەزەپ - قەھرىمىز،
يۇرىگىگە تەككەندۇ.

سالجىلاردەك شورايدۇ،
لايسۇ③لىقىنىڭ قېنىنى.
ئەيسا دېگەن ئالۋاستى،
ماشىيەنجاڭنىڭ④ يېقىنى.

---

① چوڭ قۇدۇق — يەر ئىسمى.
② دوڭ قوتان — يەر ئىسمى.
③ لايسۇ — يەر ئىسمى.
④ ماشىيەنجاڭ — لوپنۇرنىڭ زالىم كونا شىيەنجۈنى.

گۈلۈم ياتقا كورسەتمە،
چىشلىرىڭنىڭ ئېقىنى.
تىكەنلىكنىڭ① بېشىدا،
قىلاردىم شۇ قويچىلىق.
ھەمرايىمغا ئېيتقىلار،
ياماڭ ئىكەن بويچىلىق②.
پۈلۈم بولسا قولۇمدا،
قىلارمىدىم قۇلچىلىق.

ئىلدامشىدى ئەجەپمۇ،
بۇ قويلارنىڭ تۈيمىغى.
قارىسام كوزۈم يەتمەس
ھەلىلەرنىڭ يېرىغى.
باشنى تەشتى يارىلاپ،
ئەيسا بەگنىڭ تايىغى.

نەزمە سالدىم نامىڭغا،
دەرتنى كوپلەپ تارتقانغا.
مىسكىن ئاتام تەڭلىكتە،
بايغا مېنى ساتقانغا.
ئېسىپ قويدى ئاسقىغا،
بەككە قوشاق قاتقانغا.

---

① تىكەنلىك — يەر ئىسمى.
② بويچىلىق — بويتاقلىق، بويتاقچىلىق.

كېچه - كۈندۈز ئىشلەرمەن،
كىيگىنىم ياماق چۈرۈك.
قوينى بىزلەر سەمرىتسەك،
ئەيسا يەر يۈغان قۇيرۇق.
دەيدۇ تېخى تەپ تارتماي،
"شۇدۇر تەڭرىدىن بۇيرۇق".

جەۋرىگە گىرىپتاردۇر،
پادىچىنىڭ جانلىرى.
خىللاپ يەيدۇ قويلارنى،
ئاچكوز زامان بايلىرى.
كېپەك بىلەن لويلىكەن،
يوقسۇللارنىڭ نانلىرى.

تومۇر قەپەز بۇلبۇلنىڭ ئاۋازىنى بوغالىمىدى، ئۇ تېخىمۇ مۇڭلۇق، خۇش خۇي نەپىسى بىلەن قىزىلگۈلنىڭ ئىشقى - پىراقىدا جاھانىنى لەرزىگە سالدى. چىن مۇھەببەت تۇلپارىنى بەيگىگە سالدى. بۇلبۇل سۆيگەن ۋاپادارىغا ئەبىدى سادىق قالدى. شۇنى بايان ئەيلەپ ماۋۇ بېيىتنى ئاغزىغا ئالدى:

نەقىش ئويدۇم يۈرەككە،
قىزىلگۈلۈم سوزۇڭدىن.
ساڭا بەرگەن كۆڭلۈمنى،
كورگەنمىدىڭ كوزۇمدىن.
ئولۇپ كەتسەم ئوتۇڭدا
رازى بولغىن تۇزۇڭدىن.

قار لەيلىسى ئېچىلار،
قورقمىغاچقا جۇدۇندىن.
ئىشق ئەھلى خار ئىكەن،
بۇ ئالەمدە بۇرۇندىن.
زۇلمەت سىقىپ ۋەدەمنى،
چىقىرالماس كۆڭلۈمدىن.

قارا چاچنى تالقىتاي،
سايە بولسۇن يولۇڭغا.
يۇرىگىمنى تۇتقۇزاي،
چىراق بولسۇن يولۇڭغا.
كول بويىغا كەپ تۇرغىن،
كىرىۋالماي كۆلۈڭغا.

ئويناق كوزۇڭ ئوخشايدۇ،
ئۇرغۇپ تۇرغان بۇلاققا.
ۋەدىلەشكەن گۈنامۇ،
قالدۇق ئەجەپ سوراققا.
قەرىلگۈلۈم چۈشتۈققۇ،
ئولمەي تۇرۇپ دوزاققا.

ئىگىز تاغدىن چۈشكەن سۇ
توختاپ قالدى ئېقىندا.
سەھەر تۇرۇپ ئاڭلىسام،
ئۈنۈڭ چىقتى يېقىندا.

قانداق چىدار يۇرىگىم
تۇرسا‌ڭ تاردىم بىقىندا.

كەپقاپتىمىز ئەجەپمۇ،
باش ئاياقنى① كورگىلى.
ياردىم نەسىپ بولارمۇ،
يۇرەك قېنىپ سۇيگىلى.
مەن شۇنداق تورەلگەنمۇ،
پىراقىڭدا كويگىلى.

مېنى ئاياپ دىمەپسەن
ئاغزىڭدىكى يېلىڭنى.
باغرىم ئەسلا قانمايدۇ،
يەۋاسامۇ لېۋىڭنى.
ئالدانمىغىن ئوزگىگە
ئۇنتۇپ مەندەك خىلىڭنى.

كوزلىرىمدىن ئاققان ياش،
قوشۇلۇپتۇ تارىمغا.
كوكتە پەرۋاز قىلاتتىم،
يېتىۋالسام يارىمغا.
جېنىم كەتسە رازىمەن،
سەندەك ۋاپادارىمغا.

---

① باش ئاياق — يەر ئىسمى.

قىشىڭنىڭ قاراسىنى
نەمگە تېرىپ ئۇلدۇرەي.
تۇرسۇڭ بىردەم قىشىمدا
مەن كوزۇمگە سىڭدۇرەي.
ھۇۋلاپ تۇرسا ھۇقۇشلار
سېنى قانداق كۇلدۇرەي.

غېرىپ بولۇپ يۇرگەندە،
كىم سورايدۇ ھالىمنى.
قىزىلگۇلۇم سەن ئۇيغۇن،
پىلاپ① قويدۇم جانىمنى.
ئولسەممۇ ئۇنۇتماسمەن،
قارا كوز مۇنايسىنى.

ئۇنچە - مارجان چېچىلدى،
قولۇم يەتمەس تېرىشكە.
ھەمرايىمغا قوشقانلار
ئولسە كېرەر بەھىشكە.
قاچانمۇ تاڭ ئاتاركىن
يارغا قولنى بېرىشكە.

كېچە - كۇندۇز تىلەيمەن،
ياردىم بولسۇن سالامەت.
مەلۇملۇقتۇر تەگرىگە،
ئالەمدىكى ئالامەت.

---

① پىلاپ — ئاتاپ قويۇش، تەقدىم قىلىش.

قىزىلگۈلنىڭ شەيداسى — بۈلبۈل چىلبورىلەرنىڭ تومۇر تاپىنى ئاستىدا زادى تىز پۈكمىدى، قېلىن مۇزدىن كاچكول ئېچىپ تارىم دەريياسىغا شۇڭغۇپ يار ۋەسلىنى ئىزلىدى. ناھەتكى بۈلبۈل تەلەيسىزمىكىن، يار ۋەسلىگە يېتەلمىدى. ھىجران ئوتىدا كويگەن بۈلبۈل قىزىلگۈلگە نىجاتلىق تىلەپ مۇنداق نەزىم ئۇقۇدى:

مۇز ئاستىدا كۈن پاتتى،
كەلدىم ساڭا ئۇخلىماي.
تىلغا ئېلىپ ناسكىنى
يادلار ئىدىم توختىماي.
يار كوزى خومار ئىدى.
يار كوزۇڭ خۇمار ئىدى،
كوكسۈڭدە تۇمار ئىدى.
بۇلتۇر بۇ چاغ ئابدالدا①،
كۈنلەر بەختيار ئىدى.
ئامەت بىزگە يار ئىدى.

ئامەت شۇنداق يار بولسۇن،
بۈلبۈلۈڭغا چېچىلسۇن.
ھىجران تۇگۈچ يېشىلسۇن،
مىسكىن كوڭلى يېتىلسۇن.
دوستلار خىلىغا قېتىلسۇن.

دوستلار قاتسۇن خىلىغا،
دوڭلەر ئىرۇر يىغامغا.

① ئابدال — جاي ئىسمى.

ئەمگە باسقان ئىزىڭلار،
ئاغاچىدەك سىنىڭلار①
مىس تەخسىدە چىنىڭلار.

مىس تەخسە چىنەك بىلەن
بارارمەن ئىزدىك بىلەن.
ئىنتىزار بوپ لەيلىدەك
يولغا باق كۆزۈڭ بىلەن
يۇرەرمەن سېنىڭ بىلەن.

يۇرەرمەن سېنىڭ بىلەن،
مەن مۇرۇللۇغ② سەن بىلەن.
مۇز ئاستىدىن يول تېپىپ
ئېپكەلسەم تەختىڭ بىلەن
ئورتاق ئىدىم بەختىڭ بىلەن.
.....

ئايلار ئوتتى، يىل ئوتتى..... بۇلبۇل يارنى كۆتتى. ھىجران ئازاۋى بۇلبۇلغا تۆگمەس دەرت، پۇتمەس غەزەپ، چەكسىز كۆچ بېغىشلىدى..... بۇلبۇلنىڭ جىسمى گۈلخان بولۇپ يېنىپ، قىزىل-گۈلنى خازان قىلماقچى بولغان قارا باتۇرنىڭ تەختى - بەختىنى كۈل قىلىشقا تەييارلاندى، قىزىلگۈلنىڭ شېخىغا يات ھۆقۇشلارنى قوندۇرماسلىققا قەسەمىيات قىلدى، ئىنتىزارلىق بىلەن تاڭنى كۈتۈپ بەخت ئىستىگىدە مۇنداق نەزىم ئوقۇدى:

① سىن، سىنى — چىراي، چىرايى.
② مۇرۇللۇغ — ۋەدىلىشىش، ۋەدىلەشكەن.

ئالتىنچى ئايدا دولقۇنلىنىپ ئاقار تارىم،
بۇ قېتىدا مۇڭ چېكىدۇ مېنىڭ يارىم.
شۇل يارىمغا سالىمىنى يەتكۈزۈڭلار
كويۇپ - كويۇپ ھېچ قالمىدى ھال - مادارىم.

مېڭىپ - مېڭىپ يېتەلمىدىم تارىمغا،
قانداق چىداي زىبا لۈەن يارىمغا.
كېچىلىرى ئۇيقۇ ھارام بىدارمەن،
شۇل ئامرىغىم يەتكىنىدە يادىمغا.

كېتەرمەن قىزىلگۈلۈم قاشىغا،
ئاپتاپ چىقسا سايە بولاي باشىغا.
ئارزۇيۇم شۇ بولسام يارىنىڭ ياغلىغى،
دەرت - پىراقتا كوزدىن ئاققان ياشىغا.

سۇغا سالسام ئېرىمەيدۇ قەن - ناۋات،
يەتتە ئاشىق بىرسى ئىرۇر ئول پەرھات.
قىزىلگۈلۈم بىلسەڭ ھىجران دەشتىدە،
ئىشقىڭ بىلەن ھەردەم چېكەرمەن پەريات.

سىياقىمنى ئەسكە ئالساڭ ئويلۇنۇپ،
كېچە - كۈندۈز ئاھ ئۇرارمەن تولغۇنۇپ.
بۇ ئالەمدە يېتەر جان يوق ھالىمغا،
تۇگەشتىمغۇ ھىلىلدەڭ قورۇلۇپ.

كوزۇم چۈشتى باغراشتىكى① ئودەكلەرگە،
ياز بولۇپتۇ پەردە تارتىڭ رۇجەكلەرگە.
ئولتۇرسمۇ سالماسمەن نەزىرىمنى
قىزىلگۈلۈم بىر سېنىڭدىن بولەكلەرگە.

تولا مېڭىپ قاپاردىغۇ پۇتلىرىم
ئەسكە چۈشتى تۇغۇلۇپ ئوسكەن يۇرتلىرىم.
ئىشقىڭ بىلەن قانات قاققان لاچىنمەن،
يالقۇنجايدۇ يۈرىگىمدە ئوتلىرىڭ.

شامال چىقسا ئىغاڭلايدۇ كامپاشى②
جاناننىڭ ئويناپ تۇرار جۇپ قاشى.
قىزىلگۈلۈم بىلسەڭ شۇ تاپ جايىمنى،
يانقان يېردىم دوگلۇكتە تېرەك باشى.

چىشىڭنىڭ ئاقلىغى دۇررى - دارادۇر
لېۋىڭنىڭ تاتلىغى تىلنى يارادۇر.
قاشلىرىڭ قازى بولۇپ يۇرتنى سورادۇر
كىرپىگىڭ جادۇ بولۇپ جاننى ئالادۇر.

قارا ساچىڭ نەم يەرلەرنىڭ قىياقى
باراي دېسەم بۇ يوللارنىڭ يىراقى.
چولپان بولۇپ قاراڭغۇنى يورۇتقان،
قىزىلگۈلۈم باياۋاننىڭ چىراغى.

---

① باغراش — باغراش كۆلىنى كۆرسىتىدۇ.
② كامپاشى — قومۇش پوپىگى.

ئاینی‌توساپ بۇلۇت ئېلىپ قاچقاندەك،
خامان تېپىپ هوسۇلىنى چاچقاندەك.
قىزىلگۈلۈم نەدە توزۇپ يۇرۇيسەن،
كوزدە ئۇجۇل① قاسىرقىنى ئاچقاندەك.

هۇكەر چىقىپ ئاي نىمىشقا پاتمايدۇ؟
چولپان تۇغۇپ تاڭ نىمىشقا ئاتمايدۇ؟
قىزىلگۈلۈم بىلسەڭ بەختىم قارىكەن،
ئەمما يېشىم هەرگىز بىكار ئاقمايدۇ.

قىزىلگۈلۈم قارىچۇقىنىڭ بالاسى،
قانداق قىلاي!..... ئەي كوزۇمنىڭ قاراسى.
قانات ياساپ ئۇچۇپ بارسام قېشىڭغا،
ساقىيارىدى يۇرىگىمنىڭ يارا سى.

غارغالىتىغا② كەلدىم ساڭا بېرىشقا،
بىلىق تۇتۇپ سوغا سالام قىلىشقا.
قىزىلگۈلۈم كويىڭ ئۇتۇڭ تەپتىدە
ئازلا قالدىم گۈلخان بولۇپ يېنىشقا.

قىزىلگۈلۈم هىسابلىسام كويگىلى،
ئۇزۇن بويتۇ، شىرىن لېۋىڭ سۇيگىلى.
بىلسەڭ ماڭا ئەسلا مۇمكىن ئەمەستۇر،
سەن جانىدىن بۇ كوڭۈلنى بولگىلى.

سېغىندىم مەن بېغىڭنىڭ ئانارىنى،
خارلىماسمەن ياشلىغىم باھارىنى.

---

① ئۇجۇل — يىكەن - توزغاق.
② غارغالىتا — كېمە توختايدىغان جاي.

قىزىلگۈلۈم سۇبهى ساڭا يەتكۈزگەي
ئەتىلىككە بۇندا تاڭ ئاتارىنى.

قىزىلگۈلۈم ئوچمەس ئوتتۇر نامىڭىز،
كىمگە يېتەر بىزنىڭ پەريات نالىمىز.
سىز ئۇياقتا، مەن بۇياقتا ئىنتىزار،
غېرىپ باشقا قاچان چۈشەر سايىڭىز.

مەن يۇرىمەن تىكەشاڭلىق① دوڭلۇكتە،
نەلەردىسەن كۆڭلۈم سويگەن مەلىكە؟
چاقماق كەبى ئوتۇڭ چۈشكەچ سىنەمگە②
بۇلبۇلۇڭ بوپ سايراپ چىقتىم ئىشىككە.

ئوتلۇق كوزۇم پەقەت كىرپىك قاقمايدۇ،
توخۇ چىللاپ تاڭ نىمىشقا ئاتمايدۇ؟
نىمە شۇنچە پەلەك بىزگە بەت گوپا③
ھەي پەرىشتەم نېچۈن بىزنى قاتمايدۇ؟

غوجىلارنىڭ مىنگەنلىرى يوغان ئات،
نىگارىمنىڭ كوڭلىدە مەن ئەمەس يات.
گوھىرىمنى بىلىڭ دىمەت دوستلىرىم،
تاشقا ئۇرۇپ ئەسلا قىلماسمەن بەربات.

قىزىلگۈلۈم ئاياپ تۇرما سوزۇڭنى،
ئىمكان بولسا ئۇندۇرەردىم ئۇزۇڭنى.

---

① تىكەشاڭ — جاي ئىسمى.
② سىنە — دىل، قەلب.
③ بەت گوپا — بىۋاپا، ۋاپاسىز.

كويۇپ باغرىم همچ ماجالى قالمدى،
دەرمان قىلاي ئويلاپ ئايدەك يۇزۇڭنى.

قۇملار توساپ كورۇنمەيدىكەن مەلە،
پىراقىڭدا تۇلا قىلمەن ناله.
هولتەن① كويۇپ يۇرىگىم بولدى پارە،
گۇل مەشۇغۇم بۇ دەرتلەرگە نەمە چارە؟

چىدىمايدۇ بېلىق سۇدىن ئايرىلسا،
گۇلمۇ سۇلغاي ئوز شاخىدىن قايرىلسا،
ئاھۇ - زارىم ئاسمىنىنى ئورتىسە،
ئاڭلارمىكىن ئاھۇ - زارىمنى خۇدا!

چىرايىڭنى ياغ قۇيۇپ ياغلىغاندەك،
قاش - كوزلىرىڭ پەيغەمبەر سىلىغاندەك.
بۇ ئالەمگە شۇنداق سۇزۇك تۇغۇلدۇڭ،
بەدىنىڭنى ئالتۇندا سىرلىغاندەك.

هامان بىر كۇن سېنى ئېلىپ كېتەرمەن،
چىھرەڭ ئۇچۇن ئەزىز جاندىن كېچەرمەن.
خۇشۇاخ بولۇپ ئۇغۇل تۇغساڭ ئاپپىغىم،
قوڭغۇراقلىق ئالتۇن بوشۇك ئېتەرمەن.

تاڭ تۇماری گۇزەل چولپان پاقراپ،
كوزلىرىمدە ياش قىيانى قانسراپ؛
تەركى دىدار تاھىر - زوھرە ئوتۇپتۇر
بىزدەڭ هىجران دەرياسىدا هالسىراپ.

① هولتەن — تىرىك جان.

قارا باتۇر① بولسا كەلسۇن قېشىمغا،
ھەر بالانى ئېلىپ قويدۇم بېشىمغا.
تىرىك بولسام قوزغۇنلارنى ھەيدەپ،
قوندۇرماسمەن قىزىلگۈلۈم شېخىگا.

ئۇمىت ئولۇمدىن يېگىش تاپتى. بۇلبۇل تارىم دەرياسىنى كېسىپ ئۇ قاتقا ئوتتى، تەقەززالىق بىلەن قىزىلگۈلنى كۆتتى. چىلىبۇلىرنىڭ ئىسكەنجىسىنى پاچاقلاپ، شۇم تىكەنلەرنىڭ قورشاۋىدىن ئامان چىقىقان قىزىلگۈل تارىم بويىدا سۈيگەن يارى — بۇلبۇل بىلەن ۋىسال دەرگاھىغا قارار تاپتى. مۇھەببەت گۈلزارىدا ئارامى خوشلانغان بۇلبۇل ۋاپادارى قىزىلگۈل شەنىگە شوخ لەتاپەت بىلەن بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

مۇرات تاپتى تىلىگىم،
خۇمالىغىم قول ئۇزات.
گۈلباھارىم، چېچىگىم،
تۇمالىغىم قول ئۇزات.

تولۇن ئايدەك ئاپپىغىم،
زىبالىغىم قول ئۇزات.
شىرىن سوزلۇك خۇماكوز،
نۇر چىراغىم قول ئۇزات.

ھىجران دەردىنى چەككەن،
ۋاپادارىم قول ئۇزات.

---

① قارا باتۇر — "تاھىر - زوھرە" نىڭ ئارىسىغا ئۇنىگەن شۇم تىكەن.

داڭقى داستان، روهلىتەن!؟
مەدەتكاردىم قول ئۇزات.

پەرىلەردىن خۇلق ئالغان،
بال - شكەردىم قول ئۇزات.
يۇرىگىمنىڭ پارچىسى،
جان - جىگەردىم قول ئۇزات.

بۇلبۇلغا گۇلۇستان،
شاپائەتچىم قول ئۇزات.
قۇچمغى چىمەن، بوستان،
پاراغىتىم قول ئۇزات.

ئەقىدىسى ئومۇرلۇك،
ئىشقى لەۋزى سۇيۇملۇك.
جانى جانغا كويۇملۇك،
گۇلئۇزاردىم - قول ئۇزات.

باغرى قانماي ئايرىلغان،
قاناتلىرى قايرىلغان.
زۇلمەت ئوتى قان قىلغان،
جۇدالىغىم قول ئۇزات.

مژگانىنى① ئوق قىلغان،
باتۇرلۇقنى زوق قىلغان.
ھۇقۇشلارنى يوق قىلغان،
جان نىگاردىم قول ئۇزات.

① مژگان — كىرپىك.

پەرۋا قىلماي كۆلپەتنى
جۇر قىپ غەيرەت، ئۇلپەتنى،
كورسەتكەن زور جۇرئەتنى
جۇپ دىگاردىم① قول ئۇزات.

چوللەر كەزدى پەرھادىك،
مەدەتكار بوپ ئەجداتىك.
تىلەكداشتۇر ئەۋلادىك،
شىرىن جانىم قول ئۇزات.
تاشا يۇرتتىن② كېتەيلى،
مەڭگۇ ئىناق ئوتەيلى.
يۇرتنى ئابات ئېتەيلى
قىزىلگۈلۈم قول ئۇزات.

ئېيتىپ بەرگۈچىلەر: لوپنۇر ناھىيىسىدىن ئۇزۇن مەمەت، ساتتاركام، ئىبراھىم تىلەك، يۇنۇس قوشاق. بۇۋىخان.

---

① جۇپ دىگار — يولداش، مەھبۇپ، ھەمرا مەنىسىدە.
② تاشا — ياقا، چەت

قمر شاه و شمس جانان

دىۋىلەر شۇنداق رىۋايەت قىلىدۇكى، ئىسپاھان شەھرىدە شاھ ھۈسەن ئىسىملىك نامدار بىر پادىشا بار ئىدى، ئۇنىڭغا بەھساپ ئالتۇن - كۈمۈش، غەزنە - دەپنىلەر يار ئىدى، ئەمما شۇنچە سەلتەنەتلىك بۇ پادىشانىڭ بىرمۇ پەرزەنتى بولمىغاچقا كۆڭلى سەكپارە ئىدى. پادىشا خۇدايىتائالادىن بىر پەرزەنت تەلەپ قىلىپ 40 كېچە - كۈندۈز ئىبادەت بىلەن يىغلىغان ئىدى، ئاللا - تائالا ئۇز بەندىسىنىڭ بۇ تەلۈبىنى قوبۇل كورۇپ، بىر ئوغۇل پەرزەنت پادىشانىڭ پۇشتى كەمىرىدىن زەئىپىنىڭ قوسىغىغا بەند بولدى. توققۇز ئاي، توققۇز كۈن، توققۇز سائەتتىن كېيىن بىر ئوغۇل تۇغۇلدى. پادىشا بۇ ئوغۇلنىڭ ھوسنى - جامالىغا قاراپ ئاسماندىكى ئايغا مەنزۇل قىلىپ "قەمەرشاھ" دەپ ئات قويدى.

ئەمدى بىر كەلىمە سوزنى كۈيقاپ دېۋە - پەرىلەرنىڭ پادىشاسى شاپەرقۇتتىن ئاڭلايلى. پادىشاھى شاپەرقۇتنىڭمۇ بۇ دۇنيادا ھېچ - بىر پەرزەندى يوق ئىدى. ئۇ پادىشامۇ ئاللادىن بىر پەرزەنت تەلەپ قىلاتتى، كۈنلەرنىڭ بىرىدە شاپەرقۇتنىڭ تەلەپ - دۇئاسى ئىجابەت بولۇپ، خوتۇنى ھامىلدار بولدى. ئاي - كۈن قارارى توشۇپ بىر قىز تۇغدى، پادىشانىڭ دىلى شاتلىققا تولدى. بۇ قىزنىڭ رەڭگى - رۇخسارىغا قاراپ، ئاسماندىكى كۈنگە مەنزۇل قىلىپ "شەمسى جانان" دەپ ئات قويدى.

ئەلقىسسە، قەمەر شاھنىڭ ئاتىسى شاھ ھۈسەن يالغۇز

ئوغلىنىڭ پاراغىتى ئۈچۈن ۋەزىرلىرىگە ئەمر قىلىپ ھەشەمەتلىك بىر چارباغ بىنا قىلدۇردى. قەمەر شاھ چارباغنى كورمەك بولۇپ باقىقا كىرىپ تەختى-راۋاق ئۈستىدە ئولتۇردى، بىر ئازدىن كېيىن كوزى ئۈيقۇغا ئەسىر بولدى. ئۇ شۇنداق بىر چۈش كوردى، چۈشىدە قىسمەت بىر ئىش كوردى؛ بىرنەچچە ھور-پەرى قىزلار قەمەر شاھنى ئوراپ ئالغۇدەك، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا كۈندىنمۇ نۇرلۇق ساھىپجامال بىر قىز قەمەر شاھنىڭ مۇبارەك قولىنى تۇتۇپ مۇھەببەت نەشتىرىنى يۈرىگىگە سانچىپ تۇرغىدەك، شۇنىڭ بىلەن بىر ئىشق چاقمىغى چۈشۈپ قەمەر شاھنىڭ جىسمىنى يارغۇدەك، ئۇلار ئۆزئارا تويماي بېقىشىپ بىر بىرلىرىگە كۆڭلىنى بىلدۇرمەك بولۇپ بىر سوز ئېيتىشقانلىرى:

قەمەر شاھ:

رۇخسارىڭنى كورۈپ ئاغدى خىيالىم،
ئەي دىلرابا، قايدا بولۇر ماكانىڭ؟
پەرىمۇ سەن، بەھشەرمۇ سەن نىگارىم،
ئېيتقىن جانان قايدا سېنىڭ ماكانىڭ؟

شەمسى جانان:

مېنى سورىساڭ شاپەرقۇتنىڭ قىزىمەن،
شەمسى بوستان ئىرۇر مېنىڭ ماكانىم.
ھالىنى سورىساڭ پەرىزاتنىڭ شاھىمەن،
يېقىن يەردە يوقتۇر مېنىڭ ماكانىم.

قەمەر شاھ:

سېنى كورسە ئاقىل بولدىن ئادىشار،
جۈملە ئالەم بەلكى سېنى تالىشار.

مەنزىلىگە نەچچە كۈندە يول توشار،
قايدا بولۇر جانان سېنىڭ ماكانىڭ؟

شەمسى جانان:

ئاشىق بولساڭ كويۇپ - يېنىپ ئوچەرسەن،
سەۋرى قىلساڭ سەئىي شەرۇەت ئىچۈرسەن.
ئۇچ يۈز ئاتمىش مەنزىل يىلىم كېچەرسەن،
بىلەر بولساڭ شۇنچە جايدۇر ماكانىم.

قەمەر شاھ:

قەمەر شاھدۇر شاھ ھۇسەننىڭ ئوغلىمەن،
تائەتكە مۇشتاقىكدا ئوتەرمەن.
ۋەسلىڭ ئۈچۈن جانىنى پىدا ئېتەرمەن،
نەزىرىكدە تۇرسۇن ئۇشبۇ ئەقدەم.

شەمسى جانان:

شەمسى جانان پەرىلەرنىڭ بېرىمەن،
بىلىپ ئالغىل كۈيمقاپنىڭ پېرىمەن.
مەنمۇ سېنى كوپتىن ئىزلەپ يۈرىمەن،
شەمسى بوستاندىدۇر سېنىڭ جانانىڭ.

ئەلقىسسە، قەمەرشاھ چوچۇپ ئويغىنىپ قارىدى، چۈشىدە خۇش سوھبەت بولغان جانانى ھېچيەردە كورۈنمىدى. قەمەر شاھ شۇ كۈندىن باشلاپ ئىشق ۋەسۋەسىدە كېچە - كۈندۈز نادامەت چېكىپ زار ئەيلەپ كوزلىرى تالدى، يىمەك - ئىچمەكتىن قالدى، ئاھۇ - نالىسى جاھانىنى بىر ئالدى. قەمەر شاھنىڭ بۇ ھالىدىن

خەۋەر تاپقان ئاتىسى شاھ ھۈسەن جەمىكى ۋەزىر-ئولىمالىرىنى يىغىپ ئېيتتىكى: "ئوغلۇم قەمەر شاھ نەمە دەرت-ئەلەمگە مۇپتىلا بولدى؟ تېزدىن بىلىپ كېلىڭلار" — دىدى. ۋەزىر-ئولىمالار قەمەر شاھنىڭ دەردىنى بىلمەك بولۇپ ئەھۋال سورىغاندا، قەمەر شاھنىڭ ئېيتقانلىرى:

ئەرزۇ-ھالىم ئىشتىڭ دانا ئەمرلەر،
بىر پەرى ھالىمنى خاراپ ئەيلىدى.
ئىشق ئىزھارىغا مۇشتاق ئومۇرلەر.
لۇتپى مەنزۇر، باغرىمنى سىماپ ئەيلىدى.
قاتارىدا باردۇر كېنىزەكلىرى،
مەشۇق دەر ئۇزىنى، شۇ ئىكەن سىرى.
يىراقتۇر نىگادا تۇرغان مەنزىلى
ۋەدىسىگە قەسەمدىن جاۋاپ ئەيلىدى.
سىلكىنىپ ئويغاندىم بولدۇم گۇمانە.
بېشىمغا چۈشتىلەر ئىشقى پەرۋانە.
دەردىمگە ئۇشبۇ ئىش بولدى باھانە،
ئىشق ئوتى دىلىمنى كاۋاپ ئەيلىدى.

ئەلقىسسە، ئەمرلەر قەمەر شاھىدىن بۇ سوزلەرنى ئاڭلاپ پادىشاغا بىر بىرلەپ بايان قىلدى، قەمەر شاھنىڭ دەردىنى ئاتىسىغا ئايان قىلدى. پادىشا غەمكىن بولۇپ مەھرەملىرى بىلەن كېڭەش تۇزدى. قانچە چارە قىلسىمۇ قەمەر شاھقا دال بولمىدى. ئاخىرى ئوغلىنىڭ تەلىۋىنى ماقۇل كورۇپ، قەمەر شاھقا شۇ مەھبۇبىنى ئىزلەپ تېپىش ئۈچۈن رۇخسەت بېرىپ بىر سوز ئېيتقىنى:

كارامەتلىك قادىر خۇدا، بالامنى ساڭا تاپشۇردۇم،
شاپائەتلىك رۇسۇلىللا، بالامنى ساڭا تاپشۇردۇم.
شەمشى باقا، ماھى تابا،① بالامنى ساڭا تاپشۇردۇم،
قۇدرەتلىكسەن خۇداۋەندە، بالامنى ساڭا تاپشۇردۇم.

قەمەر شاھقا بەردىم رۇخسەت، پىراقىدۇر جانغا كۈلپەت،
خاھىشكىدۇر قىلساڭ ئۇلپەت، بالامنى ساڭا تاپشۇردۇم.
شاھى ھۇسەن نادامەتتە، قالدى باشىم مالامەتتە،
تەڭرىم ئۇزەڭ ئادالەتتە، بالامنى ساڭا تاپشۇردۇم.

ئەلقىسسە، قەمەر شاھ ئاتىسىدىن بۇ سوزنى ئاڭلاپ خوشال بولدى. ئانىسى قېشىغا كىرىپ ئېيتتىكى: "ئى ئانا، دادام رۇخسەت قىلدى، سەنمۇ ئىجازەت بەرسەڭ" — دەپ ئانىسىغا بىر سوز ئېيتقىنى:

قىبلىگاھىم جانىم ئانا، دۇئايىڭغا دۇتار② بولدۇم،
ۋىسال ئىزلەپ يات يەرلەردىن ئوزگە ۋەتەن تۇتار بولدۇم.
ساۋدايىمەن يول ئاداشتىم، مېنى توغرا يولغا سالغىن،
داۋاسى يوق دەرتكە قالدىم، شىپاسى بار چولگە سالغىن.
مۇرادىمغا يېتەرمەنمۇ، يارنى كورمەي ئولەرمەنمۇ،
يارنى كورمەي ئولۇپ كەتسەم، بەمىش يۇزى كورەرمەنمۇ؟
قەمەر شاھ دەر غەمكىن باشىم، زەھەر-زوقۇم بولدى ئاشىم،
يار ئىشقىدا ئاقار ياشىم، ئانا جانىم دۇئا قىلغىل.

---

① شەمشى باقا، ماھى تابا — ئولىمەس كۇن، تۇلۇن ئاي.
② دۇتار — ئىگىلگۇچى — بۇ يەردە "مۇھتاج" مەنىسىدە.

ئەلقىسسە. قەمەر شاھدىن بۇ سوزنى ئاڭلاپ ئانىسى زار-زار يىغلاپ ئېيتتىكى:

"ئى بالام، خەتەر يولغا ئاتلىنىپسەن، قايتقىن يولۇڭدىن" — دىدى. قەمەر شاھ ئېيتتىكى: "ئىرادەمدىن يانمايمەن، ۋەدەمدىن قايتمايمەن، مەندىن رازى بولۇڭ" — دىدى. نا ئىلاج ئانىسىنىڭ بىر سوز ئېيتقىنى:

بارغىن بالام يولدا قالما، ئوچمەس ئوتتا كويۇپ يانما،
مەدەت قىلسۇن پەرۋەردىگا، سېنى ئاللاغا تاپشۇردۇم.
يولۇڭ - مەنزىل باش ئالغۇنچە، ئوچ يۇز ئاتمىش ياش ئالغۇنچە،
دىلدارىڭغا قاۋۇشقۇنچە، سېنى ئاللاغا تاپشۇردۇم.

پەرىلەرنىڭ چىن ۋاپاسى، يالغىنى يوق، جان جاپاسى،
سوزلىرىنىڭ بار باقاسى، سېنى ئاللاغا تاپشۇردۇم.
خۇدا ساڭا بولسۇن دەركار، نەسىپ ئەتسۇن ۋەسلى دىدار،
ئاناڭغا يوق ئۇيقۇ، بىدار، بارغىل ئاللاغا تاپشۇردۇم.

ئەلقىسسە، قەمەر شاھ ئانىسىدىن ئىجازەت ئېلىپ، شەمسى جاناننىڭ ۋىسالىغا يېتىش نىيىتىدە ئەتىسى چاشكا ۋاقتى بىلەن شەھرى ئىسپاھانىڭ دەرۋازىسىدىن چىقىپ قارىغۇدەك بولسا، ئىسپاھان خەلقى چوڭ - كىچىك، قېرى - ياش، ئەر - ئايال ھەممىسى سانجاق - سانجاق بولۇپ يولنىڭ ئىككى قاسنىغىدا سەپ تارتىپ تۇراتتى. شۇندا قەمەر شاھنىڭ قەۋمى - قېرىندىاش، ئەھلى - جامائەت بىلەن خوشلىشىپ بىر سوز ئېيتقىنى:

كېتەر بولدۇم يارۇ جانانىنى ئىزلەپ،
مېھرىۋانىم ئاتا - ئانام خوش ئەمدى.
ئۈچ يۈز ئاتمىش يىل مەنزىلنى كوزلەپ،
كېتەر بولدۇم، جامائىتىم خوش ئەمدى.

كوتا ئومرۇم يۈز يىل ۋاپا قىلارمۇ؟
يول ئازاۋى جانغا جاپا قىلارمۇ؟
ئارمىنىمغا تەلەي تېڭى ئاتارمۇ؟
گۈل جامالىم سىڭلىم ساڭا خوش ئەمدى.

مەن كېتەرمەن "تەۋەككۈل"گە بەل باغلاپ،
يارى يار دەپ سىنەلىرىمنى داغلاپ.
ھىجران ئوقى يۈرەك باغرىمنى تىغلاپ،
كېتەر بولدۇم ئانا يۇرتۇم خوش ئەمدى.

ئەلقىسسە، قەمەر شاھ يۇرتداشلىرى بىلەن خوشلىشىپ يولغا راۋان بولدى. قىرىق كېچە - كۈندۈز يول يۈرسىمۇ ھىچ بىر مەنزىل كورۈنمىدى. چول - جەزىرە ئىچىدە گاڭگىراپ يۈرۈپ بىر سوز ئېيتقىنى:

قادىر ئاللا سالدىڭ ئىسال دەردىگە،
مەن نەيلىيىن ياردىن نىشان بولمىسا.
يار - يار دەپ كەزدىم ھىجران دەشتىدە،
مەن نەيلىيىن ياتار ماكان بولمىسا.

شەمسى جانان ئەي نىگارا، قايدىسەن،

ۋىسالىڭغا ئەمدى قاچان يېتەرمەن،
قاي تامانغا باشىم ئېلىپ يۈرەرمەن،
مەن نەيلىيىن ياردىن ئەپغان بولمىسا.

مەن بارارمەن، دىلدا ئۇمىت كۆتۈلگەن،
پايانى يوق يولۇ-مەنزىل ئوتۇلگەن.
پىشانەمگە نېمە قىسمەت پۈتۈلگەن،
مەن نەيلىيىن ياردىن ئېھسان بولمىسا.

ئەلقىسسە، قەمەر شاھ شۇ يۈرگىنىچە ئۇچ يىل توختىماي ماڭدى. ئاخىرى پۈتلىرى يېغىر بولۇپ، بەللىرى تالدى. ھېچ-قانداق ئادەمزات ئۇچرىمىدى. ئىشقى-پىراقى ئېشىپ ئۇنىڭ بىر غەزەل ئېيتقىنى:

بارچە دەرلەر: ئىشق يولى ۋاپاسىنى،
لوقمان دەرمىش، دەردى ھىجران داۋاسىنى.
ناله ئەيلەپ، دەشتى گەريان ئاختۇراي،
ئەجەپ ئېرمەس، ئۇچراپ قالسا باقاسىنى.
گەر يولۇقسا بىرەر پەرى يولۇمدا،
ئومرۇم قالماس تەركى دىدار ساناسىز،
يۈرەك پارە، ئاتەشى① ھىجران بىلەن،
لەيلى-مەجنۇن ۋەسلى بارمۇ گاداسىز.
مەن پەرىشان تاغۇ-دەشتلەر كېزەرمەن،
قايدا دىدار، جانانغا جان پىداسىز.
تەۋەككۈلدىن بەخت-تەلەيي تاپمىسام،

① ئاتەش — ئوت.

خېزىر ئۇنى بەلكىم بەرمەس خۇداسىز،
شەمسى جانان رۇخسارىغا يەتمىسەم،
مەھشەر① كۈنى قەمەر شاھنى سورارسىز.

ئەلقىسسە، قەمەر شاھ قايسى تەرەپكە مېڭىشنى بىلەلمەي ئاللادىن پانا تىلەپ بېشىنى سەجدىگە قويىدى، شۇ ھامان بىر شەپە بولدى، بېشىنى كوتىرىپ قارىغۇدەك بولسا، يەر بىلەن ئاسمان ئاردىسىدا بىر ئاق نۇرانە كىشى كېلىۋاتقىدەك. قەمەر شاھ ئۇ غايىپ كىشىگە ئىززەت-ئىكرام بىلەن سالام قىلدى. ئۇ كىشى ئېيتتىكى: "ئى ئوغلۇم، يولۇققىدەك قالما، ئاللا تەلۋىگىنى قوبۇل كورۇپ، ساڭا ھەردەم مەدەتكار بولغاي، يەنە ئۇچ يىل يۇرسەك بىر بوۋاي يولۇقىغاي. ئۇ يولۇۋىنى كورسەتكەي، مىراسىڭغا يەتكەيسەن" دىگەن دۇئايى نېدا كەلدى.

قەمەر شاھقا قايتىدىن جان كىردى. يەنە 99 كۈن يۇرگەندىن كېيىن پايانسىز دەشتكە يەتتى، قۇملۇق ئىچىدە 7 كېچە-كۈندۈز يۇرگەندىن كېيىن تەشنالىقتىن يىقىلدى، قەمەر شاھ كوزىنى ياشلىدى، "ئەمدى ئولەر بولدۇم" دەپ نەزمە باشلىدى:

نېچۈك جاننى قۇتقۇزاي بۇ چولىستان ئىچىدە،
نىتەي شۇنچە ئازغاشتىم، قالدىم ئارمان ئىچىدە،
ھەسرەت تولغان بۇ بېشىم قايغۇ-پىغان ئىچىدە،
بويۇم ئوتتا ئورتىنۇر، يۇرىگىم قان ئىچىدە.

ئىشق ئوتىدا كويگەننىڭ بولۇرمىكىن داۋاسى،
دەرلەر: ئاشىق دىگەننىڭ مەھشەردىمىش غىزاسى.

① مەھشەر — قىيامەت كۈنى.

ئاشقلارغا ئالەمنىڭ شۇنچىمىكەن جازاسى،
پەرھات كەبى زارىمەن بۇ چولىستان ئىچىدە.

ئاشتىم جاپا تېغىدىن سەرسانەمەن يولۇڭدا،
رازى ئىدىم جان بەرسەم، جانان سېنىڭ قولۇڭدا.
پەرۋانىدەك نە بولغاي چورگەلسەم ئوڭ-سولۇڭدا،
شەمسى جانان بىلۇرمۇ قالدىم گۇلخان ئىچىدە.

ھىجران دەشتىدە يىغلاپ ئاقتى كۆزۈم قاراقى
كەتمەس دەرتلىك بېشىمدىن شەمسى جانان پىراقى.
ئارامى جان بولارمۇ ئاشىقتا يول يىراقى.
قەمەر شاھدۇر نادامەت، نالە ئەپغان ئىچىدە.

ئەلقىسسە، قاتتىق بوران كوتىرىلىپ، قەمەر شاھ كۆزىنى ئاچالماي قالدى. ئەيىۋھانناس! قەمەر شاھنىڭ جىسمى بارغانسېرى قۇم تېگىدە قېلىشقا باشلىدى، شۇندا نادامەت نالىسى بىرلە، "شەمسى جانان قايدىسەن" دەپ بىر سوز ئېيتقىنى:

مەن بالاغا مۇپتالامەن، شەمسى جانان قايدىسەن؟
ۋەسلى دىدار يول ئاچار جانىمغا دەرمان قايدىسەن؟
بۇ جۇدالىق دەشتىدە بىچارە بولدۇم خەستەدەك،
كۆزلىرىمنىڭ گوھىرى، نۇرى غىلمان قايدىسەن؟
ئورتىنەر قەلبىم زىلەيخادەك پىراقىڭ ئىشقىدا،
تەركى دىدار ئوتىسە جانىم، قالدى ئارمان قايدىسەن؟

ئاھ ئەجەپ..... يەتمەي ۋىسالغا بولدىما قۇملارغا يەم،
بولدى ئالەم بىر دوزاق، ئەي ماھى تابان قايدىسەن؟
سەندىن ئۇزگە يار تۇتار بولسام، يۇزۇم بولغاي قارا،
ئاي يۈزۈڭ مىسلى بەدەخشان① لەئلى - مارجان قايدىسەن؟
نەيلىيىن ئۇشبۇ كوڭۈل غەم تېغىدىن سەكپارىدۇر
چۈن قەمەر شاھ يارى بولغاي ئاپىتى جان قايدىسەن؟

ئەلقىسسە، قەمەر شاھ شۇنىدىن سۈڭ: "مېنىڭ بېشىمغا كەلگەن بۇ كۈلپەتتىن شەمسى جانانىمنىڭ خەۋىرى بارمىدۇر" — دەپ ئۇز ھالىنى ئىزھارلاپ بىر مۇناجات ئوقۇغىنى:

غەملەر تېغى چۈشۈپتۇر بۇ بېشىمغا جانانىم،
نەچچە يىللاپ زارلىسام يەتمەس ساڭا ئەپغانىم.
كويۇپ ھىجران ئوتىدا، ئۇچۇر ئۇقماي كۈل بولدۇم،
قايدىن تاپاي ئاختۇرۇپ، سېنى شاھى خۇبايىم②.
پەلەك جۇدا ئەيلەپتۇ جەۋرى بىرلە سېىسىگدىن،
تۇمەن مىڭ دەرت - بالاغا، سەن ئىندىڭ نەزەرگاھىم.
دىدار ئىزلەپ كۈنۇ - تۈن يېتەلمىدىم مەقسەتكە،
شەمسى جانان ئامانەت، بىر ئۇزۇگگە ئىلاھىم.
بەختى قارا قەمەر شاھ، سېغىنار پەرۋەردىگاھ،
كەچۈرگەيسەن ئالدىڭدا قانچە بولسا، گۇناھىم.

① بەدەخشان — تۈرلۈك رەڭدىكى ئىنجۇ - مارجان. لەئلە - ياقۇت چىقىدىغان جاي.
② شاھى خۇبايىم — گۈزەللەرنىڭ شاھى.

ئەلقىسسە، قەمەر شاھ نالە-ئەپغان ئىچىدە كۆزى ئۇيقۇغا كەتتى. بىر ھازادىن كېيىن ئويغىنىپ قارىغۇدەك بولسا، بېشىدا بىر كومزەك سۇ بىلەن توققۇز نان تۇرغىدەك، قەمەر شاھ نان بىلەن سۇنى تويىغىچە يەپ-ئىچىپ قايتىدىن ماداريغا كەلدى، بىر شولغىنىپ قۇم ئىچىدىن چىقتى، يەنە يولغا راۋان بولدى. شۇ يۇرگىنىچە 14 كېچە-كۈندۈز يول مېڭىپ، ئاقىۋەتتە تاشلىرى تونۇر تەپتىدەك قىزىغان غىلتاك سايغا كېلىپ قالدى. ئاچ-زارلىق، تەشنا-تەقەززالىق ئاپىتىدىن مىدىرلىغىدەك ھالى قالمىدى، ھايات كويىدا سەۋەپ ئىزلەپ يەرنى كولاپ سۇ تاپماق بولدى. يەرنى بىر ئاز كولىۋىدى، بىر ئادەمنىڭ جەسىدى چىقتى. قەمەر شاھ بۇنى كورۇپ ھەيران قالدى. "بۇمۇ مەندەك بىر دەرتمەن ئوخشايدۇ" دەپ ۋىلدىن بەلۋىغىنى يېشىپ ئىگىگىنى تاڭدى، يۇز-كوزىنى ئوچۇق قويۇپ، بەدىنىنى كومدى. شۇ ئەسنادا بىر سالقىن شامال قەمەر شاھنىڭ يۇزىنى سىپاپ ئوتتى. قەمەر شاھ خوشال بولۇپ شامالغا قاراپ بىر سوز ئېيتقىنى:

سابا① يەتكۈز سالامىنى ئۇ ئاي يۈزلۈك قەلەم قاشقا.
كى مەندىن دىل ئۇزۇپ جانان كوڭۈلنى قىلمىسۇن ياشقا.
شىكەستە خاكىنى ئەيلەپ زەھەرلەر سالمىسۇن ئاشقا.
مېنىڭ ئىشقۇ-ئەقىدەم ئېيت گوھەرنى كىم ئۇرار تاشقا.

بۇ چوللەر دەشتىدە قالدىم قېيانى زارۇ-زار يىغلاپ،
كورەرمەن ئاقىۋەت بىر دەپ كەمەر ھىممەتنى چىڭ باغلاپ.
ھامان ھىجران پىراقىدا يۈرەر بولدۇم يۈرەك داغلاپ.
كورەلمەي يار جامالىنى كوزۇم تولدى خۇناپ ياشقا.

① سابا — تاڭ شامىلى.

بۇ هىجران پىراقىدا هەمشەم بىر گاداهدۇرمەن،
كۇنگە مىڭ ئەلەم بىرلە تېغى مىڭبىر يانادۇرمەن.
كورەر بولسام جامالىنى ۋىسالىغا قانادۇرمەن.
قىچقىرسام ئۇنۇم يەتمەس يوقتۇر ھىچ ئامال باشقا.

ئەلقىسسە، قەمەر شاھ يەنە قىرىق كېچە-كۇندۇز يول يۇرىدى. ھىچقانداق جاندارىدىن دېرەك بولمىدى. بىر باياۋان ئېچىدە تەمتىرەپ يۇرۇپ ھاۋادا قانات قېقىپ سايراپ تۇرغان بىر تورغاينى كوردى. قەمەر شاھ ئېيتتىكى: "بۇ جانىۋارمۇ ئوز توپىدىن ئايرىلغان مەندەك بىر مۇساپىر ئوخشايدۇ، شۇ تورغايغا ئەرزى-ھالىمنى بايان قىلسام يارىمغا يەتكۇزسە نەجەپ ئەمەس" دەپ بىر سوز ئېيتقىنى:

ھاۋادىكى بوز تورغاي،
سايرىمساڭ نىم بولغاي
بۇ چوللەردە جېنىمنى،
قىينىمساڭ نىم بولغاي.

سوزلىگىلى تىلىڭ يوق،
قەمەر شاھقا دىلىڭ يوق،
ئۇچۇپ بېرىپ يارىمغا،
خەۋەر بەرسەڭ نىم بولغاي.

باشىم ئۇزرە تۇرارسەن،
شۇنچە جەۋلان قىلارسەن.
خوش خوي زۇۋان سۇرەرسەن،

خەۋەر بەرسەڭ نىم بولغاي.
مېنى سورىساڭ بمارمەن،
بۇ دەشت ئىچرە يارامەن.
غەم لېيغا پاتارمەن،
خەۋەر بەرسەڭ نىم بولغاي.

ئەجەپ بولدى زامانە،
جان بولارمۇ بىگانە.
يار ئۇچۇن مەن پەرۋانە،
خەۋەر بەرسەڭ نىم بولغاي.

يۇرەي دىسەم دەرمان يوق،
تۇراي دىسەم پەرمان يوق.
ياكى شەمسى جانان يوق
خەۋەر بەرسەڭ نىم بولغاي.

قەمەر شاھنىڭ سالامى،
يوقتۇر كوڭۇل ئارامى.
چىن ئىشقىنىڭ داۋامى،
خەۋەر بەرسەڭ نىم بولغاي.

ئەلقىسسە، قەمەر شاھ تورغاي ئۇچقان تامانغا ئەگىشىپ يەنە ئۇچ يىل يول يۇردى. ھېچقانداق ئادەمزات كورمىدى. ئۇ ئۇزىگە پانا تىلەپ بىر سوز ئېيتقىنى:

قۇدرەت بىلەن قابا پەلەك مېنى دەرتلىك كويغا سالدىڭ،
جاپا ئەيلەپ ئىبراھىمدەك كويۇڭاتقان ئوتقا سالدىڭ.
سەمەر تۇرۇپ ئاللا دىدىم، ئۇزگە ئىشنى ھېچ بىلمىدىم،

يارنى ئىزلەپ تاپالمىدىم، مېنى غەيرى يولغا سالدىڭ.
كەلدىم يارىمنى سوراغلاپ، يار قاچتى مەندىن يىراقلاپ،
ھىجران ئوتىدا سىنەم① داغلاپ مېنى ناگاھ چولگە سالدىڭ.
كورگەنلىرىم پىراق بولدى، يېقىنلىرىم يىراق بولدى،
شەمسى جانان چىراق بولدى، پەرۋانەكنى ئوتقا سالدىڭ.

ئەلقىسسە، قەمەر شاھ قارىغۇدەك بولسا، بەھىشتىن نىشان بېرىدىغان بىر چارباغ ئىچىدە ئوزىنى كوردى. بىر يېشىللىق ئارىسىدىن ئاپپاق ساقال نۇرانە چىراي كىشى چىقىپ كېلىپ ئېيتتىكى: "ئى ئوغلۇم، مەن سېنى مۇرادىڭغا يەتكۈزگىلى كەلدىم، ئازدىن كېيىن چۈشۈگدە كورگەن جانانىڭ بىلەن ئۇچراشقان ئوسۇلىڭ بويىغا باريسەن، يار ۋەسلىگە قانىسەن" دەپ كوزدىن غايىب بولدى. قەمەر شاھ: "خىزىرغا يولۇققان ئوخشايمەن" دەپ، ئۇنىڭ يولغا قاراپ بىر سوز ئېيتقىنى:

شەمسى جانان سېنىڭ ئۇچۈن ياخشى كۈنۈم يامان بولدى.
زىلەيخادەك يۈسۈپ ئۇچۈن مەنزىلگاھىم زىندان بولدى.
مەن سارغىيىپ گۈلدەك سۇلۇپ چىرايلىرىم سامان بولدى.
غەم پىراقى ئىچرە ئوتكەن ئومرۈم ماڭا زىيان بولدى.
قالدىم ئەجەپ ئېغىر كۈندە، ئىشقىڭ قىلدى مېنى بەندە،
زار ئەيلىدىم ھەر بىر دەمدە، تەنھالىغىم يامان بولدى.
ئايرىلىپ مەن بىرنەچچە كۈن، يۈردۈم گويا ھالىم زەبۇن②
كوز ياشىمدا تولدى جامۇن③ چەككەنلىرىم پىغان بولدى.

① سىنە — كوكرەك، يۈرەك.
② زەبۇن — ئاجىز، ۋەيران، ناچار، خامۇش.
③ جامۇن — جام (قاچا).

قەمەر شاھدۇر مسكىن بېشىم، تىنماي ئاقۇر كوزدىن يېشىم،
چول ئىچىدە سول يولداشىم، خىزىرئىلياس ئايان بولدى.

ئەلقىسسە. قەمەرشاھ ئوستەكۈ بويىدا ئولتۇرغان ئىدى، بىر جۇۋان ئىككى قاپاقنى كوتىرىپ سۇغا چىقىپ قالدى. ئۇ جۇۋان ئوستەكۈ بويىدىكى ناتونۇش ئادەمگە شۇنداق بىر قارىۋىدى، ئۇنىڭدىن بىر ئوت چىقىپ جۇۋاننىڭ سىنەسىنى خاراپ قىلدى، جىگىرىنى كاۋاپ قىلدى. جۇۋان ئېيتتىكى: "بۇ يىگىت نەمە دىگەن ئوتلۇق، ئالدى بىلەن ھال-ئەھۋال سورىشىپ سىرى ئەسرار-لىشىپ باقاي" دەپ قەمەر شاھقا تەلمۇرۇپ بىر سوز ئېيتقىنى:

خۇدايائى يىگىت ئېيتقىن، خىزىرمۇ سەن يا ئەزرائىل،
قەيەرلەردىن كېلىپ قالدىڭ بۇ يەرلەرگە جاۋاپ بەرگىل.
كورۇندۇڭ كوزگە بىگانە، ئوزۇڭ مسكىنكى غەمغانە،
پېيل، قامەتتە يىگانە، قەيەرلىكسەن جاۋاپ ئەتكىل.
بۇ يەرلەرگە مۇساپىرمۇ؟ ۋەيا تەركى مۇجاپىرمۇ؟①
ئىگەڭدىن يا بىزار قۇلمۇ؟ قەيەرلىكسەن جاۋاپ ئەتكىل.
نىچۇك سەرسانە-سەرگەردان، نەپەس ئالساڭ چىقار ئەپغان،
ۋەيا سەنمۇ بىرەر قاچقان، سۇپاتىڭدىن جاۋاپ ئەتكىل.
مېنى بىلسەڭ شىرىن نادىر، دىلىم بولدى ساڭا مايىل،
نىلەر سورىساڭ جېنىم قادىر، قەيەرلىكسەن جاۋاپ ئەتكىل.

ئەلقىسسە، قەمەرشاھ جاۋاپ قىلدىكى: "ئاتا بىزار ئەمەسمەن، ئانا بىزار ئەمەسمەن، بۇ شەھەردە كىم ياخشى، كىملەر

① مۇجاپىر — خوشنا، ھەمسايە.

يامان بىلمەسمەن، شەمسى جانان يارمنى تاپمغۇنچە كۆلمەسمەن" دىدى. جۇۋان ئېيتتىكى: "ئى يىگىت، مەن ئومرۇمدە سېنىڭدەك ئوتى ئاتەشنى كورگۈنۈم يوق، يۈرىگىمگە قادالدىك سەن بولۇپ گويا بىر ئوق. مەن ئومۇرىات ساڭا ياخشىلىق ئىزلەيمەن" دىدى.

قەمەرشاھنىك دىلشادلىگىدىن بىر سوز ئېيتقىنى:

كەچ كىرىپتۇر ياقا يۇرتتا مەن غېرىپ باراي قايان،
كەلسە شۇتاپ جان نىگارىم دىل سىرىم ئەتكۇم بايان.
سىرى ئاشكار ئەتمىدىم، ھەركىمگە سىرداش ئوزگىدۇر.
شەمسى جانانسىز ماڭا ئوتكەن ئومۇر بىر كۇزگىدۇر.

ئالما بويلۇق ئەۋرىشىم، ئېيتقىل گېپىڭنى سىردىشىم
ئوز نىگارىن تاپمغۇنچە ھىچ ئارام ئالماس بېشىم.
شەمسى جانان دەردىدە ھالىم خاراپتۇر ھەرقاچان،
كېچە ـ كۇندۇز تولغىنىپ ھەسرەت يۇتۇپ ئورتەندى جان.
ئالتە يىل چوللەر كېزىپ كوپلەپ قېتىم يولدىن ئېزىپ،
ياري تۇرسا، ھىچ بولارمۇ ئوزگىگە دىلنى بېرىپ؟
كىملىگىم ئەتسەم ئايانىم، شاھ قەمەردۇر ئوز ئېتىم
يارنى ئىزلەپ باش ئېلىپ چىققان يىگانە بىر يىتىم.

ئەلقىسسە، قەمەر شاھ بۇ سوزنى قىلغاندىن كېيىن، جۇۋان زوقى زىيادە بولۇپ ئېيتتىكى: "ئەي يىگىت ئىشقىڭغا ساداقەتلىك ئىكەنسەن، ئەقىدەڭ ئىسپاري ئۇچۇن ساڭا چۇشكەن ئىشقىمنى قۇربان قىلىشقا رازىمەن، سېنىڭ يارىڭ تولىمۇ خەتەر جايىدا ئىكەن، شەمسى جانانىڭ

دادىسى شاپەرقۇت ئىنىسى - جىن، دېۋە - پەرىلەرنىڭ پادىشاھى، ئۇلار ئادەمزاتقا ئوچ، كۆڭلۈڭ ئۈچۈن مەن سېنى شەمسى جانان ئولتۇرىدىغان چارباغنىڭ چاكىرى سالماس بوۋىنىڭ ئىشىگىگە يەتكۈزۈپ قويايلى، ئۇنىڭ ساڭا ياردىمى بولار" دەپ بۇلاقتەك كوزلىردىن مۇنچاقتەك ياش توكۈپ ئارقىسىغا ياندى. قەھەر شاھ بۇ مۇمىن جۈۋاننىڭ ساداقىتىگە تەسەللى بېرىپ بىر سوز ئېيتقىنى:

ئالىمى ئىچرە خۇرامسىز، مۇڭ بىلەن تولغان بېشىم،
تاغۇ - دەشتتە كۈنۈم، تۈن، كۈلپەت قۇشى قونغان بېشىم.
قايدا بارسام چەرخ ئۇرادۇر شۇم پەلەكنىڭ گەردىشى.
ھەر زامان سانسىز بالاغا مۇپتىلا بولغان بېشىم.
مەنمۇ سەندەك يىغلىغان بىردەم پاراغەت قىلمىغان،
ھىجرىدىن باغرى كاۋاپقا ئاشنا بولغان بېشىم

شۇنداق قىلىپ جۈۋان ئۇزۇن يول يۈرۈپ قەھەرشاھقا سالماس بوۋىنىڭ تۇرىدىغان جايىنى كورسىتىپ قويدى.

ئەلقىسسە، سالماس بوۋىنىڭ بىر قىزى بار ئىدى، ئىسمىنى ئايخان دەر ئىدى، قىز تالاغا چىقىپ قارىغۇدەك بولسا بىر يىگىت ئىشىككە تەلمۈرۈپ قاراپ تۇرغىدەك، يىگىتلىكتە ھىچ ئەيىپ نۇقسان يوق بۇ ناتونۇش كىشىگە بىر قاراپلا ئايخاننىڭ يۈرىگى شامدەك ئېرىپ كېتىپ بىر سوز ئېيتقىنى:

ئىشىك ئالدىدا بىر يىگىت ئەيمىنىدۇر كىرگىلى،
بېلى مەھكەم باغلاقلىق تەلمۈرىدۇ كوزلىرى.
بىزارىلىق ھالىدىن بەلگە بېرەر يۈزلىرى،

قىلماي تولا ئىنتىزار، ئېيتسا ئىكەن سوزلىرى.
ئول يىگىتنىڭ هوسنىدىن چوركەلگوسى يەر - جاهان،
ئالدىغا چىق ئەي ئاتا، ئاز قالدىغۇ تەنده جان.
ئەي ئاتا چىق تالاغا، ئويگە باشلاپ كىرگىلى،
غەمگوزاردىن هال ئوقوپ، موڭ - زارىنى بىلگىلى.

ئەلقىسسە، سالماس بوۋا ئىشكىتىن چىقىپ، ئارسلاندەك قامەتلىك بۇ ناتونوش يىگىتنىن "نەدىن كېلىپ قالدىڭ" دەپ سورىدى، قەمەرشاه ئېيتتىكى: "مەنزىلگاهىمنى بىلمەسەن، شەمسى جانان يارىم بار، تاپمىغونچە كوڭمەسمەن" — دىدى. سالماس بوۋا ئېيتتىكى: "ماڭا ئوغول بولساڭ قانداق" دىدى. قەمەر شاه ماقول بولدى، ئويگە ئېلىپ كىردى. كوڭلەر ئوتتى، ئاي ئوتتى،..... شوڭداق قىلىپ سالماس بوۋىنىڭ غېرىپ كوڭىسىدە، شەمسى جانانىڭ پەنتىدە يۈرگىنىگە يەنە ئوچ يىل بولدى. ئىسپهان شەهەر دىدىن چىققانغا توققوز يىل توشتى. سالماس بوۋا قەمەر شاهنىڭ هالىنى بىلىپ كوڭلى يېرىم بولدى. ئونىڭ كوڭلىنى تېرىش ئوچون ئېيتتىكى: "يۈر ئوغلۇم، ماڭا دورا - دەرمەك يىغىشىپ بەر" — دىدى. قەمەر شاه: "ئەي بوۋا، هەر كونلوگى تۈرلوك - تومەن، گول - گىيا تېرىيسز، ئونى نىمە قىلىسز؟" دەپ سوردى. سالماس بوۋا ئېيتتىكى: "بۇ شەهەرنىڭ پادىشاسىنىڭ قىزى 9 يىلدىن بېرى ئىشقى ساۋداسىغا گىرىپتار بولوپ هىچقانداق دورا شىپا قىلمىدى. شۇ پەرىنىڭ كېسىلىگە شىپالىق ئوچون هەر ياڭرا مېهرىگىيالارنى تېرىپ پادىشانىڭ هوزۇرىغا يەتكوزىمىز، شۇ ئەجرىمىز هىساۋىغا كون ئوتكوزىمىز" — دىدى. قەمەر شاه بۇ سوزنى ئاڭلاپ سالماس بوۋىغا يالۋۇروپ ئېيتتىكى: "ئەي ئاتا

مەنمۇ بىر دەستە مېھرىگىيا تېرىپ بېرەي، شۇ جانان ھوزۇرىغا يەتكۈزۈپ بەرسىڭز" — دىدى. سالماس بوۋا ماقۇل بولدى. قەـ مەرشاھ كوڭۇل تارلىرىدىن يىمپ ئېشىپ، ئىشق بېغىدىن گۈل تىزىپ، دەستە ئىچىگە ئۇزۇنىڭ بارلىق دەرت ـ ئەلەملىرىنى يېـ زىپ چىقتى.

ئەلقىسسە، سالماس بوۋا بۇگۈن يەنە بىر تۇتام مېھرىگىيانى شەمسى جانانىنىڭ ھوزۇرىغا سۇندى. ۋ يىلدىن بېرى قەمەر شاھنىڭ دەردىدە سارغىيىپ يېتىپ، تارتىشىپ قالغان پەيلىرى قويۇپ بېرىۋاتـ قان شەمسى جانان بۇگۈنكى مېھرىگىيانى پۈرىغاندىن كېيىن پۈتۈن ئەـ زايىغا ئىشق تىترىگى ئولاشتى. "ئاجايىپ خۇش بۇي ئىپار ھىدى پۇرايدىغۇ!" دەپ مېھرىگىيانى كوكرىگىگە باستى. "بۇنىڭدا نىمە خاسىيەت باردۇر؟" دەپ قېتىنى ئېچىپ قارىغان ئىدى، ئارد سىدىن بىر پارچە نامە چىقتى:

ئىشق باغىدىن بارار بۇ نامە ئېرسالىم① ساڭا،
شۇ بىلەن بولغاي ئايانكىم نامۇ ـ ئەمالىم ساڭا.
سەن ئۇچۇن چەكتىم پىغان، سىنەلىرىم بولدى يارا،
مەلۇم ئولغاي زەپىرەندەك رەڭگى رۇخسارىم ساڭا.
مۇنچە جەبرىڭ ئەتكىچە، مەيلى ئىدى قىلساڭ ھالاك،
گەر ۋىسال ئەتسەڭ نەسىپ، بولسۇن پىدا جانىم ساڭا.

ھەق ئەزىز ئەيلەپ سېنى، چول كەزگۈزۈپ ھەردەم مېنى،
جور قېپتۇ بۇ شاھزادىنى، ئەي شەۋقى دىلدارىم ساڭا.

① ئېرسالىنامە — يارىغا خەت ئەۋەتىش، پۈتۈكنامە.

رەھمى قىلساڭ، لاچىنىڭ بولغۇم بۇ بوستانلار ئارا،
جان تەسەددۇق تا ئومۇربات، شەمسى جانانىم ساڭا.

ئەلقىسسە، شەمسىجانان بۇ ئىرسالدامنى ئوقۇپ ھوشىدىن كەتتى. ھوشىغا كەلگەندىن كېيىن سالماس بوۋىنى دەرھال چاقىرتىپ كەلدى: "ئەي دورا - دەرمەكچى بوۋا، بۇ مېھرىگيانى ئەمەرتكەن ئوغلىڭىز ھازىر قەيەردە؟" — دىدى. سالماس بوۋا ئەھۋالنى ئۇقتۇرغاندىن كېيىن دەرھال دادىسى شاپەرقوتنىڭ ئالدىغا كىرىپ چار باققا سەيلى ئېتىشكە ئىجازەت سورىدى. پادىشا خوشاللىق بىلەن قوبۇل ئەيلەپ، 40 كېنىزەكنىڭ ھەمراھلىغىدا شەمسىجاناننى چارباققا ئۇزاتتى. ئەھۋالدىن خەۋەردار قەمەر شاھ شۇ ھالەتتە يارىنىڭ ئالدىغا چىقىشتىن ئۇيۇلۇپ، گۈللەر ئارىسىغا كىرىپ جۇل - جۇل كىيىملىك بەدىنىنى پىنھان تۇتتى. شەمسى جانان چۈشىدە كورگەن يارىنى تەقەززالىق بىلەن ئىزلەپ ھېچيەردىن تاپالماي مەيۈسلەندى. ئازدىن كېيىن ئالدىدىكى گۈلزۇكتىن ئاجايىپ خۇش پۇراق ئۇرغۇپ شەمسىجاننىڭ مەپتۇن قىلدى. "نەمە ھىكمەت بۇ!" دەپ گۈللەرنىڭ شېخىنى شۇنداق قايرىغان ئىدى، ئۇ يەردە 9 يىلدىن بېرى تەقەززا قىلغان يارىنىڭ نەق ئوزىنى كوردى ۋە شۇ ھامان بەھۇش بولۇپ گۈللەر ئارىسىغا يىقىلدى. قەمەرشاھ چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ شەمسى جاناننىڭ بېشىدا پەرۋانىدەك ئايلاندى، شۇندا چىن دىلدىن يارىغا نىجاتلىق تىلەپ بىر مۇناجات ئوقۇغىنى:

كارامەتلىك ئەي قادىر خۇدايا،
رەھىم ئەيلىگەيسەن شەمسى جانانغا.

زار قىلما مېنى پەرۋەيدىگارا،
رەھىم ئەيلىگەيسەن شەمسى جانانغا.

ئوزىدە يوقتۇر ئەس بىلەن ھۇشى،
مەندىن ئوزگە يوق مەدەتكار كىشى.
نە قىلاي يارىنىڭ ئېغىردۇر ئىشى،
رەھىم ئەيلىگەيسەن شەمسى جانانغا.

خاراپتۇر ھالى، يوقتۇر دەرمانى،
ياكى تولغانمۇ ئەجەل - پەيمانى.
ماڭا بەر ئۇنىڭغا كەلگەن قازانى،
رەھىم ئەيلىگەيسەن شەمسى جانانغا.

قەمەرشاھ تىلەر يارغا ئېسەنلىك،
كەچۇر مېنىڭدە بولسا سەۋەنلىك.
يار ئۇچۇن تىنىم بولسۇن كېپەنلىك،
رەھىم ئەيلىگەيسەن شەمسى جانانغا.

ئەلقىسسە، قەمەرشاھنىڭ كوز يېشى شەمسىجاننىڭ يۇزىگە يامغۇردەك تامدى. شەمسى جانان چوچۇپ ھۇشىغا كەلدى. ئەيۋەھنناس! بۇ ئاشىق - مەشۇقلار شۇنچە تويماي قاراشتى، ھەشقە - چىچەكتەك بىر بىرىگە چىرماشتى. شەمسىجانان قەمەرشاھنى ئالتۇن تەختە ئۇستىگە تەكلىپ قىلىپ بىر سوز ئېيتقىنى:

ئەمدى ئارام ئالغايسەن ئەزىز مېھمانىم،
ئىشەنگىن ئەي قەمەرشاھ غېمىڭ تۇگەيدۇ.

ساڭا بولسۇن تەسەددۇق بۇ شىرىن جانىم،
ئىشەنگىن سەن قەمەر شاھ دەردىڭ تۈگەيدۇ.

پىدا قىلغان مەن يولۇڭغا ئەزىز جانىمنى،
نەچۈك ئۈنتاي تارتقان ئاھۇ - زارىڭنى.
قۇربان قىلغۇم بار ساڭا يوقۇ - بارىمنى،
ئىشەنگىن سەن قەمەر شاھ دەردىڭ تۈگەيدۇ.

چىن ئاشىقسەن تۈتقىل ئۈتلۈق قولۇمدىن،
باغۇمەن بولۇپ ئۈزگىل تازا گۈلۈمدىن،
نەپەس ئالغىن خۇش ئەتىرلىك بويۇمدىن،
ئىشەنگىن سەن قەمەر شاھ دەردىڭ تۈگەيدۇ.

ئەمدى بىلدىم پانى دۇنيا پەنتىنى،
تېتىپ كورۇپ ۋەسلى دىدار قەنتىنى.
چىن ئاشىقلار چاقار قەپەس بەنتىنى،
ئىشەنگىن ئەي قەمەر شاھ دەردىڭ تۈگەيدۇ.

ئەلقىسسە، ئۇلار 40 كېچە - كۈندۈز چار باغدا بىرلىكتە سەيلى - تاماشا قىلدى. بىر كۈنى سەھەر ۋاقتىدا شەمسى جانان ئېيتتىكى: "ئەي ئاي مەسەللىك دىلدارىم، دادامنىڭ بەرگەن ۋاقىت - سۈرىگى توشۇپتۇ. مەن ئەمدى ئالدىغا بېرىپ يەنە رۇخسەت ئېلىپ كېلەي، بولمىسا، سىر ئاشكارىلىنىپ قالسا ھەر ئىككىمىزگە ياخشىلىق بولماس" — دىدى. بۇ سوزنى ئاڭلاپ قەمەر شاھنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ بىر سوز ئېيتقىنى:

قۇربانىڭ بولاي شىرىن سوز جانان،
مەن قانداق چىداي بېرىپ كەلگۈنچە.
جېنىمنى بېرەي، ئەي نۇرى جاھان،
مەن قانداق چىداي قايتىپ كەلگۈنچە.

ھىجراننىڭ ئوقى پاتقان بېشىمغا،
رەھىم ئەيلىگەيسەن ئاققان يېشىمغا.
بارساڭ كەلگەيسەن پاتراق قېشىمغا،
قانداق قىلاي مەن قايتىپ كەلگۈنچە.

ئەلقىسسە، شەمسى جانان ئاتىسىنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئىززەت - ئىكرام بىلەن تازىم قىلىپ، يەنە 40 كۈنلۈك رۇخسەت سورىدى. شاپەرقۇت: "بارغىن قىزىم، چار باغنىڭ ھاۋاسى ساڭا يارىشىپتۇ، كېسىلىڭ شىپا تېپىپتۇ" دەپ رازىلىق بەردى. ئىشىك ئالدىدا كوز ئۇزمەي كۈتۈپ تۇرغان قەمەر شاھ شەمسى جانانىنىڭ خۇش كەيپىنى كورۇپ چاۋاك چېلىپ سەكرەپ كەتتى، ئۇلار يەنە مۇ- رات - مەقسەتلىرىگە يەتتى.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە شەمسى جانان ئېيتتىكى: "ئەي قەمەر شاھ! بىزنىڭ بۇ خوشال كەيپىمىز ئۇزۇنغا بارماس. بۇ قەپەز ئىچىدە خۇپيانە يۇرۇپ كوڭلىمىز قانماس. سالماس بوۋىنى ئاتا ئورنىدا دادامغا ئەلچىلىككە ئەۋەتسەك كورسەك" — دىدى. قەمەر شاھ بۇ تەكلىپنى جان دەپ قوبۇل كوردى. بېرىپ سالماس بوۋىغا تەلۇنى ئېيتتى. سالماس بوۋا: "ئوغلۇم! بۇ بەك خەتەرلىك يول، پادىشا قانداقمۇ گادايلارنىڭ تەلۇنى قوبۇل كورسۇن! بۇ تەلەپ ئورنىغا شۇ ئان مېنىڭ بېشىمنى تېنىمدىن جۇدا قىلارمىكىن"، — دىدى. قەمەر شاھ: "ئەلچىگە ئولۇم يوق دىگەن

گەپ بار. ئاۋادا مۇشۇ تەلۈدمىز بىلەن سىزگە ئولۇم كىر لەر بولسا، مەن جېنىمنى بېرىشكە رازى. جېنىم ئاتا، ماڭا رەھمى قىلىڭ"— دەپ يىغلاپ ياۋۇردى.

سالماس بوۋا: "خەير! پىشانەمگە پۈتۈلگەننى كورەرمەن، هامان بىر كۈنى ئولەرمەن"—دەپ ئالتۇن سازىنى قولىغا ئېلىپ، ئۇدۇل پادىشا ئوردىسىغا يول ئالدى. شاپەرقۇتنىڭ ئالدىغا تىزلىنىپ بىر سوز ئېيتقىنى:

پاناهىم پادىشاهىم سەن، بارارغا دادى خاهىم سەن،
كوكۈلگە چىن ئارامىم سەن، جېنىمغا جان - ماداردىمسەن.
كېلىپمەن بۇ هوزۇرىڭغا، مۇقەددەس تەختۇ - نۇرۇڭغا،
ساداقەت مەندە يولۇڭغا، قۇلاق سالغايسەن قۇلۇڭغا.
ئارزۇغا ئېيىپ يوقتۇر، ئەلچىگە ئولۇم يوقتۇر،
كەچۈرسەڭ بىر قوشۇق قانىنى، سائادەتلىك ساڭا جەقتۇر.
كېلىپتۇ شەمسى جانانغا، بولۇپ چىن ئاشىقى ئوغلان،
تەلەپنى تەرك ئېتەر بولساڭ بوسۇغاڭدا بولۇر قۇربان.....

ئەلقىسسە، شاپەرقۇت سالماس بوۋىنىڭ سوزىنى يەنە ئاڭلاۋېرىشكە تاقەت قىلالماي، دەرغەزەپ بولۇپ "جاللات" دەپ جار سالدى. شۇ هامان 18 جاللات قىلىچلىرىنى يالتىڭاچلاپ هازىر بولدى. پادىشا شۇنداق پەرمان بەردىكى: "شاهنىڭ شانۇ - شەۋكىتىگە بهورمەتلىك قىلىپ تىل تەككۈزگەن قېرىنى دەرهال قەتلە قىلىڭلار" — دىدى. جاللاتلار سالماس بوۋىنىڭ بوينىغا سىرتماق سېلىپ ئولۇمگە ئېلىپ ماڭدى.

شاپەرقۇتنىڭ بىر ئاقىلانە ۋەزىرى بار ئىدى. ئۇ جاللاتلارغا ئۇچراپ "بۇ ئادەم نىمە گۇنا قىلغان" — دەپ سورىدى.

جاللاتلار "ئەلچى" لىك ئەھۋالنى ئىزھار ئەتتى. ۋەزىر: "مەن قايتىپ چىققىچە ئورنۇڭلاردىن مىدىرلىمايسىلەر" — دەپ بۇيرۇدى، ئۇ، شاھ ئالدىغا كىرىپ: "ئى پادىشاھى ئالەم! قىزى بارنىڭ ئالدىغا ئەلچى كىرىش ياخشىلىقنىڭ بىشارىتى، شەرىئەتتە ھېچ قاچان ئەلچىگە ئولۇم جايىز ئەمەستۇر، ناھەق توكۇلگەن قان ئۇ- چۇن ئاخىرەتتە جاۋاپ بەرمەك بەرھەقتۇر" — دىدى. پادىشا نا- ئىلاج بولدى. ۋەزىر ئېيتتىكى: "ئەگەر قوبۇل كورمىسىڭىز بەر- مەس قىزنىڭ تويلۇغى پۈتمەس دىگەندەك، ئېغىر تەلەپ قويىسا كىز يولغا راۋان بولۇر" — دىدى.

ئەلقىسسە، شاپەرقۇت ۋەزىرنىڭ مەسلىھىتى بويىچە سالماس بوۋ- نى ئولۇمدىن كەچۈرۈم قىلدى، سالماس بوۋا كۇلىسىگە قايتىپ، تەقەززالىق بىلەن جاۋاپ كۈتۈپ تۇرغان قەمەرشاھقا پادىشانىڭ "تويلۇق" تەلىۋىنى يەتكۈزدى، بۇ ئېغىر تويلۇق قەمەرشاھنى ھۇ- شىدىن كەتكۈزدى.....شەمسى جانان ئېيتتىكى: بۇ "تەلەپنى قانداق- ھۇ بەجا كەلتۈرگىلى بولسۇن؟ بىرلا چارە، ئىككىمىز ئىسپەھان شەھرىگە قاچايلى، بەختكە ئۇزىمىز يول ئاچايلى" — دىدى. قە- مەر شاھ: "يەرۇ - ئاسماندىكى جىمى دىۋە - پىرىلەر شاپەرقۇتنىڭ قول ئاستىدا تۇرسا، بىز قانداقمۇ قېچىپ قۇتۇلالايمىز؟ ئەگەر ياخ- شىسى ماڭا 40 كۈنلۈك ئىجازەت بېرىڭ، غەرپتىكى قۇم ئارى- سىدىن كېسىپ ئوتكەن خاسىيەتلىك دەريا بويىغا بېرىپ ئاللاغا ئىلتىجا قىلىپ كورەي، بەندىسىنىڭ تەلىۋىنى بىجاز كەلتۈرسە ئە- جەپ ئەمەس" — دىدى. شەمسى جانان: "سەندىن 40 كۈن ئاي- رىلىشقا تاقىتىم يوق، نىمە بولساق بىللە كورەيلى" — دەپ يولدىن توستى. قەمەرشاھ: "ئەي جانانىم، مېنى يولۇمدىن توسماڭ، ئۇ- مۇت بولسا، ئولۇم ۋەھمىسى بولمايدۇ" — دەپ بىر سوز ئېيتقىنى:

شەمسى جانان توسما مېنى، سەن ئاتاڭغا خىزمەتتە بول،
كېچە - كۈندۈز ئىبادەت قىل، سەھەر قوپۇپ تەلەپتە بول.
مەن بارۇرمەن دەريا بويى، كۆڭلۈم سەندىن كەتمەس بىرى،
ئۇندىن باشقا ئىلاجىم يوق، بەنددۇرمەن ئاللاغا قۇل.
مەن خۇداغا زار يىغلىسام، تويلۇقلارنى تەلەپ قىلسام،
بەلكى تەڭرىم بەندىسىنىڭ تەلىۋىنى قىلغاي قوبۇل.
سەنمۇ ياريم سەھەرلەردە، تەلەپلەر قىل ئىبادەتتە،
قەمەرشاھقا رەھىم ئەيلە، تىلىگەيسەن ماڭا ئاق يول.

ئەلقىسسە، شەمسى جانان بۇ سوزنى ئاڭلاپ: "بۇ قىرىق كۈن ماڭا قىرىق يىلچە بىلىنەر، ئۇڭغىچە مېنىڭ ھالىم نە بولۇر" — دەپ بىر سوز ئېيتقىنى:

قۇربانىڭ بولاي شىرىن سوز ياريم،
مەن قانداق چىدارمەن قىرىق كۈن بولغىچە.
جانىمنى بېرەي ئەزىز دىلدارىم،
ئوتۇڭدا كويەرمەن قىرىق كۈن تولغىچە.

تاشلاپ كېتىپ زامىن بولما جېنىمغا،
رەھىم ئەيلە كوزنىڭ يېشى قېنىمغا.
كەتسەڭ قايتىپ پات كەلگەيسەن يېنىمغا،
تاقىتىم تاق ۋىسال كۈنى بولغىچە.

بولەك چارە كەلمىگەچكە قولۇمدىن،
ئاجىزەڭمەن قالدۇرۇشقا يولۇڭدىن.
ئولۇم ئەۋزەل سەنسىز ئوتكەن كۈنۈمدىن،
پات قايتارسەن، ئوزگە سوزلەر بولغىچە.

ئەلقىسسە، قەمەر شاھ شەمسى جانان بىلەن ۋىدالىشىپ يولغا راۋانە بولدى. دەريادا بويىنى سۇغا سىلىپ تويلۇق ئۇچۇن خۇداغا مۇناجات ئوقۇپ بىر سوز ئېيتقىنى:

ئالەمنى ياراتقان ئەي پەرۋەردىگار،
بىر يارغا بەدەلنى سەندىن تىلەرمەن.
خەۋەر ئال بەندەڭدىن ئەيلىمگىن خار،
بىر يارغا بەدەلنى سەندىن تىلەرمەن.

توققۇز يىللاپ ئوز يۇرتۇمدىن ئايرىلىپ،
يار ۋەسلىچۇن زەپەرەڭدەك سارغىيىپ،
مۇناجاتلار ئېيتتىم ساڭا يالۋۇرۇپ،
بىر يارغا بەدەلنى سەندىن تىلەرمەن.

ئەلقىسسە، قەمەر شاھ قىرىق كېچە - كۇندۇز تائەت - ئىبادەت بىرلە خۇداغا ناله قىلدى. سايغا سۇ باشلاپ چار باغ تەييارلاش كويىدا دەريا لېۋىنى تىرناقلىرى بىلەن تىلدى، جاپا چەكمەي هالاۋەت، ئامال قىلماي سائادەت يوقلۇغىنى بىلدى..... سۇڭرە شۇنداق بىر هەرەمباغ بىنا بولۇپتۇركى، ئەيىۋهەنناس! قەمەرشاه شەمسى جانانغا خەۋەر بېرىپ، باغ ئارامنى سەيلى قىلدۇرماقنى بولدى. شەمسى جانان ئىنتايىن خۇش كەيپ بولۇپ: "ئەي ھەممىڭ جانانىسى، خۇدا تىلىگىمىزنى ئىجابەت قىپتۇ. يۇرۇڭ ئەمدى سەيلى - تاماشا قىلايلى" — دەپ بىر سوز ئېيتقىنى:

شەمسى جانان:

قەلەم قاشلىق، شىرىن سوزلۇك قەمەر شاھ،
ئەجرىڭ بىلەن تويلۇق تەييار بولۇپتۇر.

ئوتى يامان تولۇن ئايدەك قەمەر شاھ،
غەيرىتىڭدىن باققا تويلۇق تولۇپتۇر.

قەمەر شاھ:

ياريم ساڭا ئېيتسام يۈرەك سىرىمنى،
پەرزەنتىمىز ئۇشبۇ باغنى كورەرمۇ؟
مۇساپىرمەن، ئەلچىلىككە كىشىم يوق،
ئاتاڭ سېنى مەن غېرىپقا بېرەرمۇ؟

شەمسى جانان:

كورگەنمىدىڭ شاھلار سوزدە تۇرغانىنى،
قىلىچلىرى قەتلە، قانغا تويغانىنى.
ئاجرىتالماس ۋەدىسى چىڭ بولغانىنى،
غەم يىمىگىل تويلۇق تەيىار بولۇپتۇر.

قەمەر شاھ،

بىر ئۇزەكدە ھاسىل مېنىڭ مۇرادىم،
ئىلكىڭدىدۇر ئەسرى تەقدىر ئىرادەم.
سەندىن ئۇزگە يوقتۇر مېنىڭ پاناھىم،
شاپائەتلىك ئاتاڭ سېنى بېرەرمۇ؟

شەمسى جانان:

ئەي ۋاپادار كوڭلۇڭ مالال قىلمىغىل،
غەم تېغىدا يۈرىگىمنى تىلمىغىل.
ھەسرەت بىلەن يۈرىگىمنى شىلمىغىل،
ۋىسال ۋاقتى بۇگۈن بىزگە بولۇپتۇر.

ئەلقىسسە، شەمسى جانان ئېيتتىكى: "ئەي قەمەرشاھ! ئەمدى ھەممە نەرسە تەييار بولۇپتۇر، تېزدىن ئاتامغا كىشى ئىبەرتىپ مەلۇم قىلايلى، رازىلىغىنى ئېلىپ دەرھال نىكالنايلى" — دىدى.

ئەمدى سوزنى پادىشادىن ئاڭلايلى: شاپەرقۇت بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ۋەزىر - ئەمىرلىرى بىلەن بىرلىكتە بىر قۇسۇر تاپماق نىيتىدە قەمەر شاھ تەييارلىغان ئارام باغنى كوزدىن كەچۈرۈشكە كەلدى.

ئەيۋھەناس! خىيالى جەننەتتىنمۇ يۇز ھەسسىلەپ ئارتۇق زىننەتلەنگەن بۇ ھەرەمباغنى كورۈپ، پادىشا ھاڭ - تاڭ بولۇپ قېتىپ قالدى، چۈڭقۇر غەمگە پېتىپ قالدى، "بەرمەي" دىسە، ئۇز لەۋزىدىن ئارتۇق تەييارلىق پۈتكەن، "بېرەي" دىسە، ئاتا - ئانىسى مەلۇم بولمىغان بىر ئادەمزاتقا رايى بارمىدى. ئاخىرى قىزنى چاقىرىتىپ ئۇنىڭ كوڭلىنى ياندۇرماق كويىدا بولدى.

شەمسى جانان ئاتىسى ئالدىدا ھورمەتتە تۇرۇپ قەمەر شاھنى تەربىلەپ بىر سوز ئېيتقىنى:

قەمەر شاھتىن رىۋايەت بايان ئەيلىسەم،
يۇرەكتىكى سوزلىرىم تەربىكە يەتمەس.
سىياقىنى قاچانكىم بىقارار كورسەم،
كوزلىرىمنىڭ خۇنلىرى زايىگە كەتمەس.

قەمەر شاھ دەپ ئېتىنى بىلىپ قويغاندۇر،
ئارسلاندەك ئۇنداق ئەرنى كىممۇ تۇققاندۇر.
يۇزى گويا تاڭدىكى تولۇن چولپاندۇر،
تەربىنى قانچە قىلسام شۇنچىلا پۇتمەس.

بويلىرىنىڭ تۇزلىگى چىنارغا ئوخشايدۇر،
رۇخسارىنىڭ ئۇزلىغى بىر تولۇن ئايدۇر.
كوزلىرىنىڭ نۇرلىغى قۇدرەتكە بايدۇر.
بىر قاراشنىڭ شولىسى بىر ئۇمۇر پۇتمەس.

كىم كورگەندۇر بۇ سۇپەت قابىل يىگىتنى،
ئىشقى ئاتەش، قەھرى ئوت، قىران بۇركۇتنى.
سەل چاغلىما بۇ كوزلەردىن چاقنىغان ئوتنى،
ھەزەر ئەيلە، قىلىچ، خەنجەر بارچىسى ئوتمەس.

بىرنەچچە يىل باغدا يۇردۇم قايغۇ - ھەسرەتتە،
قەمەرشاھنىڭ پىراقىدا دەردىم ئەلۋەتتە.
قۇرۇمدى كوزۇمدىن ياش شۇنچە غۇربەتتە،
راستىم ئاتا ئۇسىز قىزنىڭ مۇراتقا يەتمەس.

ئەلقىسسە، پادىشا بۇ سوزنى ئاڭلاپ غەزىۋى تاشتى. خاتۇنى بۇۋى مەنمەنى چاقىرىپ: "ئەي خاتۇن، سېنىڭ بۇ قىزىڭدا ھايا - نۇمۇس يوقمۇ؟ مېنىڭ يۇزۇمدىن - يۇزۇمگە شۇنداق بەدەپلىك قىلامدۇ؟ ئەمدى بىزگە ئولۇم ھەق بولۇپتۇر" — دەپ بىر سوز ئېيتقىنى:

قىزىق يىل بولۇپتۇ، ئوي تۇتقلى بىز،
پەقەت شۇ ئىدى باققان بالمىز.
ئالدى - كەينىدە يوق ئىدى ھىچ ئىز،
ئالەمدە ئىدى يىگانە بىر قىز.
كېرەك ئەمەسمۇ بىزگە ئاتاق - يۇز؟
مۇقەددەس بىزگە ئابروي - ئاتاق،

قىزدىن چىقامدۇ ئاشۇنداق چاتاق،
دۇنيانى ئەمدى قىلاي مەن تالاق،
شۇنداق ھاياسىز بولغاچ بالىگىز.

كەچتىم ئەبەتكە بەدەپ قىزدىن،
كوزدىن يوقاتقىل ئاپەتنى تېزدىن.
سوزۇ - چوچەكلەر قالمىسۇن بىزدىن،
گۇم بولسۇن شۇملۇق تولغان ئويىگىز.

ئەلقىسسە، بۇ سوزنى ئاڭلاپ بۇۋى ھەنپىنىڭ كوڭلى بۇزۇلۇپ: "ئەي پادىشاھى ئالەم، خۇدا گۇۋاكى، قىزىگىزنىڭ بۇ ئىشلىرىدىن خەۋەرسىزمەن، ئۇزىگىز يەتتە ئىقلىمدىكى ئىنسى - جىنلارنىڭ پا - دىشاھى تۇرۇقلۇق چارە تاپالمىغان يەردە، مەن قانداق قىلۇرمەن؟ تېخىمۇ ئاجىز، مەزلۇمدۇرمەن، ئەل ھوكمى لالا، ئۇلارغا خۇدا سالغان ئىشىق ساۋداسى ئىكەن. بىزدە نىمە ئامال بولسۇن؟" — دىدى.

شاپەرقۇت دەر غەزەپ بولۇپ، غايىپتىن ئاپىرىدە بولغان قەمەرشاھنى كوزدىن يوقاتماق بولدى. جاللاتلىرىغا باش بولۇپ ئارغىماقلىرىنى ئويىنتىپ يولغا راۋان بولدى. يېرىم يولغا بارماي تۇرۇپ شاھنىڭ ئېتى قاتتىق مۇدۇرۇپ كېتىپ شاپەرقۇت يەرگە يىقىلدى. شۇندىن باشلاپ كوزى كورمەس، تىلى سوزگە كەلمەس بولۇپ قالدى. شەھەرمۇ - شەھەرگە جاكارچى ئەۋەتىپ ھاكىم - لۇقمانلارنى چاقىرتىپ كەلدى. ھەچقايسىسى ئامال قىلالمىدى. بىر يىل ئوتتى، شاپەرقۇت كۇندىن - كۇنگە يامانلاشتى. بۇۋى ھەنپە: "كىمدە - كىم شاپەرقۇتنىڭ كېسىلىگە شىپا تاپسا، شاھلىق تاجى - تەختى پۇتۇن ۋەجى بىلەن قوشۇپ ئىنئام قىلىپ بېرد - لىدۇ، شىپاتلىق بېرەلمىسە، بېشى ئېلىنىدۇ" دەپ يارلىق چىقار -

دى. يەتتە ئىقلىمدىن كەلگەن ھەكسم - ھوكۇمالار، قۇرئاندازلار كەلگەن بولسىمۇ، پادىشاغا شىپا تاپالمايى بېشى تېنىدىن جۇدا بولدى. قەمەرشاھ بۇ خەۋەرنى ئىشتىپ شەمسى جانانغا بىر سوز ئېيتقىنى:

ياخشىلىققا يامانلىق ھەر كىشىنىڭ ئىشىدۇر،
يامانلىققا ياخشىلىق ئەر كىشىنىڭ ئىشىدۇر.
ئىجازەت بەر بېرىشقا، شاھقا شىپا تېپىشقا،
بەسىر بولغان كوزىگە نۇرى گوھەر سىلىشقا.

تەشۋىشلەرنى تۇگەتكىن، سالماس بوۋا يول تاپار،
ئۇمىت، ئىشەنچ بولغاندا، يولغا ئەنداز گۇل ياپار.

قەمەر شاھتىن بۇ سوزنى ئاڭلاپ شەمسى جانان چوچۇپ كەتتى. ئۇنى توسماق بولۇپ، شەمسى جانانىنىڭ بىر سوز ئېيتقىنى:

تەۋەككۇل دەريياسىغا سالمىغىل كېمە،
تاش يۇرەك ئاتامدىن ئۇمىتلەر كۇتمە.
ئەجدىھا ئالدىغا بارمەن دىمە،
بارساڭ ھايات قالمەن دىمە.

يا شەۋقىڭ بارمىدى شاھلىق تەختىگە،
ئىشەنچىڭ يوقمىدى ئىشقىڭ بەختىگە.
كاشاللار كەلتۇرۇپ پۇرسەت ۋەختىگە،
جېنىمغا جاپالار سالمەن دىمە.

نى - نى سەرخىل لوقمانلار ئولدى،
شاھ ئوردىسى شېھىتكە تولدى.

شوهرەت، ئاتاق، ئەجەل - ئوق بولدى،
سەنمۇ ئۇنى ئالمەن دېمە.

قەمەرشاھ نىگارى شەمسى جاناندىن بۇ سوزنى ئاڭلاپ دىلى بىئارام بولدى. "ئى شەمسى جانانىم، مېنىڭ شاھلىقتىن تامايىم يوق، پادىشانى سىناپ كورەيلى، ۋەدىسىدە تۇرمىسا باشقا كەلگەننى كورەيلى، ياخشىلىقتىن ئات، يامانلىقتىن دات قالار. ئىشەنچىم كاملىكى، سەن ئۇمىتسىزلەنمەي ماڭا يول بەر، بۇگۇنلا يەتكۈزەرمەن ساڭا خوش خەۋەر" — دىدى.

شەمسى جانان ئىلاجسىز قەمەرشاھقا سوز بەردى: "خەيىر، مەرتلىگىڭگە قايىلمەن، ساڭا ياردەمىم شۇ بولسۇن" — دىدى - دە، قولتۇغىغا ئېسىۋالغان سىرلىق تۇمارىنى يېشىپ قەمەرشاھقا ئۇزاتتى.

— بۇنى نىمە قىلىمەن؟ — دىدى تەئەججۇپ بىلەن قەمەرشاھ.

بۇ خاسىيەتلىك تۇمارنى مەن تۇغۇلغاندا ئاغزىمغا چىشلەپ دۇنياغا كوز ئاچقان ئىكەنمەن، پىرى ئۇستازىنىڭ ئېيتقىنىچە بۇ تۇمار ئىچىدە ئولۇكنى تىرىلدۇرىدىغان ھاياتلىق دورىسى بار - مىش. دورىگەر سالماس بوۋا بۇنىڭ سىرىنى بىلسە ئەجەپ ئەمەس" دىدى. ئۇ، ئومۇرلۇك ئىشق نەپىسى بىلەن ئاق يول تىلەپ قەمەرشاھنى ئۇزىتىپ قويدى.

ئەلقىسسە، قەمەرشاھ دەرھال سالماس بوۋىنىڭ يېنىغا باردى. ئۇلار ئۇزۇنغىچە شاپەرقۇنقا كەلگەن تۇيۇقسىز ھادىسىنى بىرلىكتە تەكبىر قىلدى. جاھان قۇرئەلىرىنى ئېچىپ چارە يازدى. ئەقىل كانلىرىدىن دۇردانىلەر قازدى. سالماس بوۋا ئالەمگە ئايان قىلمىغان سىرلىق دورا تۇگۇچىنى يەشتى. تىرىك يىلاننىڭ قوسىغىدىكى تۇخۇمغا مېھرىگىيانىڭ ئۇرۇغىنى قوشۇپ شەمسى جانان

بەرگەن تۇمار ئىچىدىكى 72 مىڭ خىل مۇشكى ئەنبەر جەۋھەرى بىلەن مەلھەم قىلىپ داۋايىل ھايات جەۋھىرى تەييارلاپ بەردى.

"ئەي ئوغلۇم قەمەرشاھ! بۇ دورىنى ئۇچ قېتىم كوزىگە سۈرتسەڭ كوزى ئېچىلىدۇ، نۇقۇتتەك يىگۈزسەڭ تىلى زۇۋانغا كېلىدۇ. ئوردا ئاكابىرلىرى ئالدىدا پادىشادىن تىلخەت ئالغاندىن كېيىن ئاندىن ھۈنەرىڭنى كورسەتكەيسەن دەپ سالماس بوۋا دۇئا بىلەن قەمەرشاھنى يولغا سالدى.

قەمەرشاھ ئوردا ئىچىگە كىرگەندە، ئوردا ئاكابىرلىرى مەسخىرە قىلىشقا باشلىدى.

— ئەي يىگىت، سېنىڭمۇ ئولگۈڭ كەپتۇ - دە، ئالدى بىلەن ئارقا قورانى بىر ئايلىنىپ چىقىپ ئاندىن قىلىچ ئاستىغا كەلگەيسەن" دەپ ئەمىر قىلدى. قارىغۇدەك بولسا، ئادەم بېشى تاغدەك دۇگلىنىپتۇ. قەمەرشاھنىڭ يۈرىگى سىلكىنىپ كەتتى. "يىگىت سوزىدىن قايتماس، يولۇاس ئىزىدىن. بېشىمدىن قورقۇپ ئارقامغا يانسام، ماڭا ئازاپلىق ئولۇم شۇ بولماسمۇ؟ ئىرادەمدىن قايتالمايمەن" دەپ قەمەرشاھ جاللاتلار قولىدىكى قانلانغان قىلىچلارنى پىسەنت قىلماي شاپەرقۇت ياتقان چۇشەڭ يېنىغا كەلدى. سالماس بوۋىنىڭ ئېيتقانلىرىنى بەجا كەلتۈردى. شاھ يېنىدا يىغلاپ ئولتۇرغان بۇۋى ھەنىپە ئايىم تىلخەت يېزىپ باش مېرزىنىڭ موھرىنى باستى. شۇندىن كېيىن قەمەرشاھ ھۈنىرىنى كورسەتتى. ھەممىسى سالماس بوۋا ئېيتقاندەك بولۇپ چىقتى. شاپەرقۇت شۇ ھامان كوزىنى ئاچتى، زىبان سۈردى. قەمەرشاھنى تەبرىكلىدى. ئوردا ئىچى زىلزىلىگە كەلدى. قەمەرشاھ ئېيتتىكى: "مېنىڭ شاھلىقتىن تامايىم يوق، مەن ئىسپاھانلىق ئادەم، بۇ يۇرتۇڭلارغا

پادىشا بولۇش قولۇمدىن كەلمىگەي، شاھلىق بەدىلىگە شەمسى جانان بىلەن نىكالىنىشىمغا ئىجازەت بەرسىڭىز كۆپايە" — دىدى.

پادىشا شاپەرقۇت خەلقى ئالەم ئالدىدا تىلخېتىنى ئېسىگە ئېلىپ ئامالسىز قالدى. قىزىنى قەمەرشاھقا ئەھدى نىكالىق قىلىشقا مەجبۇر بولدى. ھەرەمباغدا قىرىق كېچە - كۈندۈز توي دەبدەبىسى كوتىرىلدى. قەمەرشاھ بىلەن شەمسى جاناننىڭ كۆڭلى شاتلىققا تولدى.

شۇندىن ئالتە يىلدىن كېيىن قەمەرشاھ ئىككى ئوغۇل، بىر قىز پەرزەنتكە ئاتا بولدى.

ئەمدى سوزنى ئىسپىھان شەھرىنىڭ پادىشاسى شاھ ھۇسەندىن ئاڭلايلى:

پادىشا ھۇسەن ئوغلى قەمەرشاھتىن ئايرىلىپ 10 يىل ئوتكەندىن كېيىن يالغۇز ئوغلىنىڭ پىراقىدا تولا يىغلاپ كوزلىرى نابىنا① بولدى. ئۇ كېچە - كۈندۈز ئالالادىن ئوغلى قەمەرشاھنىڭ ئامان - ئېسەنلىگىنى تىلەپ مۇناجات ئەيلىدى:

قۇدرىتىڭدىن ئالەمنى ياراتقان جاپپار،
قەمەرشاھ ئوغلۇمنى سەندىن تىلەيمەن.
دەردىم تولا سەن ئۆزەڭ بولغىل مەددىكار،
قەمەرشاھ ئوغلۇمنى سەندىن تىلەيمەن.

بەھىشىڭ باللىرى ھەسەنۇ - ھۇسەن②،
كەربالا③ شەھىدى يەتمىش ئىككى تەن.

① نابىنا — كۆزى كورمەيدىغان كىشى، كور.
② مەھەممەت پەيغەمبەرنىڭ نەۋرىسى،
③ كەربالا — ئىراقنىڭ كوپە دىگەن يېرىدىكى پۈرات دەرياسى بويىدىكى قۇملۇق چۆل.

نابىنا كوزلىرىمنى ئەيلىگىن روشەن،
قەمەرشاھ ئوغلۇمنى سەندىن تىلەيمەن.

شاھ ھۇسەننى بۇ ئازاپتىن قىل نىجات،
دەرگاھىڭغا ئېيتار بولدۇم مۇناجات،
تىلەگىمدۇر شۇ ئوغلۇمنى كەلتۈر پات،
قەمەر شاھ ئوغلۇمنى سەندىن تىلەيمەن.

ئەلقىسسە، كۇنلەرنىڭ بىرىدە قەمەرشاھنىڭ چۈشىگە ئاتا-ئانىسى كىرىپ، ئۇنىڭغا يېڭى بىر پىراق ئوتى تۇتاشتى. شەمسى جاناننىڭ ئېيتقىنىكى: "ئەي مېھرىبان ۋاپادارىم، مەن يۇرتۇمدىن ئايرىلغىلى ئۇزۇن يىللار بولدى. ئانا يۇرتۇمنى، ئاتا-ئانامنى كوپ سېغىنىدىم، بېرىپ كەلسەم نېمە دەيسەن؟" — دىدى. شەمسى جانان: "ئەي جېنىمنىڭ جانانى، يۇرىگىمنىڭ سەكپارىسى، سەندىن بىر كۇن ئايرىلىپ بۇ دۇنيادا تىرىك يۇرگىنىمدىن ئولگۇنۇم خوپراق. قەيەرگە بارساڭ بىرگە بولىمەن. ئەگەر تەقدىر ئولۇمگە بۇيرۇسا بىرگە ئولىمەن، دۇنيانىڭ شاتلىغى ۋە خاپىلىغىنى سەن بىلەن بىرگە كورىمەن" — دىدى.

قەمەرشاھ: "ئۇنداق بولسا، پادىشادىن جاۋاپ سورايلى، رۇخسەت قىلسا بىرگە ماڭايلى" — دەپ پادىشانىڭ ئالدىغا كىرىپ بىر سوز ئېيتقىنى:

ئاتالىقلار، ئانالىقلار دەستە-دەستە گۇل ئىكەن،
ئاتاسىزلار، ئاناسىزلار ھەرجايغا بارسا خار ئىكەن.
مەككىگە باراي دىسەم يۇرتۇم ئۇنىڭدىن ئەتىۋا،
ئول مەككىنىڭ ئۇلۇغلۇغى ئاتا بىلەن ئانا ئىكەن.

بۇ كېچە بىر چۈش كۆرۈپ، چۈشتى تېنىمگە ئىشتىياق،
ئانا يۈرتنى كۆرمىسەم، تەركى ھايات بەك ئار ئىكەن.
ئول خۇدا بەرسە مەدەت، ئاتامنى مەن ئىزلەپ تاپاي،
يۈرتى بارلارغا ھامان رەنا سۈپەتلەر يار ئىكەن.
ئىسپىھان شەھرىم ئارا، رۇخسەت قىلىڭ قايتاي بۇگۈن،
ئەل سۈيەر ئوغلانغا يات يۈرت، جەننىتى ھەم تار ئىكەن.
ئەلقىسسە، قەمەرشاھ بۇ سوزنى قىلغاندىن كېيىن، پادىشا:
"ئەي بالام، تەقدىرنىڭ قۇدرىتى بىلەن ئادەمزات ئىز باسمايدىغان — دېڭىز ـ پىرىلەرنىڭ شەھرىگە كەلدىڭىز، ئەمدى قايىتىپ كېتىشىڭىز بەھالدۇر①" — دىدى. قەمەرشاھ: "ئاتا ـ ئانام ۋە يۇرتۇم ئۈچۈن بەش قەدەم بېسىپ ئولسەم شەھىت ئولەرمەن، پۇشمانىم يوق شات كۆلەرمەن، مېنى بۇ يولدىن توسماڭىز" — دەپ ئىلتىجا قىلدى. پادىشا: "شۇنىدا قىزىغا ئېيتتىكى: "ئەي قىزىم شەمسى جانان! ئادەمزات ۋاپاسىزدۇر، سىز بارماڭ" — دەپ ئېردى، شەمسىجانان نەمە دەپتۇ دەڭ:

لەيلى بىلەن مەجنۇن ئوتتىن دۇنيادىن،
ئۇلار قاچان ئوز ئىشقىدىن ئايرىلغان.
جانان ئۈچۈن جاندىن كەچمەك ئەۋزەلدۇر،
شىرىن بەرگەن پەرھات ئۈچۈن ئەزىزجان.

قەمەرشاھقا ئىشقىم چۈشكەچ زىيادە،
ئۈچ يۈز ئاتمىش يىلنى كەزدى پىيادە.
ياردا بولغاچ ۋاپادارلىق ئىرادە،
چىدام بىرلە ئاخىر تاپتى مۇرادە.

① بەھال — مۇمكىن ئەمەس، ئىمكانىيەتسىز.

مېنى ئەمدى يولدىن توسماق بەھاجەت،
رۇخسەت ئەيلەڭ قەلبىم بىزگە شاپائەت.
مەنكى ياردىن ئايرىلىشقا بىتاقەت،
ھەققىڭىزدە ھەققە قىلغۇم ئىبادەت.
ئەلقىسسە، بۇ سوزنى ئاڭلاپ پادىشا قىزىنىڭ جۇدالىغا كۆپ يىغلىدى. ئاخىرى ئائىلاج رۇخسەت قىلىپ بىر سوز ئېيتقىنى:

مۇندىن كېتەر بولساڭ ئوغلۇم قەمەرشاھ،
شەمسى جانان قىزىمنى ساڭا تاپشۇردۇم.
ئالالا سالدى جۇدالىقىنىڭ دەردىگە،
يىگانە قىزىمنى ساڭا تاپشۇردۇم.

شاپەرقۇت دەر تاجۇ - تەختىم،
يېقىنلاپتۇ ئولەر ۋەختىم.
نىتەي ئىكەن قارا بەختىم،
ئاجىزە قىزىمنى ساڭا تاپشۇردۇم.

مەن نەيلەيىن مۇرادىمغا يەتمىدىم،
شاھ تۇرۇقلۇق غەمنى خالاس ئەتمىدىم.
نېچۇن پاتراق ئۇ ئالەمگە كەتمىدىم،
شەمسى جانان قىزىمنى ساڭا تاپشۇردۇم.

ئەلقىسسە، شاپەرقۇت ئەل - جامائىتى يىغا - زارە ئىچىدە قەمەرشاھ بىلەن شەمسى جاناننى يولغا سېلىپ قويىدى. ئەر - خوتۇن ئۇچ پەرزەنت بىلەن توقۇملۇق ئارغىماقلارغا سەپەر جاب-

دۇقلۇرنىڭ ئارتىپ ئىسپاھان شەھرىگە قاراپ راۋانە بولدى. شۇنداق قىلىپ 360 يىللىق يولنى 40 كۈندە، يەنە بىر رىۋايەتتە 40 سائەتتە بېسىپ شاپەرقۇتىنىڭ دېۋە - پەرىلىرى ئۇلارنى ئىسپاھان شەھرىگە ساق - سالامەت يەتكۈزۈپ قويۇپ يانىدى. قەمەرشاھ ئوز شەھرىنى تونۇيالماي تەمتىرەپ قالدى. شۇ ئاردا بىر توپ قىز - جۇۋانلار يۇگۇرۇشۇپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا كەلدى. قەمەرشاھ ئۇلاردىن ئاتا - ئانىسىنى سوراپ بىر سوز ئېيتقىنى:

تولۇن ئايدەك ھوسنى جانان جۇۋانلار،
شاھ ھۇسەن دەپ ئاتام مۇندا بارمىدۇر؟
پەرزەنت ئۈچۈن باغرى زەردىاپ بولغانلار،
ئاتا - ئانام مۇندا ئامان بارمىدۇر؟

ھەچبىر بەندە مەندەك كۈننى كورمىسۇن،
يۇرەك - باغرى ئىشق ئوتىدا كويمىسۇن.
قانچە يىللاپ چول - دەشتلەردە كەزمىسۇن،
ئىسپاھاندا ئاتام ھۇسەن بارمىدۇر؟

بايان قىلسام جانانلارغا زارىمنى،
ئېلىپ كەلدىم يارۇ - پەرزەنت بارىمنى.
ئەل يۇرتۇمنىڭ ئىشقى ئوتىدە جانمنى،
بىللە ئوسكەن دوستلار ئامان بارمىدۇر؟

خەۋەر ئەيلەڭ يۇرتقا قەمەر كەلگىنىن،
شەمسى جانان يارى ھەمدەم بولغىنىن.

ئىككى ئوغۇل، بىر قىز پەرزەنت كورگىنىن،
گۈلجامال مەلىكە سىڭلىم بارمىدۇر؟

ئەلقىسسە، ھەمسوھبەت قىز - جۈۋانلار ئارىسىدا مەلىكە گۈلجامالمۇ بار ئىدى. بۇ سوزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن گۈلجامال قەمەرشاھقا ئوزىنى ئاتتى: "ئاھ! سەن ئاكام" — دەپ زار - زار يىغلاپ بىر سوز ئېيتقىنى:

ئۇچ يۈز ئاتمىش يىل يولغا بەل باغلاپ كەتكەن،
شاھ ھۈسەننىڭ ئوغلىمۇ سەن بىر - بىر بايان ئەت.
شۇنچە يىلدىن يات ياۋاندا جاپالار چەككەن،
ئاكامىمۇ سەن، يا ئەمەسمۇ؟ بىر - بىر بايان ئەت.

ئاتام تولا يىغلاپ كوزى غۇبارە① بولدى،
مىسكىن ئانام سىنەسىگە زەخمەتلەر تولدى.
گۈلجامال سىڭلىڭ كوپ غەمگۇزار بولدى،
ئاكامۇسەن، يا ئەمەسمۇ؟ راستىن بايان ئەت.

سىڭلىڭ گۈلجامالغا يەتتى كوپ پىغان،
سەن بولمىغاچ دەرت - ئەلەمگە چوكتى ئىسپىھان.
سېنى ئىزلەپ يارۇ - دوستۇڭ كەتتى ھەرقايان،
ئاكام بولساڭ كەچمىشىڭنى بىر - بىر بايان ئەت.

ئەلقىسسە، بۇ سوز بىلەن ئاكا - سىڭىل زار - زار يىغلاپ گىرەلىشىپ كورۈشتى. شۇ ھامان گۈلجەمىلە شاھ ھۈسەنگە

① غۇبار — چاڭ - توزاڭ.

خەۋەر يەتكۈزدى. 15 يىلدىن بېرى قەمەرشاھ ئىشقىدا سەۋدايى بولۇپ يېتىپ قالغان ئانىسى بۇ ئۇشتۇمتۇت خەۋەرنى ئاڭلاپ يىقىلىپ - قوپۇپ قەمەرشاھنىڭ ئالدىغا چىقتى. بۇ ئوغلىنى كورۇپلا بەھۇش بولۇپ، شۇ ياتقانچە ھۇشىغا كەلمەي ئۇ ئالەمگە دەھلەت قىلدى. قەمەرشاھ ئانىسىنىڭ جەسىدىنى ئۈچ كۈن تۇرغۇزۇپ چوڭ ئىززەت - ئىكرام بىلەن ئوز قولىدا يەرلىككە قويدى. ئاتىسى شاھ ھۇسەننىڭ مۇبارەك تىزىغا باش قويدى. ئاندىن كويىقاپتىن ئېلىپ كەلگەن تىلسىملىق ئابى ھاياتنى شاھ ھۇسەننىڭ كوزىگە سۇرتكەن ئىدى، شۇ ھامان كوزى روشەن بولدى. ئوغلى قەمەرشاھنى قايتىدىن باغرىغا باستى. شۇنىدىن كېيىن پادىشا ھۇسەن يەنە ئۈچ يىل ئومۇر كورۇپ ئالەمدىن ئوتتى. شاھ ھۇسەننىڭ ئورنىغا خالايىق بىر ئېغىزدىن قەمەرشاھنى ئىسپىھاننىڭ پادىشاھى قىلدى. قەمەرشاھ ئەلگە ئاسايىشلىق كەلتۈردى. ئانا يۇرتىنى گۈل - پۇراقتا تولدۇردى.

هورلتقا - هه مراجان

ن الجامعة - القاهرة

چىن - ماچىن يۇرتىنىڭ خىسراۋ دېگەن پادىشاسى كۆنلەر-نىڭ بىرىدە شۇنداق چۈش كوردى، چۈشىدە شۇنداق بىر ئىش كوردى: ئۇنىڭ قولىغا بىر بۇلبۇلگويا قونۇپ خۇش لەتاپەت بىلەن سايراپ تۇرغىدەكمىش، پادىشا چوچۇپ ئويغانسا قولىدا ھچ نەرسە يوقمىش. شۇندىن باشلاپ، ئۇنىڭ يۇرىگىگە بۇلبولگويا ئاشىقلىق ئوتى تۇتىشىپتۇ.

پادىشانىڭ ئۇچ ئوغلى بولۇپ، چوڭىنىڭ ئىسمى ئەسقەر شاھ، ئوتتۇرانچىسىنىڭ نۇردۇنشاھ، كىچىگىنىڭ ھەمراجان ئىدى.

پادىشا شۇ ھامان ئوغۇللىرىنى چاقىرىپ، ئەھۋالنى ئېيتىپ: "يەتتە ئىقلىمنى كېزىپ، ئۇچ ئاي ئىچىدە نەدىن بولسىمۇ بۇلبۇلگويانى تېپىپ كەلمىسەڭلا ئۇ دۇنيا - بۇ دۇنيا رازى ئەمەس-مەن" دىدى.

بۇ ئۇچ ئوغۇل دادىسىنىڭ تەلىۋىنى بەجا كەلتۈرۈپ، بۇلبۇلگويانى تېپىپ كېلىپ دادىسىنىڭ ئىنئامىغا ئېرىشىش ئۈچۈن سەپەرگە تەييارلىنىشتى.

ئەسقەرشاھ بىلەن نۇردۇنشاھ ئۈكىسى ھەمراجاندىن قىزغىنىپ، ئۇنىڭغا تۇيدۇرماي يولغا راۋان بولۇشتى.

ئەلقىسسە، ھەمراجان ئەھۋالنى بىلگەندىن كېيىن، ئۇمۇ ئاتا خىزمىتى ئۈچۈن جېنىنى پىدا قىلىپ، ئون كۈن كېيىن سەپەرگە چىقىپ، ئۇچ ئاچا يولنىڭ بەنتىدە ئاكىلىرىغا يېتىشىپ

ۋالدى. بۇ يەردە تاشقا ئويۇلغان ئۇچ خەت تۇراتتى:

بىرىنچى يولنىڭ بېشىغا "بارسا كېلەر"، ئىككىنچى يولنىڭ بېشىغا "يا كېلەر، يا كەلمەس"، ئۈچىنچى يولنىڭ بېشىغا "بارسا كەلمەس" دەپ يېزىلغان ئىكەن.

ئەسقەرشاھ بىلەن نۇردۇنشاھ ئۈكسى ھەمراجانىنى كوزدىن يوتتۇرۇش كويىدا كېڭەش تۇزگەندىن كېيىن ئېيتىشتىكى:

— ھەر بىرىمىز بىر يولغا كىرىپ بۇلبۇلگويانى ئىزلەيمىز، قايسى يولغا كىرىشنى چوڭدىن باشلاپ تاللايمىز."

ھەمراجان رازىمەنلىك بىلەن:

— ئاكىلار، ئىش سىلەر دېگەندەك بولسۇن، — دېدى. ئەسقەرشاھ "بارسا كېلەر" يولغا، نۇردۇنشاھ "يا كېلەر، يا كەلمەس" يولغا كىردى. ھەمراجان بولسا "يا ئىگەم" — دەپ "بارسا كەلمەس" يولغا مەردانە قەدەم تاشلىدى. ئەسقەرشاھ بىلەن نۇردۇن شاھ يولغا قاراپ بېشىنى قاشلىدى، نەمە قىلىشنى بىلمەي كوزىنى ياشلىدى.

ئەمدى بىر كەلىمە سوزنى "بارسا كەلمەس" يولىدىن ئاڭلايلى:

ئەلقىسسە، ھەمراجان ئادەم ئايىغى باسمىغان دەشت-چولىلەردە ئۇزۇن يۇردى، ئاجايىپ موجىزىلەرنى كوردى. قوسىغى ئاچسا قومۇش بىلەن چۈچۈكبۇيا يىلتىزىنى يەپ، ئۇسسىسا يامغۇر سۇيى ئىچىپ قۇم دوڭلىرىدىن ئاشتى. يول ئازاۋى دەرماندىن كەتكۈزگەن ھەمراجان بىر يەردە ئۇخلاپ قېلىپ، چۈشىدە خىزىرنى كوردى. خىزىر سۇتتەك ساقىلىنى سىپاپ تۇرۇپ:

— ئوغلۇم قەيەرگە يۇردۇڭ؟ — دەپ سورىدى. ھەمراجان:

"ئاتا خىزمىتى ئۈچۈن خالىسانە بېشىمنى ئېلىپ چىقتىم" دەپ جاۋاپ بەردى.

خېزىر: "ئارقاڭغا يان ئوغلۇم! سەن خەتەر يولغا كىرىپ قاپسەن" — دىدى.

ھەمراجان: "ئولۇپ كەتسەم رازىمەنكى، يولۇمدىن يانالمايمەن" — دىدى.

خېزىر بېشىنى لىڭشىتىپ: "خەير، ئىرادىلىك يىگىت كورۇنسەن، ئاق يول تىلەيمەن، مۇرات - مەقسىدىڭگە يەتكەيسەن" — دەپ دۇئا ئەيلىدى:

چەقىپسەن چىن - ماچىندىن،
كىرىپسەن بىر خەتەر چولغە.
ئېلىڭ ئۇمىدى يار بولسۇن،
ھەر زامان بۇرچۇڭنى ياد ئەيلە.
ئاتا خىزمىتى ھەم ئۇلۇغتۇر،
رىيازەت① ئۇندا تولۇقتۇر.
ئارسلان يولى يورۇقتۇر،
ھەر زامان يۇرتوڭنى ياد ئەيلە.
ئەمەستۇر يوللىرىڭ تۆپ - تۈز،
تىكىلگەندۇر ساڭا كوپ كوز.
ئاشقىتۇر نە پەرى ھور قىز،
ھەر زامان بەختىڭنى ياد ئەيلە.

ئېچىلسۇن گۈللىرىڭ رەنا،
ساڭا ھەمدەم بولۇپ دەنا،

① رىيازەت — جاپا - مۇشەققەت.

ئەقىلنىڭ يارى بول ھەمرا،
ھەر زامان ئەھدىڭنى ياد ئەيلە.

ئەلقىسسە، نەزمىدىن كېيىن خېزىر ئېيتتىكى:
— ئەي ئوغلۇم، يەنە ئون بەش كۈن يۈرسەڭ بىر بۇلاققا يېتىپ بارىسەن. ئۇنىڭ سۈيىنى ھەرگىز ئىچمە قالما، ناۋادا تەشنائى تەقەززا بولساڭ ئەتراپىڭغا نەزەر سالغىن، ھەممىنى چۈشىنەرسەن، — دەپ كوزىدىن غايىپ بولدى.

ھەمراجان ئويغىنىپ قارىسا ئەتراپىدا ھېچكىم كورۈنمىدى. ئۇ ئورنىدىن دەس تۇرۇپ، يەنە يول يۈردى، يول يۈرگەنىدە مول يۈردى. ئون بەش كۈن دېگەندە بىر بۇلاققا يەتتى. ئۇ راسا چاڭقاپ كەتكەچكە بۇلاق سۈيىدىن تويۇپ ئىچكۈسى كەلدى. لېكىن شۇ ھامان چۈشى ئېسىگە كېلىپ ئەتراپقا نەزەر سالدى، قارىغۇدەك بولسا بۇلاق ئەتراپىدا قاغا قۇزغۇن، يولۋاس، يىلۋىز قاتارلىق جاندارلارنىڭ ئۇلۇكلىرى تاغدەك دوۋىلىشىپ كەتكەن ئىكەن، "خېزىر ھەممىنى بىلىدىكەن، بۇ زەھەرلىك بۇلاق ئىكەن" دەپ ئۇنىڭغا نەزەر كوزلىرىنمۇ سالماي كېتىۋەردى. پايانى يوق بىر دەشت - چولدە يىگانە كېتىپ بارسا ئۇنىڭغا ھەيۋەتلىك بىر گۈمبەز يولۇقتى. بۇگۈن مۇشۇ يەردە قونايلى دەپ ئۇنىڭ ئىچىگە كىرگەن ئىدى، ئىپار، زەپەر پۇراپ ھەمراجاننى مەس قىلىۋەتتى. بىردەمدىن كېيىن يەر يېرىلغانىدەك گۈلدۇرلىگەن سادا كەلدى. ئارقىدىنلا بىر توپ چىلتەنلەر① ماشايىخلىرىنى ئەگەشتۇرۇپ گۈمبەزدە تۇنەشكە كىردى. ھەمراجان بىر بۇلۇڭدا تىكشاپ ئۇن-تىنسىز ئولتۇردى.

① چىلتەن — (چىھلتەن) قىرىق گەۋدىنىڭ بىر يەرگە يىغىلىشى.

چلتەن پىردىم ئېيتتىكى:

— "ئەي چلتەنلەر، بىز مۇنداق تۇنىسەك كوزىمىز ئۇيقۇغا كېتىدۇ، شۇڭا دەرھال ھورلىقاغا خەۋەر بېرىڭلار" — دەپ بۇيرۇق قىلدى.

كوپ ئوتمەيلا پەرى ھورلىقا چلتەن پىردىم ئالدىدا تازىم بەجا كەلتۇردى.

چلتەن پىردىم ئېيتتىكى:

— "ئەي ھورلىقا پەرى! بۇ ئولتۇرغان ئىممەتلىرىگە ئوز قوللىرى بىلەن بىر پىيالىدىن زەمزەم تۇتسىلا قانداق؟" — دىدى. ھورلىقا "خوپ!" دەپ قوبۇل ئەيلەپ قەدەھنى ئابى زەمزەمگە تولدۇرۇپ چلتەنلەرگە سۇنۇشقا باشلىدى. ئايلىنىپ يۇرۇپ ھورلىقانىڭ كوزى گۈمبەزنىڭ بۇلۇڭىدا ئولتۇرغان ھەمراجانغا چۈشتى. ھەمراجان شۇنداق بېشىنى كوتەرگەن ئىدى، ئۇنىڭ كوزى ھورلىقانىڭ ئوتلۇق كوزى بىلەن ئۇچراشتى. چاقماق چېقىلغاندەك بىر غايىۋانە ئوت ھەر ئىككىسىنىڭ يۇرىگىگە تۇتاشتى. شۇ ھامان ھورلىقانىڭ قولىدىكى ئالتۇن قەدەھ يەرگە چۈشۈپ كەتتى.

چلتەن پىردىم بۇ ئەھۋالنى كورۈپ ھەيران بولدى ۋە كوڭلىدە زوقمەنلىك پەيدا بولدى. سۈيىمى مەزگىلى بولغاندا چلتەن پىردىم ئېيتتىكى:

— ھەي پەرى قىز، سىزگە ئادەمزات ئاشىق بوپتۇ. ئىنسان ئىز باسمىغان بۇ ئىقلىممىزغا قەدەم تەشرىپ ئەتكىنىگە قارىغاندا بۇ يىگىت جىگەرلىك، ۋاپادار كورۈنىدۇ. قابۇل كورسىڭىز بەختىگىزگە تىلەكداشمەن، — دىدى ۋە ئۇلارنى خالى قالدۇرۇپ يولىغا راۋان بولۇشتى.

هورلقا ئېيتتىكى:

— ئى يىگىت! ئوزىڭىز كىم بولۇرسىز؟ قاياقتىن كېلىپ يۈرىسىز؟

ھەمراجان ئېيتتى:

ئاتام ئاشىق بولغان ئىدى بۇلبۇلغا،
ئۇچ قېرىندىاش ئىزلەپ چىقتۇق ئۇچ يولغا،
شۇنچە ئىزلەپ يېتەلمىدۇق ئۇنىڭغا،
شۇ سەۋەپتىن ئاھۇ-پىغان چېكەرمەن.

ئەلقىسسە، ئاندىن ھەمراجان ھورلقانىڭ نامۇ-ئەھۋالىنى سورىدى. ھورلقا جاۋاپ ئورنىغا ئاجايىپ خۇش لەتاپەت بىلەن قاقاقلاپ كۈلدى-دە، بىر پارچە ئوت بولۇپ ئاسمانغا چىقىپ كەتتى. ئۇنىڭغا كۆكلى مەھلىيا بولغان ھەمراجان ئارقىسىدىن قوغلىدى. ئاڭغىچە ھورلقا پەرى ئوزىنىڭ قارارگاھىغا يېتىپ ماشايىخلىرىغا ئېيتتىكى:

— ئى مېنىڭ ئىمتىلىرىم، بىزنىڭ دەرگاھىمىزدا بىر ئادەمزات پەيدا بولدى، ئۇنىڭ ئالدىنى توساپ سىناپ بېقىڭلار، نىمە دەردى بار تىڭلاپ بېقىڭلار، — دىدى.

دېۋە-پەرىلەر جەم بولۇشۇپ ھەمراجانىڭ ئالدىغا كوز يەتمەس قوم بارخانلىرىنى پەيدا قىلدى. ھەمراجان يول يۈرۈشكە ئامالسز قالدى. قۇمدىن چىقالماي ئاياقلىرى تالدى. بارغانسېرى ھەمراجاننى قوم ئوز قويىنىغا ئالدى. ئۇشبۇ ھالىتىنى نەزمگە قاتتى:

ۋىسال ئىزلەپ بۇ ماكانغا كېلۋېرمەن،
مۇددىن قۇتۇلمىشىمنى قايدىن بىلۋېرمەن.
چەشمە ئىزلەپ ئۇشبۇ چولدە ئولۇرمەن،
زاغى - زۇغۇنلارغا راست تويدۇر بۇگۈن.

پەلەك مېنى بۇ چوللەردىن ئوتكۈزسە،
باشقا كەلگەن خەتەرلەرنى كەتكۈزسە،
رەھمى ئەيلەپ مۇرادىمغا يەتكۈزسە،
كوزدىن ئاققان ياشلىرىم قاندۇر بۇگۈن.

كورەلمىدىم يار باغچىسى ئانارىدۇر،
شۇل نىگارىم ماڭا ئوخشاش يانارىدۇر،
ۋىسالىغا يۇرەك باغرىم قانارىدۇر،
ماڭا ئۇسۇز جاھان گويا تۇندۇر بۇگۈن.

گۇناھىم يوق پەلەك مېنى خار قىلما،
ئاجىزلىقىغا كەڭ قوينۇڭنى تار قىلما،
مەرت بەندەڭنى نامەرتلەرگە يار قىلما،
نى سەۋدالار باشقا چۇشەر كۇندۇر بۇگۈن.

ئەلقىسسە، ھەمراجان بۇ نەزمىنى ئوقۇپ زارۇ - زار يىغلاپ كوزى ئۇيقۇغا كەتتى. غايىپتىن ئۇنىڭ ئالدىغا خىزىر كېلىپ، ئاغزىغا سۇ تېمىتتى. ئۇ ئويغانسا تۇت ئەتراپىدىكى قۇمدىن بولەك ھېچ دېرەك يوق ئىدى.

دىۋە - پەرىلەر ھورلىقانلىك يېنىغا قايتىپ ھەمراجانلىك

ئالسىنى يەتكۈزدى. هورلىقا يەنە سىناپ كورمەك بولۇپ دىۋە-پەرىلەرگە ئېيتتىكى:

— سىلەر ئەمدى خادا قۇيۇن بولۇپ، غاقىراپ-شاقىراپ ئۇنىڭ كوزلىرىگە قۇم-توپا تەقسىپ بېقىڭلار، — دىدى.

دىۋە-پەرىلەر دەرھال بەجا كەلتۈردى. ھەمراجان بۇ قاباھەتلىك قۇيۇنغا قاراپ:

ئەي بادى سابا① پەيام② يەتكۈز،
مېنىڭ يارىمغا سالام يەتكۈز،
ئۈزى بىر گۈل لېۋى غۇنچە،
چىشلىرى دۇردانىغا يەتكۈز.

ئۈزۈمدۇر مەن ئەلگە نوۋكەر،
قايتسام مېنىڭ قانىم توكەر،
يانالماسمەن قۇرۇق ئەگەر،
لېۋى شېكەر يارغا يەتكۈز.

ھەمرا دەڭلار شۇل ئاتمىنى،
كىمگە ئېيتاي مەن دادىمنى،
ئاللا بەرسۇن مرادىمنى
ھورلىقاخان يارغا يەتكۈز.

ئەلقىسسە، ھەمراجاننىڭ بۇ سالىمىنى دىۋە-پەرىلەر ھورلىقاغا

① بادى سابا — ئۇچقۇر شامال، تاڭ شامىلى.
② پەيام — دەرھال، تېز مەنىسىدە

يەتكۈزگەندىن كېيىن، ھورلىقا ئېيتتىكى: "مەرتەم، مەرتەم، ئۇچ مەرتەم" دىگەن گەپ بار، ئاخىرقى قېتىم ئۇزۇم بىر سىناپ كۆرەي، ئەقىدىسىنى ئاندىن بىلەي" — دەپ تەختىتىن چۈشۈپ، تورغاي سۈرىتىگە كىرىپ، ھەمراجاننىڭ بېشىدىن چۇ - چۇلاپ ئايلاندى.

ھەمراجان: "ئەجەپ ئىش ھە! ھەرقانداق بولسا قانىتى بار جانىۋاركەن، سالامىنى يارىغا يەتكۈزسە ئەجەپ ئەمەس" — دەپ بىر سوز ئېيتقىنى:

خۇدا مېنى ياراتتى،
قارا تۇمان كېچىدە.
ئۇزۇم قالدىم غۇربەتتە،
دەشت - باياۋان ئىچىدە.
گۈلدەك يۈزۈم سارغايدى،
قالدىم پىغان ئىچىدە،
يارىم ئاندا ئويناپدۇ
باغۇ - بوستان ئىچىدە.
ھاۋادىكى بوز تورغاي،
سايرىمساڭ نىم بولغاي.
مېنىڭ مىسكىن جانىمنى،
قىينىمساڭ نىم بولغاي.
يۈرەكتىكى ئارمانىم،
چىچەك ئاچسا نىم بولغاي.
يول باشلىساڭ جەننەتكە،
دوزاق قاچسا نىم بولغاي.

بۇ چوللەردە ئازغاشتىم،
يولغا سالسام نىم بولغاي.
هورلىقاخان يارىمغا،
خەۋەر قىلساڭ نىم بولغاي.

ئەلقىسسە، تورغاي ھەمراجانغا يول باشلاپ ماڭدى. بىر جايغا كەلگەندە بىر ئالى قورغان كوزگە نامايەن بولدى. ھەمراجان: "بۇ قورغان ئىچىدە نىمە كارامەت باردۇر؟" دەپ يېقىن كېلىپ قارىغان ئىدى، ئۇنىڭ تامام تاملىرى ئالتۇندىن ياسالغان ئىكەن، ئۇ قورغان ئىچىگە قەدەم قويدى. ھەييات بىر باغدۇركى مەرغىزار گۈللەر ئىچىلىپ، بۇلبۇللار سايرىشىپ تۇرغان، قورغان ئىچى نازۇ - نىمەتلەر بىلەن تولغان ئىدى. ھەمراجان باققا زوق-مەن بولۇپ، بىر مەھەل ئايلىنىپ يۇردى. ئۇ قورغاننىڭ ئوتتۇرىسىدا مۇئەللەق تۇرغان بىر ئالمىنى كوردى. ئۇنى ئېلىپ پۇراي دېيىشگە شۇئان غايىپ بولۇپ دەرھال بىر سېرىق شۇڭقارغا ئايلاندى. ئۇ قانات كېرىپ بىر سىلكىۋىدى، باغ ئارام-نىڭ ئىچى دىۋى - پەرىلەرگە تولدى.

ھەمراجان: "ئەيىۋھەنناس! نىمە كارامەت؟" — دەپ ساراسىمگە چۈشتى. ئارقىدىن بىر توپ تورغايلار ۋىچىرلىشىپ، باغ ئىچىدە ھور - پەرىلەر پەيدا بولدى. ئۇلارنىڭ ھوسۇنلىرى ئاپتاپتىن زىيادە ئىدى. بىردەمدە بىر شۇڭقار قۇش قانات قېقىپ ھورلىقاغا ئايلاندى. ھەمراجان ئۇزىنى گۈل ئارىسىغا پىنھانغا ئالدى. ھورلىقا ئوز تەختىتە قارار تاپتى. يۇزىدىن پەرى نىقاۋىنى ئېچىپ تۇرۇشىغا دىۋە - پەرىلەر "باغ ئارامدىن ئادەمزاتنىڭ بۇيى كېلىدۇ" دەپ ئەرز ئېيتىشتى.

هورلىقا: "دەرھال ئاختۇرۇلار، ئادەمزات بولسا، دەخلى-تەرۇز يەتكۈزمەي ئېلىپ كېلىلار" — دىدى. دىۋە - پەرىلەر باغ ئارامنىڭ ئىچىنى ئىزلەشكە باشلىدى. گۈللەر ئارىسىدىن هورلىقانى كورگەن هەمراجان ئوزىنى ئاشكارىلىماقچا جان - جىگىرىدىن بۇ بەيتنى ئوقۇدى:

نە قىسمەتتۇر كوزۇمگە،
يار كورۇندى - كورۇندى.
ئۇنىڭ شەئنى هوسنىدىن،
جان بەر ئەمدى، بەر ئەمدى.

رۇخسەت بەر باقچا كىرەي
گۈلى رەنادىن تىزاي.
قەددى قامىتىڭ كورەي،
يۇر سەيلانە، يۇر ئەمدى.

يەتتىم ئاخىر شاهىمگە،
كوپ كويدۇرگەن يارىمگە.
جان قوشۇلدى جانىمگە،
بەر قولۇڭنى، بەر ئەمدى.

ئەلقىسسە، هورلىقاخان هەمراجانىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ كوڭلىگە تەسەللى - خاتىمە بەرمەكلىگىدىن بىر سوز ئېيىتقىنى:

ئى يارانلار ساپ ئىمانلار،
يارا بولدۇم يار دەردىدىن.
ئىشق ئوتىدا كويۇپ - يېنىپ،
سەۋدا بولدۇم يار دەردىدىن.
مەندە ھىچبىر پاراغەت يوق،
ئوتكەن كۈندە ھالاۋەت يوق.
مۇندىن ئارتۇق پالاكەت يوق،
ئولەر بولدۇم يار دەردىدىن.
ئاتەش كەبى كويەر بولدۇم،
پىراقىدا ئوتەر بولدۇم.
سېنى كوزگە سۈرتەر بولدۇم،
ئولەر بولدۇم يار دەردىدىن.
ئېتىم سورىساڭ ھورلىقادۇر،
پانى دۇنيا بى باھادۇر،
كورگۈنۈم جەۋرى - جاپادۇر
ئولەر بولدۇم يار دەردىدىن.

ئەلقىسسە، ھەمراجان ھورلىقانىڭ نەزمىسىنى ئاڭلاپ كوڭلى تەسكىن تاپتى. "ھورلىقا ياردىم بېنىڭ ھالىمدىن خەۋەردار ئىكەن" — دەپ ئويلىدى. شۇ ئەسنادا دىۋە - پەرىلەر كېلىپ ھورلىقاغا ئادەمزاتنى تاپالمىغانلىغىدىن خەۋەر بەردى. ھورلىقا ئېيتتىكى: "ئەي ھەمراجانىم! ئەمدى ئۇزەكنى ئاشكارا قىلغىن، جىمىكى پەرىزاتلار جامالىڭنى كورسۇن" — دىدى. ھەمراجان گۈللەر ئارىسىدىن چاچراپ چىقىپ ھورلىقانىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇلار ئۇزئارا جاي مەنزىل سوراشتى:

هورلىقا:

ئادەمزاتنىڭ ئەي ئىسىل نەسلى،
سادىغاڭ كېتەي قايدىن كېلۇرسەن؟
ئەزىز ئەلنىڭ باھارى - پەسلى
سادىغاڭ كېتەي قايدىن كېلۇرسەن؟

ھەمراجان:

مېنى سوريساڭ چىن - ماچىن يۇرتىدىن،
ۋەسال ئىزلەپ سەرگەردانە كېلۇرمەن.
نەچچە كۈنلەپ دەردۇ پۇراق ھەجرىدىن،
كويۇپ پىشىپ، ئاشىقانە كېلۇرمەن.

ھورلىقا:

گەشى مۇنچە كەچ كېلۇرمۇ دوستىگە،
كوز تىكتىڭمۇ ياكى جانىنىڭ قەستىگە.
قوندۇرمەن سېنى سىنەم ئۇستىگە
سادىغاڭ كېتەي قايدىن كېلۇرسەن؟

ھەمراجان:

ئومرۇم ئوتتى بوتىلاقتەك تەلمۇرۇپ،
ھەسرىتىگدە زەپىراندەك سارغىيىپ،
نەچچە كۈنلەپ چولىستانىنى ئاختۇرۇپ،
سېنى ئىزلەپ بايىۋاندىن كېلۇرمەن.

ھورلىقا:

قانداق قىلاي سېنىڭ ئاھۇ - زارىڭغا،

بىلگىل ئىزلەپ قانچە باردىم جايىڭغا.
جان پايانداز بولسۇن خاكى - پاھىڭغا①،
سادىغاڭ كېتەي قايدىن كېلۇرسەن؟

ھەمراجان:

چىن ئاشىقىمەن كورگىن چىراي - تەرىمدىن،
قۇلۇڭ كەبى كەتمىگەيمەن دەرىگىدىن②.
ۋەسلىڭ ئۈچۈن كەچتىم يوقۇ - بارىمدىن
سېنى ئىزلەپ بۇ ماكانغا كېلۇرمەن.

ئەلقىسسە، "ئادەمزاتنى بىۋاپا دەپ ئاڭلىمان ئىدىم، يەنە بىر سىناي" — دەپ ھورلىقا ھەمراجانغا ئېيتتىكى:

— "ئى ھەمراجان! يېنىڭىزدا قىرىق بىر ھور - پەرى تۇرۇپتۇ، خالىغىنىڭىزنى تاللىۋېلىپ كوڭلىنى خۇش قىلغايسىز" — دىدى. ھەمراجان قاتتىق رەنجىش ئىچىدە: "ھورلىقاخان! سەن نېمە خىيال قىلىۋرسەن؟ مېنىڭ كوڭلۇم ھامان سەندە، مەن ساڭىلا بەندە" — دەپ بىر سوز ئېيتقىنى:

كوڭلۇمدىكى شۇدۇر ساڭا قۇل بولسام
نەدۇر كوڭلۇڭ نىمىلەرنى ئويلايسەن؟
ئىشقىڭ ئوتى قىلدى مېنى پەرۋانە
نەدۇر كوڭلۇڭ نىمىلەرنى ئويلايسەن؟

---

① خاكى - پاھىڭ — توپراق، جاي مەنىسىدە

② دەرىگ — ئىشىك ئالدى.

مەقسىدىم شۇ بەندە بولسام ئېلىگە،
لەۋلىرىمنى قويسام شىرىن لېۋىگە،
چىرماشسامدىم سېنىڭ نازۇك بېلىگە
نەدۇر كۆڭلۈڭ، نىمىلەرنى ئويلايسەن؟

ئىچكەچ شاراپ خۇش مۇبارەك قولۇڭدىن،
مەن قايتماسمەن مەگەر كەلسە ئولۇمدىن،
مىڭ ئورگىلەي قارا نەركەس كوزۇڭدىن،
نەدۇر كۆڭلۈڭ، نىمىلەرنى ئويلايسەن؟

ئەلقىسسە، ھەمراجاننىڭ بۇ سوزىنى ئاڭلاپ ھورۋاپەرلەر بىر بىرىگە مەنىلىك قارىشىپ كوزدىن غايىپ بولۇشتى. باغ ئارامدا ھورلىقا بىلەن ھەمراجان يىگانە قېلىشتى. بىر بىرىگە تويماي قارىشىپ، ھوسنى - جامالىنى مارىشىپ كۆڭۈل سوزلىرىنى ئېيتىشالماي كوز بىقىشىپ قانچە كۈنلەر ئوتتۇپ كەتتى. ئاخىرى ھورلىقا بىتاقەت بولۇپ، ئالتۇن سازىنى قولىغا ئېلىپ، ئاشىقلار مۇقامىغا چېلىپ بىر سوز ئېيتقىنى:

بۇگۈن مېنىڭ بولۇرسەن ئەزىز مېھمانىم،
سوھبەت تۇزگىل ھەمرايىم دەۋران سېنىڭدۇر.
شىرىن جانىم ساڭا بولسۇن قۇربانىم،
گۈزىدەك ئېچىل ھەمرايىم دەۋران سېنىڭدۇر.

سېنى دەپ كەچتىم مەن گۈل ئۇزارىمدىن،
خەۋەر ئالغىن مېنىڭ ئاھۇ - زارىمدىن.

ئاق كوكسۇم ئاراسى ئالمىزارىمدىن،
ئۇزۇپ كورگىل ھەمرايىم دەۋران سېنىڭدۇر.

ئاشىق بولساڭ تەشۋىش قىلما ئۇلۇمدىن،
باغۋەن بولۇپ بۇي ئال تازا گۈلۈمدىن.
بىلدىم ئوتلۇق سىرلىرىڭنى سوزۇڭدىن،
ئويناپ كۈلگىل ھەمرايىم دەۋران سېنىڭدۇر.

مۇھەببەتنى گۈللەيلى بىز دۇنيادا،
ھەمراجانىم ئومرۇڭ ئۇزۇن زىيادە،
مېنى ساڭا نېسىپ ئەتمىش ئىرادە،
قولۇم تۇتقىل ھەمرايىم دەۋران سېنىڭدۇر.

ھورلىقا بىلەن ھەمراجان باغ ئارام ئىچىدە يەنە بىرقانچە كۈن سەيلى - تاماشا قىلدى، گۈلشەن قۇچىغىدا ئىشق پەيزىنى سۈردى. كۈنلەر ئوتۇپ بىر كۈنى ھورلىقاخان يارى ھەمراجاننى خامۇش ھالەتتە كوردى. ھورلىقا:

— ئى ھەمراجان، دەردىڭ نەدۇر؟ نىمە شۇنچە ئاھۇ - ئەپغان چېكەرسەن؟ — دىدى.

ھەمراجان بىلەن ھورلىقا بىر بىرىگە ئەرز - ھالىنى بايان قىلماقتىن جان - جىگىرى بىلەن ئېيتقانلىرى:

ھورلىقا:

بويۇڭدىن ئورگىلەي ئاي مەسەل يارىم،
نىمە شۇنچە ئاھۇ - ئەپغان ئېتەرسەن؟

سوزۇڭ ئىشتىمەسكە يوق سەبىر — قارارىم.
ئېيتقىل نېچۈن ئاھۇ-ئەپغان ئېتەرسەن؟

ھەمراجان:

باشتىن سوزلەي يەتكىل دادۇ-ھالىمغا،
شۇڭا ھەر ئان ئاھۇ-ئەپغان ئېتەرمەن.
قېرىنداشلىرىم چۈشتى مېنىڭ يادىمغا،
شۇڭا ھەر ئان ئاھۇ-ئەپغان ئېنەرمەن.

ھورلىقا:

باغۋىنىڭمەن بېغىم ئىچرە يارىڭ بار،
ئول باغ ئارا ئالما بىلەن نارىڭ بار.
نە يىغلايسەن كوزلىرى خۇمارىڭ بار
نىمە شۇنچە ئاھۇ-ئەپغان ئېتەرسەن؟

ھەمراجان:

سۇ قەتىرىسى ئوتمەس ھازىر گېلىمدىن،
جۇدا بولغاچ ۋەتىنىمدىن-ئېلىمدىن،
نېچۈك چىققاي ئاتا سوزى دىلىمدىن،
شۇڭا ھەر ئان ئاھۇ-ئەپغان ئېنەرمەن.

ھورلىقا:

نە سەۋەپتۇر سېنىڭ ئىزلەپ چىققىنىڭ،
شىرىن جانغا ھىجران ئوتىن ياققىنىڭ.
جانغا پاتتى "ئۇھ" تارتىپ ئوق ئاتقىنىڭ
ئېيتقىل نېچۈك ئاھۇ-ئەپغان ئېتەرسەن؟

هەمراجان:

بۇلبۇلگويا كورمىش ئاتام چۈشىدە
تاپماق شەرتتۇر ئۇنى ئۇچ ئاي ئىچىدە،
كۆڭلۈم كېزەر كۈندۈزىيۇ - كېچىدە،
شۇڭا ھەر ئان ئاھۇ - ئەپغان ئېتەرمەن.

ھورلىقا:

ھورلىقاخان ئېيتۇر، كۆڭۈل مۇھتاجى،
بۇلبۇل بولسا، بولۇر ئۇنىڭ ئىلاجى،
تەركى دىدار قىلما گۈنا رېۋاجى،
يەنە نېچۈك ئاھۇ - ئەپغان ئېتەرسەن؟

ئەلقىسسە، ئېيتتىكى: "ئەي مەلىكەم، ئاتام چۈشىدە كورگەن بۇلبۇلگويانى ئىزلەپ چىقىپ سېنىڭ ئىشقىڭغا مۇپتىلا بولدۇم. ئاتام: 'ئۇچ ئايغىچە تاقىتىم بار' ئۇندىن ئوتسە ماڭا ئولۇم بار" دىگەن ئىدى. ھازىرغىچە بۇلبۇلگويانى تاپالمىدىم. شۇڭا "ئۇھ تارتماي نېمە ئىلاج" — دىدى. ھورلىقا ئېيتتىكى: "بۇلبۇلگويانى تېپىشىڭ ئىلاجى بار، ئۇ ئىگىچەم ھور زەپىرانىڭ بېغىدا ئالتۇن قەپەزدە ئېسىغلىق. خالىساڭ ھېنىڭ ئارام بېغىمدا بەھۇزۇر سەيلى قىلىپ ئولتۇرغىن؛ بۇلبۇلگويانى مەن ئىلىپ كې-لەي" — دىدى. ھەمراجان: "ئۇزەم ئەجرى قىلىپ ئىلىپ كې-لۇرمەن، تەييارغا ھەييار بولمايمەن" — دىدى. ھورلىقا: "ئۇنداق بولسا سېنى بىر سائەتكە قالماي باغ سەمەنگە يەتكۈزۈپ قو-ياي" — دەپ ئەڭ ياراملىق قابىل ئىممەتلىرىدىن بولغان دېۋە قەقنۇسنى چاقىردى. ھورلىقا ھەمراجاننى ئۇنىڭ ئۇستىگە مىنـ-

دۇرۇپ قويۇپ: "خەتەرسىز باغ سىمەنگە يەتكۈزۈپ بېرىپ، ئامان-ئېسەن ئېلىپ كەلگەيسەن" — دىدى. قەقنۇس تازىم قىلىپ، ئاسمانغا شۇنداق پەرۋاز قىلدىكىم، ئەيىۋەھنناس! دىگەندەك كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقىچە ھەمرانى باغ سىمەنتىك ئۈستىگە چۈشۈردى. كوردىكى: باغ سىمەن ھورلىقانىك بېغىدىن زىيادە، چوڭ بىر باغ ئىكەن. ھەمراجان باغنى ئارىلاپ ھورلىقا نىشان قىلىپ بەرگەن يەرگە كەلدى. ئېيتقاندەك بۇلبۇلگويا ئالتۇن قەپەزدە ئىگىز پەشتاقتا ئېسىغلىق تۇرۇپتۇ. ھەمراجان تەسلىكتە قەپەزنى يېشىپ يولغا راۋان بولدى. بىر يەرگە كەلگەندە "ئاتام ئاشىق بولغان بۇ جانىۋارنىك خاسىيىتىنى بىر كورەي" — دەپ ئالتۇن پەردىسىنى شۇنداق ئېچىۋىدى، ئاجايىپ ئۇز ۋە خۇش خۇي بىر قۇش ئايان بولدى. بۇلبۇلگويا ھەمراجاننى كورۈپلا شۇنداق سايراپ كەتتىكى، ئۇنىك ئاۋازىدىن ھەمراجان بەھۇش بولدى. باغ سەمەندىكى ھور زەپىرانىنىك ئىمەتلىرى غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغاندى. قارىغۇدەك بولسا بۇلبۇلگويا يوق ئىدى. ئۇلار دەرھال ھور زەپىرانغا خەۋەر قىلدى. ھور زەپىران جىمىكى دىۋە-پەرىلەرنى يىغىپ نەدىن بولسۇن تېزلىكتە بۇلبۇلگويانى تېپىپ كېلىشكە بۇيرۇدى. ھور زەپىرانىنىك قابىل دىۋىسى بولغان ھەشەت ئاراماباغنىك يولغا قاراپ بورانىدەك ئۇچتى. بىر جايغا كېلىپ بەھۇش ياتقان بىر ئادەمزاتنى كوردى. ئۇ ئادەمزاتنىك ئالدىدىكى ئالتۇن قەپەزدە بۇلبۇلگويا سايراپ تۇراتتى. دىۋە ھەشەت شۇ ھامان بۇ ئەھۋالنى ھور زەپىرانغا مەلۇم قىلدى. ھور زەپىران: "بۇلبۇلگويانى ئوغرىلىغان بۇ ئادەمزاتنى يەتتە قات كوك قەھرىدىن يەرگە تاشلىۋېتىڭلار" — دەپ پەرمان بەردى. دىۋە ھەشەت ھەمراجاننى ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ كەتتى.

دۈە قەنۇس بۇ ئەھۋالنى كورۈپ دۈە ھەشرەتنى قوغلاپ ئاسمانغا كوتىرىلدى. ئۇلار كوكتە شۇنداق جەك قىلدىكى؛ يەر ۋە ئاسمان تەۋرەپ كەتتى. ھەمراجان دۈە ھەشرەتنىك قولىدىن ئاجراپ كېتىپ يەرگە قاراپ مۇئەللەق موللاق ئاتتى. ئۇ ئوزىگە مەدەت تىلەپ مۇناجات ئېيتتى:

قارا تۇپراق ئالۋاستىدەك يۇتماقچى بولدى،
ئارزۇ گۈلۈم چىچەك ئاچماي ئەلەمدە سۇلدى.
خەستە جانىم پايانى يوق غەملەرگە تولدى،
بۇگۈن ماڭا مەدەت بېرەر كۇنۇڭدۇر.

بارچىمىزنىك ئاتاسىدۇر ئادىمى نەبى
ھەمرا قۇلنىك پىرىدۇر ھەزرىتى ئېلى،
كوردۇڭمۇ سەن ھالىم نېچۇك ھورلىقا پەرى
بۇگۈن ماڭا مەدەت بېرەر كۇنۇڭدۇر.

بەرسە ئەگەر بىر جۇپ قانات شۇڭقار بولاتتىم،
قەقنۇستەك كوك قەھرىدە پەرۋاز قىلاتتىم.
مەھكۇم قۇشلار قەپىزىنى قويماي چاقاتتىم،
بۇگۈن ماڭا مەدەت بېرەر كۇنۇڭدۇر.

ئەلقىسسە، ئەمدى سوزنى ھورلىقاخاندىن ئاڭلايلى: ھورلىقا ھەمراجاننى كۇتۇپ تاقتى تاق بولدى. كوڭلىگە غەيرى گۇمان چۇشتى. دەرھال قۇرئاندازلىرىنى چاقىرىپ: "ئەي مۇنەججىملەر، ھەمراجانىم ھىلىغچە كەلمىدى. كوڭلۇم غەش تۇرىدۇ،

بىر قۇرئە تاشلاپ بېقىڭلار" — دىدى. قۇرئاندازلار قۇرئى كـ-
تاپلىرىنى ئېچىپ: "ئەي مەلىكە، جاھان ياريكىز ئاسمان بىلەن
يەرنىڭ ئارىلىغىدا نىمجان چۈشۈپ كېتىپ باريدۇ" —
دىدى. ھورلىقا بۇنى ئاڭلاپ دەرھال شۇڭقارغا ئايلىنىپ كوككە
پەرۋاز قىلدى. كوردىكى ھەمراجان يەرگە قاراپ مۇئەللەق چۈ-
شۈپ كېتىپ بارغىدەك. ھورلىقا چەبدەسلىك بىلەن ھەمراجانىنى
تۇتۇۋېلىپ خەتەردىن قۇتقازدى. ھەمراجان تېخىچە بىھۇش
ئىدى. ھورلىقا نەچچە دورىلارنى ئىشلەتتى، ھىچقايسىسى
شىپا بەرمىدى. ئاخىرى خاسىيەتلىك رومالىنى ھەمرانىڭ يۈزىگە
يېپىپ قويۇپ، خۇن-جىگىرىدىن ئىبارەت تىلەپ مۇناجات
ئېيتقىنى:

قارا كۈنلەر چۈشتى مېنىڭ بېشىمغا،
نەزەر ئەيلەپ قۇتقازغىن دەپ يىغلايمەن.
ئەگەر مېنىڭ مۇرادىمنى بەرمىسەڭ،
بۇ جېنىمنى تېز ئالغىن دەپ يىغلايمەن.

ئىشق ئوتىدا يۈرەك باغرىم كۆل بولدى،
ھەمراجانىم قېنى سەن دەپ يىغلايمەن.
تەتۈر پەلەك يارنى بىھۇش ئەيلىدى،
ھەمراجانغا شىپا بەر دەپ يىغلايمەن.

قۇرئاندازلار قۇرئە ئېچىپ بېقىڭلار،
ھەمراجانغا جاننى پىدا ئېتىڭلار.
يۈرەك-باغرىم ئېلىپ ئاڭا قېقىڭلار،
ھەمراجانغا شىپا بەر دەپ يىغلايمەن.

نەچۈك يارنم كوكتىن موللاق ئاتارسەن،
ئەقلى - ھۇشۇم ئېلىپ ئوتقا سالارسەن.
بەۋش بولۇپ يۈرىگىمنى تىلارسەن،
ھەمراجانغا شىپا بەر دەپ يىغلايمەن.

قابا پەلەك چەرخىن چەپكە ئۇرغاندۇر،
بۇلبۇلگويا ھازىر قايدا تۇرغاندۇر.
بىلەلمىدىم يار قاناتى سۇنغاندۇر،
ھەمراجانغا شىپا بەر دەپ يىغلايمەن.

ھورلىقا دەر بەختىم مېنىڭ قارادۇر،
ئىشق دەردىدە يۈرەك باغرىم يارادۇر،
يار بىلەن تەڭ جېنىم چىقسا راۋادۇر،
ھەمراجانغا شىپا بەر دەپ يىغلايمەن.

ئەلقىسسە، ھورلىقا ھەمراجاننىڭ بېشىنى تىزىغا قويۇپ يۇزىگە تەمۇرۇپ ئولتۇراتتى، شۇ ئەسنادا كويىقاپ تەرەپتىن مەيىن شامال چىقىپ ھەمراجاننىڭ يۈزىدىكى رومالنى سىپاپ ئوتتى. ھەمراجان ئاستا بېشىنى كوتەردى، ھورلىقاغا قاراپ "ئەجەپ كوپ ئۇخلاپ كېتىپتىمەن، ھە" — دىدى. ھورلىقا: "ئەي جېنىمنىڭ جانانىسى، يۈرىگىمنىڭ سەكپارىسى، ئۇخلىغىنىڭىز يوق" — دەپ ۋەقەنى بىر - بىر بايان قىلدى. ئارقىدىن ھورلىقا ئاسمانغا قارىۋىدى، دېۋە قەقنۇس بىلەن دېۋە ھەشرەت تېخىچە قاتتىق جەڭ قىلىۋاتاتتى، ئوڭايلىقچە بۇلبۇلگويانى ئېلىشنىڭ مۇمكىنچىلىگى يوقلۇغىنى سېزىپ، بىر تال چېچىنى كويدۇرگەن ئە-

دى. باغ ئارامدىكى بارلىق دۆە-پىرىلەر ھازىر بولدى. ئاڭ-غچە ھورزەپىرانمۇ نەچچە مىڭ دۆلەرگە باش بولۇپ. سەپ تارتىپ كەلدى. ھورلىقا ئىگەچىسى ھورزەپىران بىلەن ئۇچرە-شىپ جەڭ كېلىشىمى تۈزدى. ھورلىقا ئېيتتىكى: "ئەگەر مەن يېڭىلسەم پۈتۈن ئېلىم بىلەن زاتىڭغا كىرىپ ساڭا ئەل بولە-مەن، سەن يېڭىلسەڭ، بۈلبۈلگويانى ئۈز قولۇڭ بىلەن بىزگە تەقدىم قىلىسەن" — دىدى. ھورزەپىران ماقۇل بولدى. شۇنىڭ بىلەن شۇنداق جەڭ باشلاندىكى، ئاسمان مالايىكلىرى قورققىنە-دىن ئۈزىنى يوشۇرىدىغان جاي تاپالماي قالدى. 7 كېچە-كۈنە-دۈز توختىماي ئۇرۇشۇپ ھورلىقا غالىپ كەلدى. ھور زەپىرا-نىڭ دۆلىرىنى شۇنداق ئۇرىدىكى، ئۇلارنىڭ بېشى ئاسمانغا سىغلىنىپ قېلىپ، تېنى يەرگە پاتتى. ھور زەپىران ساغداقىنى بوينىغا ئېسىپ كېلىپ ھورلىقانىڭ ئايىغىغا يىقىلدى.

ئېيتتىكى: "ئەي سىڭلىم بىر ئادەمراتنى دەپ مېنىڭ شۇنچە كوپ ئىممەتلىرىمنى قەتلى قىلامسەن؟" — دىدى. ھورلىقا ئېيت-تىكى: "ناۋادا ھەمراجاننى بىر كورسەڭ شۇ چاغدا چۈشىنەر ئە-دىڭ" — دىدى. ھورزەپىران: "شۇل يارىڭىنى ماڭا بىر كورسەت-كىن، سېنى جىمىكى ئىممەتلىرىڭ بىلەن قوشۇپ باغ سىمەندە زىياپەتكە تەكلىپ قىلىمەن" — دىدى. ھورلىقا ئىگەچىسى ھور زەپىرانىڭ لەۋزى بويىچە ئۇرۇشنى توختىتىشقا پەرمان چۈشۇر-دى. ھورزەپىران ھەمراجاننى بىر كورۇپلا يۇرىگىدە ئىشتە-ياق پەيدا بولدى. ئىشق ئوتى يۇرىگگە پىتىپ تاشتەك قە-تىپ قالدى. ھورلىقا بىلەن ھەمراجان ئۈزلىرىنىڭ تاماشىسى بىلەن بەنت ئىدى. ھورزەپىران بىتاقەت بولۇپ ھورلىقانىڭ ئالدىغا بېرىپ يالۇرۇپ بىر سوز ئېيتقىنى:

بويۇڭدىن ئورگىلەي هورلىقا جانىم،
ھەمراجانىنى ماڭا بەرسەڭ نىم بولغاي.
قۇربان بولسۇن ئاڭا جانۇ - جاھانىم،
شۇل يارىڭنى ماڭا بەرسەڭ نىم بولغاي.

جىمىكى غەزىنەم ھەدىيە بولسۇن،
گويا قۇش قولۇڭدا خۇش ناۋا قىلسۇن.
باغ سىمەن پۇقراسى سېنى شاھ بىلسۇن،
ھەمراجانىڭنى بەرسەڭ نىم بولغاي.

ئەلقىسسە، ھورزەپەران ھەمراجانىنىڭ ھوسنى - جامالىغا تويماي قاردى. ھورلىقانىڭ ئايىغىغا باش قويۇپ: "ئەگەر ھەمرانى ماڭا بەرسەڭ ھازىرلا ئالدىڭدا جان بېرىشكە رازىمەن" — دەپ قاتتىق شەرت قىلدى. قاراپمۇ قويمىغان ھەمراغا ناله - پەريات قىلىپ بىر سوز ئېيتقىنى:

ھەمرا جانىم سېنى كورمەڭ بارمىكىن؟
ساڭا پەقەت ھورلىقالا يارمىكىن؟
ئىشقىڭ بىغى پېقىرىڭغا تارمىكىن؟
ئايلىناي مەن قارا نەركەس كوزۇڭدىن.

سېنى كورۇپ ئەقلى - ھوشۇم كېتىپتۇر،
شېرىن جانىم ھەلقۇمىغا يېتىپتۇر،
كاتىپلىرى ئىشقىنى شۇنداق پۇتۇپتۇر،
ئايلىناي مەن قارا نەركەس كوزۇڭدىن.

رەھىم ئەيلە، ھەمرا مېنىڭ جانىمسەن،
باغ سىمەندە تولغان قىزىل نارىمسەن،
ئالەمدىكى ئىسىل گۈھەر نانىمسەن
ئايلىناي مەن قارا نەركەس كوزۈڭدىن.

ئەلقىسسە، ھەمراجان بۇ نەزمىنى ئاڭلاپ قاتتىق رەنجىدى. ھورلىقاغا ئىلتىماس قىلدىكى: "ئىگىچىكىز نومۇسىنى بىلمەيدىكەن، بۇ ماكاندىن تېز كېتەيلى، مېنىڭ ھورزەپىرانغا قارار كوزۈم يوق" — دىدى. غەزەپلەنگەن ھورلىقانىڭ ھور زەپىرانغا بىر سوز ئېيتقىنى:

ھەمرايىمنى ئاپا ① بىرلا كورۈپسەن،
ئەقلى ھوشۇڭ، ئوز مەيلىڭنى بېرىپسەن،
ئاپا شۇنداق يامان كۆنگە قېلىپسەن،
بۇ سەۋادا ئەمدى يىغلاپ ئولەرسەن.

ئىشق يولىدا نەرقى ھاۋا بولارمۇ؟
شەرىئەتمۇ ئۇنى راۋا كورەرمۇ؟
ۋاپا ئەھلى بولەك جاننى سۈيەرمۇ؟
ياندىشمىغىن يارىمغا بېشىڭ كېسەرمەن.

ئەلقىسسە، ھورلىقانىڭ سوزىنى ھور زەپىران قوبۇل ئالماي كوپ ماجرا بولدى. ھورلىقا: "ئۇنداق بولسا شەرىەتتىن يول تاپقىن" — دىدى. ھورزەپىران يول تاپماق بولۇپ كويىقاپ شەھ-

① ئاپا — ئاچا مەنىسىدە.

رەدىكى نامدار قازىنى تەكلىپ قىلدى. قازى كەلگىچە هورلىقاغا خوشامەت ئەيلەپ، ئۇلارنى چوڭ مېهماندارچىلىققا تەكلىپ قىلدى. تۇرلۇك-تۇمەن نازۇ-نېمەتلەر، قەنت-گىزەكلەر، مەي-شاراپلار تەييارلىدى. سازەندىلەر قالۇن، غىجەك، راۋاپ، دۇتار، تەمبۇر، ساتار بالىمانلىرىنى كوتىرىپ كېلىپ مۇقامغا سازلىدى. نازىنىن پەرىلەر ئالتۇن گەردىشلەرگە رۇم شارابىنى تولدۇرۇپ تەكەللۇپ بىلەن هورلىقا بىلەن هەمراغا سۇندى. شۇل سائەتتە قازى يېتىپ كەلدى. هورزەپىران قازىغا تازىم بەجا كەلتۇرۇپ، ئۇنى خىلۋەت جايغا باشلاپ بىر سوز ئېيتقىنى:

بۇيۇكدىن ئورگىلەي گۇل يۈزلۈك قازى،
بۇگۇن بىزگە نىكا بولسۇن دىگەيسەن.
قولاق سېلىپ ئاڭلا مېنىك ئاهمنى،
بۇگۇن بىزگە نىكا بولسۇن دىگەيسەن.

ئادەمزات زاتىدىن هەمرا كېلىپتۇر،
ئەقلى-هۇشۇم مەيلىمنى قويماي ئېلىپتۇر.
سىزگە بۇگۇن بىر تىلەگىم بولۇپتۇر،
بۇگۇن بىزگە نىكا بولسۇن دىگەيسەن.

قىرىق مىڭ ئات بېرىمەن تىللا ئىگەرلىك،
قىرىق مىڭ قۇل بېرىمەن زەررىن كەمەرلىك،
قىرىق مىڭ قۇش بېرىمەن تورپە جىگەرلىك،
بۇگۇن بىزگە نىكا بولسۇن دىگەيسەن.

ئومۇرۋايەت تەييارمەن خىزمەتلىرىڭگە،
ھەرنە دىسەڭ باش ئىگەرمەن بارچە ئەمرىڭگە،
ئارام ئىستە، ئېرسەڭ تارتقان جەۋرىمگە
بۇگۈن بىزگە نىكا بولسۇن دىگەيسەن.

ھەمرا ھوسنى ھور غىلماندىن يىگانە،
ئۇ شاھ ئېرسە، بولدۇم مەن بىر دىۋانە،
جاۋاۋىڭنى بەرگىل قازىم مەردانە،
بۇگۈن بىزگە نىكا بولسۇن دىگەيسەن.

ئەلقىسسە، قازى ئېيتتىكى: — ئەسلىدە ئىككى قېرىنداش بىر ئەر نىكايىغا جايىز ئەمەس. مەگەر چەندىكى مېنىڭ شەرتىمگە كونسەڭ، شەرىەتتىن يولىنى تېپىپ بېرۇرمەن، — دىدى. ھورزەپەران بۇ يولدا ھەرقانداقكى شەرت بولسا قوبۇلغا تەييارلىغىنى بىلدۇردى. نائىنساپ قازى ئېيتتىكى: "بىر خۇرجۇن كۈمۈشتىن باشقا مېنى قانىغچە بوسە قىلدۇر" — دىدى. ھورزەپەران نا ئىلاج ئىككى مەگزىدىن ئوتتۇز بوسە بەردى. ھورلقا ئىگىچىسى بىلەن قازى-نىڭ خىلۋەت جايىدا ئىشرەت قىلۋاتقانلىغىنى بىلىپ قالدى. بىر ھازادىن كېيىن قازى كىتاۋىنى كوتىرىپ ھورزەپەرانىڭ ھەمرالىغىدا ھورلقانىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلدى. ھورزەپەران ئېيتتىكى: "نىكاغا يول تاپتىم، مانا قازىنىڭ كىتاۋىنى ئالغىلاڭ" — دەپ گۇلقەقەلىرى ئېچىلىپ كەتتى. ھورلقا قازىنىڭ كوزىگە نەشتەردەك سانچىلىپ بىر قارىغان ئىدى، قازى نىمە دىيىشىنى بىلەلمەي قېتىپ قالدى. ھورلقانىڭ قازىغا قاراپ بىرسوز ئېيتقىنى:

خوش كېلىپسەن قازى بىزنىڭ ئارىغا،
ئاقىل بولساڭ مەزۇر بولما پارىغا.
پارا بىلەن يۇز بويىما قارىغا،
راستىن ئېيتقىل قازى ئولۇم باردۇر سىر كۆڭ.

ھەقنى جاۋاپ بەرسەڭ سېنى سوقمەيمەن،
يولۇڭ توساپ كاللاڭنىمۇ كەسمەيمەن،
بېشىڭنى ھەم ئىبرەت ئۈچۈن ئاسماسمەن،
راستىن ئېيتقىل، يالغان ئېيتساڭ ئولەرسەن.

قازى سېنى بۇگۈن خۇدا ئۇرغاندۇر،
شۇم پەيلىڭنى ھەممە كورۇپ تۇرغاندۇر.
پەيمانىڭمۇ ئەمدى تولۇق تولغاندۇر
راست جاۋاپ بەر قازى ئەمدى ئولەرسەن.

ئەلقىسسە، قازى ئاغزىنى مىدىرلىتالمىدى. نېكا راۋا دېسە، پارا ھىساۋىغا شەرىئەت يولىنى خار ئەتتىڭ دەپ ھورلىسقا جا-زالايدۇ، "نېكا بېراۋا" دېسە ھورزەپىرانغا بەرگەن ۋەدىسىگە خىلاپ، تېخىمۇ يامان كۈنگە قالىدۇ. ئويلاپ-ئويلاپ قازى ھېچ يول تاپالمىدى، يا ئاغزىنى ئاچالمىدى. ھور زەپىران دەر غەزەپ بولۇپ قازىدىن: "نېكاغا يول بارمۇ-يوقمۇ؟" دەپ تەكرا سورىغان ئىدى، قازى ئۇزى سەزمىگەن ھالدا بېشىنى چايقا-دى. ھورزەپىران ھۇشىنى يوقاتقان ھالدا قىلىچىنى سۇغاردى. باغ سىمەن ئىچىدە قازىنى قوغلاپ يۇرۇپ بىر سوز ئېيتقىنى:

ماڭا شۇنچه ۋەده بەردىڭ،
كەل جاۋاۋىڭ بەرگىل قازى،
باغىم ئىچره گۈلنى تەردىڭ
كەل جاۋاۋىڭ بەرگىل قازى.

چىقارغايمەن تىڭ مۇناره،
قىلغۇم سېنى پاره-پاره،
يۇزلىرىڭگه سۇرتەي قاره،
كەل جاۋاۋىڭ بەرگىل قازى.

هور زەپران باغرى زاره،
كومۇلسۇن ئۇ چول-دەشت ئاره،
قىزىڭ مەندەڭ بولسۇن پاره،
كەل جاۋاۋىڭ بەرگىل قازى.

ئىشەڭ قازى، توڭغۇز قازى،
دىلى قارا قوڭغۇز قازى،
جانسىغا قەست قىلغۇر قازى،
كەل جاۋاۋىڭ بەرگىل قازى.

ئەلقىسسه، هورلىقا قازىنىڭ بىر قوشۇق قېنىنى تىلەپ، ئۇنى ئولتۇرۇشكه يول قويمىدى. هورزەپران ئەلىمگه چىدىماي خۇن بولۇپ قايتىپ كەتتى. بىر ئازدىن كېيىن هورزەپەرانىنىڭ هوزۇرىدىن قىيا-چىيا كوتىرىلدى. ئايان بولدىكىم، ئۇنىڭغا ئەجەل يەتتى.

ئەلقىسسە، ھەمراجان بۇلبۇلگويانى قولىغا قوندۇرۇپ ھور-لقا بىلەن باغ ئارامغا قايتىپ كەلدى. شۇندىن سوڭ ھورلقاغا: "ئەمدى ئىجازەت بەرسىڭىز، بۇلبۇلگويانى ئاتامغا يەتكۈزۈپ بېرىپ قايتىپ كەلسەم" — دىدى. ھورلىقانىڭ جاۋاۋەن بىر سوز ئېيتقىنى:

مۇندىن كېيىن بولساڭ قايتىپ يۇرتۇڭغا،
ھەمرا سېنى بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.
ۋەدىمىزگە سەن ئۇزەڭ قىلغايسەن ۋاپا
ھەمرا سېنى بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

ھەمرا:

يارىم مېنى كەتتى دەپ مالال بولمىغىل،
چىن سوزۇڭنى ماڭا ھەردەم يوللىغىل،
ۋەدىمىزنى سەنمۇ بەربات قىلمىغىل،
پات كېلۈرمەن پەرىزادىم ياخشى قال.

ھورلىقا:

مۇندىن كېيىن بولساڭ تاغلار تۇماندۇر
جامالىڭ مۇرادىم ئارزۇ-ئارماندۇر.
بۇگۈن جۇدالىقتۇر، ئاخىر زامانىدۇر
ھەمرا سېنى بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

ھەمرا:

مەن بارارمەن ئەمدى ئانا يۇرتۇمغا،
تېز كېلۈرمەن پەرىزادىم ياخشى قال.

ساداقەتلىك ئىشەنچىم بار سوزۇڭگە
تېز كېلۇرمەن پەرىزادىم ياخشى قال.

هورلىقا:

چەكتىم سېنىڭ جەۋرە بىرلەن جاپايىڭ،
سۇرەلمىدىم شەۋقى - كەيپى ساپايىڭ،
يادىمدىدۇر خۇلقى جانان ۋاپايىڭ
هەمرا سېنى بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

هەمرا:

سەندەك جانانمدىن جۇدا بولغۇنچە،
ئولگۈنۈم ياخشىدۇر تىرىك يۇرگۈنچە،
بىتاقەتلىك قىلما، قايتىپ كەلگۈنچە.
تېز كېلۇرمەن پەرىزادىم ياخشى قال.

هورلىقا:

كېتەرمەن دەپ هەمرا جاننى ئالۇرسەن،
بۇگۈن كەتسەڭ قاچان قايتىپ كېلۇرسەن،
ئوز يۇرتۇڭنى بەلكىم ماكان قىلۇرسەن،
هەمرا سېنى بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

هەمرا:

مېنى كەتتى دېبان كوزۇڭ ياشلىما،
ئۇمىدىڭ رىشتىسىن ئۇزۇپ تاشلىما،
كەلسە هەر بالاكى ئىچىڭ ئاشلىما،
تېز كېلۇرمەن پەرىزادىم ياخشى قال.

هورلقا:

كېتەر بولساڭ رەقىپ يەنە ئاگاھدۇر،
ساياڭ كەبى ئەگىشىپ سېنى تاپادۇر.
چۈنكى دۈشمەنلەرنىڭ دىلى قارادۇر،
ھەمرا سېنى بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

ھەمرا:

تەشۋىشىم يوق قالسام غار، ساي ئىچىدە،
كۆڭلۈم ھامان باغۇ-ساراي ئىچىدە،
مەن كېلۈرمەن يەنە ئۈچ ئاي ئىچىدە
سەبرىجانىم، پەرىزادىم ياخشى قال.

ھورلقا:

ئۇشبۇ ئۈچ ئاي ماڭا ئۈچ يىل بىلىنەر،
كەڭرى ئالەم تار قەپەزدەك كورۈنەر،
ھەر كۈنۈم ھەم ئايدەك يىلغا ئىلىنەر
ھەمرا سېنى بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

ئەلقىسسە، ھورلقا ھەمراجان بىلەن خوشلىشىش ئالدىدا: — ئى ھەمرا جانىم! سېنى دەپ دوست-دۈشمەنگە ئاشكارا بولدۇم. ھەتتا ئىگەچمىنىڭمۇ رەقىبى بولۇپ قالدىم. يەنە كېتىمەن دەۋاتقىنىم ئىرادەگدىن ياندۇرۇشقا ئاجىز كەلدىم. — دەپ يىغلاپ بىر سوز ئېيتقىنى:

ھەمراجانىم سېنىڭ بىرلە ئەھدەم بار،
ئۈچ ئايغىچە سەۋرەم بىرلە جەۋرەم بار،

گەر كەلمىسەڭ يول ئۇستىدە قەۋرەم بار،
بارغىن سېنى بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

كېتەر ئېرسەڭ زلىرىكىنى ئىزلەرمەن،
چوللەر كېزىپ، تاغلار ئېشىپ تېزلەرمەن.
خەنجەر ئېلىپ رەقىپ باغرىن تۇزلەرمەن،
بارغىن جانىم بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

ئەلقىسسە، ھەمراجان ھورلىقانىڭ كۆڭلىنى بەزلىدى: "ئەي مېنىڭ جانانىم كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلما، مېنىڭ نىمىشقا قايتىدىغانلىغىم ساڭا ئايان. ساڭا بولغان ئىشقىمنى يەنە تەكرار قىلاي بايان" — دەپ بىر سوز ئېيتقىنى:

بېلىق كەبى ئۇزدۇم—ۋاپا سۇيىكىدە،
ھوزۇر ئالدىم ئارام بېغىڭ - ئويۇكىدە،
جاراڭلىدىم سېنىڭ نەزمە - كۇيۇكىدە،
نېچۈك ئۇنتاي پەرىزادىم ياخشى قال.

قادىر ئاللا سېنى ماڭا قوشقاندۇر،
مۇھەببەتىڭ جامى شۇندىن توشقاندۇر،
تىلەكلىرىم سەندە چېچەك ئاچقاندۇر،
پەرۋانىدەك ئايلىنارىم ياخشى قال.

ئەلقىسسە، ھورلىقا ھەمراجانغا ئىجازەت بېرىپ ئېيىتىكى: "ناۋادا بېشىڭغا بىرەر كۈن چۈشۈپ، بىرەر مۇشكۈلاتقا دۇچار بولساڭ مۇشۇ بىر تال چېچىمغا ئوت ياقـ

قىسىن، مەن شۇئان يېنىڭدا ھازىر بولارمەن" — دەپ بىر تال چېچىنى بەردى. دىۋە قەقنۇسنى چاقىرىپ، ھەمراجانىنى جايىغا يەتكۈزۈپ قويۇشنى تەيىنلىدى. دىۋە قەقنۇس ھەمراجان بىلەن بۇلبۇلگويانى كوتىرىپ يولغا راۋان بولدى. بىرنەچچە سائەت ئىچىدىلا ئىككى ئاكسى بىلەن جۇدا-لاشقان ئۇچ ئاچا يولنىڭ بەنتىگە كېلىپ يەتتى. ھەمرا ئېيتتى-كى: "مېنىڭ ئىككى قېرىندىشىم مۇشۇ ئىككى يولغا كىرىپ كەتكەن، مەن ئۇلاردىن خەۋەر ئالاي، سەن ئەمدى ئوز ماكا-نىڭغا قايت" — دىدى. دىۋە قەقنۇس قايتتى. ھەمراجان بۇلبۇل-گويانى كوتىرىپ ئاكىلىرى كەتكەن يولدىن راۋان بولدى.

ئەمدى بىر كەلىمە سوزنى ئاكىلىرىدىن ئاڭلايلى: ھەمرا-جاننىڭ ئىككى ئاكىسى ئانچەن يول يۈرۈپ ھىچ نەرسىگە ئۇلا-شالماي ئاقىۋەت بىر شەھەردە ئۇچراشتى. ئۇلار بۇ يەردە بىر-قانچە ۋاقىت كەيىپ-ساپا قىلىپ يۈردى. ئاخىرى بىساتسىدا بارى تۇگەپ قىيىن كۈنلەردە نىمە قىلىشنى بىلمەي قالدى. جان ساقلاش كويىدا ئەسقەرشاھ بىر ئاشپەزدە ئوچاقىغا ئوت قالاشقا، نۇردۇنشاھ يۇندىكارلىق قىلىشقا باشلىدى.

ھەمراجانىمۇ ئاكىلىرىنى كوپ ئىزلەپ ئاقىۋەت مۇشۇ شەھەرگە كېلىپ قالدى. شەھەرنىڭ جەمىكى بۇلۇڭ-پۇشقاقلىرى-نى كەزدى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئاشپەزنىڭ دۇكىنى ئالدىغا كەلگەندە كوردىكى: ئاكىلىرى جۇل-جۇل ھالەتتە يۇنىدىغا سلىنىپ ئىشلەۋاتقان ئىكەن. ھەمراجان كورۇپلا تونۇدى ۋە خالى بىر جايغا بېرىپ سەرپايلىرىنى ئالماشتۇرۇپ ھىلىقى ئاشخانىغا كەلدى. بىر تىللانى تاشلاپ ئاشخانا خوجايىنىدىن ئاشۇ ئىككى شاگىرتىنى تاماق يەتكۈزۈپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى. ھايال

ئوتمەي ھەمراجاننىڭ تەلۇى بەجا بولدى.

ھەمرا ئېيتتىكى:

— ئى يىگىتلەر، سىلەرمۇ ئولتۇرۇڭلار، بىرگە غىزالىنايلى، — دىدى.

شاگىرتلار:

— خوش تەقسىر، — دەپ تازىم بىلەن يانماقچى بولدى. ھەمراجان ئۇلارنى توختىتۇپلىپ سورىدى، ئۇلار سەرگۈزەشتىلىرىنى بىر بىرلەپ بايان قىلدى. ھەمراجان ئۇلاردىن "ئېتىكلار نىمە" — دەپ سورىدى.

— بىرسىمزىنىڭ ئېتى ئەسقەرشاھ، بىرسىمزىنىڭ نۇردۇنشاھ. دەپ جاۋاپ بەردى.

ھەمراجان شۇئان نىقاۋىنى يۇزىدىن ئېلىۋىدى، ئۇلار ھاڭ-تاڭ بولۇشۇپ، دىڭ قېتىپ قالدى. ئۇچ قېرىنداش دىدار كۇرۇشتى، خوشاللىقىنىڭ پەيزىنى سۇرۇشتى. ھەمرا ئېيتتىكى: — ئەي ئاكىلار، مەن بۇلبۇلگويانى ئېلىپ كەلدىم. ئەمدى بىرلىكتە ئاتىمىز ئالدىغا قايتايلى، — دىدى. ئاشخانا خوجايىنىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئەھۋالنى بىلدۇردى. خوجايىن ئېيتتىكى: بۇلار ماڭا 80 تەڭگە قەرزدار، شۇنى تۇگەتسە قايتىدۇ" — دىدى. ھەمراجان دەرھال 80 تەڭگە چىقىرىپ خوجايىنغا بەردى. ئاكىلىرىنى قۇتۇلدۇرۇپ يولغا راۋان بولدى. ئۇلار ئۇزۇن يۇرۇپ ئۇچ ئاچا يولىنىڭ بېشىغا كەلدى. ھەمراجان ئېيتتىكى: "ئەي ئاكىلار، بىر-دەم ئارام ئالساق قانداق دەيسىلە؟" — دىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر چاھ① نىڭ يېنىدا ئارام ئېلىشتى. ھارغان ھەمراجاننىڭ كوزى ئۇيقۇغا كەتتى. ئىككى ئاكىسى "مەسلىھەت" قىلىشتى، ئەسقەرشاھ ئېيتتىكى: "بىز قايسى يۇزىمىز بىلەن ئاتىمىزنىڭ ئالدىغا بارىمىز؟

① چاھ — قۇدۇق.

بۇلبۇلگويانى ھەمرا تېپىپتۇ، سىلەر جوڭ تۇرۇپ نىمە قىلدىڭلار؟" دىسە، ئۇيات ئەمەسمۇ؟ ياخشىسى ھەمرانىڭ ئىككى كوزىنى ئويۇپ، چاھقا تاشلۇۋېتىلى - دە. بۇلبۇلگويانى ئىسكىمىز تاپتۇق دەپ ئاتا-مىزنىڭ ئىنئىامىغا ئېرىشەيلى" — دىدى. نۇردۇنشاھمۇ ماقۇل بولدى. ئۇلار شۇنداق قىلىشتى. ھەمراجانىنىڭ ئىككى كوزىنى ئويۇپ، بۇلبۇلگويانى تاشلاپ بەردى. ئاندىن ئۇنىڭ ئوزىنى چاھقا تاشلۇۋەتتى. شۇ چاغدا ھەمراجاننىڭ ئاكىلىرىغا چەكسىز غەزەپلە-نىپ بىر سوز ئېيتقىنى:

بۇنىدىن كېتەر بولدۇڭ زالىم ئاغىلار،
ئەھۋالىمنى سورىغانغا يامان دىگەيسەن.
يالغۇز ھەمرا قالدى چاھنىڭ ئىچىدە
ئولگىنى يوق تېخى ئامان دىگەيسەن.

تۇڭمەس سەۋداغا قالدى بۇ بېشىم،
زەھەر زۇقۇمدۇر نان بىلەن ئېشىم،
كوزۇمنى ئويدىلەر ئوز قېرىندىشىم،
ئىلپەتدىشى يىلان - چايان دىگەيسەن.

بەلكىرىگە ھىممەت كەمەر باغلىغان،
پىراق ئۇچۇن سىنەلىرىن داغلىغان.
كەلمىدى دەپ يولغا قاراپ زارلىغان،
شاھى خىسراۋ ئاتامغا سالام دىگەيسەن.

كىمگە ئېيتاي يۇرەك تولغان كوپ داغىم،
مۇرادىمغا يەتمەي ئوچتى چىراغىم.

گۈلخان بولۇپ تەندە ياندى پىراغىم،
جانجانىم ئانامغا سالام دېگەيسەن.

بىر ھۇجۇتتىن چىققان ئىككى قېرىندىاش،
بېرەلمىدى سىناق يولىدا بەرداش.
چاھ ئىچىدە يالغۇز قالدى مۇڭلۇق باش،
گۈلجەمىلە سىڭلىمغا سالام دېگەيسەن.

بۇ شۇم خەۋەر قاچان يەتكەي يارىمغا،
ئۇنى كورگەن كوزۈم چۈشتى يادىمغا،
ئۇچۇپ كېلىپ يېتەر بولسا دادىمغا،
چاھتا قالدى مېنى سەرسان دېگەيسەن.

ئاڭا يەتسۇن ھەمرا قۇلۇڭ تىلىگى،
غېرىپلىقتا كويدى جىگەر، يۇرىگى،
كوزۈمنى ئويدىلەر پۈتتى كورىگى،
ھەقتىن سورار گوھىرى ئىھسان دېگەيسەن.

ئەلقىسسە، ئەسقەرشاھ بىلەن نۇردۇنشاھ ھەمراجانىڭ نالىسىگە پەرۋا قىلماي بۇلبۇلگويانى ئېلىپ ئوز يولىغا چۈشتى. نەچچە كۈنلەر كېيىن ئاتىسى بىلەن دىدار كورۈشتى. ئاتىسى "ھەمرا قېنى؟" — دەپ سوردى. ئۇلار: "ھەمرا بىزگە ئەگەشمەي 'بارسا كەلمەس' يولىغا كىرگەن ئىدى، ھىچىيەردىن ئىز - دېرىگى بولمىدى" — دىدى. شۇندىن كېيىن شاھ ئوغلى ھەمراجانىڭ پىراقىدا سىنەلىرىنى يارا قىلدى. ئاندىن بۇلبۇلگويانى قاراپ: "سېنىڭ غايىڭان پىراقىدا جىسمىم كويۇپ كۇل بولدى. ۋىسالىڭ يولىدا جاندىن ئەزىز ئوغلۇمدىن ئايرىلدىم. ئەمدى بىر

زبان سۇرۇپ، مسكىن كۆڭلۈمگە تەسەللى ـ خاتىرە بەرسەڭ" — دەپ مۇراجەت قىلدى. خامۇشلانغان بۇلبۇلگويا پادىشاغا قاراپ ـ مۇ قويمىدى. بۇ دەرت ئۇستىگە دەرت بولدى. شۇ ئارىدا پادىشانىڭ ۋەزىرى كېلىپ بۇلبۇلگويا‌غا يېلىنىپ بىر سوز ئېيتقىنى:

خۇش كەلدىڭ بۇلبۇل بۇ باغ ئاراغا،
خەندان ئەيلەپ سايرىمايسەن نىم بولدى؟
خۇشتارسەنغۇ، چىمەنزارلىق باغلارغا
گۈلنى كۆيلەپ سايرىمايسەن نىم بولدى؟

ئىشقىڭدا كويۇپ شاھىم جانىدىن كەچتى،
دىلىدىكى تۇگۇچنى سەن بىلەن يەشتى،
سېنىڭدە قانداق سەرگۈزەشت كەشتى،
ناۋا ئەيلەپ سايرىمايسەن ساڭا نىم بولدى؟

ۋەزىر ئېيتۇر: دىلىڭ نېچۇن ئارازى،
خۇش سايرىساڭ شاھىمىز بولۇر رازى،
ھەمدەم ساڭا جىمىكى جان ئاۋازى،
رىۋايەتلەپ سايرىمايسەن نىم بولدى؟

ئەلقىسسە، بۇلبۇلگويا ناله قىلىپ: "ئى پادىشاھ، سازەندىلەرنى جەمى قىلىڭ، بىر كەلمە سوزۇم بار" — دىدى. پادىشا دەرھال بەجا كەلتۇردى. بۇلبۇلگويا سازەندىلەرگە قاراپ: "مېنىڭ نەزمەمگە بىر ساز قىلىڭلار" — دىدى.

قۇلاق سېلىپ ئەرزىم ئاڭلا سۇلتانىم،
سەن قەدىردان گۈلزارىڭدىن ئايرىلدىڭ.
سۇلدى گۈلۈڭ ئەدى يەنە ئېچىلماس،
ئەقلى ـ ھوشۇڭ، مادارىڭدىن ئايرىلدىڭ.

قاپ تېغىدىن مېنى مۇندا كەلتۈرگەن،
مىڭ جاپادا ھوزۇرىڭغا يەتكۈزگەن،
باشقا چۈشكەن بالالارنى كەتكۈزگەن
ۋاپادارىڭ - سۇلتانىڭدىن ئايرىلدىڭ.

ياخشىلىققا بىر يامانلىق كوردىلەر،
ئاكىلىرى ئىككى كوزىن ئويدىلەر،
ئىككى قولىن باغلاپ چاھقا ئاتتىلەر،
پۈتاغى يوق چىنارىڭدىن ئايرىلدىڭ.

قابا پەلەك چەرخىن چەپكە ئۇرغاندۇر،
ئىككى ئوغلۇڭ ساڭا توزاق قۇرغاندۇر،
ۋاپاسىزلار ئالداپ جاھان سورغاندۇر
ئالغۇر قۇشۇڭ - پەلۋانىڭدىن ئايرىلدىڭ.

بۇلبۇلگويا قۇشلارنىڭ مەن سەردارى،
قېنى ھەمرا؟ غېرىپلارنىڭ غەمخارى،
كەنجە قوزاڭ، خانىدا ئەڭ سەراسى①
ھەمرا ئاتلىغ پۇرجاپا②دىن ئايرىلدىڭ.

ئەلقىسسە، پادىشا بۇلبۇلگويادىن بۇ سوزنى ئاڭلاپ، ئەسقەر شاھ بىلەن نۇردۇنشاھغا ئېيتتىكى: "ئەي نائىناپلار، قېرىندىشىڭلارغىمۇ شۇنچە زالىملىق قىلامسىلەر؟" — دىدى. ئۇلار ئېيتتىكى: "ئەي ئاتا، مۇشتۇمدەك جانىۋارنىڭ سوزىگە ئىشىنىپ بىزگە مۇنداق مالامەت قىلامسىز؟" — دىدى. بۇ سوزلەرنى ئاڭلاپ تۇرغان بۇلبۇلگويا: "ئىشەنمىسەڭلا يۇرۇڭلار، مەن ھەمرانى تاشلىغان چاھقا

① سەراسى — سەر خىلى، ئىسىلى، ئەركىسى.
② پۇرجاپا — جاپانى يەڭگۈچى.

باشلاپ باراي" — دىدى. پادىشا بۇلبۇلگويانىڭ ئارقىسىدىن زار-زار يىغلاپ مېڭىپ بىر سوز ئېيتقىنى:

تىنمايىن پەريادى ئەتسەم مەن تاپارمەنمۇ سېنى،
چاكىچاك ئەتسەم ياقامنى مەن تاپارمەنمۇ سېنى.
قاينىسام دەريا كەبى، چوللەر ئارادا زارلسام،
قەقنۇستەك ئوتقا كىرسەم مەن تاپارمەنمۇ سېنى،
ئاھكى خىسراۋ مەن غېرىپ، قالدىم ئەلەمدە سارغىيىپ،
يەتتە ئىقلىمنى كېزىبان مەن تاپارمەنمۇ سېنى.

بۇلبۇلگويانغا ئەگىشىپ كېلىۋاتقان ھەمراجانىڭ ئانىسىنىڭ بىر سوز ئېيتقىنى:

تاغلار بېشى تۇمان بولدى، بالام سەندىن ئايرىلغاچ،
يۇرەك باغرىم دەرتكە تولدى، بالام سەندىن ئايرىلغاچ،
ئىگىز دوڭلەر پاكار بولدى، بالام سەندىن ئايرىلغاچ،
شاھ يولۇڭدا چاكار بولدى، بالام سەندىن ئايرىلغاچ،
كورەر كوزۇم كورمەس بولدى، بالام سەندىن ئايرىلغاچ
بۇلبۇل زۇۋان سۇرمەس بولدى، بالام سەندىن ئايرىلغاچ.

بىزنىڭ دەۋران كېتەر بولدى، بالام سەندىن ئايرىلغاچ،
بۇ ۋەتەنلەر پۈتەر بولدى، بالام سەندىن ئايرىلغاچ.
كىيگەن تونۇم كېپەن بولدى، بالام سەندىن ئايرىلغاچ،
ئىچكەن ئېشىم زەھەر بولدى، بالام سەندىن ئايرىلغاچ
تاغدەك مۇشكۇل چۈشتى باشقا، بالام سەندىن ئايرىلغاچ.

تولدى ئىتەك ئاققان ياشقا، بالام سەندىن ئايرىلغاچ،
ئوغا چۈشتى ئىچكەن ئاشقا، بالام سەندىن ئايرىلغاچ.

مېھرىباندۇر مېنىڭ ئىتىم، بالام سەندىن ئايرىلغاچ،
يۈرەك تولغان جاراھىتىم، بالام سەندىن ئايرىلغاچ.
يەتكەيمىكىن ھەققە ئاھىم، بالام سەندىن ئايرىلغاچ،
ئەرشتىن ئاشتى قايغۇ-زارىم بالام سەندىن ئايرىلغاچ.

ھەمرانىڭ سىڭلىسى گۈلجەمىلىنىڭ بىر سوز ئېيتقىنى:

ھەسرىتىڭدىن خەستە جانىم،
دەرتكە تولدۇم جانىم ئاكا.
كەلمىدى دەپ ھەر تەرەپكە،
قارار بولدۇم جانىم ئاكا.

ھەر كۈن سېنى مىڭ ياد ئېتىپ،
سەھەرلەردە پەريات ئېتىپ.
ياقام يىرتىپ بەربات ئېتىپ،
سۈدەك ئاقار ياشىم ئاكا.

مىرغىزارلىق باغ ئارامدا،
بىر گۈلى رەنا ئىدىڭ.
بۇ جاھاننىڭ سەھنىسىدە،
گوھىرى يەكتا ئىدىڭ.

نەرەم① سوزلۇك، كەرەم② دىللىق،
شاھى سۈمبات خان ئاكام.
كىچە-كۈندۇز ئىزلىسەم،
قايدىن تاپارمەن جان ئاكام.

① نەرەم — يۈمشاق، مۇلايىم.
② كەرەم — سېخى.

بولمىدى ئالەمدە ھېچ،
شادىيانە كۈن-دەۋران ساڭا.
ساڭا كەلگەن شۇم قازالار،
رازىدىم كەلسە ماڭا.

ئەلقىسسە، بۇلبۇلگويا چاھنىڭ بېشىغا كېلىپ توختىدى. پۇرراپ كوزلىرى بىلەن چاھنىڭ ئىچىنى ئىشارە قىلدى. ھەمرا-جانىڭ ئانىسى چوڭقۇر چاھ ئىچىگە قاراپ، مۇڭلىنىپ بىر سوز ئېيتقىنى:

بارمۇ سەن بۇ چاھ ئىچىگە مۇپتىلا بولغان بالام،
قۇۋۇم-قېرىنداش، ئەل-يۇرتىڭدىن ھەم جۇدا بولغان بالام،
ئاھ..... قاراڭغۇ چاھ ئىچىدە نە كېچەر ھالىڭ سېنىڭ
مارگەزدۇم① زەھىرى بىرلە سىنەسى تولغان بالام.
ئىنتىزار ئەيلەپ ئاتاڭ بىرلەن ئاناڭنى ئانچىنان،
ياشى ئورنىغا ھامان قانلار راۋان قىلغان بالام.
ئول يۇسۇپ-ئەخمەت② كەبى بوپسەنكى چاھقا مۇپتىلا،
قەتىرە-قەتىرە يەرگە تامغان كوزدىكى بېرىشان بالام.
ئۇشبۇ زىندان ئىچرە قالغان ئەي كوزۇمنىڭ گوھىرى،
بارمۇ سەن يا يوقمۇ سەن پەرمانە ئەتكىل جان بالام.

ئەلقىسسە، چاھ تېگىدە نىمجان ياتقان ھەمراغا بىر تەنوش ئاۋاز ئاڭلىنىپ غېرىپلىق ئەسەر قىلدى. "بۇ كىمدۇر؟" — دەپ كوڭلى دەرگۇمان بولۇپ بىر سوز ئېيتقىنى:

---

① مارگەزدۇم — يىلان، چايان ۋە باشقا زەھەرلىك قۇرۇتلار.

② يۇسۇپ-ئەخمەت — شۇ ناملىق داستاندىكى ئاكا-ئۇكا باتۇرلار.

گەمنەم كىم ئۇزۇڭ دەردىم قوزغىغان،
سەندەك نەچۇك قېرىندىشىم بار؟
ۋاپاغا جاپانى راۋا ئەيلىگەن
سەندەك نەچۇك قېرىندىشىم بار؟

بى ئەقىل قولىدا قالغا بويالغان،
گوھەرسىز كوزۇمدە ئاقار ياشىم بار؟
ئىشتكىل خۇنۇم بار ئاكامدا مېنىڭ،
شۇل كەبى نامەرتكە رەنجىدىشىم بار.

يوق ئىدى ۋەتەنگە قىلچە يامانىم
بولمىسا ئوزگىچە، غەيرى تامانىم.
نەمىشقا چاھ بولدى ياتار ماكانىم؟
شۇل ئۇچۇن بىر ئۇمۇر دىلدا تاشىم بار.

ئەلقىسسە، گۇلجەمىلىنىڭ چېچى ئاغامچىدەك ئۇزۇن ئىدى. ئۇ چېچىنى كېسىپ ئۇلاپ چاھ ئىچىگە تاشلىدى. ھەمرا ئېسىلىپ چىقتى ۋە ھەممىسى بىلەن قۇچاقلاشتى. ھەمرا ئۇلارغا خۇن جىگىرىدىن بىر سوز ئېيتتى:

ئانا يۇرتتىن كەلگەن ئەزىز جانلىرىم،
خەۋەر بېرىڭ يارۇ - دوستلار ئامانمۇ؟
سايىسىگە كۇن چۇشمىگەن باغلىرىم،
گۇل - گۇلىستان چىمەنزارلار ئامانمۇ؟

ئول نە باغدۇر ئالمىسى بار، ناری بار،
ھەر كىشىنىڭ ئوزىگە لايىق يارى بار.

نەچۈك مېنىڭ پىشانەمنىڭ شورى بار؟
ياردىن جۇدا چۈشكەن جايلار ئامانمۇ؟

قازى بەگلەر بىرلە شىكار چىققىنىم،
تۈلپارىمنى ھەريان-ھەريان چاپقىنىم.
ئالغۇر قۇشلار سېلىپ دابىلى① قاققىنىم،
قاراڭغۇ تاغ②، دەشتى-چوللەر ئامانمۇ؟

ھېچ ھالاۋەت كۆرەلمىدىم ياشاشتىن
مەھرۇم بولدۇم يارغا كۆلۈپ قاراشتىن.
غاپىل دىلى بى پەرق ئىكەنغۇ تاشتىن
ھەمرا يەڭلىغ بەستەدىل③لەر ئامانمۇ؟

قاناتسىز مەن يوقتۇر ئىمكان ئۇچماققا،
بېلىق بولۇپ ئىلىندىم مەن قارماققا،
نا ئىلاجمەن يار يېنىغا بارماققا،
گۈلى ئەھمەر④ جۇنۇن يارلار ئامانمۇ؟

ئەلقىسسە، ھەمرانىڭ يادىغا ھورلىقانىڭ بىر تال چېچى چۈشتى. ئۇ، ئۇنى قوينىدىن ئېلىپ كويدۇرگەن ئىدى. شۇ ھامان كوكتە بىر غەۋغاي ئەتراپىم سوقۇرە ھورلىقا بىلەن بىرنەچچە پەرىلەر پەيدا بولدى. ھورلىقا كەلگىنىچە ئوزىنى ھەمرانىڭ

① دابىە — توت ئاياقلىق ھايۋانلار.
② قاراڭغۇ تاغ — خوتەننىڭ جەنۇبىدىكى تاغنىڭ ئىسمى.
③ بەستە دىل — دىلى باغلانغان.
④ گۈلى ئەھمەر — خۇش پۇراق گۈل.

ئۇستىگە ئاتتى. ھەمراجان ھورلىقاخان يارىنىڭ ئاۋازىنى تونۇپ بىر سوز ئېيتقىنى:

كويىقاپتەك كۆلپەت چۈشتى بېشىمغا،
رەھىمسىلىگىل كوزدىكى قان - يېشىمغا،
ئەجەپ چاغدا كەلدىڭ مېنىڭ قېشىمغا،
كەل ئەمدى جانىم كەل ئەمدى.

ئازاپ ئەتتى مېنىڭ ممسكىن جانىمغا،
كوزۈم ئويدى قۇلاق سالماي زارىمغا،
ئەرزىم ئېيتاي سەن ئەزىزىم يارىمغا،
كەل ئەمدى جانىم كەل ئەمدى.

ھورلىقا:

غاپىل ئەردىم ئەمدى كەلدىم قېشىڭغا،
نە سەۋدالەر چۈشتى سېنىڭ بېشىڭغا،
كىملەر سېنىڭ ئوغا سالدى ئېشىڭغا،
ئورگىلەي مەن قارا نەركەس كوزۈڭدىن.

قەرداش دېگەن شۇنداق شەددات بولارمۇ؟
ئۇكىسىنىڭ كوزلىرىنى ئويارمۇ؟
چاھ ئىچىگە قولنى باغلاپ قويارمۇ؟
ئورگىلەي مەن قارا نەركەس كوزۈڭدىن.

بۇ، نە ھەسرەت، بۇ، نە كۆلپەت جانلىرىم،
بۇ، نە قايغۇ، بۇ، نە مېھنەت جانلىرىم،

ساڭا چۈشكەن بۇ، نە قىسمەت جانلىرىم،
ئايلىناي مەن قارا نەركەس كوزۈڭدىن.

ھورلىقانىڭ بەختى سەندەك قارادۇر،
ئىشقىڭ بىرلە باغرى چاك-چاك يارادۇر.
كورۈپ ھالىڭ جانى چىقىپ بارادۇر،
ئايلىناي مەن قارا نەركەس كوزۈڭدىن.

ئەلقىسسە، ھەمرا ئېيتتىكى: "ئەمدى كاشكى كوزۈم بولسا، خەلقىمنى ۋە سېنىڭ جامالىڭنى بىر كورسەم" — دەپ ھورلىقاغا يىغلىدى. ھورلىقاخان: "كوزۈڭنى ئويۇپ قەيەرگە تاشلىدى؟" — دەپ سورىدى. ھەمرانىڭ جاۋاۋى ئورنىغا بۇلبۇلگويا زبان سۇرۇپ: "ماڭا تاشلاپ بەرگەن ئىدى، يۇتماي ھەلقۇمۇمدا ساقلاپ قويدۇم" — دەپ ھەلقۇمىدىن چىقاردى. ھورلىقا: "ئەي ھەمراجانىم، ئەمدى پەرىشان بولما" — دەپ ھەمرانىڭ كوزىگە ئۇنا ئەيلەپ بىر سوز ئېيتقىنى:

قادىر ئاللا دەرگاھىڭغا سېغىندىم،
بارچە ئالەم، بارچە ئىنسان ھورمىتى،
قارا ئەيلە دۇشمەنلەرنىڭ يۈزىنى،
يەتتە قات يەر، يەتتە ئاسمان ھورمىتى.

قوبۇل ئەيلەپ ۋاپادارلار سوزىنى،
پىرى ئاشىق يۇسۇپ-زۇلەيخا يۈزىنى،
كىرەم قىلىپ ئاچقىل يارنىڭ كوزىنى
سەككىز جەننەت ھورى غىلمان ھورمىتى.

ئەلقىسسە، ھورلىقانىڭ مۇناجاتى تۇگىمەي تۇرۇپ، ھەمرا-نىڭ كوزى ئېچىلدى، ھەر تەرەپكە نۇرلار چېچىلدى. ھەمراجان ئاتا-ئانىسى، ئەل-جامائىتى بىلەن كورۈشتى. ھورلىقانى باغرىغا باستى، شۇندا ئەھلى-جامائەتكە قاراپ بىر سوز ئېيتقىنى:

ئىشق قەدرىنى بىلگەنلەر،
كېلىڭ جانلار كورۈشەيلى.
ماڭا ھەمدەم يۇرگەنلەر،
كېلىڭ جانلار كورۈشەيلى.

ئەل يۇرتىنى سۇيگەنلەر،
پەرۋانە بوپ كويگەنلەر،
ياماندىن قول ئۇزگەنلەر،
كېلىڭ جانلار كورۈشەيلى.

بۇلبۇل چەكسە ئازارى،
گۇلدىن بولەك يوق يارىسى
پۇتتى ئەمدى دىل زارى،
كەل ھورلىقا كورۈشەيلى.

لەنەتلەنگەن باشلىرىڭ،
راۋاج تاپماس ئىشلىرىڭ،
باغرىڭدىمۇ تاشلىرىڭ،
كەلگىن ئاكا كورۈشەيلى.

ئەلقىسسە، شۇنىدىن سوڭ ئۇلار شەھەرگە داخىل بولىدى. هورلىقا، دىۋىلەرگە "ھەمرانىڭ ئىككى ئاكىسىنى يەتتە قات كوك قەھرىدىن يەرگە تاشلاپ ئولتۇرۇڭلار" — دەپ بۇيرۇدى. ھەمراجان: "بۇلار قىلغان يامانلىقنى مەن قىلماي، نامەرتكە نامەرتلىك قىلغىلى بولماس، مەن بۇ نوۋەت گۇناھىدىن كەچتىم" — دىدى. شۇندىن سوڭ پۈتۈن ئەھلى - جامائەتكە هورلىقا بىلەن ھەمراجان 40 كېچە - كۇندۇز توي قىلىپ بەردى. شۇنداق قىلىپ نەچچە زامانىدىن كېيىن پادىشا خىسراۋ ئالەمدىن ئوتتى. ئەل - يۇرت پادىشا ئورنىغا ھەمرانى شاھ قىلدى. ھەمرا بىلەن هورلىقا بىر ئومۇر بىرگە ياشاپ، ئەلگە ئاسايىش بەردى. خالايىق شات - خورام بولۇپ، هورلىقانىڭ يۇرتى بىلەن ھەمرانىڭ يۇرتى ئارىسىغا دوستلۇق گۈلى تەردى.

ساداقەتكە نىشان بولۇپ شۇندىن بېرى،
هورلىقا ھەمراجاننىڭ نامى قالدى.
شۇم نىيەت، خىيانەتكار، پەيلى ھارام،
ئەسقەرشاھ، نۇردۇنشاھدىن ساۋاق قالدى.

غمپریپ - سہ نہ م

خىلمۇ - خىل ۋەقەلەردىن رىۋايەت قىلغۇچىلار، تۇرلۇك - تۇمەن ئەھۋاللاردىن ھكايەت قىلغۇچىلار، شىرىن سوزلەر بىلەن تۇزۇلگەن داستان باپلىرىدىن خامان ياساپ شۇنداق ھكايە قىلىشىدۇ:

قاراخانىلارنىڭ دىيار بەكرى ئېلىدە ئابباسخان ئىسىملىك بىر پادىشا بار ئىدى، ئۇنىڭ دولىتى زىيادە، شان - شەۋكىتى تەڭداشسىز ئىدى.

شاھى ئابباسخاننىڭ "ھەسەن" ناملىق ئاقىلانە بىر ۋەزىرى بار ئىدى. ئۇلار بىر بىرسىگە ساداقەتلىك، مېھرىبان دوستلار ئىدى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە شاھى ئابباسخان ھەسەن ۋەزىر بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، نۇرغۇنلىغان لاۋۇ - لەشكەرلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ شىكارغا چىقتى. ئۇلار ئۇچ كېچە - كۈندۈز دەشت - باياۋانلاردا يۈرۈشتى. ئەمما ئالدىغا ھېچقانداق بىر سەيياد① ئۇچرىمىدى. نىھايەت شاھى ئابباسخان بىلەن ھەسەن ۋەزىر ئىككىسى ئىككى تەرەپكە قاراپ يول ئالدى.

تەقدىرى ئىلتىپاتى بىلەن ھەسەن ۋەزىرگە بىر چىشى كىيىك ئۇچرىدى. ۋەزىر ناھايىتى خۇرسەندە بولۇپ، دەرھال بىر تال ئوقنى تىركەشتىن② جۇدا قىلىپ، چەنلەپ كامانغا③

① سەيياد — ئاۋ (كىيىك).
② تىركەش — ئوقدان.
③ كامان — كامالەك.

بەد ئەيلەپ كېيىكنى ئاتماقچى بولدى. قارىغۇدەك بولسا ئۇ كېيىك ھامىلە ئىكەن. ھەسەن ۋەزىر خوتۇنىنىڭ ھامىلدار ئەكەنلىگىنى ئېسىگە ئېلىپ بۇ كېيىكنى ئاتمىدى. كېيىك ۋەزىرنىڭ ئالدىدىن ئوتۇپ بىر ھازا يۇرگەندىن كېيىن بىر قىيادا شاھى ئابباسخانغا ئۇچرىدى. پادىشا بۇ كېيىكنى كورۇپ ئوق-ياسىنى تولغىدى. شۇ ئەسنادا كېيىكنىڭ بوغاز ئىكەنلىگىنى بىلىپ، ئاتماي ئوز يولىغا قويۇۋەتتى. بىر ھازادىن كېيىن ھەر ئىككىسى قۇرۇق قول قايتىپ كەلدى.

ھەسەن ۋەزىر شاھ ئابباسخانغا تازىم ئەيلەپ ئېيتتىكى:

شانۇ-شەۋكەتلىك ئى ئۇلۇغ شاھىم
قۇرۇق ياندۇق نەمە كارامەت.
ئۇچرىغان كېيىكنى كەتكۈزمەك نەدەر،
بولدىمۇ تەقدىردىن يا بىر ئىنايەت؟!

شاھى ئابباسخان ئېيتتىكى:

ئى ۋەزىردىم ئوزەڭگە ھەم ئايان زاتتۇر،
خانىش ئاينىڭ ئالتۇن بويى ئىككى قاتتۇر،
تەڭرىدىن بۇ بىزگە كەڭرى ئىلتىپاتتۇر،
بۇ بەختتىن شاھنىڭ كوڭلى خورام-شاتتۇر،
ھامىلەدۇر ئۇچراپ قالغان ئاشۇ كېيىك
تەقدىردىن ئۇ بىشارەت دەپ بىلگۈلۈك.
ئەجەل يەتسە ئەگەرچەندە شۇل كېيىككە
خانىش ئايمۇ قالار بەلكىم مۇشكۈلىككە.
شۇڭا شاھىڭ تەرك ئەيلىدى ئوق ئوزۇشنى،

راۋا كوردى ئوز يولغا كەتكۈزۈشنى
تاجۇ ـ تەختىم قۇدرىتىدە دەۋران سۈرەي،
بۇ دۇنيانىڭ نېمىتىدىن لەززەت كورەي.
پەرزەنت كورمەي ئارمان بىلەن ئوتمەكتىمەن،
ئەمدى تەشنا ئول ۋسالنى كۈتمەكتىمەن.
ئى ۋەزىرىم كەمەنگە سەن ماھىر ئىدىڭ،
ئەيتقىل بۇگۈن نە ئۇچۇنكىم قۇرۇق ياندىڭ؟

ھەسەن ۋەزىرمۇ راستىنى ئېيتماي بولمىدى:

پايان ئەتسەم شاھىم مېنىڭ كورگىنىمنى،
ساداق بىرلە تاغلار ئېشىپ يۇرگىنىمنى،
بىر قىيادىن ئوخچۇپ، ئىپار كىيىك چىقتى،
ئاڭا قاراپ ھامىلغىن دىلىم ئۇقتى
ئاتاي دىسەم، قولۇم تىترەپ ئاتالمىدىم،
ئۇنى نابۇت ئەيلىمەككە پاتالمىدىم.
ئاغچا ئايىم شۇ كېيىكتەك ئىككى قاتتۇر،
ئۇمۇ بىزگە ئىلاھىدىن ئىلتىپاتتۇر.
راۋا كوردۇم ئوز يولغا كەتكۈزۈشنى،
پەرزەنت كورۇپ، مۇرادىغا يەتكۈزۈشنى.

شاھى ئابباسخان ۋەزىر سوزىدىن سوڭرە ئويلاپ: "ھەيرانمەن بۇ غەلىتە ھال، چۈشۈمدىمۇ ئايان بولدى بىر پال!" — دىدى.

ھەسەن ۋەزىر: "قۇدرەتلىك شاھىم، مۇبارەك چۈشلىرىدىن خەۋەردار بولۇشقا مۇمكىنمىكىن؟" — دەپ سورىدى.

شاهی ئابباسخان: "قایسی کۈنسی بىر چۈش کوردۈم، چۈشۈمده بىر جۈپ قۇش کوردۈم. بىرى رەڭدار سۈمرۈغ، بىرى ئەنقا، کۈمۈش قۇيرۇق. پەرۋاز قىلدى بەشمەدىن کەتمدى، تۈتاي دىدىم تۈتۈق بەرمدى. بۇ چۈشۈمدىن ھەيـ رانمەن، شۈندىن بۇيان خيال ئىچىده پەريشانمەن. قېنى، دا۔ نىشمەنلەر، ئېيتىڭلار بۇنىڭ تەبىرى قانداق؟" — دەپ ئەتراپىدىكى دانىشمەنلەرگە سوئال نەزىرى بىلەن قارىدى. دانىشمەنلەر بەس۔ بەستە قۇرئىه کىتاپلىرىنى ئېچىشتى. بىرسى خوشامەتكۈيلۈق بىلەن شاهى ئابباسخان ئالدىدا پۈكلىنىپ ئولتۇرۇپ ئېيتتىكى: "کىتابللادا ئېيتىلىشچه، کىمەرسىكى چۈشىده قۇش کورسه سا۔ ئادەتنىڭ بىشارىتى بولغاي، شاھىمزنىڭ بەشغا قوشلاپ دولەت قۇشى قونغاي، غەزنه لىقىده ئالتۇن ـ کۈمۈشكه تولغاي" — دىدى. يەنه بىر دانىشمەن تەمكىنلىك بىلەن: "بىر جۈپ قۇش جۈپ پەرزەنتكه ئىشارىدۇر، شاھىمز دەرگاھىدا ئىككى پەرزەنت دۇنـ ياغا کېلۇر، ئۇنىڭ بىرى شاھزادە ئوغلان، بىرى خانزادە رىزات بولۇر" — دەپ تەبىر بەردى. شاھى ئابباسخان بۇ تەبىردىن رازى بولۇپ شات ـ خورامىلىقا چومدى. ئوردا ئاکابىرلىرىغا قا۔ راپ: "ۋەزىر، بەگلىرىم، تەبىرلەردىن سۈيۈندۈم، بىر جۈپ قۇش۔ نىڭ چۈشۈمگه کىرىشى ئۇلۇغ تەڭرىمنىڭ ئىلتىپاتى، بوغاز کىيمكىنىڭ ھەسەن ۋەزىر ئىككىمزگه ئۇچرىشى نىيەت ـ ئىقبالـ مزنىڭ ئوخشاش بولۇشى، بۇ تەقدىرنىڭ قىسمتى. شۇڭ ۋە۔ جدىن خاسىيەتلىك ئىش قىلغايمەن:

"بۇرادىرىم، ھەسەن ۋەزىرىم، ياۋنى يېڭىشته شەمشىرىمدۇر، يۇرتنى سوراشتا کەمىرىمدۇر، قېنى، دىۋان بېگى، ئەھدىنامه يېزىلسۇن، ئىككىمزنىڭ موھۇرى بېسىلسۇن" دەپ جاکا قىلدى.

هەسەن ۆەزىر "ھەشقاللا! شاھىمىزنىڭ ئىلتىپاتىغا" دەپ تازىم بەجا كەلتۈرگەندىن كېيىن ئەھدىنامىنىڭ شەرتلىرىنى شاھىتىن سورىدى. شاھى ئابباسخان: "ئەگەر تۇغۇلسا بىرى ئوغۇل، بىرى قىز، بالىغ بولغاندا نىكا قىلغايمىز، ئەگەر تۇغۇلسا ھەر ئىككىسى ئوغۇل، بولسۇن بىرى ئەلەم، بىرى قەلەم بىلەن مەشغۇل. ھەر ئىككىسى قىز بولسا مۇبادا، ھەمدەم بولۇپ ئوتكەي دۇنيادا. بۇ ئەھدىگە كىمدە - كىم بولسا بىۋاپا ۆە ياكى خۇسۇمەت بىلەن چىقارسا غەۋغا، خەلقى ئالەم ئالدىدا بولغاي يۈزى قارا، رەسۋا! بۇنىڭغا جىمىكى ۆەزىر، بەگلىرىم بولغاي گۇۋا" دەپ پۈتۈشنى جاكالىدى. ئەھدىنامە دىۋان بېگى تەرىپىدىن قايتا بىر قېتىم ئوقۇلغاندىن كېيىن ھەممەيلەن ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ "ئامىن!" — دېيىشتى. شۇ ئەسنادا ئۇچقاندەك ئات چاپتۇرۇپ ئابدۇللا شاتىر يېتىپ كەلدى. شاھقا خۇشخەۋەر ئېيتىپ كەلدى. شاتىر شاھى ئابباسخاننىڭ ئايىغىنى سۈيۈپ: "سۈيۈنچە، شوھرەتلىك شاھىم، تەۋەللۇت① قىلدى خانىش ئايىم" — دىدى. شاھى ئابباسخاننىڭ چىرايىغا كۈلكە ياماشتى: "ئى سەلتەنەتلىك نۆۋكەر بېگى؛ بورىسۇ، تۇلكىسۇ؟ تېزدىن جاۋاپ بەر" — دەپ سورىدى. ئابدۇللا شاتىر تىلىنى چاينap: "سا... سا... ساخاۋەتلىك خانىش ئايىم تۇلكىدىن خەۋەر يەتكۈزدى" — دىدى. ئارقىدىن ئات چاپتۇرۇپ يەنە بىر خەۋەرچى يېتىپ كەلدى. ھەسەن ۆەزىر ئالدىغا كېلىپ: "خۇش خەۋەر ئوزلىرىگە ۆەزىر ئەزەم، بوردىن خەۋەر بەردى ئاغچا مەلىكەم" — دىدى. ھەممەيلەن: "مۇبارەك بولسۇن، مۇبارەك بولسۇن!" — دەپ ھەسەن ۆەزىرنى تەبرىكلەشتى. ئارقىدىن شاھى ئابباسخان جاكارچىغا: "جاكا قىلا-

① تەۋەللۇت — كوزى يورۇش، بوشىنىش.

غەن، ئاۋام ئاكلىغاي، قىرىق كېچە - كۈندۈز توي - تاماشا بولغاي، خوشنا قورغان - بەگلىكلەر خەۋەر تاپقاي" — دەپ بۇيرۇدى. ھەسەن ۋەزىر ئوغلىنىڭ گۈل يۈزىنى تېزرەك كورۈش ئارزۇسىدا "قۇدرەتلىك شاھىم، ئوغلۇمنى كورگەچ، توي تەييارلىغىنى قىلاي" — دەپ قايتىشقا ئىجازەت سورىدى. شاھى ئابباسخان بېشىنى لىڭ- شىتىپ: "ساڭا ئاق يول بولسۇن، دىۋان بېگى ھەمدەمدە بولسۇن" — دەپ ماقۇل بولدى.

ئەلقىسسە، ھەسەن ۋەزىر شاش قاشقا ئېتىغا مىنىپ، بىر- قانچە نۆۋكەرلەرنىڭ ھەمرالىغدا ئويىمگە قاراپ راۋان بولدى. شىكار مەيدانىدا شاھى ئابباسخان ئالدىدا نەغمە - ناۋا باشلاندى. چەۋەندازلار جور بولۇپ ساما سالدى، مەشرەپ ئەۋجىگە ئالدى. بىر خەۋەرچى ھاسىراپ - ھومۇدەپ شاھى ئابباسخانىنىڭ خۇش كەيپىنى بۇزدى. "قۇدرەتلىك شاھىم، ھەسەن ۋەزىر، ھەسەن ۋە- زىر....." دەپ سوزىنىڭ ئاخىرىنى ئېيتالمىدى. شاھى ئابباسخان چوچۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ: "ھە، نىمە بولدى؟ تېز ئېيت" — دىدى. "ۋەزىر ئەزەمنىڭ ئېتى تاشقا پۇتلىشىپ يىقىلدى. جانابى ۋەزىر ئاتىنىڭ تېگىدە قالدى..... ئەجەل قۇشى قوينىغا ئالدى..... 'ئاھ ئوغلۇم، غېرىپ قالدىڭ، غېرىپ'، دەپ نەپىسى ئۈزۈلدى....." — دىدى. شاھى ئابباسخان بېشىنى تۆۋەن ئېگىپ: "ئاھ بۇرادىرىم، ۋاقىتسىز كەتتىڭ، 'غېرىپ قالغان ئوغلۇم' دىگەن بولسا، ۋەزىرىم ھورمىتى ئۈچۈن ئوغلىنىڭ ئېتى 'غېرىپ' بولسۇن. ئوردىدا دادە- سىنىڭ ئورنىنى باسسۇن" — دەپ شىكاردىن ياندى.

پادىشا ئوردىغا قايتىپ كېلىپ قىزىنى كوردى. ئۇ ئاپتاپ مۇسەللىك خۇش سۇرەت ئىدى، شۇنىڭ بىلەن بۇ بالىغا شاھ سەنەم دەپ ئات قويدى. دادىسىنىڭ مۇبارەك يۈزىنى كورۈشكە

نەسىپ بولمىغان بىچارە ئوغۇل راست غېرىپ بولۇپ قالدى.

ئەلقىسسە، شاھ سەنەم بىلەن غېرىپ 4 ياشقا قەدەم قويغاندا بىرگە مەكتەپكە باردى، بىللە ئوقۇپ چوڭ بولدى. ئاستا ـ ئاستا كوڭلى بىر بىرىگە چۈشۈپ ئاشىق ـ مەشۇق بولۇپ قالدى.

كۈنلەردىن بىر كۈنى غېرىپ بىلەن شاھ سەنەم ۋەدە قىلىشىپ ئېيتتىكى: "ئەتە مۇشۇ قارۇلغا قايسىمىز بۇرۇن كەلسەك كېيىن كەلگىنىمىزدىن توققۇز بوسە① ئېلىپ، توققۇز دانە گوھەر ئۈتۈۋالساق" — دەپ ئوز ئويلىرىگە كېتىشتى. شۇ كېچىسى تاڭ ئاتقىچە شاھ سەنەمنىڭ كوزىگە ئۇيقۇ كەلمىدى. سۇبھى ۋاقتىدا ئورنىدىن قوپۇپ بەلگىلەنگەن قارۇلغا كېلىپ ساقلاپ ئولتۇردى. بىر سائەتتىن كېيىن شاھ غېرىپ يېتىپ كەلدى. شاھ سەنەمخان غېرىپنى "ئەمدى كەلدىڭمۇ" — دەپ بويىنىدىن قۇچاقلاپ توققۇز بوسە ئېلىپ توققۇز دانە گوھىرىنى ئۈتۈۋالدى. يەنە كەچ بولۇپ ئۇلار مەكتەپتىن ياندى. قايتىشىدا يەنە ۋەدە قىلىشتى. بۇ كېچىسى غېرىپ ئۇخلىماي ئولتۇرۇپ تاڭغا يېقىن ئۇخلاپ قالدى. شاھ سەنەم يەنە سەھەردە قوپۇپ نىشانغا كېلىپ كۈتۈپ تۇردى. شۇنداق قىلىپ غېرىپنى يەنە ئۈتۈۋالدى.

ئەلقىسسە، غېرىپ شاھ سەنەمگە ئون سەككىز بوسە بىلەن ئون سەككىز گوھىرىنى ئۈتتۈرۇپ قويغىنىغا كوپ مالال بولۇپ ئويمگە قايتىپ ئانىسى غېرىپنى بۇ ھالدا كورۇپ ئېيتتىكى: "ئى بالام، نېمە ئۈچۈن مۇنچە مالال بولدىڭىز؟" — دىدى. غېرىپ ئانىسىغا ھەممە سەرگۈزەشتىلىرىنى يوشۇرماي بايان قىلدى. ئانىسى ئېيتتىكى: "ئى غېرىپجان! ھەرگىز مالال بولماڭ، شاھ سەنەمخان

① بوسە — سۆيمەك، سۆيۈش.

سزگه بەخشەندە قىلىغان، پادىشا ئاتىگىز بىلەن بۇ توغرىدا شەرتلىشىپ خەت - موھۇر قىلىشقان. جىمىكى خالايىق گۇۋالىق بېرىشكەن، ۋەدىگە خىلاپلىق قىلماسلىقنى دېيىشكەن" — دەپ ئىپەك قەغەزگە پۈتۈلگەن خەتنى ئوغلىغا كورسەتتى. غېرىپ خەتنى كورۇپ چەكسىز خوشاللىق ئىچىدە ئۈيقۇغا كەتتى. شۇ كېچىسى چۈشىدە ئۇ ھەزرىتى رەسۇل ئەكرەم، سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ مۇبارەك قوللىرىدىن گۈمبەزدىكى چىملى تەنلەر① سوھبىتىدە مۇھەببەت شارابى ئىچتى. چىملى تەنلەر شاھ سەنەمنى غېرىپقا ئەقە② نىكا قىلدى. غېرىپ ئويغىنىپ ئاجايىپ خۇش كەيپ بولدى. سۇبھىدا ئىچىلغان قىزىلگۈلدەك چىھرىگە تولدى. شۇنىڭ بىلەن غېرىپ تاڭ سەھەردە بەلگىلەنگەن قارۇلغا بېرىپ "شاھ سەنەم كېلدۇ" دەپ تەقەززالىق بىلەن كۇتتى. چاشتىگاھ بولدى، شاھ سەنەم كەلمىدى. ئاخىر غېرىپ شاھ سەنەمدىن يامانلاپ مەكتەپكە راۋان بولدى.

ئەلقىسسە، شاھ سەنەم ھەم تاڭ سابادا قوپۇپ مەكتەپكە ماڭاي دەپ تۇرۇشقا ئانىسى پادىشاغا قاراپ:

— "ئەمدى شاھ سەنەم بالىغ③ بولۇپتۇر، سەنەسى ئورلەپ تۇرۇپتۇر، كۇندىن - كۇنگە مەكتەپكە سەھەر تۇرۇپ كېتىۋاتىدۇ، مۇندىن كېيىن مەكتەپكە ئەۋەتمىش ياخشى بولماس، خەلقى - ئالەم سوز - چوچەك قىلار" — دىدى.

پادىشا جاۋاۋەن: "ئۇنداق بولسا شاھ سەنەم مەكتەپكە

---

① چىملى تەن — قىمرىق نەپەر كىشى (دىنىي رىۋايەتتە ئۇلۇغ ئەۋلىيا ھىساپلانغان كىشىلەر) — چىلتەنلەر.

② ئەقە — باغلاش.

③ بالىغ — بالاغەتكە يەتكەن.

بارمسۇن، بالاغەتكە يەتكەن بولسا غېرىپقا بېرۇرمىز، ۋەدىمىزنىڭ مۇددىسىنى كورۇرمىز" دىدى. شاھنىڭ خاتۇنى خانىش ئايىم خاپا بولۇپ: "بۇ قانداق بىناموسلۇق! غېرىپ دىگەن بىر ئاتىسىز يېتىم بالا، بىز شاھ نەسلى تۇرۇقلۇق يېتىم بالىغا قىز بېرىمىز-مۇ؟" — دەپ كايىدى.

پادىشا: "ھەسەن ۋەزىر ھاياتلىغىدا ۋەدە قىلىشقان، ۋەدىگە خىلاپلىق قىلماسلىققا خەت-موھۇر ئېلىشقان تۇرساق ئەل-جامائەتكە نېمە دەپ جاۋاپ بېرىمىز" — دىدى.

خانىش ئايىم: "ئۇ قاچانكى گەپ، 18 يىل ئوتۇپ كەتتى، ۋەدىمۇ ئەستىن چىقىپ كەتتى. خەتنى يىرتىۋەتسەكلا بولىدىغۇ!" دەپ پادىشانىڭ رايىنى ياندۇردى.

شاھ سەنەم ئويدە ئولتۇرۇپ ئاتا-ئانىسىنىڭ مەسلىھىتىنى ئاڭلاپ چوچۇپ كەتتى. "ۋادەرىغا! ئەمدى ئىش باشقىچە بولىدى، يارىمنى كورمەك بەسى مۇشكۇل بولىدى، دىلىم شۇ تاپ غەمگە تولىدى" دەپ غېرىپستان جۇدا بولغىنىغا كوڭلى بۇزۇلۇپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

زۇلمىڭ بىلەن قالىە پەلەك بىزنى غەيرى يارە① سالدىڭ،
ئىبراھىمدەك ئوتقا تاشلاپ جاپا بىرلە نارە② سالدىڭ.

كوتەردى كوڭۇل خۇشىنى، بۇزۇلدى گۇلشەن ھوسنى،
قۇرۇتتى ئاسمان يېشىنى، بىزنى خۇنى خارە③ سالدىڭ.

① يارە — "يارغا" مەنىسىدە.

② نارە — نار-ئوت.

③ خۇنى خارە — قان يۇتماق، قاتتىق قايغۇ چەكمەكچى، غەمكىنلىك.

هىچ قويمىدى ئوز هالىمە، رەھمەتمىدى ئەھۋالىمە
يەتكۈزمىدى ۋەسالىمە، ھىجران دەشتى زارە① سالدىڭ.

بىزنى لەيلى ـ مەجنۇن ئېتىپ، كېچە ـ كۈندۈز قان يىغلىتىپ
يېشىمىزنى سەلدەك ئېتىپ، بۇ غەم بازارە سالدىڭ.

سەنەم ئىزلەر ئۇلپىتىنى، ھىچكىم بىلمەس كۇلپىتىنى،
ئىشلىتىپ جاپا تىغىنى، يۇرىگىمنى پارە قىلدىڭ.

ئەلقىسسە. شاھ سەنەمنىڭ بېيتىنى ئاڭلاپ، ئاغچى ئانىسى يېتىپ كەلدى: "ئى شاھ سەنەمخان، سىزگە نىمە دەرت ـ ئەلەم يەتتى. بۇگۈن رۇخسارىڭىز باشقىچە سولۇپتۇر، ئاھۇ كوزىڭىز غەمـ كىن بولۇپتۇر، دەرت ـ پىغانىڭىزنى ماڭا بايان ئەيلەڭ، مەن ئىلاج قىلىپ چارىسىنى كورەرمەن" — دىدى.

شاھ سەنەم ئاغچى ئانىسىغا مەكتەپ ھەم يوللاردىكى ۋەدە، يوسە سەرگۈزەشتىلىرىنى، شۇڭا مەكتەپكە بارالمىغانلىغىغا نادامەت چېكىدىغانلىغىنى بىر بىرلەپ بايان ئەيلەپ زار ـ زار يىغلىدى.

ئاغچى ئانا شاھ سەنەمدىن بۇ سوزنى ئىشتىپ: "ئى شاھ سەنەمخان، مەن بىر بانا بىلەن سىزنى مەكتەپكە ئېلىپ باراي، شۇ تاپتا شاھنىڭ ھوزۇرىغا كىرىپ، مەن بۇگۈن مەكتەپكە بېرىپ موللامىنىڭ دۇئاسىنى ئېلىپ كېلەي، دىسىڭىز پادىشا جاۋاپ بېرۇر، شۇ بانىدا غېرىپجان بىلەن ئۇچراشقايسىز" — دىدى.

شاھ سەنەم ئاغچى ئانىسىنىڭ دىگىنى بويىچە قىلدى.

شاھى ئابباسخان:

① زارە — ئازار بېرىش (ئازار مەنىسىدە).

— راست ئېيتتىڭىز بالام، مولىكىزنى رازى قىلىڭ، — دىدى. ئاندىن غەزىنىچىگە "مىڭ تەڭگە پۇل بەرگىن" — دەپ بۇيرۇدى. شاھ سەنەم مىڭ تەڭگىنى ئېلىپ ئاغچى ئانىسى بىلەن مەكتەپكە راۋان بولدى. مەكتەپ ھويلىسىغا كىرىپ پەنجىرىدىن قاراپ كوردىكى، غېرىپ بىچارە غەپلەت خۋاپ①، جىگىرى كاۋاپ، قولىدا كىتاپ، كوزلىرى پۇرئاپ② بولۇپ پىغان بىلەن مۇڭلىنىپ، بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

ئى يارانلار، قەدىردانلار
نە بولدى يارىم كەلمىدى.
ئىشقى ئوتىدا كويمىدۇ جانلار
نە بولدى يارىم كەلمىدى.

كېلۇرمەن دەپ ۋەدە قىلدى
ئەمدى مېنى دەرتكە سالدى.
مانا ۋاقىت چاشگاھ بولدى
نە بولدى يارىم كەلمىدى.

گۇل يۈزىنى كورگۈم كېلۇر،
بىللىلىشىپ يۈرگۈم كېلۇر،
دائىم دەۋران سۈرگۈم كېلۇر،
نە بولدى يارىم كەلمىدى.

---

① غەپلەت خۋاپ — غەپلەت ئۇيقۇسى.
② پۇرئاپ — ياشقا تولغان.

دەرت ئۇستىگە دەرتلەر بولدى،
غېرىپ دىلغا ھەسرەت تولدى.
قولۇمدىكى گۈلۈم سولدى،
نە بولدى ياربم كەلمىدى.

يا بىر يامان دەرتكە قالدى
ياكى ئۇنى بەنت① كە سالدى،
يا زىندانغا سولاپ ئالدى،
نە بولدى ياربم كەلمىدى.

يۈرەك بولدى پارە - پارە،
بۇ دەرتلەرگە بارمۇ چارە.
يىغلار غېرىپ بۇ بىچارە،
نە بولدى ياربم كەلمىدى.

ئەلقىسسە، غېرىپ بىچارە يىغلاپ ئولتۇراتتى. مولىسى كىرىپ "نىمە ئۈچۈن ساۋغىنى ئوقۇماي يىغلاپ ئولتۇرىسەن؟" دەپ غېرىپقا قاتتىق دۈۋۈس قىلدى.

غېرىپ مولىسىغا قاراپ خۇن جىگىرىدىن نەزمە توزۇپ كۆڭلىدىكىنى ئېيتتى:

كۈنلەر چىقىپ چاشگاھ بولدى
ياربمنى بىر كورسەم كاشكى.

① بەنت — نەزەر بەنت.

كورۇشمىگەن ئەھۋالىدىن،
بىر سوز سورىسام ئەردى كاشكى.

چاشگاھ ئوتسە، كۈن چۈش بولۇر
يارىنىڭ كوڭلى ناخوش بولۇر،
ئەمدى كورمەك تەشۋىش بولۇر،
بىر كورسەم ئەردى كاشكى.

چۈشتىن كېيىن بولۇر پىشىن،
ياردىمىنىڭ كوڭلى ئەۋرىشىن،
ئەۋرىشىمدەك بويلارىغا
چىرمىشىپ ئولسەم كاشكى.

پىشىن ئوتسە بولۇر دىگەر،
يار ئىشقىدا كويەر جىگەر،
يار كەلمىسە مۇندا ئەگەر،
مەن بارسام ئەردى كاشكى.

دىگەردىن سوڭ بولغۇسى شام،
باغرىم مېنىڭ كويگەن بىر شام،
قانداق ئوتەر بۇگۈن ئاخشام
بىر كورسەم ئەردى كاشكى.

شامدىن كېيىن خۇپتەن بولۇر،
ئاشىق - مەشۇق جۇپتەن بولۇر،

یارىم نەچۇن يەكتەن① بولۇر،
بىر كورسەم ئەردى كاشكى.

خان ئوردىسى بەلكىم خالى،
خاراپ مۇندا غېرىپ ھالى،
نە ھالدىدۇر يار ماجالى②
بىر كورسەم ئەردى كاشكى.

ئەلقىسسە، غېرىپجان كوزلىرىدىن ھىجران ياشلىرىنى توكۈپ ساۋىغىنى ئوقۇشقا مەشغۇل بولىدى. شاھ سەنەم پەنجىرىدىن بۇ ھالنى كورۈپ كوڭلى بۇزۇلىدى، تاقەتسىزلىك بىلەن موللىسغا: "بۇگۈن غېرىپنى ئازات قويۇپ بەرسەڭىز" — دەپ يۇرەك باغرىدىن بۇ مۇخەممەسنى ئوقۇدى:

بۇلبۇلى بىچارىسەن گۇل ئىشقىدا پەريادى قىل،
ئاشىقى سەرگەشتە بولساڭ ئۇيقۇنى بىدارى قىل،
تىنمايىن شامۇ-سەھەرلەر يىغلاپ تۇرۇپ پەريادى قىل،
يار ئۈچۈن سالدىم ئىمارەت ئىشقى يول ئابادى قىل
جانىم موللام بىر زامان شۇل يارىنى ئازادى قىل.

ھەر كىشى مۇنداق بالالار بىرلە بولسا بى شۇمار،
قالمىسۇن كوڭلىدە ئارمان زەردە يەڭلىغ ئىختىيار،
تىترىشۇر روھى سىماپتەك تەندە جانىم بىقارار

① يەكتەن — يالغۇز.
② ماجالى — ھالى

يار بۇ يەردە زار يىغلار، مەن ئۇ يەردە ئىنتىزار
جانىم موللام بىر زامان شۇل يارىنى ئازادى قىل.

بەر مۇئەللەق شۇل زامانكىم، شوھرىتىڭدىن باكىرەم،
دەرگاھىڭغا يۈز تۇتۇپ دائىم ۋىسالىڭ ئىزدەرەم،
بال ئورنىدا ماڭا ئاغو ئىچۈردى دەردۇ-غەم،
تەلمۈرۈپ دائىم گادايدەك يارنى ئىزلەر شاھ سەنەم،
جانىم موللام بىر زامان شۇل يارىنى ئازادى قىل.

ئەلقىسسە، موللىسى شاھ سەنەمدىن بۇ سوزنى ئاڭلاپ: "بۇلارنىڭ ئارىسىدا مۇنداقمۇ ئىشلار بار ئىكەن، ئۇلارنى بىر بىرى بىلەن كورۇشتۇرەي" — دەپ مەكتەپ بالىلىرىنى ئازات قويۇۋەتتى. غېرىپنى بولسا "سەن ساۋىغىڭنى تەكرارلا "دەپ ئېلىپ قالدى. ئۇندىن كېيىن موللىسى شاھ سەنەمگە "ئەمدى كىرگىن" — دەپ ئىشارەت بەردى. شاھ سەنەم خوشال بولۇپ مىڭ تەڭگىنى موللىسىنىڭ ئالدىغا قويدى. موللىسى شاھ سەنەمنىڭ بەختىگە دۇئا ئەيلىدى. شاھ سەنەم غېرىپ بىلەن كورۇشتى. ئۇزىنارا كوڭۈل ئېيتىشىپ يىغلاشتى، شاھ سەنەم غېرىپجانىنىڭ مسكىن يۇزىگە تەلمۈرۈپ: "ئى غېرىپجان! ئەمدى بىر بىرىمىز بىلەن كورۇشمىگىمىز تەس بولدى، گۈلىمىز خازانىدەك سولىدى، بۇگۈن بەلگىلەنگەن قارۇلغا كېلەلمىگىنىمنىڭ ۋەجى شۇ بولدى" — دىدى.

غېرىپ ھاڭ-تاڭ قالدى، شاھ سەنەم: "ئەمدى بىزدىن دولەت كەتتى، بېشىمىزغا ئەلەم يەتتى" — دەپ يىغلىدى. بىر بىرىگە سوئال-جاۋاپ قىلىپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

سەنەم:

قۇلاق سېلىپ ئىشتىكىل مېنىڭ ئەرزىمنى،
ئەمدى بىزدىن بۇ دەۋران كەتتى غېرىبسىم.
خۇدا سالدى بۇ جۇدالىق دەردىگە،
دۇشمەنلەر ئارىمىزغا چۈشتى غېرىبسىم.

غېرىپ:

ئارىغا تام چۈشتى دەپ قايغۇرمىغىل،
قىزىلگۈلدەك ئاچىلىپ، ھەرگىز سولمىغىل،
ئاشىق بولساڭ غېرىبلىقىدىن كەچمىگىل،
جۇدالىقنىڭ ئاقىۋىتى ۋىسالى باردۇر.

ئەلقىسسە، غېرىپ شاھ سەنەمگە قاراپ:

— ئى جانىمنىڭ جانانىسى، يۈرىگىمنىڭ سەكپارىسى، سېنىڭ ئاتاڭ بىلەن مېنىڭ ئاتام بىز تۇغۇلماستىن بۇرۇن ئۆزئارا ۋەدىلىشىپ خەت-مۇھۇر بېسىشقان ئىكەن، ئۇ خەت كىتاۋىمدا ساقلاقلىق، دىلمدا يادلاقلىق، — دەپ خەتنى شاھ سەنەمگە سۇندى. شاھ سەنەم خەتنى كورۇپ نەھايەت خوشال بولۇپ كىتاۋىنىڭ ئارىسىغا سالدى. شاھ سەنەم دەررۇ ئويمگە قايتىپ كىتاۋنى ئاتىسىغا بەردى. پادىشا كىتاپنى ۋاراقلىغان ئىدى، ئارىسىدىن مۇندىن 18 يىل مۇقەددەم ھەسەن ۋەزىر بىلەن شەرتلەشكەن تىلخەت چىقتى. پادىشا بۇ خەتنى خاتۇنىغا كورسىتىپ: "ئەمدى بولمىدى، سىر ئاشكارا بوپتۇ. ۋەدە بويىچە ئىش قىلماقتىن باشقا ئامال قانچە؟" — دىدى. بى ئەقىل خاتۇن كوزىنى چەكچەيتىپ: "مۇنداق بىنامۇسلۇق ئىشقا ۋاپا قىلغىلى بولمايدۇ" — دەپ خەتنى يىرتىپ ئوتقا تاشلىدى. ئارقىدىن: "غېرىپ قىزىمزنى يولدىن چىقاردى، شاھىنىڭ ئىناۋىتىگە داغ چۈشۈردى. ئەمدى قاراپ

تۇرساق بولماس، غېرىپنى كوزدىن يوقاتمساق كوڭۈل تىنماس، غېرىپنى ئانىسىغا قوشۇپ يىراق جايغا پالايلى، شاھ سەنەمنى قولىمىزغا ئالايلى" — دىدى.

خاتۇننىڭ ئەقلى بويىچە شاھى ئاببياسخان ياساۋۇللىرىغا: "غېرىپ ئائىلىسى بۇگۈندىن قالدۇرماي باغدات شەھرىگە پالاندۇن" — دەپ ئەمر قىلدى.

ياساۋۇللار پادىشانىڭ ھوكمىنى بەجا كەلتۈردى، غېرىپقا مىرغەزەپ جاللاتلارنى قوشۇپ پالماقچى بولدى.

غېرىپ غەزەپ بىلەن: "مېنىڭ پادىشا ئالدىدا نېمە گۇنايىم بار؟" نېمە ۋەجدىن بىزنى پالايدۇ؟ بوينۇمغا تاقاق سېلىپ چېرىكلەر يالايدۇ؟ — دىدى.

جاللات بېگى: بىز گۇناھىڭنى بىلمەيمىز، پادىشانىڭ يارلىغى شۇدۇر، ئىجرا قىلماسلىققا ھەددىمىز يوقتۇر، دەپ ئانىسى ۋە سىڭلىسىنى قوشۇپ مەجبۇرى ئېلىپ ماڭدى. غېرىپجان يالاپ ماڭغان ياساۋۇللارنى پىسەنت قىلماستىن پىغان ئىچىدە غەزەل ئوقۇپ، يۇرتىدىن خوشلاشماقچى بولدى:

كاج پەلەكنىڭ دەردىدىن،
يۇرەكلەردە داغلار قالدى.
بۇلبۇلنى ئايرىپ گۇلدىن،
خوشناۋالىق باغلار قالدى.

تەڭ تۇغۇلۇپ بىللە ئوسكەن،
مۇھەببەت ئىشقىدا كويگەن،

چىن ئۇمۇرلۇك ۋەدە بەرگەن،
خوشال پۇرسەت چاغلار قالدى.

ئەجداتلىرىم تەرى ئاققان
ئوز باغردا مېنى باققان.
ھەسەن ئاتام باغرىن ياققان
مىرغىزارلىق تاغلار قالدى.

مېنى پالار قولۇم باغلاپ،
يۇرىگىمنى ئوتتا داغلاپ،
سەنەم جانىم قالدى زارلاپ
مۇندا ھۇقۇش - زاغلار قالدى.

ئەلقىسسە، غېرىپنىڭ پالانغانلىق خەۋىرىنى شاھ سەنەم ئاڭلاپ "ۋا دەرىغا! مەن غېرىپجاندىن جۇدا بولىدىغان ئوخشايمەن" دەپ جاللات بېگىگە مىڭ تىللا چىقىرىپ بېرىپ: "غېرىپنى مېنىڭ راۋۇغمىنىڭ ئاستىدىن ئېلىپ مېڭىڭلار، ئاخىرقى مەرتە گۈلئۇزارىنى كۆرۈۋالاي" — دەپ يالۋۇردى. جاللاتلار بېگى ئابدۇللا شاتىر مىڭ تىللانى چونتىگىگە سېلىپ شاھ سەنەمنىڭ تەلىۋىگە ماقۇل بولدى. شاھ سەنەم غېرىپنى بۇ ھالدا كۆرۈپ خۇن - جىگىرىدىن زار - زار يىغلاپ بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

سەنەم:

مۇندىن كېيىن بولساڭ باغدات شەھرىگە
غېرىپ سېنى بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

ئاللا سالدى بۇ جۇدالىق دەردىگە
غېرىپ سېنى بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

غېرىپ:
مېنى كەتتى دېيان مالال بولمىغىن،
كوپ يىغلىما سەنەمجان كەتسەم كېلۇرمەن.
قىزىلگۈلدەك ئېچىلىپ ھەرگىز سولمىغىن،
كوپ يىغلىما سەنەمجان كەتسەم كېلۇرمەن.

سەنەم:
يىغلىماي مەن نە ئەيلەيىن كۆڭلۈم بۇزۇلدى،
مۇھەببەتنىڭ رىشتىسى جاندىن ئۈزۈلدى.
پىشانەمگە ئۇشبۇ قىسمەت يېزىلدى،
غېرىپ سېنى بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

غېرىپ:
مېنى كەتتى دەپ يارىم بولما سەرگەردان
ھەر قېيانە بېقىشىڭ دەردىمگە دەرمان.
ئامان - ئېسەن بولسام، تەندە ھايات جان
كوپ يىغلىما سەنەمجان كەتسەم كېلۇرمەن.

سەنەم:
سەنەم دەرلەر: جاپا بىرلە جەۋرەم بار،
چىن ئاشىقمەن تا ئەبەتكە سەۋرەم بار،
كېلەلمىسەڭ يول ئۈستىدە قەۋرەم بار،
غېرىپ سېنى بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

غېرىپ:
غېرىپ ئېيتۇر: پىشانەم كاج بولمىسا،
ئەجەل يېتىپ شۇم پەيمانىم تولمىسا،

چوللەر ئارا ئۇمىد گۈلۈم سولمىسا،
كوپ يىغلىما سەنەمجان كەتسەم كېلۈرمەن.

ئەلقىسسە، شاھ سەنەم باھار يامغۇرىدەك توكۈلۈپ، قەددى-قامىتى پۈكۈلۈپ، يۈرەك-باغرى چاك-چېكىدىن سوكۈلۈپ راۋاق ئۇستىدە قالدى. غېرىپ شاھ سەنەم بىلەن يېراقتىن دىدارلىشىپ، كوزلىرىدە ۋىدالىشىپ يولغا راۋان بولدى. شاھ سەنەم غېرىپنىڭ يولىدىن كوزىنى ئۈزمەي كوڭلى بىئارام بولىدى. غېرىپمۇ ئاماناتلىق تىلەپ بىر مۇناجات ئوقۇدى:

كارامەتلىك قادىرخۇدا، غېرىپنى ساقلا تاپشۇردۇم،
ئەزىز ياردىن بولدۇم جۇدا، غېرىپنى ساقلا تاپشۇردۇم.

بولالمىدىم ئاقلا ھەمدەم، يۈرىكىمنى قاپلىدى غەم،
ئاتىمىز ھەزرىتى ئادەم، غېرىپنى ساقلا تاپشۇردۇم.

بۇ بېشىمغا چۈشتى سەۋدا، مەدەت قىل ھەزرىتى مۇسا،
ئاشىقلار پىرى يۈسۈپ-زىلەيخا، غېرىپنى ساقلا تاپشۇردۇم.

بۇ دەردىمگە ئەيلە دەرمان، تۆۋىلارنىڭ پىرى لوقمان،
ئاللا يولىنى قىلغىل ئاسان، غېرىپنى ساقلا تاپشۇردۇم.

ئەلقىسسە، غېرىپ شۇ يۈرگەنلىرىچە نەچچىلىگەن مەنزىلەردىن ئۆتۈپ، چول-باياۋانلارنى بېسىپ، تاغۇ-دەريالارنى كېسىپ قىرىق كۈندە شەھرى باغدادقا يېتىپ كەلدى. بۇلارنىڭ باغدادقا

يېتىپ كەلگەنلىگىدىن خەۋەر تاپقان باغدات ئەھلى ئۇلارغا ئىززەت-ئىكرام بىلدۈرۈپ كۈتۈۋالدى.

غېرىپجان بۇ يەردە سۇنۇق كوڭلىنى شىكارغا چىقىش بىلەن بەنت قىلدى. سەنەمجاننى سېغىنىپ بىر مۇناجات ئوقۇدى:

سابا يەتكۈز گۈلۈمنىڭ خۇش بويىنى يار سەنەمجانغا،
دىگىن ئىشقىڭدا گۈل تەردى، غېرىبىڭ چول-بايابانىدا.

يېتىلدۈردى يۈرەك قانى بىلەن ئۇ، لەيلى-رەيھاننى،
دىگەيسەن باغرى ىڭ پارە غېرىبىڭ ھىجرى-ئارمانىدا.

ئەلقىسسە، كۈنلەرنىڭ بىر كۈنى غېرىپ يالغۇزلۇقتىن زېرىكىپ ئاتىسىدىن قالغان ئالتۇن ساقسىنى ئېلىپ سەيلىگە چىقتى. چوڭ كوچىدا بىر قۇرئانداز مومايغا ئۇچراشتى. قۇرئانداز غېرىپنىڭ سولغۇن چىرايىغا تويماي قاراپ: "ئى ئوغلۇم، سىز ئاشىق ئوخشىمامسىز؟" دىدى. غېرىپ بۇ سوزنى ئاڭلاپ ھەيران بولدى. قىزىقىپ: "ئى ىوما، سىز قۇرئانداز ئوخشايسىز، ماڭا بىر قۇرئە تاشلاپ بېقىڭ، ناۋادا كوڭلۇمدىكىنى تاپسىڭىز قولۇمدىكى ئالتۇن ساقنى سىزگە ھەدىيە قىلاي" — دەپ مومايغا يالۇرۇپ بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

قۇرئاندازىم يول ئاداشتىم
سېنى غەيرى يولغا سالغىن.
لەيلى كەبى ھەددىدىن ئاشتىم،
مەجنۇن كەبى چولگە سالغىن.

بىر ياردىن ئاداشقان يارىمەن
گاھ ئوتتا مەن، گاھ سۇدا مەن.
يالغۇز ئۇچقان بىر تۇرنامەن
مىرغىزارى كولگە سالغىن.

يارەن بارمۇ مەندەك قۇلغا،
كارۋان كوچۇپ چۈشتى يولغا،
نىشان ئەيلەپ ئوڭۇ - سولغا،
مېنى بىر مەنزىلگە سالغىن.

غېرىپ دەرلەر بۇ ئاتىمنى
كىمگە ئېيتاي مەن دادىمنى.
ئاللا بەرسۇن مۇرادىمنى،
مېنى توغرا يولغا سالغىن.

ئەلقىسسە، مومايى غېرىپتىن بۇ سوزنى ئاڭلاپ، قۇرئەنى قۇياش تەرەپكە ئوتتۇپ كوردىكى: "ئى غېرىپ، سەن دىيار بەكرى پادىشاھىنىڭ قىزى مەلىكە شاھ سەنەمگە ئاشىق ئىكەنسەن، سەن تېز قايتىپ ئوزەڭنى نىقاپلاپ گۈلچى مومايغا بالا بواسىڭ، سەنەم جاننىڭ يۇزىنى كورۇشكە مۇيەسسەر بولسەن، ناگاھ كىچىكسەڭ ئارماندا قالسەن" — دىدى. غېرىپ بۇ سوزنى ئاڭلاپ قۇرئاندار مومايغا ئالتۇن ساقسىنى بېرىپ، خەيرلىشىپ راۋانە بولدى. غېرىپنىڭ يۇرىگىگە شاھ سەنەمنىڭ ئوت پىراقى قايتىدىن تۇتاشتى. غېرىپنىڭ ھالىنى كورگەن مېھرىۋان ئانىسى نادامەت چېكىپ: "غېرىپجان ئوغلۇم! چىرايىڭنى باشقىچە تۇرىدۇ، نىمانچە ھەسرەت

چىكسىز؟" — دىدى. غېرىپ ئانىسىغا قاراپ: "ئى مېھرىۋانىم ئانا، ئەمدى تاقىتىم تۈگىدى، ماڭا رۇخسەت قىلغىن، دىيار بەكرى شەھرىگە كېتىمەن، ئۇز يۇرتۇمدا سەنەمجان بىلەن بىللە ئوتىمەن" دەپ ئانىسىدىن رۇخسەت سوراپ بۇ بېيتنى ئوقۇدى:

ئانا جانىم، مېھرىۋانىم،
دۇئا بەرگىن، كېتەر بولدۇم.
تەركى دىدار سەنەمجانىم،
ھوزۇرىغا يېتەر بولدۇم.

چىداملىدىم دەرت - پىراقتا،
مەن بارايمەن چارباقتا،
باش قويارمەن پەر - ئۇستاتقا،
ئاڭا خىزمەت ئېتەر بولدۇم.

غېرىپ ئېيتۇر: قېرىنداشىم،
كويەر بولدى ئىچۇ - تاشىم،
ئامان بولسا تەنده باشىم
ئانا يۇرتقا كوچەر بولدۇم.

ئانا جانىم غەمگۇزارىم،
غەم تېغىدىن گۇل ئۇزاردىم،
ئېلىپ كەتكۇم ئاخىر بارىم،
ئانا يۇرتتا ئوتەر بولدۇم.

ئەلقىسسە، غېرىپجانىڭ ئانىسى بۇ سوزنى ئاڭلاپ: "ئى بالام، ئاتاڭ ھەسەن ۋەزىر ئالەمدىن ئوتكەندىن تارتىپ مىسكىن كوڭلۇمنى سېنىڭ مۇبارەك جامالىڭنىڭ نۇرى بىلەن يورۇتۇپ كېلەتتىم، ساڭا چۈشكەن جۇدالىق ھەممىمزگە ئاراملىق بەرمىدى. مېنىڭ ئىلاجىم قانچە؟ سېنى خۇداغا تاپشۇردۇم" — دەپ ئەلەم لىك يىغلاپ بۇ بېيتنى ئوقۇدى:

ھەسەن ۋەزىر ئولدى دەپ ساڭا سۈيۈندۇم،
بارغىن بالام بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.
بىرنەچچە كۈن بويۇڭنى كورۈپ قۇۋاندىم،
بارغىن بالام بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

بىر يار ئۈچۈن قانۇ - زەرداپ يۇتەرسەن،
يىراق يۇرتقا بېشىڭ ئېلىپ كېتەرسەن،
سەۋدا بولۇپ ئىشق ئوتىغا چۈمەرسەن
بارغىن بالام بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

كوزۇمنىڭ گوھىرى، نۇرۇم سەن ئىدىڭ،
بەھىشتە فىردەۋسى ھورۇم سەن ئىدىڭ،
بەختىمنىڭ باھارى، گۈلۈم سەن ئىدىڭ
بارغىن بالام بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

باش ئېلىپ كېتەرسەن يىراق يەرلەرگە
مورەۋۋەت قىلغايسەن غەمكىن قۇللەرگە،
سالام ئېيت بىزلەرنى سورىغانلەرگە،
بارغىن بالام بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

بىلمەيمەن مۇشكۈلۈڭ بولارمۇ ئاسان،
پەرۋاسىز تۇرغاندا. ۋاپاسىز زامان.
بولۇپمىز نەچۈك خاكى - سەرگەردان
غېرىپ بالام بىر ئالالاغا تاپشۇردۇم.

ئەلقىسسە، غېرىپ ئانىسى بىلەن ۋىدالىشىپ يۇرتىغا راۋان بولدى. يول ئۈستىدە تەكتۈشلىرى بىلەن باغ سەيلىسىگە چىقىپ يانغان سىگلىسى گۈلجامالغا ئۇچراشتى. تالقان خالتىسىنى قولىدا كوتىرىپ، دادىسىدىن قالغان تەۋەرۈك زۇلپىقارنى يېنىغا ئېسىپ كېتىۋاتقان ئاكىسىنى كورۈپ، گۈلجامال ئالدىنى توستى "ئى ئاكا، بىزلەرنى تاشلاپ يەنە قايان بارۇرسىز؟" دەپ غېرىپجانغا تەلمۈرۈپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ئارادىن ھېچ سوز ئوتمەيىن
جان ئاكا قايان بارۇرسەن؟
مېنىڭ گۈلۈم ئېچىلمايىن
جان ئاكا قايان بارۇرسەن؟

ئانامنىڭ خىزمىتىنى قىلماي
كىپەن سوراغدا بولماي،
ئوز قولۇڭدا يەرگە قويماي
جان ئاكا قايان بارۇرسەن؟

بىزگە دۇنيا دوزاق بولدى،
كىبگىنىمىز كىپەن بولدى،

ئىچكىنىمىز زەھەر بولدى،
جان ئاكا قايان بارۇرسەن؟

بىزلەرنى ئەيلەپ بىچارە
دەردىمىزگە تاپماي چارە،
يۇرتىگىمگە سېلىپ يارە
جان ئاكا قايان بارۇرسەن؟

يات يۇرتلارغا بىزنى تاشلاپ،
كۆزىمىزنى قاندىن ياشلاپ،
تۇغمەس بىر دەرتنى باشلاپ،
جان ئاكا قايان بارۇرسەن؟

ئەلقىسسە، غېرىپ سىڭلىسىدىن بۇ سۆزنى ئىشىتىپ كۆڭلى بۇزۇلدى. سىڭلىسىنى باغرىغا بېسىپ، تەسەللى بەردى. خەيرلەشىپ يولغا راۋان بولدى. غېرىپ شۇ يۇرگىنىچە كۆنىنى تۇنگە ئۇلاپ ئۇچ كېچە - كۈندۈز يول يۇردى. بىر چەشمە بۇلاقتىك يېنىغا كېلىپ توختىدى. بۇلاق سۈيىدە باش - كۆزىنى يۇدى، قاپىغىغا سۇ ئالغاچ مۆكلىنىپ ناخشا ئېيتتى:

پىراق مېنى ھازىر ئەيلىدى بەربات،
بىر خۇداغا يەغلاپ ئېتەرمەن پەريات،
گېسەر ھامان بېستون تېغىنى پەرھات،
پەرھات كەبى شىرىنجاننى كۆرەرمەنمۇ؟

ۋادىرىخا، مەن يارىمدىن ئايرىلدىم،
ھەجران بىلەن يىراقلاشتى دىيارىم،
قىزىل يۈزلۈك تولۇن ئايدەك نىگارىم،
بۇلبۇل بولۇپ گۈلسىز نالە قىلارمەنمۇ؟

پىغان بىلەن ھەسرەت چۈشتى باشىمە،
بىر يىتىمەن ئاغۇ چۈشتى ئاشىمە،
غېرىپتۇرمەن ھەچكىم كەلمەس قاشىمە،
يۇسۇپ كەبى زىندان ئىچرە ياتارمەنمۇ؟

ئەلقىسسە، غېرىپ ئۇسسۇزلۇغىنى قاندۇرغاندىن كېيىن ئىگىز تاققا ياماشتى. تاغ ئۈستىگە چىقىپ قارىغۇدەك بولسا، بىر غار كورۈندى. غارنىڭ ئاغزىدا ئاجايىپ بىر نۇر چاقناپ تۇراتتى؛ "نىمە ئالامەت بۇ؟ ئۇ يەردە بىر ئەۋلىيا بار ئوخشايدۇ. مەن ئاشۇ خىزىردىن ياردەم سورايى" — دەپ غارنىڭ ئاغزىغا يېتىپ باردى. كوردىكى، غاردىن ھەزرىتى شەيخ جونەيىدىل باغدادى ئەزىز چىقىپ كەلدى. ھەزرىتى جونەيىدىل باغدادى: "بۇ ئوغۇلدىن سوئال سوراپ باقاي، جاۋاپ بېرەلمىسە دۇئا ئەيلەپ مۇرادىغا يەتكۈزەيي، جاۋاپ بېرەلسە پەرۋىش ئەيلەپ مەنزىلگە كەتكۈزەيي" — دەپ غېرىپتىن سوئال سوردى.

جونەيىدىل باغدادىنىڭ سوئالى:

ئول نىمەدۇر يىلتىزى يوق، تەندىن سۇ ئىچەر،
شاخى چەكسىز يايپرىغى ئالەمنى قۇچار،
ئول نىمەدۇر، قاناتى يوق سەيلانە ئۇچار،
ئوغلۇم ئاشىق بولساڭ ماڭا جاۋاپ بەر.

غەربپىنىڭ جاۋاۋى:

يىلتىزى يوق ئادەمدۇر، روھى تەندىن سۇ ئىچەر،
كوڭلى چەكسىز بوستاندۇر، ئالەمنى قۇچار،
قاناتسىزدۇر ئادەم ئەقلى سەيلانە ئۇچار،
ماڭا ئۇستاز بولسىڭىز جاۋاۋىم شۇلدۇر.

جونەيدىل باغدادىنىڭ سوئالى:

ئول نىمەدۇر ئېگىلۇر ۋە لېكىن سۇنماس،
ئول نىمەدۇر مۇشكۈلات ـ جاپادىن قورقماس،
ئول نىمەدۇر يالقۇنلانغان ئوتنى بېسىلماس،
ئوغلۇم ئاشىق بولساڭ ماڭا جاۋاپ بەر.

غەربپىنىڭ جاۋاۋى:

چىن ھەقىقەت دۇنيادا ئېگىلۇر سۇنماس،
ئىشق ئەھلى جاپادىن ـ ئولۇمدىن قورقماس،
ئىشق تېغى كېسەر تاغنى بىسى قايرىلماس،
ماڭا ئۇستاز بولسىڭىز جاۋاۋىم شۇلدۇر.

جۇنەيدىل باغدادىنىڭ سوئالى:

ئول نىمەدۇر پۈتكۈل ئالەم يورۇغى؟
ئول نىمەدۇر ئۇچيوز ئاتمش ياپرىغى؟
ئول نىمەدۇر سەخى ھەسەلدىن شاخى؟
ئوغلۇم ئاشىق بولساڭ ماڭا جاۋاپ بەر.

غېرىپنىڭ جاۋاۋى:

ئاي هەم كۈندۈر پۈتكۈل ئالەم يورۇغى
ئۈچ يۈز ئاتمىش كۈندۈر ئۈنىڭ ياپرىغى،
سەخى ئايدۇر ئۈنىڭ ھەسەلدىن شاخى،
پەرى ئۇستاز بولسىڭىز جاۋاۋىم شۇلدۇر.

ئەلقىسسە، ھەزرىتى جۈنەيدىل باغدادى غېرىپتىن بۇ جاۋاپ-لارنى ئاڭلاپ ئۈنىڭغا رەھمەت ئوقۇدى:

رەھمەت ئوغلۇم ئوقۇتقان ئۇستازىڭغا،
قايىلمەن ئەقلى - پاراسىتىڭگە.
جاھاندا كوپ ئاشىقلار ئوتكەن،
پەلەكنىڭ بېتىگە قىسسەلەر پۈتكەن،
ئاشىق پەرھات تاغلارنى كەزگەن،
مەشۇغى شىرىن ئوتتىدا كويگەن،
چوللەرنى كەزگەن بىچارە مەجنۇن،
ياش ئورنىغا لەيلى توككەن خۇن،
ئۇزۇن يىل دەريادا ھوزرا ئاققاندۇر،
ۋامۇق ئىشق ئوتتىدا باغرىنى ياققاندۇر،
ئاشىقلار پىرىدۇر يۈسۈپ - زىلەيخا،
ئىشق قىسسىسىنىڭ ئوچمەس نامى بار.
ئاشىقلار قىسمىتىدىن ئالغىن سەن ساۋاق،
شىجائەتنى ھەمرا قىلغىن ھەر چاغ، ھەممە ۋاق،
سوئالىمغا قانغىدەك بەردىڭ سەن جاۋاپ،
يارىڭ جامالىنى قىلغايسەن تاۋاپ.

غېرىپ ھەزرىتى جۇنەيدىل باغدادى بىلەن خوشلىشىپ يو-
لغا راۋان بولدى. قەلبى ئىشەنچكە تولدى. شۇ ماگغانچە يەنە
يەتتە كېچە-كۈندۈز يول يۈرۈپ بىر دەشت-چۆلگە چىقتى. چول
ئىچىدە ئالدىغا قىرىق قاراقچى ئۇچرىدى. قاراقچىلار ئۇشمۇ-
تۇشتىن كېلىپ غېرىپنى تۇتۇۋالدى. مەھكەم باغلاپ ئاختۇردى.
ۋاھالەنكى، يانچۇغىدىن ھېچ نەرسە تاپالمىدى. قاراقچىلار دەرغە-
زەپ بولۇپ ئېيتتىكى: "بۇ يىگىتتىن ھېچ نەرسە چىقمىدى، قارد-
ىغاندا پېيىمىزگە چۈشكەن سىنچى ئوخشايدۇ، ئولتۇرۇپ قىلىچ-
مىزنى قانغا بويايلى، ئوچىمىزنى شۇنداق ئالايلى" — دېيىشتى.
غېرىپ بىچارە قاراقچىلارنىڭ بۇ مەسلىھەتىنى ئاڭلاپ كۆڭلى بۇ-
زۇلۇپ مۇنداق نەزىم ئوقۇدى:

مەن نەيلەيمن، نازۇك قولۇم باغلاندى،
يار جامالىنى كورمەي ئولەر ئوخشايمەن،
قاراقچىلار ئولتۇرمەككە چاغلاندى.
يار جامالىنى كورمەي ئولەر ئوخشايمەن.

بۇ جانىمغا قەست قىلدى قاراقچى ئاپەت،
مۇندىن قۇتۇلمىغىم يوقتۇر سالامەت،
گويا بولدى ماڭا روزى قىيامەت،
يار جامالىنى كورمەي ئولەر ئوخشايمەن.

ياقامنى چاك ئېتىپ ئەيلىسەم پەريات
ئەجەپ خۇش ناتاۋانلار قامىتى شەمشات،

يوقالسۇن هەم بۇزۇلسۇن بۇ چەرخى ناشات①
يار جامالىنى كورمەي ئولەر ئوخشايمەن.

غېرىپنىڭ پىرىدۇر جۇنەيدىل باغدادى،
سەندىن ئوزگە كىمگە يېتەر پەريادى،
ئاللا بەرسۇن ئاشقلارنىڭ مۇرادى،
يار جامالىنى كورمەي ئولەر ئوخشايمەن.

ئەلقىسسە، غېرىپنىڭ پەريادىنى ئاڭلاپ قاراقچىلارنىڭ ئارد-
سىدىكى بىر ئاقساقال: "ئى يارانلار، بۇ يىگىتمۇ بىزدەك بىر دەرد-
مەن ئوخشايدۇ. ياش جانغا زامىن بولمايلى، ھەلەپ شەرۋان
شەھرىگە ئېلىپ بېرىپ قوللار بازىرىدا سېتىۋېتەيلى" — دىدى.
مەسلىھەت ھەممىسگە ماقۇل بولۇپ غېرىپنى ھەيدەپ ھەلەپ شەر-
ۋان شەھرىگە راۋان بولدى.

ئەمدى شاھ سەنەمدىن بىر سوز ئاڭلايلى: شاھ سەنەم غې-
رىپتىن ئايرىلغاندىن بۇيان ئەھۋالى كۇندىن-كۇنگە زەئىپلىشىپ،
چىرايى زەپىرانەڭ سارغايدى.

شاھى ئاببباسخان قىزىنى بۇ ھالدا كورۇپ كوپ مالال
بولدى. جىمكى ئولىمالىرىنى چاقىرتىپ: "ئى ھۆكۇمالار، قىزىم
شاھ سەنەمخانىنىڭ دەردىگە بىر شىپا تېپىڭلار!" — دىدى. قۇرئان-
دازلار ئىستىرالاپنى② قولىغا ئېلىپ، كۇننىڭ سائىتىگە تەۋەق-

① چەرخى ناشات — قايغۇلۇق دۇنيا.

② ئىسترالاپ — قۇياش، يۇلتۇزلارنى تەكشۇرىدىغان ئەينەك، رۇس-
چىدا астролия دىيىلىدۇ.

قۇپ① قىلىپ ئەندازىگە② تاشلىدى. بۇ قۇرئەنى ئوبدان مۇلاھىزە قىلغاندىن كېيىن: "شاھ سەنەم قىز كويۇك ئازاۋنغا مۇپتىلا بولۇپتۇ" — دېيىشتى. پادىشا: "بۇنىڭ نىمە ئىلاجىسى بار؟ بىر ئامال تېپىڭلار" — دېدى. ھوكۇمالار بىر بىرىگە قارىشىپ: "ئۇشبۇ شەھەرنىڭ سىرتىدا كاتتا بىر چارباغ بىنا قىلدۇرسىلا، ھاۋاسى خوپ، مۇنبىرى مەرغۇپ ③، گۈل-چىسەنلىرى كوپ بولسۇن، كېنىزەكلەر شاھ سەنەمنى چارباققا ئېلىپ بېرىپ ھەر كۈنلۈگى سايا‌ھەت قىلدۇرسۇن، شۇ چاغدا ئىنشائاللا كېسىلى شىپا تاپقۇسى" دېدى. پادىشا دەرھال ھوكۇم چۈشۈردى. ياساۋۇللار شەھەرنىڭ ئىچى-تېشىدىكى ھوكۇما، ئولما، ئەمرا، ئاكابىر، ئەشرەپلەرنى جەملەپ ئۇلارنىڭ مەسلىھىتى بىلەن پۈتۈن كەنت، ئايماق، سەھرا، قىشلاقلاردىن ھاشار توپلاپ مەلىكە شاھ سەنەمگە بىر چارباغ بىنا قىلدى. باغ گويا بەھىشكە ئوخشاش ياساندۇرۇلدى.

ئەلقىسسە، ياساۋۇللار باغنى تەييار قىلىپ پادىشاغا خەۋەر قىلدى. پادىشا ئەمر قىلدىكى. "سىلەر ھەلپ شەھرىگە بېرىپ يارامليق قىرىق قۇل سېتىپ ئېلىپ كېلىڭلار، قۇللار چارباغ خىزمىتىگە قاراشسۇن" — ياساۋۇللار پادىشانىڭ يارلىغى بىلەن غەزنىچىدىن لەئلى-ياقۇت، ئالتۇن-كۈمۈشلەرنى ئېلىپ شەھەرى ھەلپكە راۋان بولدى.

ئۇلار شەھرى ھەلپنىڭ قۇل بازىرىدىن بىر كەم قىرىق قۇل سېتىۋالدى. يەنە بىر قۇل ئىزلەپ يۈرسە قاراقچىلار قامەتـ

---

① تەۋەققۇپ — توختاش، تىك تۇرۇش.

② ئەنداز — سوزدىكى قوشۇمچە، ئاتقۇچى، تاشلىغۇچى مەنىسىدە.

③ مەرغۇپ — يېقىملىق، سۆيۈملۈك.

لىك بىر يىگىتنى ئېلىپ كەلدى. ياساۋۇللارنىڭ كۆزى بۇ قۇلغا چۈشۈپ ئۇنىمۇ سېتىۋالدى. شۇنداق قىلىپ غېرىپ قىرىق قۇل-نىڭ بىرى بولۇپ شاھى ئابباسخاننىڭ ھەشەمەتلىك چار بېغىدا ئايان بولدى. بۇ ۋاقىتدا ئاغچى ئانا غېرىپنى كۆرۈپ كۆڭلىدە "قۇلغا ئوخشىمايدۇ" — دەپ ئويلىدى. ئۇ ئاستا غېرىپنىڭ يېنىغا كېلىپ: "ئى ئوغۇل، سىزنىڭ ئېتىڭىز نىمە؟" دەپ سورىدى. غېرىپ: "مېنىڭ ئېتىم گولمەت" دەپ جاۋاپ بەردى. ئاغچى موماي تېخىمۇ قىزىقىپ "ئى يىگىت، مېنىڭ دۇنيادا پەرزەنتىم يوق. ماڭا بالا بولغىن" — دىدى. غېرىپ بۇ تەلەپنى جان-دىلى بىلەن قوبۇل كوردى. كۈنلەرنىڭ بىرى نەۋ باھار كەلدى. گۈل-لەر ئېچىلىپ بۇلبۇللار خۇش ناۋا قىلىشقا باشلىدى. ئاغچى ئانا ھەر كۈنلۈگى گۈلچىمەندىن دەستە تۈزەتتى. غېرىپ بۇنىڭغا ھەيران بولۇپ: "ئى ئانا، بۇ گۈلدەستىلەرنى نىمە قىلىسىز؟ يا شەھەرده **ساتامسىز**؟" — دەپ سورىدى. ئاغچى ئانا، "ئى بالام، بۇ شەھەرنىڭ بىر پادىشاسى باردۇر، ئۇنىڭ ئىسمى شاھى ئاب-باستۇر، دولىتى، سەلتەنىتى ئوزبىگە خاستۇر، ئۇنىڭ سەنەم ئاتلىق بىر قىزى بار، تولۇن ئايدەك گۈزەل يۈزى بار، شۇ قىز ئىشق ئوتىغا مۇپتىلا، ئۇنىڭ ئاشىغى غېرىپجان دىگەن بالا، بىراق پا-دىشا ئۇنى پالىدى، شۇڭا سەنەم ئۇنىڭ ئىشقى ئوتىدا ياتىدۇ ئاغرىپ، ھىجرانلىقتا كەتتى رەڭگى ساغرىپ، بۇ گۈللەرنى شۇ قىزغا تىزىمەن، كۈندە ئاپىرىپ ئۇنىڭغا سۇنىمەن، ئۇ ھازىر سوز-لىمەيدۇ، بىھۇش ياتىدۇ، گۈلگە قاراپ بىر نەپەس ئارام تاپە-دۇ" — دەپ سوزلەپ بەردى. غېرىپ بۇنى ئاڭلاپ ئوزىنى تۇ-تالماي قالدى. جۇپ كوزىگە تارام-تارام ياش ئالدى. ئاغچى ئانىنىڭ پېشىگە ئېسىلىپ تۇرۇپ نەزمە ئوقۇدى:

ئاغچى ئانا جانىمەي چوللەرنى كېزىپ
ئىشقى ئوتىغا تۆتىشىپ يەنە كېلۈرمەن.
سەنەم بىلەن جۇدالىقنىڭ دەردىدىن
زارى يىغلاپ ھەيران بولۇپ كېلۈرمەن.

مەن ئېيتارمەن ئەرزۇ - ھالىم بارىنى،
قۇلاق سېلىپ ئىشتكىل يېتىم زارىنى.
تارتىپ ھىجران جۇدالىقنىڭ دەردىنى،
مەجنۇن كەبى سەرسان بولۇپ كېلۈرمەن.

ئاغچى ئانا بۇ سوزنى ئىشتىپ، كوزلىرىنى قايتا - قايتا سۈرتۈپ "غېرىبمۇ سەن بالام، كوزىدىن قېرىدى ئاغچى ئاناڭ" — دەپ غېرىبنىڭ كوز - يېشىنى سۈرتۈپ ھال - ئەھۋال سورىدى. غېرىپ شۇنىدىن كېيىن: "ئانا، رۇخسەت قىلىڭ، بۇگۈن گۈلنى مەن تىزاي" — دىدى. ئاغچى ئانا: "تىزغىن بالام، تىزغىن. گۈلدەستەڭنى سەنەمگە يەتكۈزىمەن" — دىدى. غېرىپ چىمەنلەر - نىڭ ئىچىدىن ئەڭ چىرايلىق گۈللەرنى تاللاپ، سەنەمگە ئايان يۈرەك يىپىدا باغلاپ، دەستە ئارىسىغا سەرگۈزەشتىلىرى پۈتۈلگەن نامىنى قىستۇرۇپ شىپاڭ يېنىغا كېلىپ ناخشا ئوقۇدى:

ئەي گۈل سېنى ئىزلەپ چىمەن باغلايمەن،
بېرىپ گۈلۈم سەنەمگە سالام دېگەيسەن.
ئەرزى - ھالىمنى ئېيتىپ ساڭا يىغلايمەن
يېشىڭ توكۈپ سەنەمگەم سالام دېگەيسەن.

قزىلگۈل ئېچىلىپ سولۇرمىدى جاھاندا
بۈلبۈل ھوزۇر گۈل شاخىدا پىغاندا.
گۈلنى ئۈزسەم بۈلبۈل قالۇر ئارماندا
گۈل شاخىغا بۈلبۈل قوندى دىگەيسەن.

باغمۇ ئىچرە بىر يېتىم ئوغۇل كېلىپتۇر
چىرايلارى سارغىيىپ ھۇشىدىن كېتىپتۇر.
بىلەي دىسەڭ ئۇنىڭ ئېتى غېرىپتۇر،
مەجنۇن سۈپەت غېرىبلىكنى كەلدى دىگەيسەن.

ئەلقىسسە، غېرىپ گۈلدەستىنى ئاغچى ئانىغا بەردى. ئۇ ئېلىپ شاھ سەنەمنىڭ يېنىغا ماڭدى. شاھ سەنەم گۈلدەستىنى ئالغان ھامان ئۇنىڭدىن غېرىبنىڭ خۇش ھىدى كېلىپ دىماقىغا تەگدى، شۇ ھامان بىھۇش بولۇپ يىقىلدى. بىر ھازادىن كېيىن ھۇشىغا كېلىپ بۇ گۈلدەستىنىڭ سىرىنى بىلمەك بولۇپ ناخشا ئېيتتى:

چىمەنلەرنىڭ ئىچىدە نازۇك چىمەن بار
راستىن ئېيتقىن جان ئانا گۈلنى كىم تىزدى؟
بۇ جانىمنى قىينىماي، ئەيلىگىن ئىزھار،
راستىن ئېيتقىن جان ئانا گۈلنى كىم تىزدى؟

ئاغچى ئانا:

نە چىمەندۇر بالام مەندىن سورايسەن،
بارىن ئۈزەم تۈزدۇم بايان ئەيلەيىن.
كۈندە يۈز مىڭ خىيال بىلەن چىمەن باغلايمەن،
قايسى بىرسىن بوتام ساڭا بايان ئەيلەيىن.

سەنەم:

هىچقاچاندا تىزماس ئىدىك بۇنداق چىمەننى،
راستىن ئېيتقىن جان ئانا قېينىمنا مېنى،
ئولمىسەم يەتكۈزەرمەن مۇراتقا سېنى،
راستىن ئېيتقىن جان ئانا گۈلنى كىم تىزدى؟

ئاغچى ئانا:

ھەر سابادا ئاچىلۇر مىرغىزار گۈللەر
گۈل شاخىدا جان بېرۇر خوشال بۇلبۇللار
بالام ئويدە بىر ناتۇۋان يېتىم ئوغلۇم بار،
ئۇنىڭ قىسسىسىنى ساڭا بايان ئەيلەيمن!

سەنەم:

كورسەت ئانا ماڭا يېتىم ئوغلۇڭنى
قۇربان قىلاي ئاڭا يوقۇ - بارىمنى،
رەھىمەيلىگىل قېينىماي، خەستە جانىمنى،
راستىن ئېيتقىن جان ئانا گۈلنى كىم تىزدى؟

ئاغچى ئانا:

ۋىسال ئىزلەپ چىكەر ئۇ ھەسرەتۇ - پىغان
دەردۇ - ئەلەم ئىچىدە يۇرەك باغرى قان،
بىلمەك بولساڭ ئۇنى شاھى سەنەمخان،
ئوغلۇم ئېتى غېرىپتۇر بايان ئەيلەيمن.

ئەلقىسسە، شاھ سەنەم شات - خورامىلىققا تولۇپ گۈل دەستىنى يېرىپ كوردىكى، ئارىسىدىن بىر نامە چىقتى. بۇ ئىرسال نامىدە غېرىپنىڭ پۈتۈن ھال - ئەھۋالى بايان قىلىنغان ئىدى:

باهار بولدی گۈل ئېچىلدی، مېنىڭ گۈلۈم ئېچىلماسمۇ؟
خۇش پۇراقلار خوپ چېچىلدی، ماڭا قەتره چېچىلماسمۇ؟

ئەمدی مەندىن ئامەت كەتتی، رەقىبلەرگە نوۋەت يەتتی،
چار باغدا گۈل ئېچىلدی، مېنىڭ گۈلۈم ئېچىلماسمۇ؟

باغ ئىچىده گۈللەر قالدی، يار كورۈشكەن يەرلەر قالدی،
جانان كوزی ياشقا تولدی، ئەمدی نۇرلار چېچىلماسمۇ؟

غېرىپ ئېيتۇر: ئومرۈم گۈلی، ئېچىلمىدی بەختىم يولی،
كەلدی ئىشقىڭ زار بۇلبۇلی، ۋىسال ئىشىگی ئېچىلماسمۇ؟

ئەلقىسسە، شاھ سەنەم بۇ پىراقنامىنی ئوقۇپ خۇن-جە-گىرىدىن زار-زار يىغلىدی. ئاغچی ئانا: "ئی مەلىكە، نىمانچە يىغلايسىز، ماڭا ئەرزی-ھالىڭىزنی بايان قىلىڭ" — دىدی.
شاھ سەنەم گۈلدەستىنی كوكسىگە مەھكەم بېسىپ ئوز ھالىنی بايان قىلىپ بۇ بېيتنی ئوقۇدی:

ئاغچی ئانا ساڭا ئېيتاي ھالىمنی
يارىنىڭ گۈلی كەلدی ئوزی كەلمىدی.
بايان ئەيلەي پىغانىمنی، زارىمنی،
يارىنىڭ گۈلی كەلدی ئوزی كەلمىدی.

ھەسرەت يۇتۇپ يۇرەر ئىكەن غېرىپجان
ۋىسال ئىزلەپ يۇرەك باغرى بولۇپ قان.

كېچه - كۈندۈز بولۇپ هالى پەرىشان،
يارىنىڭ گۈلى كەلدى ئۈزى كەلمىدى.

بۇ كاج پەلەك مېنى قىلدى غەمخانە،
ئۈزى كەلمەي گۈلى كەلدى يىگانە،
مېنىڭ ئۈچۈن غېرىپ بولدى باغۋانە،
يارىنىڭ گۈلى كەلدى ئۈزى كەلمىدى.

شاھ سەنەم دەر، كىممۇ قويغان ئېتىمنى،
تەتۈر پەلەك قارا قىلغان بەختىمنى،
ئاغچى ئانا ئۈزەڭ سىلا بېشىمنى
يارىنىڭ گۈلى كەلدى ئۈزى كەلمىدى.

ئەلقىسسە، ئاغچى ئانا بۇ سوزنى ئاڭلاپ: "ئى شاھ سەنەم، سەن ئەمدى غەم يىمىگىل، كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلمىغىل، چار باققا بېرىپ سەيلە - تاماشا قىلمەن دەپ جاۋاپ سورىغىل. باققا بارغاندىن كېيىن دىل ئازارىڭ يېشىلىدۇر" — دىدى. شاھ سەنەم ئاغچى ئانىسىغا چىن دىلىدىن سۆيۈنۈپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

تەسەددۇقۇڭ بولاي ئاغچى ئانىجان
غېرىپ جاننى ئېلىپ كەلسەڭ نە بولغاي،
ئۇل يارىمغا قەست قىلدى شاھى ئابباسخان
شۇل يارىمنى ئېلىپ كەلسەڭ نە بولغاي.

ئۇچ يىل بولدى كەتتى باغدات شەھرىگە،
مېنى قويدى جاپا بىلەن جەۋرىگە.

بۇلبۇل قۇشۇم تىنەپ يۇرەر نەلدە
باغۇەن بولۇپ ئېلىپ كەلسەڭ نە بولغاي.

شۇنداق كېيىن شاھ سەنەم دادىسى شاھى ئابباسخانغا: "يېڭى چار باقما قىزلار بىلەن چىققۇم كېلۇر. قۇشلارنىڭ سايرىشىنى ئاڭلىغۇم كېلۇر، مىرغىزارى گۇللەرنى پۇرىغۇم كېلۇر، خەستە جانىغا داۋا قىلغۇم كېلۇر، رۇخسەت قىلىشىڭىزغا ئىنتىزارمەن"— دەپ بىر نامە يېزىپ ئاغچى ئانىدىن ئەۋەتتى. پادىشا نامىنى كورۇپ "شاھ سەنەم ئەمدى غېرىپنى ئۇنتۇغان ئوخشايدۇ" — دەپ كوڭلىدە خۇرسەن بولۇپ قىرىق كۇنلۈك جاۋاپ بەردى. شاھ سەنەم چەكسىز ئىنتىزارلىق ئىچىدە تىللا مەپىسدە ئولتۇرۇپ توز سۇپەت ياسىنىپ كېنىزەكلىرىنىڭ ھەمرالغىدا شات - خورام چار باقما يول ئالدى.

ئەلقىسسە، غېرىپ يوللارغا نەزەر ئەيلەپ، ئېھتىماللارغا ھەزەر ئەيلەپ باغدىكى مىرغىزارى گۇللەرنىڭ دالدىسىغا ئوزىنى ئالدى. شاھ سەنەم چار باغدا غېرىپنى كورەلمەي بىتاقەت بولۇپ بۇ بەيتنى ئوقۇدى:

ئۇچۇردۇم شۇكۇار قۇشۇمنى
ھىچ بىر يەردە دېرىكى يوق.
ھەسرەت بىلەن ئول سەييارنى
تاپماغۇنچە قارارىم يوق.

قاچتى بۇ دولەتنىڭ قۇشى
ئاختۇرارمەن يازۇ - قىشى.

دېرەگىن بىلمەس ھەچبىر كىشى،
بۇ مەنزىلدە تۇرارىم يوق.

مەن ئېيتارمەن ياريم كەلسە،
كېلىپ غەمكىن كوڭلۇم ئالسا،
شۇم رەقىپلەر تۇيار بولسا،
ئىككىمزنى قويارى يوق.

كورسەت مۇھەببەت يولىنى،
بىر تۇتسام يارىنىڭ قولىنى.
كەزسەم كەربالا چولىنى
بۇ كوڭلۇمنىڭ ئارامى يوق.

سەنەم ئېيتۇر، ئى مېھرىبان،
ئومرۇمگە سالدىڭ دەردۇ ئەلۋان،
نەچچە يىللار تارتتىم ھەجران،
يۇرەگسىنىڭ مادارى يوق.

ئەلقىسسە، ئاغچى ئانا بۇ سوزنى ئاڭلاپ شاھ سەنەمنىڭ كوڭلىگە تەسەللى بەردى. شاھ سەنەم ئاغچى ئانىنىڭ پېشىگە مەھكەم ئېسىلىپ غېرىپنىڭ نەدىلىگىنى سوراغلاپ بۇ بېيتنى ئوقۇدى:

ئاغچى ئانا غەمسىز بېشىم
غەمخانە بولدى نەيلەيىن.

بىر سوز بىلەن سۆيگەن يارىم
بىگانە① بولدى نەيلەيىن.

مەن كەلدىم يارنى سوراغلاپ،
يۈرەگىمنى ئوتتا داغلاپ،
يار كەتتى مەندىن يىراغلاپ،
پىنھانە بولدى نەيلەيىن.

مەن يىغلارمەن ئۇشبۇ سائەت
ھىچ قالمىدى تەندە تاقەت،
ئەمگىگىدە سالغان ئىمارەت
ۋەيرانە بولدى نەيلەيىن.

سەنەم ئىزلەر ئوز يارىنى،
ئىزھار ئېيتىپ ئەھۋالىنى.
كورمەي غەرىپ دىدارىنى،
پەرۋانە بولدۇم نەيلەيىن.

ئەلقىسسە، غەرىپ شاھ سەنەمدىن بۇ سوزنى ئىشىتىپ ئوزىنى يەنە يوشۇرۇپ تۇرۇشقا چىدىمىدى. گۇللەر ئارىسىدىن سەنەمگە ئوزىنى ئاتتى.

ئۇلار ئوزئارا كوڭۈل شاتلىغىنى نەزمگە قاتتى:

غەرىپ:

نەچچە ۋاقتىن ئاھ ئۇرۇپ مەن يارنى دەپ

① بىگانە — يات.

باغدا ياردم بار ئىكەنىن بىلمىدىم.
ھەسرەت بىلەن سەنەمجانىم قايدا دەپ
سەنەمجانىم بار ئىكەنىن بىلمىدىم.

سەنەم:

ھەيران قىلدى مېنى شىرىن سوزىڭىز،
بۇ باغ ئىچرە مېنىڭ بىلەن يۇرسىڭىز،
ئەمدى كەلدى خوشال پۇرسەت بىلسىڭىز
چاربىاغلار خاس ئىكەنىن بىلمىدىم.

غېرىپ:

قۇربان بولاي قاشىڭ بىلەن كوزۇڭگە،
جېنىم پىدا سېنىڭ ھەر بىر سوزۇڭگە،
كەل سەنەمجان تويۇپ ئالاي ھوسنۇڭگە
كويگەن ياردىم بار ئىكەنىن بىلمىدىم.

سەنەم:

بۇلبۇل بولۇپ شېكەر ئەپشان ئەيلەيىن
گۇل ئىشقىدا بۇلبۇل قۇشتەك سايرايىن،
كەل غېرىپجان بۇ باغ ئىچرە يايرايىن
چىمەن گۇلۇم بار ئىكەنىن بىلمىدىم.

ئەلقىسسە، غېرىپ بىلەن سەنەم گۇلدەك ئېچىلىپ كورۇشتى، قول تۇتۇشۇپ چار باغ ئارىلاپ يۇرۇشتى. شۇ يۇرگىنىچە قىرىق كۇنگىچە مۇھەببەت پەيزىنى سۇرۇشتى. قىرىق كۇن تامام بولغاندا شاھ سەنەم: "ئى غېرىپجان، مەن ئاتام قېشىغا بېرىپ يەنە قىرىق كۇنلۇك جاۋاپ سوراپ كېلىۇرمەن، مەن كەلگىچە چاربىاغدا پىنھانە يۇرگىن" — دىدى. غېرىپ شاھ سەنەمدىن

بۇ سوزنى ئىشىتىپ كۆڭلى يەنە مەيۈس بولۇپ: "ئى جانىمنىڭ جانانىسى، يۈرىگىمنىڭ سەكپارىسى! سەن كەلگىچە مەن قانداقمۇ تاقەت قىلىمەن" — دەپ كۆڭلى بۇزۇلۇپ بۇ بەيتنى ئوقۇدى:

قۇربانىڭ بولاي ئاي يۈزلۈڭ سەنەم
ئەمدى مەن نەيلەيىن قايتىپ كەلگۈنچە،
سوزى تۇتى، لېۋى شېكەر مەلىكەم
كوز تۇتارمەن مۇندا قايتىپ كەلگۈنچە.

غېرىپ سېنى كۆتەر بۇ باغ ئىچىدە
مارالچىلار پايلار كۈندۈز - كېچىدە.
مەن ياشارمەن جېنىم ئىشقىڭ كۈچىدە،
تاقىتىم تاق سەنەمجان قايتىپ كەلگۈنچە!

ئەلقىسسە، شاھ سەنەم غېرىپتىن بۇ سوزنى ئىشىتىپ "پات كېلۈرمەن!" دەپ خوشلىشىپ ئوردىغا راۋان بولدى، دىگەندەك شۇل ھامان شاھ سەنەم ئاتىسىنىڭ ھوزۇرىدا ھازىر بولدى، يەنە قىرىق كۈنلۈك جاۋاپ سورىدى. شاھى ئاباسخان مەمنۇن بولۇپ: "قىزىمنىڭ تەبىتىگە باغ يارىشىپتۇ، كۆڭلى تارتسا بارسۇن" — دەپ يەنە قىرىق كۈنلۈك ئىجازەت بەردى.

ئەلقىسسە، غېرىپ شاھ سەنەم كەلگىچە بىتاقەتلىكتە يولغا قاراپ مۇنتەزىر بولدى. شۇ ئەسنادا شاھ سەنەم ئاغچى ئانىسى بىلەن يېتىپ كەلدى. غېرىپ ئۇلارنى كورۇپ بەيىت بىلەن قارشى ئالدى:

باقما نەچچە پەرى كېلۈر
ئەجەپ سەيلانە - سەيلانە،
ئاشقلارنىڭ كۆڭلىن ئالۈر،
ئەجەپ سەيلانە - سەيلانە.

ئىككى كىشى ھەمدەم بولۇپ
بىر بىرىگە مېھرام① بولۇپ،
قىيا بېقىپ قولىن سېلىپ
كېلۈر سەيلانە - سەيلانە.

بىرى گۈلدۇر، بىرى غۇنچە
ھەچقايسىسى يوقتۇر سەنەمچە
تاماشىغا كېلەر بارچە،
ئەجەپ سەيلانە - سەيلانە.

غېرىپ ئىزلەر ئۇز يارىنى
ئىزھار ئېتەر ئەھۋالىنى.
يار كورستىپ جامالىنى،
كېلۈر سەيلانە - سەيلانە.

ئەلقىسسە، شاھ سەنەم غېرىپ بىلەن كورۈشتى، تەبەسسۇم بىلەن بىر بىرىگە تويماي قاراشتى. غېرىپ تولىمۇ خۇشئاق بولۇپ بۇ بېيتنى ئوقۇدى:

---

① مېھرام — مېھرىۋان مەنىسىدە.

باغۇەن بولۇپ باغمىڭ ئىچرە، تەرسەم تازا گۈللەرىگىنى.
ئىگەم سېنى خۇش ياراتمىش، ئەگسەم نازۇك بويلارىگىنى.

مېنى سورىساڭ ئۇشبۇ ھالدا
ئۇزەم غەمدە كۇزۇم يولدا،
ئاي يۇزۇڭگە تۇتما پەردە،
كورسەم گۈلدەك جامالىگىنى.

بويلىرىڭ مىسلى لالەدۇر،
قارىشاڭ جاننى ئالادۇر،
ئاغزىڭ ئالتۇن پىيالەدۇر،
قۇيۇپ ئىچسەم چايلارىگىنى.

سەھەر قوپۇپ ساچىڭ تارا،
گۈل يۇزۇڭگە رومال ئورا.
دۇشمەن يۇزى بولسۇن قارا،
ئوق قىلارسەن خاللارىگىنى.

غېرىپ ئاشىق بولدۇم پەقىر،
يار ئىشقىدا بولدۇم ھەقىر،
دۇئا بىرلە ئەرزىن ئوقۇر،
قىبلىگاھ قىپ جامالىگىنى.

ئەلقىسسە، شاھ سەنەم غېرىپتىن بۇ سوزنى ئىشىتىپ، خۇش كەيىپ بولۇپ چارباقىغا يىول ئالدى. باغ ئىچى ئەركىن-

ئازاده بۇ ئىككىيلەنگە قالدى.....

كۇنىلەردىن بىر كۈنى غېرىپ پىشىن ۋاقتىدا بوستاندا تۇراتتى، شاھ سەنەم ئالتۇن تاغىغا بىلەن سۇمبۇل چېچىنى تارايتتى. شۇ ئاندا شاھ سەنەمنىڭ چېچىغا غېرىپنىڭ تېخىمۇ مەسلىگى كېلىپ چىن يۈرىگىدىن شۇنداق تەرىپ قىلدى:

ئارامى جان قويما بۇ باغ ئىچىدە
سەيلى قىلسام سېنىڭ بىلەن سەنەمجان،
قالدۇرمىسا ھەسرەتۇ - داغ ئىچىدە،
سەيلى قىلسام سېنىڭ بىلەن سەنەمجان.

قۇربان بولاي قاشىڭ بىلەن كوزۇڭگە
جانۇ - مانىم پىدا بولسۇن ئوزۇڭگە،
كەل سەنەمجان تويۇڭالاي يۇزۇڭگە
گۈل يۇزۇڭگە مۇنتەزىرمەن سەنەمجان.

ئەلقىسسە، شاھ سەنەم غېرىپتىن بۇ سوزنى ئىشتىپ كوپ خۇرسەن بولدى، قەلبى ئۇمىتكە تولدى. ئۇنىڭغا جاۋاۋەن بۇ بېيتنى ئوقۇدى:

كەل غېرىپجان سەيلى ئېتىلى دائىم بۇ باغدا
بۇلبۇل كورسۇن گۈللەرنىڭ تاماشاشىسىنى.
سېنىڭ ئۇچۇن غېرىبىم جانلار سادىغا،
جاھان كورسۇن بىزلەرنىڭ تاماشىمىزنى.

ئىلاھىم ياراتمىش جەننەتۇل رىزۋان،
بۇ دۇنيادا نىمەتلەر بەردى مىڭ ئەلۋان،
بىر يار ئۈچۈن نەچچە يىل يۈردى سەرگەردان،
لەيلى كورسۇن مەجنۇننىڭ تاماشىسىنى.

ئىشقى ئوتى ھەر كىمنى ئەيلىدى بەربات،
ئۇچرىغانلا ئەيلىدى تۇمەن مىڭ پەريات،
نەبىستۇن تاغلارنى قازدى ئول پەرھات،
شىرىن كورسۇن پەرھاتنىڭ تاماشىسىنى.

قابا پەلەك ھەر كىمگە سالدى مىڭ سەۋدا،
جاھان بازاردا تۇمەن مىڭ غەۋغا،
ئون ئىككى يىل ئاقتىلەر دەريادا ھوزرا
ۋامۇق كورسۇن ھوزرانىڭ تاماشىسىنى.

ئىككى ئاشىق كەلدىلەر بىر بىرجەم بولۇپ
سىنەلىرى داغ بولۇپ، كوزگە ياش تولۇپ،
غېرىپ - سەنەم ئېيتۇرلەر شىرىن شات بولۇپ
جاھان كورسۇن بىزلەرنىڭ تاماشىمىزنى.

ئەلقىسسە، ئۇندىن كېيىن شاھ سەنەم ئاغچى ئانىغا قاراپ: "مەن يەنە شەھەرگە بېرىپ ئاتامدىن قىرىق كۇنلۈك جاۋاپ سوراپ كېلۈرمەن، مەن كەلگىچە غېرىپچانىڭ كوڭلىنى مالال قىلماڭلار" دەپ غېرىپنى مەھرەملىرىگە تاپشۇرۇپ غېرىپجان بىلەن خوشلىشىپ شەھەرگە راۋان بولدى. شاھ ئوردىسىغا كىرىپ

يەنە قىرىق كۈنلۈك ئىجازەت سوردى، شاھنىڭ جاۋاۋنى ئېلىپ كېنىزەكلىرى بىلەن ئۈدۈل چارباققا يول ئالدى. يولدا بارغۇنچە كېنىزەكلەرگە ئەھۋالنى بايان قىلىپ سىرنى ئاشكارىلىماسلىققا ۋەدە ئالدى.

ئەلقىسسە: كېنىزەكلەر شاھ سەنەمدىن بۇ سوزنى ئىشىتىپ: "ئى مەلىكە، ئوزلىرى بىلەن غېرىپنىڭ سىرىنى ھېچكىمگە ئېزھار قىلمايمىز" — دەپ ۋەدە بېرىشتى. شاھ سەنەم كېنىزەكلىرىدىن مىننەتدار بولۇپ چارباققا قاراپ يول ئالدى. شاھ سەنەمنىڭ كېنىزەكلىرى ئارىسىدا سۇچۇك دېگەن بىر قىز بار ئىدى. ئۇ ئۇزۇندىن بېرى غېرىپقا كوز سېلىپ ئۇنىڭ پىراقىدا ئاھى سەردى①. ئەزدىل پەرد ②، بولۇپ يۇرەتتى، پۇرسەت تېپىپ غېرىپنى بىر بوسە قىلىۋېلىش خىيالىنى سۇرەتتى.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە، چىمەنلەر ئىچىدە غېرىپ يىگانە سەيلى قىلىپ يۇرەتتى. غېرىپنىڭ بۇگۈن يىگانە يۇرگەنلىگىنى كورۈپ سۇچۇك قىز كوڭلىدە: "ۋاقىت غەنىمەتتۇر، بۇگۈنكىدەك ئازادە پۇرسەت يەنە كەلمەس" — دەپ ئويلاپ، غېرىپنىڭ ئارقىسىدىن مارىلاپ كېلىپ قۇچاقلىۋالدى. غېرىپ كوڭلىدە: "شاھ سەنەم كەلگەنمۇ نېمە" دەپ ئارقىسىغا قارىۋىدى، سۇچۇك قىز ئىسكەن. غېرىپ دەر غەزەپ بولۇپ: "ئى بىدەپ، بۇ نېمە قىلغىنىڭ؟" — دەپ ئوزىدىن نېرى ئىتتەرگەن ئىدى، ئۇ ئوڭدىسىغا يىقىلدى ۋە يىغلاپ ئىيتتىكى: "نەچچە ۋاقىتتىن بېرى مەلىكە بىلەن ئەيش-ئىشرەت قىلىپ ئوينايسەن، ئەجىبا بىر قېتىمغا مېنىڭ

---

① ئاھى سەرد — سوغاق ئۇھ تارتىش.

② ئەزدىل پەرد — دىلى يالغۇزلۇقتىن مۇڭلىنىش.

كۆڭلۈمنى ئالمايسەن؟ شۇ قوپالـلىغىڭ ئۈچۈن ئەمدى مەن كورگـ-
لىگىڭنى كورسىتەرمەن. ھازىرلا پادىشاغا مەلۇم قىلىپ سېنى دارغا
ئاستۇرمسام سۈچۈڭ قىز بولمىغايمەن"— دەپ قەسەمىيات قىلدى.
غېرىپ: "ساڭا قارار كوزۈم يوق، قولۇڭدىن كەلگەننى قىل" —
دەپ پەرۋاسىز ھالدا ئوز يولىغا ماڭدى. سۈچۈڭ قىز دىگىنىنى
قىلدى. پادىشانىڭ ئالدىغا كىرىپ: "دات پادىشايىم! ئوزلىرىگە
يەتكەي ئەرزى - ھالىم!" دىدى. پادىشا: "ئى كېنىزەك، نىمە
دەردىڭ بار؟ بايان ئەيلە" — دەپ سورىدى. سۈچۈڭ ئېيتتىكى:
"ئى شەۋكەتلىك پادىشايىم، نەچچە كۈنلەر بولدى، غېرىپ باغدات
شەھرىدىن قايتىپ كېلىپ شاھ سەنەم بىلەن چارباغدا كېچە يۇ-
كۈندۈز كەيپ - ساپا سۈرۈپ خۇدىنى بىلمەي يۇرۇشىدۇ. ئوز-
لىرىگە مەلۇم قىلاي دىسەم غەزەپلىرىدىن قورقتۇم، ئېيتماي دىسەم
ئۇلار تولىمۇ ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى، بۇ ھاياسىزلىقتىن جىمىكى
كېنىزەكلەرنىڭ غەزىۋى تېشىپ كەتتى. ئامالسىز قالىلىرىغا كەلدىم.
بىر قوشۇق قېنىدىن كەچكەيلا" — دىدى. پادىشا بۇ سوزنى
ئىشتىپ دەر غەزەپ بولدى. "بۇ نىمە دىگەن رەسۋاچىلىق! نەچچە
ۋاقىتتىن بېرى بىسەدەپ سەنەمنىڭ چارباغدا تۇرۇشىنى تەلەپ
قىلىشىدا غەيرى مۇددىا بار ئىكەنده! شانۇ - شەۋكىتىمگە داغ
چۈشۈرگەنلىگى ئۈچۈن قىلچە رەھىم قىلماسمەن!" — دەپ ئابدۇللا
شاتىرغا مۇلاپ مىرغەزەپ جالـلاتلارنى قوشۇپ غېرىپنى تۇتۇپ
كېلىشنى بۇيرۇدى.

ئەلقىسسە، بىر كەلىمە سوزنى غېرىپتىن ئاڭلايلى، غېرىپ
خاموش ھالدا شاھ سەنەمنىڭ يېنىغا باردى. شاھ سەنەم غېرىپ-
نىڭ بۇ ھالىنى كورۇپ: "غېرىپجان! نىمە بولدىڭىز؟ بۇگۈن
چىرايىڭىز باشقىچەغۇ؟" — دەپ سورىدى. غېرىپ بۇگۈنكى سەر-

گۈزەشتلىرىنى بىر بىرلەپ بايان قىلدى.

ئەلقىسسە، شاھ سەنەم غېرىپتىن بۇ سوزنى ئىشتىپ كۆڭلى پەرىشان بولدى، ئىچى دەرتكە تولدى، گۈلدەك يۈزلىرى سۈلدى. ئاغچى ئانىنى چاقىرىپ: "بىزنىڭ ئەھۋالىمىزغا بىر قۇرئە سېلىپ بېقىڭ" — دىدى. ئاغچى ئانا قۇرئەنى قۇياش تەرەپكە تۇتۇپ كورگەن ئىدى، ئابدۇللا شاتىرنىڭ مىڭلاپ جاللات بىلەن غېرىپنى تۇتۇشقا قەست قىلىپ قۇيۇنىدەك كېلىۋاتقانلىغى ئايان بولدى. بۇ ۋەقەنى شاھ سەنەمگە بايان قىلدى. شاھ سەنەمنىڭ كۆڭلى زىر - زىۋەر بولۇپ: "ئى ئاغچى ئانا، بۇنىڭغا ئوزىڭىز بىر چارە قىلىڭ" — دىدى. ئاغچى ئانا دەرھال "ئوغلۇم غېرىپ، بۇنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇن" — دەپ غېرىپنى بىر كات ساندۇقنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇپ قويدى. ئۇزۇن ئوتمەي ئابدۇللا شاتىرى مىرغەزەپلىرى بىلەن چارباغ ئەتراپىنى قورشىۋالدى. باغنىڭ ئىچى - تېشىنى قويماي ئاختۇردى. غېرىپتىن نامۇ - نىشان تاپالماي روھى چۈشكەن ھالدا پادىشا ھوزۇرىغا قايتىپ كەلدى. شاھى ئابباسخان بۇنىڭغا ئىشەنچ قىلماي جىمىكى ھوكۇما، قۇرئاندازلىرىنى چاقىرىپ قۇرئە سالدۇردى. قۇرئاندازلىرى غېرىپنىڭ كات ساندۇق ئىچىگە يوشۇرۇنغانلىغىدىن دېرەك بەردى. پادىشا بۇنى ئاڭلاپ جاللاتلىرىنى يەنە يولغا سالدى.

ئەلقىسسە، شاھ سەنەم دۇشمەنلەرنىڭ قەستىدىن خالاس بولغان غېرىپنى سېغىنىپ ئاغچى ئانىغا قاراپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ئاغچى ئانام مېھرىۋانىم يارىم غېرىپجاننى كەلتۈر
قىزىل يۈزلۈك، قەلەم قاشلىق ئول ماھى تاباننى كەلتۈر.

مېنىڭ بىرلە ۋەدە قىلغان، ھىجران دەردى باغرىن تىلغان،
مېنىڭ ئۇچۇن چاھتا ياتقان ئول بەندە زىنداننى كەلتۇر.

مىسر ئېلىندە يۇسۇپ كەنئان①، جەۋرى تارتىپ راھەت تاپقان،
جاپا تىغىن پارە قىلغان ئول باغرى قالقاننى كەلتۇر.

ھالى نىچۇك يارىنىڭ سوراي، شۇ ئاتەشكە ئۇزەم ئۇراي،
ئۇنىڭ بىلەن سوھبەت قۇراي، ئىشقى ئوتلۇق يارنى كەلتۇر.

ئەلقىسسە: ئاغچى ئانا شاھ سەنەمدىن بۇ سوزنى ئىشتىپ غېرىپنى ئېلىپ چىقىپ سەنەمنىڭ ئالدىدا ھازىر قىلدى. سەنەم خوش بولۇپ بۇ بەيتنى ئوقۇدى:

ئاشىق بولۇپ ئاھۇ - ئەپغان چېكەرسەن،
كويۇپ - يېنىپ قانۇ - زەرداپ يۇتارسەن.
سەۋدىر ئەيلىگىل مۇرادىڭغا يېتەرسەن،
ھەمىشەلا زامان مۇنداق تار بولماس.

قالمىغايسەن قايغۇ بىلەن ھەسرەتتە،
ئۇمىتلىك جان ئەسلا قالماس غۇربەتتە.
سەن تورەلگەن ياشىماقتا غەيرەتتە،
ئاشىقلارنىڭ ئىشقى ھەرگىز خار بولماس.

---

① يوسۇپ كەنئان — «يۇسۇپ - زۇلەيخا» قىسسىسىدىكى يۇسۇپ پەيغەمبەر، ئۇ كەنئانلىق ياقۇپنىڭ ئوغلى.

ئەلقىسسە، ئەمدى بىر كەلىمە سوزنى شاھى ئاببباسخاندىن ئاڭلايلى. پادىشا تەختىدە ئولتۇرۇپ كوڭلىدە كەزدىكى: "مۇبادا غېرىپ باغداتتىن كېلىپ سەنەم بىلەن تېپىشۇالغان بولسا، ئۇ چاغدا ئوزەمگە ئوبدان بولماس، بۇ ئىشنى يەنە كوزىتەي، چارباقتا پايلاقچى ئەۋەتەي" — دەپ ئابدوللا شاتىرنى قىرىق جاللات بىلەن باغنى خوپيانە چارلاشقا ئەۋەتتى. ئولار كوزەتنى باشلىدى، غېرىپنىڭ ئىز - دېرىكىنى ئالالماي بېشىنى قاشلىدى. ئابدوللا شاتىر كوز قىرىنى سەنەمگە تاشلىدى..... كوزلەردىن بىر كوڭى غېرىپ بىلەن شاھ سەنەم بىخارامان چارباغدا سەيلى قىلىپ يوزەتتى. دەل شۇ سائەتتە ئابدوللا شاتىر كوروپ قالدى. دەرھال قانلىق قىلىچنى قولىغا ئالدى. جاللاتلىرىغا ئىشارەت بېرىپ غېرىپنى تۇتماق بولدى. شاھ سەنەم ئەھۋالىنىڭ ياماللىغىنى سېزىپ غېرىپنى قاچۇرماق بولدى. غېرىپ قېچىشنى رەت قىلىپ رەقىپ بىلەن ئېلىشماق بولدى. شاھ سەنەم غېرىپنى قوتۇلدۇرۇشنىڭ چارىسىنى ئويلاپ ئابدوللا شاتىرنىڭ ئالدىغا بېرىپ: "ئى ئابدوللا، ئىشق ئەھلىگە بەھۇدە جاپا سالما، ساڭا يەتتە سوۋەر① ئالتۇن بېرەي. نەۋكەرلىرىڭنى ھەم رازى قىلاي، بۇ نوۋەت غېرىپقا تەگمە، ئېتىراز قىلساڭ سەنمۇ ھايات قالمايسەن" دەپ بۇ بېيتنى ئوقۇدى:

ماڭا چوشكەن تەنلەر بارچىغا چوشەر
تەگمىگىن سەن يارىمغا ئاللا ھەققىدە.
ئەگەر تۇتساڭ غېرىپنى پەيمانىڭ توشار،
تەگمىگىن سەن يارىمغا ئاللا ھەققىدە.

① سوۋەر – قالقان.

ئاتام سېنى ئەۋەتىپتۇ يارنى تۇتقىلى،
ئەجدىها بوپ غېرىپنى بىر يول يۇتقىلى.
قۇلاق سالغىن ئابدۇللا ئاڭلا سوزۇمنى،
تەگمىگىن سەن يارىمغا ئاللا ھەققىدە.

ئەلقىسسە، ئابدۇللا شاتىرىنىڭ يەتتە سۇپەر ئالتۇنغا كوزى قىزاردى. شاھ سەنەم ئالدىدا تىلى لال بولۇپ ئارقىغا يانىدى. پادىشانىڭ ئالدىغا بېرىپ: "ئى پادىشاھى ئالەم، چارباغدا غېرىپ تىن قىلچە نامۇ - نىشان يوق. خاتىرجەم يۇرسىلە تۇتۇپ كو- كۇللىرىنى توق" — دىدى. بۇنى ئاڭلىغان شاھى ئابباسخانىنىڭ كوڭلى تىندى. ئەمما ئۇ قىزغا بەتنام چاپلىغان چېقىمچى سۇچۇككە نەپرەت - غەزىۋى ئورلەپ "جاللات" دەپ ۋاقىرىدى. بوھتانچى، توھمەتچى، چېقىمچى پارچە - پارچە قىلىنىپ ئىتقا تاشلاپ بېرىلسۇن، دەپ پەرمان بەردى.

ئەلقىسسە، شاھ سەنەم ئابدۇللا شاتىرىنى يولغا سالغاندىن كېيىن چارباغدا يەنە پايلاقچىلارنىڭ پەيدا بولغانلىغى بىلىندى. شاھ سەنەمدە ۋەھىمە پەيدا بولۇپ غېرىپقا ئېيتتىكى: "ئى غېرىپ جان! بىزلەر قاچانغىچە تومۇر قەپەز ئىچىدە بوغۇلىمىز؟ ئوغرىلىق قىلغان كىشىلەرنىڭ ۋەسۋەسىدە يۇرىمىز؟ ئەمدى بەس، بۇ يەردىن قاچمىساق ئىشىمىز تەس، ئاللانىڭ زىمنى كەڭرى، تاغۇ - دەشتلەردە ئاھۇ كىيىكلەردەك ئەركىن يۇرەيلى، ئاينى گۈۋا قىلىپ نىكالىنىپ باشقا كەلگەننى كورەيلى" — دىدى. غېرىپ بۇ سوزنى جان - دىلى بىلەن قوبۇل قىلدى. شۇل سائەتتىن باش- لاپ يول تەييارلىغىنى قىلىپ چولپان بىلەن تەڭ ئاتلانىدى. غىلتاڭ چوللۇكنى بېسىپ بىر تاققا يېتىپ كەلدى. ئاتلىرى تومۇز

ئىسسىغدا سۇسىزلىقتىن ئولدى. ئۇلار پىيادە ئەتىدىن كەچكىچە يول يۈرۈپ ئاياقلىرى قاپاردى. غېرىپ شاھ سەنەمنى بەزىدە يۇدۇپ، بەزىدە يېتىلەپ يەنە ئۇچ كېچە ـ كۈندۈز يول يۈردى. بىر تاغنىڭ ئۈستىدە سۇپ ـ سۈزۈك چەشمە بۇلاقنى كوردى. دەرماندىن كەتكەن غېرىپ چەشمە لېۋىدە ئارام ئالماق بولۇپ ئولتۇردى. شاھ سەنەم تىللا تاغنىنى قولىغا ئېلىپ چەشمە سۈيىدە بېشىنى تارار ئىدى.

ئەمدى بىر كەلمە سوزنى شاھى ئابباسخاندىن ئاڭلايلى: چاربىاغدا شاھ سەنەمنىڭ يوقلۇغى بىلىندى. يالغۇز قىزىدىن ئايرىلىش ئەلمى شاھى ئابباسخانغا تۈگمەس دەرت بولۇپ، دىلى ئارمانغا تولۇپ تەڭرىگە يىلىندى. ئاخىرى ئامالسىزلىقتىن كوڭلىنى بەزلىمەك ئۈچۈن ۋەزىر، ھوكۈما، مۇنەججىملەرنى ئېلىپ قىرىق كۈنلۈك شكارغا چىقتى. پادىشا بىر تاقتا كەلگەندە ھەمراللىرىدىن ئايرىلىپ غېرىپ ياتقان تەرەپكە قايرىلدى. دىلىغا سالغانىدەك شاھ سەنەم تۇۋەنگە قارىسا دادىسى ئابباسخان بوز ئايغىرغا مىنىپ ئۇدۇل كېلىۋاتقىدەك. شۇ زامان ئۈيقۇغا كەتكەن غېرىپنى ئويغىتىپ: "ئى غېرىپجان! ئاتام بىزنى تۇتقىلى كېلىپتۇ، سەن ئوزەڭنى قاچۇرغىن، مەن بىر چارىسىنى قىلىمەن، ئامان قالسام نەدە بولساڭ سېنى تاپىمەن" — دىدى. غېرىپ ئوزىنى دالىدىغا ئالدى. شاھ سەنەم يالغۇز قالدى. غېرىپنى خۇداغا تاپشۇرۇپ بۇ مۇناجاتنى ئوقۇدى:

كارامەتلىك قادىر خۇدا،
غېرىپنى ساڭا تاپشۇردۇم،

سۇبگەن ياردىن بولدۇم جۇدا،
غېرىپنى ساڭا تاپشۇردۇم.

بولالمىدىم ئاڭا ھەمدەم
يۇرىگىمگە چۈشتى يۇز غەم،
ئاتىمىز ھەزرىتى ئادەم
غېرىپنى ساڭا تاپشۇردۇم.

تۆۋىلارنىڭ پىرى لوقمان
بو دەردىمگە ئەيلەڭ دەرمان.
داۋۇتنىڭ ئوغلى سۇلايمان
غېرىپنى ساڭا تاپشۇردۇم.

سولدى ئاشقلارنىڭ گۈلى
ئۇچتى سەنەمنىڭ بۇلبۇلى.
مەرتلەرنىڭ پىرى ئەلى
غېرىپنى ساڭا تاپشۇردۇم

دەپ شاھ سەنەم زار-زار يىغلاپ قالدى. ئاڭغىچە پادىشا بۇ يەرگە يېتىپ كەلدى. شاھ سەنەم ئىككى قولىنى كۆتىرىپ: "ئى كارامەتلىك خۇدا، مەن ئاجىزەنى بەندەم دېسەڭ، بىزنىڭ ئىشىمىز ئۈزەڭگە مەلۇمدۇر، قۇدرەت كالڭ بىرلە مۇشكۈلۈمنى ئاسان قىلىپ ئىشق دەردىنى ئاتامغا بىلدۈرگەيسەن" — دەپ دۇئا-تالاۋەت قىلدى. سەنەمنىڭ دۇئاسى بەرھەق ئىجازەت بولۇپ شۇ ھامان ئاۋالقىدىن يۇز ھەسسە ھوسنى جامالىغا ساھىپجامال

قىز تۇسىگە كىردى. چەشمە ئۈستىگە يېتىپ كەلگەن شاھى ئاببا-
خان بۇ ھور پەرىنى بىر كورۇپلا مۇھەببەت چاقمىغى يۇرىگىدە
چېقىلدى، بەھۇش بولۇپ ئېتىدىن يىقىلدى. شاھ سەنەم پادىشانىڭ
ئېتىغا مىنىپ تاغلاردىن ئېشىپ ئۇدۇل چار باقما يېتىپ كەلدى.
ئاغچى ئانا شاھ سەنەمنى بۇ ھالدا كورۇپ ھەيرانلىق ئىچىدە
بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ھەن سەندىن سورايكى گۈلىيۈزلۈك سەنەم،
بىللە كەتكەن غېرىپجاننى نەيلىدىڭ.
نە سەۋدالار چۈشتى ئۇنىڭ بېشىغا
غەمدە قالغان غېرىپجاننى نەيلىدىڭ.

نە ۋەجىدىن پەلەك چەرخىن چورىدى،
نە سەۋەپتىن تەكرىم سېنى ياندۇردى،
نە قىسمەتتە غېرىپ سەندىن ئايرىلدى،
سوزلە سەنەم غېرىپجاننى نەيلىدىڭ.

ئاغچى ئېيتۇر: قىسمەت نېچۈك يېزىلدى
نە سەۋەپتىن قىلغان ۋەدە بۇزۇلدى،
قانداق قىلىپ قولۇڭ يارىدىن ئۈزۈلدى،
بەختى قارا سەرگەردانىنى نەيلىدىڭ.

ئەلقىسسە، شاھ سەنەم بۇ سوزنى ئېشىتىپ يولدىكى
جىمى كەچۈرمىشلىرىنى ئاغچى ئانىغا بىر بىرلەپ بايان
قىلدى. ئىشقىڭ تەكداشسىز كۈچىنى ئايان قىلدى.

ئەلقىسسە، شاھى ئاببباسخان ھور پەرى تۇسىگە كىرگەن قىزىنى بىر كورۇپلا ئاشىق بىقارار بولۇپ ھۇشسىز يىقىلغاندىن كېيىن ئوردا ئاكابىرلىرى ئارقىدىن ئىزلەپ كېلىپ چەشمە لېۋىدە بەۋش ياتقان پادىشانى كورۇپ ئالاقزادە بولۇشتى. دەرھال يۇزىگە گۈلاپ سۇيى سېپىشتى. بىر ھازادىن كېيىن پادىشا ھۇشىغا كەلدى. ۋەزىر، ھوكۇمالىرى بېشىنى يولەپ: "ئى قۇدرەتلىك پادىشاھى ئالەم! ئۇزلىرىگە نىمە ھادىسە يولۇقتى؟"— دەپ سورىدى. ئاندىن پادىشا خۇن-جىگىرىدىن يىغلاپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

يۈرت قەدرىنى شاھلار بىلمەس
ئۇزگە يۇرتقا كەتمىگۈنچە،
ياخشى يارنىڭ قەدرىنى بىلمەس
بىر يامانغا چۈشمىگۈنچە.

قولۇم سۇنسام يارغا يەتمەس،
يارسىز ھېنىڭ ئومرۇم ئوتمەس،
ئاشىقلارنى پەرق ئەتمەس،
ئىشق يولىغا كىرمىگۈنچە.

شاھى ئاببباس مەن بىلمىدىم،
ئەھۋال نەچۈك مەن سورمىدىم،
ئىشق كۈچىنى زەپ سەزمىدىم،
ئۇز بېشىمغا كەلمىگۈنچە.

ئەلقىسسە، شاھى ئابباسخان ياساۋۇللىرىنىڭ ھەمراھىغدا مىڭ بىر تەسلىكتە ئوردىسىغا قايتىپ كەلدى. ئۇ سەۋدايى بولغان، ئىشق ئوتىدا يۇرىگى ئازاپقا تولغان ئىدى. ئۇنىڭ يۇرىگىنى ئامبۇردا قىسقاندەك ماموق چۇشەك ئۇستىدە تولغىنىپ ياتالمىدى. جىمىكى ھوكۇمالار ئوزلىرىنىڭ ھۇنەرلىرىنى ئىشقا سېلىپمۇ ئۇنىڭ دەردىگە شىپا تاپالمىدى. شاھى ئابباسخاننىڭ بېشىغا چۇشكەن ئىشق ۋەسۋەسىدىن شاھ سەنەم خەۋەر تېپىپ ئاتىسىنىڭ يېنىغا كەلدى. — "ئى ئاتا، سىزگە نىمە دەرت - ئەسەر كەلدى؟ نىمانچە ئاھ ئۇرىسىز؟" — دەپ سورىدى. شاھى ئابباسخان "ئى قىزىم، خۇدا سىلەرگە سالغان ئىشق دەردىنى ئەمدى ماڭا ساپتۇ، ئىلاجىم قانچە" — دىدى. شاھ سەنەم ئىچىدە كۇلۇپ: "شۇنداق بۇ قەدىمدىن كېلىۋاتقان ئادەت، سىزنىڭ بېشىڭىزغا چۇشكەن قاباھەت! شاھلارنىڭ ئۇلۇغلۇغى قىلىچتا ئەمەس، مۇھەببەتلىك ئىنسانلارنىڭ قەدرىنى بىلىشتە. گۇناسىزلارنىڭ قىساسى ئولىمەيدۇ، ھامانە بىر كۇنى ۋاپاسىز شاھلاردىن قىساسى ئالماي قويمايدۇ" — دىدى. شاھى ئابباسخاننىڭ تىلى لال بولدى: "بولدى، يارامغا تۇز سەپمە. ئوتكەن ئىشلارغا پۇشايمانىم بار، غېرىپجان ساڭا بولسۇن مەڭگۈلۇك يار" — دىدى. شاھ سەنەم غەمكىن ھالەتتە: "غېرىپجان سىزنىڭ زۇلمىڭىزدىن قورقۇپ يالغۇز بېشىنى ئېلىپ چىقىپ كەتكەن. نەلەردە سەرگەردان يۇرەر ئىكەن!" — دىدى. شاھى ئابباسخان خىجالەت بولدى. دەرھال ئوردا ياساۋۇللىرىغا بۇيرۇق بەردى: "ئۇچ كۇن ئىچىدە يەر - ئاسمانىنى ئاختۇرۇپ، شەھەرمۇ - شەھەرگە جاكارچى ئەۋەتىپ نەدىن بولسۇن شاھ غېرىپ تېپىپ كېلىنسۇن. داغدۇغا، تەنتەنە بىلەن قىرىق كېچە - كۇندۇز تەييارلانسۇن. چارباغنى

ئاراسته قىلىپ شاه سەنەم بىلەن شاه غېرىپقا ھەشەمەت-لىك ئوردا ياساسۇن!" — دىدى. دىگەن قارارنى غېرىپ جان ئىزلەپ تېپىلدى. شەھەر يولىغا قارشى ئالغۇچى يۇرت ئەھلى سەپ-سەپ بولۇپ تىزىلدى. شاه ئابباسخان غېرىپنىڭ ئالدىغا چىقىپ تازىم ئەيلەپ ئىگىلدى. داقا-دۇمباقلار شادىيانىغا چېلىندى. شاه سەنەم بىلەن غېرىپجاننىڭ توي مەرىكىسى باشلىنىپ چوڭ مەيدانغا داش قازان ئېسىلدى. قىرىق كېچە-كۈندۈز دىيار بەكرى يۇرتى توي خوشاللىغا چۆمۈلدى. شۇنداق باشلاپ غېرىپ ۋە سەنەمنىڭ قىسسىسى ئالەمنى زىلزىلىگە كەلتۈرۈپ پەرھات-شىرىن، لەيلى-مەجنۇن، ۋامۇق-ھوزرا، يۈسۈپ-زىلەيخا، تاھىر-زوھرەلەردەك ئەھلى خەلقنىڭ دىلىغا پۈكۈلدى.

ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسى تارقىتىدۇ
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇدىدا بېسىلدى
1981 يىل 1 - ئاي 1 - نەشرى
1981 - يىل 7 - ئاي 1 - بېسىلىشى
كىتاپ نومۇرى: M1009·463
باھاسى: 0.58 يۈەن

ISBN7—228—00791—3
I·270(民文)定价：2.25元